ISAK LIDSTRÖM

PÅ SKIDOR I KULTURELLA GRÄNSLAND

Samiska spår i skidsportens historia

MALMÖ
UNIVERSITET

PÅ SKIDOR I KULTURELLA GRÄNSLAND

Malmö Studies in Sport Sciences Vol. 39

© Copyright Isak Lidström, 2021

Omslagsbild: Lena Kuoljok Lind

ISBN 978-91-7877-194-3 (tryck)

ISBN 978-91-7877-195-0 (pdf)

ISSN 1652-3180

DOI 10.24834/isbn.9789178771950

Tryck: Holmbergs, Malmö 2021

ISAK LIDSTRÖM

PÅ SKIDOR I KULTURELLA GRÄNSLAND

Samiska spår i skidsportens historia

Malmö universitet, 2021
Fakulteten för lärande och samhälle
Idrottsvetenskap

Publikationen finns även tillgänglig elektroniskt,
se mau.diva-portal.org

Till kusin Vivi och min faster i Liljeholmen

ČOAHKKÁIGEASU

Čuoigga kultuvrralaš rádjaguovllus. Sámi luottat čuoigangilvvuid historjjás

Dán čeahkkáigeasu ulbmil lea guorahallat čuoigan- ja čierastanvalášstallamiid sámi historjjá Ruotas, organisašuvnna- ja kulturhistorjjálaš oaidninsajis, mas doahpagiin nugo našuvdna ja čearddalašvuohta lea dehálaš doaibma/mearkkašupmi. Dutkosis leat guhtta sierra artihkkala ja dutkama guorahallanáigodat lea 1879 gitta 1990. Artihkkaliin guorahallojuvvo sabeiid mearkkašupmi gilvoávnasin, mo historjjálaččat leat dasa laktásan kultuvrralaš mearkkat, maid čuoigi olmmoš ja berošteaddji álbmot lea ásan daidda. Dát kultuvrralaš mearkkat leat maiddá šaddan oktasaš dovdomearkan joavkkuide, mat ovdal leat sirren daid. Main historjjálaččat leat čanastagat gonagasaide, polarmátkkiide ja sárgármuitalsaide, leat ovdamearkkat dasa ahte čuoigamiidda laktásit Ruottelaš našuvnnaš identitehta. Go dan sámi duogáža váldá ovdán, de dán dutkamis adnojuvvojit čuoigamat dušše kultuvrralaš mánggabealat dáhpáhusan.

Golmma dutkanartihkkalis guorahallojuvvo Ruota čuoigangilvvuid sámi historjá. Dán dutkamis čalmmustahttojuvvo mo ”sámevuohta” ja ”ruottelašvuohta” adnojuvvojit kultuvrralaš identitehtan dahje dovddaldahkan, ja mat leat vuodđuduvvon čuoigan- ja čierastangilvvuid álgu ja ovdáneapmái 1800-logu loahpas gitta sođiid gaskii (artihkal IV ja V) ja maiddá čierasteaddji Bengt-Erik Grahns valášstallamiid ektui 1960-logus (artihkal V). Dutkamiin boahtá ovdan ahte Ruotas atne álggus čuoigamiid sámi valášstallansuorgin. Muhto 1900-logu álggus dáhpáhuvai čearddalaš earuheapmi gaskal sámi ja ruota čuoigangilvvuid, mii dađistaga dagahii ahte dan sámi čanastagat jávke. Ja čuoigamat šadde baicce eahpealmmolaš Ruota našuvnnašgilvun. Golmma eará artihkkaliin guorahallojuvvo sámi valášstallanlihkadus, sierranas organisašuvdnan, dan rájes go dat ášahuvui 1948 ja gitta 1990 (artihkal III, IV och VI). Dán lihkadusa álgu leat Sámi measttargilvvuid dálvedoalut, main álggus ledje čuoigangilvvut ja eará gilvvut main lei boazodoallu gullevašvuohta.

Artihkkaliin bohtá ovdan ahte čuoigamiin leamaš mearkkašupmi sámii ja ruoŧa čearddalašvuođa earuheapmái (artihkkal I–V). Ruoŧa ja sámii kultuvrralaš dovddaldagat čuoigama oktavuodas leat ovtastuvvan. Ja dainna lágiin ráhkaduvvo identitehta mii ii leat čatnasan čerdii. (artihkkal IV–V). Dasa lassin leat čuoigangilvvut maid sámii valášttallanlihkadus lea lágidan sierra, mearkkašan ollu nannemii Sápmi riikkaidgaskasaš našuvdnan (artihkkal VI). Go čuoigan- ja čierastanvalášttallamiid atná mánggabealat kultuvrralaš dáhpáhussan, de problematiserejuvvo Ruoŧa valášttallanhistorjjá monokultuvrralaš govva, dat ahte Ruotta lea sierra riika, mas lea oktasaš valášttallanlihkadus ja man valášttallansárgárat ovddastit ruoŧa našuvnnalaš identitehta. Ruoŧa čuoigan- ja čierastanvalášttallan leamaš čadnon sihke ruoŧa ja sámii valášttallanlihkadussii ja leat hábmen sihke ruoŧa ja sámii sárgármuitalusaid ja identitehta. Go sámii valášttallan lea organiserejuvvon riikkarájáid badjel, ja čearddalaččat, de sierra sámii valášttallanlihkadus hástala šiehttojuvvon njuolggadusaid mo organiserejuvvon valášttallan galgá dáhpáhuvvat Ruotas. Dát guhkes dutkanáigodat dagaha ahte lea vejolaš geahčadit Ruoŧa ja Sámi čuoigan- ja čierastanvalášttallanhistorjjá sihke bálddalas ja muhtumin oktasaš lihkadussan.

Översättning av abstract: Jonny Skoglund

AVHANDLINGENS DELSTUDIER

Avhandlingen baseras på följande delstudier, som här publiceras med benäget tillstånd från utgivarna:

Delstudie I

Isak Lidström, ”Pionjärerna vid Stallmästaregården. Om skidsportens uppkomst i Sverige”, *Rig. Kulturhistorisk tidskrift* 2021, nr 2.

Delstudie II

Isak Lidström, ”Bland ’rationella asketer’ och ’ädla vildar’. Etniska relationer inom svensk längdskidsport från sekelskifte till mellankrigstid”, *Historisk tidskrift* 2017, nr 4.

Delstudie III

Isak Lidström, ”’Gud behöver idrottsungdomen.’ Lennart Wallmark och den samiska idrotten”, *Personhistorisk tidskrift* 2017, nr 1.

Delstudie IV

Isak Lidström, ”Same-Mästerskapens uppkomst. Om idrott, inkludering och exkludering utifrån stats- och etnicitetsgränser, 1948–1959”, *Idrott, historia & samhälle* 2017.

Delstudie V

Isak Lidström, ”Den egensinnige från Kittelfjäll. En biografisk studie om utförsåkaren Bengt-Erik Grahn”, *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* 2021, nr 1.

Delstudie VI

Isak Lidström, ”The development of Sámi sport, 1970–1990. A concern for Sweden or for Sápmi?”, *The international journal of the history of sport* 2019, nr 11.

INNEHÅLL

ČOAHKKÁIGEASU	7
Čuoigga kultuvrralaš rádjaguovllus. Sámi luottat čuoigangilvvuid historjjás	7
AVHANDLINGENS DELSTUDIER	9
Delstudie I	9
Delstudie II	9
Delstudie III	9
Delstudie IV	9
Delstudie V	9
Delstudie VI	9
INNEHÅLL	11
FÖRORD	15
INLEDNING	19
Bakgrund	19
Syfte och frågeställningar	26
Urval och avgränsningar	29
Fortsatt disposition	30
SAMMANFATTNING AV DELSTUDIER	31
Delstudie I	31
Delstudie II	32
Delstudie III	34
Delstudie IV	35
Delstudie V	37
Delstudie VI	38
TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER	41
Sport och idrott	44
Identitet och etnicitet	47
Nation	52

Idrott och kulturella identiteter.....	55
TIDIGARE FORSKNING	59
Urfolkshistoriska idrottsstudier	60
Forskning om samiskt idrottsliv.....	66
METOD OCH MATERIAL	77
Källor och tillvägagångssätt	77
Forskarens roll och etiska överväganden.....	82
AVSLUTANDE DISKUSSION.....	87
ENGLISH SUMMARY	95
Skiing in cultural borderlands. Studies on the Sámi history of ski sport in Sweden.....	95
LITTERATUR	99
ARTIKELSAMLING	113

FÖRORD

En avhandling är inte bara innehåll. En avhandling är också form.

Vad innehållet beträffar hade jag saken ganska klar för mig när jag från mitt inackorderingsrum i Lund cyklade till Malmö och inledde mina doktorandstudier i början av september 2015. I fråga om form har jag emellertid vacklat.

Från min tidigare utbildning bar jag med mig den ännu förhärskande normen om att vetenskapliga betraktelser om förfluten tid redovisas i form av monografier, inte genom tunna artiklar. Följaktligen har flera ryckt ut till den tjocka bokens försvar. Så skrev till exempel ”Tosse” (fingerat namn), professor i idrottsvetenskap och en ledstjärna under mitt arbete, följande i september 2017: ”För helvete Isak, jag har hört om dina tvivel, men som historiker, humanist och vettig människa: skriv en monografi!!!!”

Föreliggande studie är nu i vart fall ingen monografi utan en så kallad sammanläggning bestående av sex separat publicerade artiklar samt en introducerande text, kappan.

Det kan tyckas lite omständligt att som doktorand vid Malmö universitet skriva en avhandling som berör förhållanden i norr och vars huvudsakliga källmaterial förvaras i Jokkmokk. Därför är jag tacksam över de resestipendier som Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur beviljat mig. Samtidigt vill jag tacka dåvarande ordföranden för Samernas Idrottsförbund i Sverige Ulrika Renström som 2015 gav mig möjlighet att bedriva studier i förbundets arkiv.

I mina studier har jag kommit i kontakt med många som varit till stor hjälp och förmedlat kunskaper och insikter om samisk idrottshistoria. Lars-Ove Kuorak har varit en mycket viktig diskussionspartner som dessutom hjälpt mig att hitta källor och uppslag. Jag vill även tacka Apmut Ivar Kuoljok, Nils-Gustav Labba, Nils-Henrik Sikku, Elisabet Nejne Vannar, Per Anders Vannar och Jan-Olof Winka som alla bidragit med insikter och kunskap om samiskt idrottsliv.

Mina möten med Sunna Kuoljok och Börje Lind bär jag med mig som mycket fina minnen från Jokkmokk. Ännu skejtandes på skaren om värnarna är Sunna min idrottsliga förebild! För det vackra omslagsfotografiet vill jag tacka Lena Kuoljok Lind.

Hans Korak och Mari-Anne Karlsson vill jag tacka för att de tog emot mig i Nyborg, inte långt från mina anfäders släktgård i Ytterbyn i Nederkalix. Hans har bistått inte bara med berättelser från Same-Mästerskapens ungdom, utan även med källmaterial och klippsamlingar.

Mina möten med Bengt-Erik Grahm (1941–2019) har satt djupa avtryck. Hur man än skriver och reviderar en akademisk text om honom, kommer man inte runt det faktum att den vetenskapliga sakprosan är en något för torftig genre för att göra denne storartade idrottspersonlighet rättvisa.

Den akademiska miljö inom vilken denna avhandling skrivits har varit institutionen för idrottsvetenskap vid Malmö universitet. Mina chefer under dessa år, Kristian Sjövik och Torun Mattsson, tackar jag för den fina forskningsmiljö som formats under deras ledarskap. Mina handledare har varit Kutte Jönsson och Torbjörn Andersson. Båda har med kritisk blick, uppmuntrande tillrop och lugnande samtal utgjort ett viktigt stöd.

Kutte hade jag tidigare hört flera gånger i Filosofiska rummet i P1. Torbjörns röst hörde jag för första gången i samma kanal en morgon då jag och en god vän vaknade upp hemma hos min farmor efter ett dynamiskt midsommarfirande. Ur radion strömmade programmet Forskarliv som handlade om Torbjörns kulturhistoriska fotbollsstudier. Han berättade om hur han brukar resa runt i olika svenska landsändar, äta pizzor på halvtaskiga restauranger, titta på folk och kika i arkiv. Min vän, som för övrigt också heter Torbjörn, frågade: "Är det en sån du ska bli?" Jag sa det väl inte högt men tänkte i vart fall att: "Ja! Så vill jag bli!"

Jag kan inte nog understryka den betydelse som Daniel Bjärsholm haft under vår gemensamma doktorandutbildning. Som vän, noggrann textläsare och diskussionspartner har han under åren varit mycket betydelsefull. Likaledes blev Jens Alm en god vän och doktorandkollega när jag och min familj flyttade till Skåne.

Jag är mycket glad och tacksam över de givande diskussioner och den avslappnade mentalitet som präglat doktorandernas sammankomster på IDV. Mitt tack riktas till Jens Alm, Jyri Backman, Daniel Bjärsholm, Jo-

han Carlsson, Aurélien Daudi, Anna Fabri, Niklas Hafen, Maria Howding, Anna Maria Jennerheim Hellborg, Alexander Jansson, Sara Karlén, Joakim Ingrell, Marie Larneby, Matilda Lindberg, Sepand Mashreghi, Mattias Melkersson, Leah Monsees, Marit Stub Nybelius, Julia Rönnbäck, Sofia Sebelius, Camilla Strömberg och Emelie Wiklund.

Jag vill också passa på att framhålla några personer som engagerat sig för mina studier, läst och på ett formativt sätt kommenterat textutkast under arbetets gång eller hjälpt mig med allsköns krångligheter som jag inte lyckats lösa på egen hand: Bo Carlsson, Johan Carlsson, Catarina Christiansson, Peter Dahlén, Eva Eggeby, Pontus Folkesson, Mikael Färnqvist, Björn Hansson, Susanna Hedenborg, Lars Lagergren, Patrik Lantto, Wilma Larsson, Linnéa Lindberg, Jens Ljunggren, Mikael Londres, Anita Löfgren Ek, Johan R. Norberg, Gun Normark, Emelie Niléhn, Emelie Nilsson, Tomas Peterson, Maria Rosén, Haddel Shoker, Bill Sund, Ingvar Svanberg, Daniel Svensson, Helena Tolvhed och Leif Yttergren.

Vid mitt slutseminarium fick jag bästa möjliga hjälp av Helge C. Pedersen som genomförde en noggrann granskning av mitt manus. Seminariet var mycket givande, särskilt som Helges tidigare studier varit en viktig inspirationskälla för mitt arbete med avhandlingen.

För all den hjälp jag fått med litteratur och arkivmaterial står jag även i tacksamhetsskuld till personalen vid Orkanenbiblioteket i Malmö, Gymnastik- och idrottshögskolans bibliotek i Stockholm och Ája arkiv och bibliotek i Jokkmokk.

Jag vill också tacka Gunnar Lidström, Marit Torkelson och Karl-Bertil Torkelson för uppmuntran under årens lopp.

Avslutningsvis riktas det största tacket till Maria Ek, för utstånden samvaro när min tankeverksamhet koloniserats av doktorandtillvarons inåtvända grubblerier. Sonja Ek, 5 år, och Yngve Ek, snart 3, vet ännu inte vad det innebär att ha en far som inte doktorerar, men snart!

Traneberg i juni 2021.

Isak Lidström

INLEDNING

Bakgrund

När den idrottshistoriska forskningen etablerades som disciplin under 1900-talets sista decennier kretsade frågeställningarna i hög grad kring idrottens karaktär av folkrörelse.¹ Med några förbehåll bekräftade idrottshistorikern Jan Lindroth denna folkrörelsestatus, en hållning som idrottsrörelsen själv identifierat sig med och som sedermera blivit såväl fördjupad som kritiserad av andra forskare.²

Karakteristiskt för den svenska idrottens utveckling över tid är dess sammanhållning inom ett stort förbund, Riksidrottsförbundet (RF), som kommit att inta en hegemonisk position över idrottslivet i landet.³ Maktställningen har befasts bland annat genom det sätt på vilket idrottslivet finansieras, nämligen genom ett korporativt samarbete mellan staten och en dominerande organisation (RF) som i princip har monopol

¹ Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915* (Uppsala 1974).

² Se den översikt som tecknas i Jens Ljunggren, Paul Sjöblom & Bill Sund, "Perspektiv på föreningsdemokrati och styrssystem inom svensk idrottsrörelse från 1900- till 2000-talet", *Idrott, historia & samhälle* (2015), s. 10–12. I sin avhandling menar pedagogen Eva Olofsson att idrottens manliga dominans gör det svårt att tala om en folkrörelse. Förhållandena under 1900-talets första decennier indikerar att det i betydligt högre grad rörde sig om "en mansrörelse, än den folkrörelse, som dess ledning och tidigare forskning karakteriserat den som". Eva Olofsson, *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet* (Umeå 1988), s. 182. Om det gentemot den manliga idrottsrörelsen separatistiska kvinnoiddrottsförbundet Svenska kvinnors centralförbund för fysisk kultur (bildat 1924) skriver Helena Tolvhed i *På damsidan. Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990* (Göteborg 2015), kap. 2. Andra avvikelser från den gängse folkrörelseidrotten under 1920- och 1930-talen har uppmärksammats av flera forskare. Om separatistiskt organiserade arbetaridrottsrörelsen AIF skrev Rolf Pålbrant i avhandlingen *Arbetarrörelsen och idrotten 1919–1939* (Uppsala 1977). I en annan avhandling problematiserar Nils-Olof Zethrin idrottens folkrörelsestatus under mellankrigstiden genom att synliggöra dess betydelsefulla funktion i kommersiella och nöjesorienterade sammanhang. Nils-Olof Zethrin, *Mellan masskonsumtion och folkrörelse. Idrottens kommersialisering under mellankrigstiden* (Örebro 2015).

³ Vägen fram till denna hegemoniska position präglades av ett antal processer i vilka ett antal äldre och alternativa organisationsformer utmanövrerades. Se Johan R. Norberg, "Riksidrottsförbundets hegemoni", i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2002). Skidsporten utgjorde länge en konfliktyta mellan Föreningen för skidlöpningens främjande (bildad 1892, sedermera Friluftsrådet) och RF-anslutna Svenska Skidförbundet. Se Leif Yttergren, *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet* (Lund 2006), kap. 1. Om andra konflikter som uppstod när skidsporten inlemmades i RF, se Isak Lidström, *Zorn, kyrkloppen och idrottsrörelsen. Kampen om längdskidåkning i Vasaloppets förhistoria* (Mora 2015).

över den organiserade föreningsidrotten. Inte sällan dras likhetstecken mellan RF och idrottsrörelsen, vilket dock är oriktigt eftersom det alltid funnits förbund och organisationer även utanför RF.⁴ Med det slentrianmässiga perspektivet på idrottsrörelsen i singular, att det är *en* rörelse, riskerar ändå sådant idrottsliv att osynliggöras som befunnit sig i, och alltså befinner sig i, RF:s skugga. Detta gäller i högsta grad den särorganiserade samiska idrottsrörelse vilken har sitt ursprung i de första Same-Mästerskapen som arrangerades i Jokkmokk 1948. Hädanefter avses med *särorganiserad* samisk idrott eller den *samiska idrottsrörelsen* den i föreningar och förbund bedrivna samiska idrottsverksamhet som utifrån olika kriterier för medverkan organiserats separat i förhållande till dominerande idrottsorganisationer, i Sveriges fall RF.⁵

De första Same-Mästerskapen gav så småningom upphov till bildandet av Svenska Samernas Skidförbund (SSS) som existerade i Sverige till 1970-talets början då Svenska Samernas Idrottsförbund (SSIF) bildades.⁶ Under 1970-talet började särorganiserad samisk idrott organiseras även utanför Sverige, något som lade grunden till den nuvarande organisationsmodellen med ett samiskt riksidsrottsförbund, bildat 1990 (Sámiid valáštallanlihttu, SVL), under vilket tre ”distriktsförbund” i form av Sverige (SVL-S/SSIF), Norge (SVL-N) och Finland (SVL-F) sorterar jämte ett separat fotbollsförbund (FA Sápmi). Trenden under de senaste decennierna har varit att idrottsverksamheten följt den samiska befolkningens numerär i de olika länderna. Den är som mest aktiv i Norge, med Sverige på andra plats. Även om Finland ingår som separat distriktsförbund har aktiviteten varit mycket liten. Ryssland har aldrig involverats i den samiska idrottsrörelsen, även om ambitionen funnits.⁷

Att få en överblick över medlemsantalen i SSIF är inte helt lätt eftersom förbundet i så hög grad består av föreningar där idrotten utgör en av många verksamheter. Från början var det endast samebyar som var knutna till förbundet, men under 1970-talet anslöt även sameföreningar. I Sverige finns ett femtiotal föreningar som bedriver särorganiserad samisk

⁴ Johan R. Norberg, ”Idrottsrörelsens utbredning, anslutning och sammansättning”, i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidsrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2002), s. 25–26.

⁵ Jfr den definition som anges i delstudie IV, s. 62.

⁶ SSS bildades 1950. Namnet ändrades 1973 till Svenska Samernas Idrottsförbund som 1991 blev Samernas Svenska Idrottsförbund. Numera kallar sig den samiska idrottsorganisationen på svensk sida enbart Samernas Idrottsförbund.

⁷ Se delstudie VI.

idrott. Av dessa finns några av Storlule sameförenings typ, d.v.s. en sameförening där idrott är den tongivande verksamheten. Därutöver finns också specifika idrottsföreningar som Dearn IF och Fatmomakke IF, vilka är anslutna till SSIF. Sarek IF är ett exempel på en samisk idrottsförening som varit ansluten till såväl RF som SSIF. Det numera största samiska idrottsevenemanget i Sverige utgörs av sommarvarianten av Same-Mästerskapen, som brukar samla ca 400 tävlande varje år.⁸

I det som vanligtvis kallas den svenska idrottsrörelsen kan den särorganiserade samiska idrotten inte inplaceras, och några sådana avsikter verkar heller inte finnas från den samiska idrottsrörelsens sida. I dokumentet *Samisk idrott i tiden* från 2016 anges följande under rubriken "Vår vision":

Vår idrottsorganisering innebär en fri samt självbestämmande idrottsrörelse som skapar hälsa, glädje och välbefinnande hos den samiska befolkningen. Vi främjar och visar stolthet över vårt idrottsliga kulturella arv. Samisk idrott eftersträvar att skapa en mångfald av idrottsaktiviteter som ger möjlighet till gemenskap för samer från olika områden. I Sápmi skall idrott kunna utövas året runt utan begränsningar eller ekonomiska restriktioner.⁹

Visionen om en självständig samisk idrottsrörelse för "samer från olika områden" går på tvärs mot den gängse bilden av idrotten i det svenska samhället, där det hellre talas om Sverige som en idrottsnation med en idrottsrörelse som verkar med statens goda minne. Därmed kan den samiska idrottsrörelsen fungera som en ögonöppnare som ställer den svenska idrottshistorien i ett nytt ljus.

Det har inom forskningen funnits ett stort intresse för relationen mellan idrott och nationell identitet. Inom svensk idrottshistorisk forskning har det senare begreppet använts för att analysera och dekonstruera hur

⁸ Gunnar Eriksson, "Unik samisk idrottsförening", *Västerbottningen* 11/10 2013; Gustaw Heikka, "Sareks IF enda samiska idrottsföreningen i Sverige", *Samefolket* 1982, nr 3; Gustaw Heikka, "Nu åker han för Storlule", *Samefolket* 1984, nr 1; "Samerna får en egen idrottsförening", *Norrländska Socialdemokraten* 28/12 1972; Maria Unga, "Idrottsförening oroas över kulturrådets förslag", *Sameradion & SVT Sápmi*, www.sverigesradio.se/artikel/4690890, hämtad 11/5 2021.

⁹ Samernas Idrottsförbund, *Samisk idrott i tiden – Samernas Idrottsförbunds projekt 2014–2015* (2016). Visionen finns tillgänglig under rubriken "Om SIF", www.samiskidrott.nu/om-ssif/, hämtad 13/10 2020.

svenskheter, som kulturell identitet betraktad, kanaliseras vid internationella idrottssammandrabbningar som fotbollslandskamper eller olympiska spel. Etnologen Billy Ehn menar att "idrotten förvandlar miljoner svenskar till ett folk, till ett ovanligt tydligt, geografiskt och känslomässigt vi med kollektivt minne, gemensamma referensramar och historiskt medvetande."¹⁰ Som historikern Johnny Wijk konstaterat framträdde dessa nationella emotioner som allra tydligast i den fysiska kultur som blommade under andra världskrigets beredskapsår. Eliten fick stå tillbaka för bredden och folk gick man ur huse för att delta i riksmarscher och fältsportsevenemang. Idealet vid tiden var ett spänstigt folk som rakryggat skulle stå emot de vedermödor som kriget innebar. På så sätt banade idrotten väg för ett nationellt identitetsskapande som byggde på sammanhållning och konsensus.¹¹

Som konstaterats av medievetaren och idrottshistorikern Peter Dahmén har medier, om det så gäller tv, press eller radio, "kommit att spela en inte obetydlig roll i skapandet av en symbolisk nationell identitet".¹² Sådana identiteter kanaliseras särskilt via sportens hjältar som erövrar sin gloria just i egenskap av att de, vid sidan av sina idrottsframgångar, anses förfoga över karaktärsdrag kompatibla med föreställningen om vad som uppfattas som karakteristiskt för Sverige och svenskheter.¹³ Som Ehn påpekat har enskilda idrottares prestationer "använts för att legitimera det svenska samhällssystemet".¹⁴

Såväl hjältekonstruktionen som den sammanhållna idrottsrörelsen med täta band till staten ligger i linje med den medborgarfostrande funktion som Jens Ljunggren lyfter fram som ett utmärkande drag i idrottens

¹⁰ Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar* (Stockholm 1993), s. 230. För internationell forskning, se även Alan Bairner, *Sport, nationalism and globalization. European and North American perspectives* (Albany 2001); Barrie Houlihan, "Sport, national identity and public policy", *Nations and nationalism* 1997, nr 1; Adrian Smith & Dilwyn Porter, "Introduction", i Adrian Smith & Dilwyn Porter (red.), *Sport and national identity in the post-war world* (London 2004). För ett svenskt sammanhang, se Torbjörn Andersson, "Landskampen Sverige-Danmark. Framväxten av en svensk fotbollsnationalism", *Idrætshistorisk årbog* 2007; Billy Ehn, "National feeling in sport. The case of Sweden", *Ethnologia Europaea* 1989.

¹¹ Johnny Wijk, *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Häggfeber* (Eslöv 2005).

¹² Peter Dahmén, *Från Vasaloppet till Sportextra. Radiosportens etablering och förgrening 1925–1995* (Värnamo 1999), s. 433. För en studie om skidsportens medialisering, se Marit Stub Nybelius, *Förhandling pågår. En studie av internationella skidförbundets (FIS) medialisering* (Malmö 2020).

¹³ John S. Hellström, *Den svenska sporthjälten. Kontinuitet och förändring i medieberättelsen om den svenska sporthjälten från 1920-talet till idag* (Malmö 2014); Yttergren 2006, kap. 7; Peter Dahmén, *Sport och medier. En introduktion* (Kristiansand 2008), kap. 11–12.

¹⁴ Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 226.

svenska historia. Han spårar denna medborgarfostran tillbaka till det sena 1700-talet då fysisk fostran genom gymnastik och kroppsövningar blev en teknik för statsmakten att forma medborgarnas kroppar, och i förlängningen även deras känslor och tankemönster. Gymnastiken, anser Ljunggren, var ”en i hög grad statlig angelägenhet”.¹⁵ Idrottens medborgarfostrande funktion har därefter skiftat under seklernas lopp, men accentuerades, i linje med Wijks resonemang, tydligt under 1940-talet och de därpå följande decennierna. Från statligt håll ansågs idrotten och dess tillhörande föreningsliv tillgodose att gemene man och kvinna blev nyttiga individer.¹⁶ Detta anknyter till mottot om ”idrott för alla”, vilket genomsyrat den universella socialdemokratiska välfärdsmodellen och dess syn på hur människors liv ska ”struktureras med avseende på arbete, bostad, hälsa, utbildning och fritidsaktiviteter”, som idrottsvetarna Tomas Peterson och Susanna Hedenborg formulerat det.¹⁷ Sett till Ljunggrens tes om idrottens medborgarfostrande funktion under efterkrigstiden, vore det kanske mer rättvisande att omformulera mottot till ”idrott för alla medborgare”.

Av ovan diskuterade forskarrön framgår tydligt hur idrotten historiskt fyllt en funktion som katalysator för medborgarnas tillägnande av en nationell identitet vars kännetecknande drag förändras över tid, dock utan att förlora epitetet svensk. På detta sätt framträder också bilden av idrotten i Sverige som ett slags monokultur, formad såväl ovanifrån av staten, idrottshjältarna och medierna, som underifrån av gräsrotterna och åskådarna.

Den monokulturella bilden av idrotten i Sverige aktualiserar behovet av etnicitetsperspektiv inom idrottshistorisk forskning. Även om etnicitet och etnisk mångfald inte har varit ett vanligt förekommande tema inom svensk idrottshistorieskrivning, finns några studier i ämnet.¹⁸ Utifrån ett

¹⁵ Jens Ljunggren, *Den svenska idrottens historia* (Stockholm 2020), s. 74–78, cit. s. 78.

¹⁶ Ljunggren 2020, s. 104–107, 194–203, 239–244.

¹⁷ Tomas Peterson & Susanna Hedenborg, ”Den svenska idrottsmodellen”, i Susanna Hedenborg (red.) *Idrottsvetenskap. En introduktion* (Lund 2016), s. 23.

¹⁸ Ett antal idrottshistoriska studier berör etniska stereotyper inom svensk dags- och populärpress. Utifrån det sistnämnda som källmaterial visar Helena Tolvhed i sin avhandling hur en nationell svensk identitet formades under efterkrigstiden utifrån en sammanflätning av maktordningar som kön, ”ras”/etnicitet, klass, sexualitet och ålder. Helena Tolvhed, *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972* (Umeå 2008). Etniska och rasmässiga stereotyper i svensk press berörs även av Tobias Stark i ”Stortysk fuga och negerjazz”. Ras-stereotyper och rastänkande i svensk massmediabevakning av Berlinspelen 1936”, *Idrott, historia & samhälle* 1998. Ulf Wallin betraktar rasstereotyper på tidningarnas sportsidor som en återspeglning av tidsandan i samhället. Ulf Wallin, *Sporten i spalterna. Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år* (Göteborg 1998), s. 93–99.

norskt idrottshistoriskt sammanhang menar Helge C. Pedersen att etnisk mångfald inom norsk idrott har betraktats som ett förhållandevis nytt historiskt fenomen som tog form i spåren av den begynnande arbetskraftsinvandringen på 1960-talet.¹⁹ Det svenska forskningsläget ger ett likartat intryck.²⁰

Trots att en ständigt ökande rörlighet över riksgränser gett upphov till transnationella identiteter och diasporor, har sådana processer inte satt några större avtryck i det idrottshistoriska forskningsläget i Sverige.²¹ Härtill torde denna studie kunna bidra genom att samerna synliggörs som en urbefolkning i ett statsöverskridande område på Nordkalotten, Sápmi. Med det samiska riksidsrottsförbundet för ögonen skulle man följaktligen kunna tala om en samisk (trans)nationell identitet som kommer till uttryck genom idrott.²² Genom att diskutera nationsbegreppet i idrottsliga sammanhang utifrån en samisk kontext, kan därmed nya bidrag och infallsvinklar tillföras ett kunskapsläge där nation och idrott annars varit starkt förknippad med Sverige och svenskhet.

Denna typ av idrottslig organisering på etnisk grund, över flera riksgränser, avviker markant från det sätt på vilket organiserad idrott bedrivs i allmänhet och i Sverige i synnerhet. Dels har som bekant den organiserade idrotten genomsyrats av en medborgarfostrande tanke, dels domine-

¹⁹ Helge C. Pedersen, *Idrettstliv i etniske grenseområder. Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908–2010* (Tromsø 2013a), s. 28.

²⁰ Torbjörn Andersson är med sin studie om Assyriska FF en av få idrottshistoriker som belyst etnisk mångfald i idrottshistoriska sammanhang i Sverige. Torbjörn Andersson, "Immigrant teams in Sweden and the case of Assyriska FF", *Soccer & society* 2009, nr 3–4; Torbjörn Andersson, "Spela fotboll bondjävlar!". *En studie av svensk klubbkultur och lokal identitet från 1950 till 2000-talets början. Del 2* (Stockholm/Höör 2016), kap. 4. Tomas Peterson skriver om "Idrotten som integrationsarena", i Göran Rystad & Svante Lundberg (red.), *Att möta främlingar* (Lund 2000). Jesper Fundberg och Lars Lagergren konstaterar att den etniska mångfalden inom svensk elitidrott ökade från 1999 till 2009. Utifrån begreppet "etnisk folklore" berör de även föreställningar som odlats om elitidrottare med invandrarbakgrund inom svensk idrott. Jesper Fundberg & Lars Lagergren, *Etnisk mångfald inom svensk elitidrott. Om förändring över tid och en nulägesanalys* (Stockholm 2010). Diasporabegreppet i ett svenskt idrottshistoriskt sammanhang tillämpas i Isak Lidström, "Sporten och svenskarna i diasporan. Idrottsligt genomslag i Estlands svensksbygd åren före och under andra världskriget", *Rig. Kulturhistorisk tidskrift* 2016, nr 2.

²¹ Utifrån ett internationellt sammanhang skriver Matthew Taylor: "Historians [...] have been slow to recognize that examining sport might help to deepen our understandings of globalizing processes and transnational linkages over time. There have been very few, if any, references to sport in general studies that adopt global and transnational approaches to the past." Matthew Taylor, "Editorial – Sport, transnationalism, and global history", *Journal of global history* 2013, nr 2, s. 200.

²² Bartosz Prabucki, "Small nation, big sport. Basque ball – Its past and present cultural meanings for the basques", *The international journal of the history of sport* 2017, nr 10. Se även Andrew McFarland, "A Team of our own. The role of local and regional identities in Spanish sport", *The international journal of the history of sport* 2020, nr 1–2.

ras idrottslivet av en organisation vars geografiska avgränsning sammanfaller med den svenska nationalstatens territorium. Den samiska idrottsrörelsen utmanar därmed båda dessa storheter.

Skidsport spelar en framträdande roll i denna avhandling. Att så är fallet beror på att den historiskt präglats av heterogenitet. Längdskidåkning har varit såväl en samisk som en svensk paradidrottsgren.²³ Under arbetet med denna avhandling har ambition därför varit att lösgöra idrott i allmänhet och skidsport i synnerhet från dess symbolvärde som markör för nationen eller nationalstaten Sverige,²⁴ för att i stället synliggöra dess heterogena historia. Av skriftliga källor framgår att skidåkningens samiska anor går långt tillbaka i historien.²⁵ Som påpekats av Olof Holm är det emellertid en grannliga uppgift att studera etniska identiteter utifrån materiella lämningar.²⁶ Likafullt uppger arkeologen Inger Zachrisson att merparten av de förhistoriska skidfynd i Fenno-skandia är av samisk typ.²⁷ Som teknikhistorikern May-Britt Öhman konstaterat, ger de historiska källorna vid handen att samer under flera århundraden haft skidåkning som specialitet och därmed också som ett viktigt element i den kulturella identiteten.²⁸ Det framgår inte minst i Olaus Magnus redogörelse i *Historia de gentibus septentrionalibus* (Historia om de nordiska folken) från 1555, i vilken ett tidigt belägg ges för att samer använde skidor inte bara som transportmedel utan även för att tävla.²⁹

Från att ha associerats med samerna kom skidåkningens etniska förankring att, genom minnet av den blivande kungen Gustav Vasas färd genom Dalarnas skogar, förskjutas till att bli en svensk nationalsymbol. Som idéhistorikern Sverker Sörlin påpekat, dröjde emellertid det nationella genomslaget betydligt längre i Sverige än i Norge, vilket möjligtvis beror

²³ Sverker Sörlin, "Nature, skiing and Swedish nationalism", *The international journal of the history of sport* 1995, nr 2.

²⁴ Yttergren 2006, s. 9, 20.

²⁵ Sörlin 1995; Marie-Anne Condé, "Folkets skidor och herrskapets. En långtur från förhistorien till sekelskiftet 1900", *Folkets historia* 1994, nr 1; May-Britt Öhman, "The ski or the wheel? Foregrounding Sámi technological innovation in the Arctic region and challenging its invisibility in the history of humanity", i Brendan Hokowhitu, Aileen Moreton-Robinson, Linda Tuhiwai-Smith, Chris Andersen & Steve Larkin (red.), *Routledge handbook of critical indigenous studies* (Abingdon 2021), s. 439–441.

²⁶ Jfr Olof Holm, "Materiell kultur och samisk etnicitet", *Heimen* 2016, nr 2.

²⁷ Inger Zachrisson, "The Sámi and their interaction with the Nordic peoples", i Stefan Brink & Neil Price (red.), *The Viking world* (London 2008), s. 37.

²⁸ Öhman 2021, s. 440.

²⁹ Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken. Första boken* (Stockholm 1976 [1555]), s. 17.

på att skidåkningen så länge uppfattats som ett i första hand samiskt samfärdsmedel.³⁰

Mot bakgrund av de olika etniska och nationella identiteter som historiskt varit behäftade med skidåkningen, blir det relevant att låta dessa identiteter ligga till grund för en studie om just skidsportens historia. För trots att skidåkningens samiska historia går långt tillbaka i tiden, såväl kulturhistoriskt som organisationshistoriskt, har den satt få avtryck inom idrottsforskningen.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med avhandlingen är att belysa den moderna skidsportens samiska historia i Sverige utifrån organisations- och kulturhistoriska perspektiv som tar avstamp i begreppen nation och etnicitet. Det handlar med andra ord om att diskutera olika identitetsmässiga relationer som tagit sig uttryck inom organiserad skididrott. I fokus står organisatoriska utvecklingslinjer, nyckelhändelser och -personer ur vilka de kulturella markörer för samiskhet och svenskhet kan friläggas som konstruerats och omförhandlats över tid. Detta förfaringssätt har möjliggjort en undersökningsperiod som sträcker sig från 1879 till 1990. Med ett sådant långt tidsperspektiv blir det också möjligt att studera skidsportens svenska och samiska historia som två emellanåt parallella, ibland sammanflätade rörelser.

Att skidsporten historiskt fått stå som ett mönster och identifikationsobjekt för den svenska nationalstaten är väl belagt i tidigare forskning.³¹ Här betraktas emellertid skidsporten som ett kulturellt gränsland varifrån svenska och samiska identiteter formats interaktivt i olika historiska sammanhang. Blicken riktas därför mot två hitintills relativt obeaktade kunskapsområden, nämligen:

- *Den svenska skidsportens samiska historia.* Här handlar det om att undersöka de kulturella identiteter som kom till uttryck i längdskidsportens etablering och tidiga utveckling i Sverige (delstudie I och II). Sådana kulturella identiteter studeras även i

³⁰ Sörlin 1995, s. 148–150.

³¹ Ehn, Löfgren & Frykman 1993; Sörlin 1995; Jan Samuelsson, "Skidåkningen, mannen och det nationella", *Idrott, historia & samhälle* 2001; Yttergren 2006; Emil Dickson, "För framtids segrar. Om nationalism och tävlan i svensk skidloppning 1897–1924", *Idrott, historia & samhälle* 2009.

en biografisk studie om utförsåkaren Bengt-Erik Grahn, aktiv under 1960-talet (delstudie V).

- *Den samiska idrottsrörelsens historia.* Här undersöks uppkomsten och utvecklingen av den särorganiserade samiska idrottsrörelse som sträcker sig tillbaka till 1940-talets slut (delstudie III, IV och VI).

I den första kategorin har arbetet utgått från följande övergripande fråga:

- Vilka uttryck för kulturella identiteter som exempelvis samiskhet och svenskhet går att skönja historiskt inom skidsporten i Sverige?

Snarlikt kan följande fråga ställas beträffande den särorganiserade samiska idrotten, nämligen:

- Vilka uttryck för kulturella identiteter som exempelvis samiskhet och svenskhet går att skönja i samband med den samiska idrottsrörelsens utveckling?

Jag söker alltså efter såväl inbäddade som explicita uttryck och markörer – det kan handla om sådant som personlighetsdrag, organisatoriska riktningar och olika idrottsliga praktiker som på ett eller annat sätt hänförs till kollektiva identifikationer.

Även om begrepp som samiskhet och svenskhet i frågeställningens form ter sig som distinkta kategorier, är det viktigt att påpeka att förståelsen bygger på att kulturella identiteter är just kulturella och därmed förhandlingsbara och förändringsbenägna. Samiskhet och svenskhet betraktas inte som något motsatspar, även om uttrycken emellanåt används för att signalera kontrasteringar mellan gruppidentiteter. När dessa gruppidentiteter analyseras står alltså etnicitets- och nationsbegreppen i centrum. De betraktas dock inte som isolerade analytiska kategorier. Snarare finns det en avsikt att förstå hur nationsidentiteter och etniska identiteter också är förbundna med lokal identitet, klass och genus.

Beträffande den samiska idrottsrörelsen kan även ytterligare två frågor ställas:

- Vilka intentioner har funnits med den särorganiserade samiska idrotten?
- Vilka utmaningar har tillstött när intentionerna omsatts i praktiken?

Frågeställningarna har ett förändringsperspektiv i så måtto att det handlar om att förstå hur kulturella identiteter formats och omförhandlats i idrottsliga sammanhang över tid.

Denna avhandling är en sammanläggning av sex olika delstudier som under arbetets gång blivit publicerade i vetenskapliga tidskrifter.³² Studierna ska kunna läsas självständigt. I kappan är emellertid avsikten att införliva delarna i ett större historiskt kronologiskt sammanhang som gör det möjligt att se mer övergripande trender och förskjutningar.

Något som utmärker denna avhandling från andra sammanläggningar med historisk inriktning är just att artiklarna följer ett kronologiskt upplägg. De har dock inte skrivits helt i den ordning som de presenteras i avhandlingen. Om någon intellektuell progression skett från min sida under arbetets gång, låter den sig följaktligen inte avspeglas om delstudierna läses i den ordning som de nu ligger.³³ Likaså är det oundvikligt att sammanläggningsformen medför att upprepningar förekommer i högre grad än om arbetet skrivits som en monografi.

Tidsmässigt tar undersökningen som bekant avstamp i år 1879 och avslutas 1990. Den bakre gränsen markerar tidpunkten för en skidtävling som betraktas som startskottet för den moderna skidsporten i Sverige (delstudie I). Skidsportens fortsatta utveckling från sekelskiftet till mellankrigstiden studeras i delstudie II. Framväxten av den samiska idrottsrörelsen under det sena 1940-talet och 1950-talet skildras i delstudie III och IV. Bengt-Erik Grahns elitidrottskarriär pågick under 1960-talet och skildras i delstudie V. Den sjätte delstudien handlar om den särorganiserade samiska idrottens utveckling från 1970 till 1990. Att 1990 valts som slutår har flera orsaker. Det året bildades ett samiskt riksidsrottsförbund efter en komplicerad process som skildras i avhandlingens avslutande

³² Fem av avhandlingens artiklar, II–VI, har bedömts enligt modellen double-blind peer review medan den första artikeln bedömts redaktionellt och av en extern anonym granskare.

³³ Artiklarna skrevs i följande ordning: 3, 2, 4, 6, 5, 1.

delstudie. Då tidigare forskning om särorganiserad samisk idrott tagit avstamp i detta årtal,³⁴ framstår det som en naturlig slutpunkt för denna undersökning. På det viset kan delstudierna utgöra en bred historisk bakgrund till redan befintliga samhällsvetenskapliga och samtidshistoriska studier om särorganiserad samisk idrott.

Urval och avgränsningar

Avhandlingens två första delstudier handlar om den moderna skidsportens tidiga historia i Sverige och belyser bland annat de etniska relationer som präglade idrotten vid denna tid. I dessa artiklar ägnas två enskilda idrottsutövare stort utrymme, Anna Lucia Kant i den första och J. A. Persson i den andra. Till denna kategori hör även den biografiska studien om Bengt-Erik Grahn som presenteras i delstudie V. Valet av just Grahn som biografiobjekt förtjänar en motivering. Eftersom längdskidåkningen står i centrum i de andra delstudierna såg jag det som relevant att i denna studie kasta ljus över utförsåkningens för att därmed kunna identifiera eventuella skillnader beträffande hur de kulturella identiteterna tog sig uttryck i de olika skididrottsgrenarna. Bengt-Erik Grahn framstod som ett lämpligt biografiobjekt utifrån sin framgångsrika idrottskarriär samt att han i tevedokumentärer och tidningsintervjuer ofta valt att tala om och lyfta fram sin samiska bakgrund.³⁵

Det kan diskuteras hur pass representativa Kant, Persson och Grahn är för att belysa skidsportens samiska historia i Sverige. Det rör sig förstas om urval som jag har gjort, medveten om att annorlunda urval hade kunnat leda till andra slutsatser. Jag anser emellertid att dessa individer och idrottspersonligheter är just representativa: Kant för att hon var en viktig aktör i det första steget av skidsportens etablering i Sverige, Persson för att hans seger i Vasaloppet 1929 aktualiserade skidsportens etniska relationer under mellankrigstiden och Grahn av de skäl som anges ovan.

Här kan det också vara på sin plats att diskutera valet av skidsport som fokusområde för ett avhandlingsarbete. Skälen är framför allt historiska. Som samfärdsmedel har skidåkningen samiska anor som sträcker sig

³⁴ Helge C. Pedersen, "Sport, ethno-politics and Sámi identity in northern Norway. The organizing of the Sámi sports movement", *Scandinavian sport studies forum* 2011.

³⁵ Bertil Karlefors och Pavel Kuchar gjorde 2014 en mycket sevärd dokumentär om Bengt-Erik Grahn som finns tillgänglig elektroniskt på www.vimeo.com/106409942, hämtad 26/12 2020. En annan samisk utförsåkare som förtjänar en biografisk studie är Sarah Thomasson som bland sina meriter inräknar ett VM-brons från Åre 1954.

långt tillbaka i tiden vilket också märktes när tävlingsidrotten etablerades i slutet av 1800-talet (se delstudie I). Dessutom utgick den särorganiserade samiska idrotten från längdskidåkningen. De första Same-Mästerskapen kallades rentav för ”Lapska mästerskapen på skidor”. Skidsport är dock till största del en individuell idrott, något som säkerligen påverkar vilka identitetsmässiga uttryck som kan kanaliseras genom den. Sannolikt låter sig kollektiva identiteter lättare formas i anslutning till lagsporter som fotboll och ishockey. Möjligen hade annorlunda slutsatser kunnat dras om studieobjektet utgjorts av exempelvis den samiska fotbollens historia. Eftersom samisk idrottshistoria från det sena 1800-talet fram till 1900-talets mitt är så intimt förknippad med skidåkning har jag ändå sett det som legitimt att låta denna idrottsform stå i centrum. I avhandlingens sista delstudie finns emellertid inte något entydigt skididrottsfokus. Den samiska idrottsrörelsen breddades under 1970-talet, vilket också framgår av delstudien. Där förekommer alla idrottsformer som var involverade i organiseringen av rörelsen vilket också gör det möjligt att se skillnader och likheter beträffande de kulturella identiteter som kanaliserats i anslutning till de olika idrotterna.

Fortsatt disposition

Efter denna inledning sammanfattas resultaten av de sex delstudierna. Sedan fördjupas de teoretiska utgångspunkter som legat till grund för studiernas genomförande. Därefter presenteras tidigare forskning om dels samiskt idrottsliv, dels andra urbefolkningars idrottshistoria. Det därpå följande kapitlet handlar om studiernas metoder och tillvägagångssätt, och följs av en avslutande diskussion där de övergripande resultaten diskuteras i relation till tidigare forskning.

SAMMANFATTNING AV DELSTUDIER

Även om avhandlingen består av sex delstudier som ska kunna läsas självständigt från varandra, finns ett tydligt kronologiskt upplägg där artiklarna får representera olika problemområden i fyra olika perioder, nämligen:

- Etniska relationer inom den tidiga skididrottsrörelsens framväxt i Sverige från det sena 1800-talet till mellankrigstiden (delstudie I och II);
- Same-Mästerskapens uppkomst vid 1900-talets mitt (delstudie III och IV);
- Utförsåkningens kulturella identiteter under 1960-talet (delstudie V);
- Den samiska idrottsrörelsens utveckling från 1970 till 1990 (delstudie VI).

Med ett sådant upplägg kan de stora historiska utvecklingslinjerna skönjas så att helheten därmed blir större än delarna.

Delstudie I

”Pionjärerna vid Stallmästaregården. Om skidsportens uppkomst i Sverige.”

Utifrån begreppet sportifiering, analyseras den moderna skididrottens uppkomst i Sverige. Genom att studera arkivmaterial och samtida tidsningsartiklar, riktas fokus mot den äldsta föreningen för skididrott i Sverige, Stockholms skidlöpareklubb, och den tävling vid Brunnsviken som klubben arrangerade på fettisdagen 1879. Med några karakteristiska drag som utgångspunkt brukar sportifieringsteorin, som diskuteras nedan i kapitlet ”Teoretiska utgångspunkter”, användas för att beskriva hur

idrotter generellt utvecklas efter ett förutsebart mönster. Som tävlingen vid Brunnsviken var arrangerad av en idrottsförening, markerar den på så sätt ett startskott för såväl skididrottens organisering som för den moderna skidsporten i sin helhet. Likaså framskymtar en begynnande kvantifiering eftersom tidtagning tillämpades. Då tävlingen var öppen för alla – både män och kvinnor – präglades den också av egalisering.

Eftersom organiserade skidtävlingar ännu var ett okänt fenomen, uppstod frågan om vad en skidtävling var och vilka syften en sådan tjänade. En av deltagarna visade sig särskilt oförstående inför hur tävlingen hade genomförts. Anna Lucia Kant var en erfaren skidåkare med samisk bakgrund som ansåg att hon inte fått visa prov på sina färdigheter utifrån det sätt på vilket tävlingen genomförts. På hennes uppmaning lät därför arrangörsklubben anordna en ny tävling i vilken hon demonstrerade sitt sätt att löpa på skidor, vilket visade sig vägvinnande för transporter i obanad terräng, men mindre anpassat för tävling på skidor. På detta sätt uppstod i skidsportens begynnelse ett slags konflikt mellan olika logiker, nämligen skidåkning som ett traditionellt samfärdsmedel och skidåkning som modern tävlingsidrott.

Anna Lucia Kants insatser aktualiserar även den samiska närvaron inom den tidiga skidsporten i Sverige. Det kan då konstateras att samer dominerade i det mest prestigefyllda tävlingarna och allmänt betraktades som skidåkningens läromästare.

Avslutningsvis förs också en diskussion om skididrottens fortsatta sportifiering in emot sekelskiftet 1900. Det framgår att egaliseringsprincipen gick på tvärs mot skididrottens övriga sportifieringsprocess. Medan sporten i övrigt förfinades och organiserades, blev den manligt dominerad och mer socialt exklusiv än vad den varit då den första skidtävlingen genomfördes 1879.

Delstudie II

”Bland ’rationella asketer’ och ’ädla vildar’. Etniska relationer inom svensk längdskidsport från sekelskifte till mellankrigstid.”³⁶

³⁶ En engelsk version av texten har också publicerats i nedkortat format, se Isak Lidström, ”Skiers of ’nature’ versus skiers of ’culture’. Ethnic stereotypes within Swedish cross-country skiing from the late 19th century to the 1930s”, i Heikki Roiko-Jokela & Piia Pöyhönen, *The many faces of snow sports* (Jyväskylä 2017).

Delstudien handlar om längdskidåkningens etablering som sport i Sverige från sekelskiftet 1900 till mellankrigstiden, och fokuserar på de stereotyper och identiteter kopplade till nation och etnicitet som formerades inom idrotten vid denna tid. Det explicita syftet är att ”diskutera och beskriva föreställningar om i synnerhet samiska skidåkare genom att anlägga ett etnicitetsperspektiv på längdskidåkningens utveckling”.³⁷ Det analyserade materialet består av publicerad skidlitteratur i form av Skidfrämjandets och Svenska Skidförbundets skrifter liksom jubileumsböcker och andra texter författade av personer som var involverade som ledare i den svenska skididrottsrörelsen. Därutöver studeras också idrottsartiklar publicerade i dagspress i anslutning till J. A. Perssons seger i Vasaloppet 1929, vilken kan betraktas som den största samiska idrottstriumfen i Sverige under mellankrigstiden.³⁸

Delstudien tar avstamp i längdskidsportens kopplingar till en svensk nationell identitet som diskuterats i tidigare forskning. Det gäller särskilt det folkhjärteideal som manliga skidåkare med arbetarklassbakgrund förknippats med historiskt. Med utgångspunkt i ett etnicitetsperspektiv problematiseras denna identitetsformering och betraktas som en process där stereotyper om svenskhet och samiskhet formades kontrastivt.

Jag argumenterar i delstudien för att det vid den tidiga skidsportens etablering i Sverige fördes ett offentligt samtal i vilket två stereotyper formades som förkroppsligades av elitskidåkare, nämligen den ”ädle vilden” och ”den rationelle asketen”. Den sistnämnde uppfyllde tidigare forsknings karakterisering av den svenska folkhjälten på skidor. Genom sin strävsamma, tysta och återhållsamma läggning personifierade han en protestantisk etik inom vilken strävan efter framgång kombineras med asketism som motar bort all form av förnöjsamhet och självtillräcklighet. Sportslig framgång kunde på det viset förklaras utifrån ett rationellt sinnelag omsatt i plågsam, men medveten, träning.

Den ”ädle vilden” var den ”rationelle asketens” motsats. Dennes framgångar förklarades inte utifrån varken rationalism eller asketism, utan sågs istället som ett resultat av nedärvda förmågor som naturen skänkt honom. Den ”ädle vilden” hör hemma i naturtillståndet där harmoni råder

³⁷ Delstudie II, s. 643.

³⁸ Denna vasaloppss seger skildras populärhistoriskt i Isak Lidström, *Heja Persson! Samisk triumf i Vasaloppet* (Malmö 2018).

och inga strävanden i någon riktning blir därför nödvändiga. Träning, disciplin, tidsuppfattning och andra sportsliga kardinaldygder blir därmed överflödiga eftersom vilden kan förlita sig på sin talang och biologiskt framodlade egenskaper.³⁹

De stereotyper som skisseras i delstudien hade alltså en tydlig etnisk kodning. Upphöjandet av nationella idrottshjältar i samtida press och skidlitteratur skedde i en process där etniska kontraster konstruerades mellan ”rationella asketer” (kopplade till svenskhet) som agerande subjekt och ”ädla vildar” (kopplade till samiskhet) som passiva objekt. Medan en svensk skidåkares framgångar förklarades utifrån individuella kapaciteter som vilja och träningsförmåga, förklarades samiska framgångar utifrån externa omständigheter såsom vädret eller att så kallat ”lappföre” rådde.

Delstudie III

”Gud behöver idrottsungdomen”. Lennart Wallmark och den samiska idrotten.”

Uppkomsten av Same-Mästerskapen och en särorganiserad samisk idrottsrörelse studeras i två artiklar, varav detta är den första. I centrum står initiativtagaren Lennart Wallmark. Han var präst och rektor för Samernas folkhögskola (startad 1942 av Svenska Missionssällskapet) som anordnade de första Same-Mästerskapen 1948. I delstudien diskuteras Wallmarks engagemang för den särorganiserade samiska idrotten. Närmare bestämt görs en analys av hans idrottsideologi, där hans idéer och visioner med Same-Mästerskapen systematiseras liksom de samhälleliga syften som Wallmark ansåg att de särpräglade samiska idrotterna tjänade. Genom sin position kom han att ha en betydelsefull funktion för hur samisk identitet konstruerades i samband med de första årens Same-Mästerskap. Studien bygger på Wallmarks efterlämnade texter. Det rör sig om manu-

³⁹ Mina slutsatser kan jämföras med de som Emma Pihl Skoog drar i sin klassanalys av populärkulturella texter om kraftsporter under svensk mellankrigstid. Pihl Skoog skriver att ”[a]ssociationen mellan kraftidrottare och kroppsarbetare medförde att utövarna kom att betraktas som i högre grad ’naturliga’ och i lägre grad rationellt tränade”, medan jag i min etnicitetsanalys av skidlitteratur och dagspress framhåller att det ”naturliga” i stället knöts till samiska skidåkare, och den ”rationella asketismen” till kroppsarbetande skidåkare. Emma Pihl Skoog, *Kraftkarlar och knockouts. Kraftsporter, kropp och klass i Sverige 1920–1960* (Stockholm 2017), s. 274.

skript till tal som förvaras i hans personarkiv i Jokkmokk, liksom intervjuer med honom i olika tidningar och texter han själv skrev i publikationen *Bland Sveriges samer*.

Karaktéristiskt för Wallmark är att han, som själv inte var same, i tal och text framställer sig som något av en fadersfigur för den samiska ungdomen, för en sådan var nödvändig enligt hans förmenande. Same-Mästerskapen, med traditionellt samiska tävlingsformer, skulle stå som en motkraft till trender och tendenser i det omgivande samhället som Wallmark ansåg degenererat ur moralisk synpunkt. Wallmark var övertygad om att samisk ungdom behövde hållas borta från den västerländska (svenska) civilisationen. I annat fall, befarade han, skulle samerna uppslukas i majoritetssamhället och på så sätt upphöra att existera som folkgrupp.

För Wallmarks del gestaltade den samiska vinteridrotten, i form av längdskidåkning, skytte och lassokastning, en idealistisk vision av ett altruistiskt samhälle som inte gett efter för nyttotänkande, individualism, materialism och välståndets lockelser. Wallmark avsåg att genom Same-Mästerskapen ritualisera och lyfta fram vad han ansåg autentiskt i samisk kultur. Därigenom kom somligt att inkluderas och somligt att exkluderas. Samiska näringar, som exempelvis renskötsel, skulle dessutom hålla sig för goda för att anamma sådant han ansåg vara avarter förknippade med det moderna (och urartade) samhället: motorer, helikoptrar och snöskotrar. Sådant skulle varken det samiska idrottslivet eller den samiska livsstilen omfamna. I denna retorik återfinns även ett tydligt drag av paternalism. Samtidigt som han såg sig som involverad i en kulturkamp med det samiska livets bästa för ögonen, cementerade han också en snäv definition av samisk identitet. Wallmark såg som sin uppgift att rädda en folkgrupp han ansåg särskilt svag och sårbar och känslig för den lockande, men fördärvliga civilisationen.

Delstudie IV

”Same-Mästerskapens uppkomst. Om idrott, inkludering och exkludering utifrån stats- och etnicitetsgränser, 1948–1959.”

I delstudien diskuteras Same-Mästerskapens uppkomst och utveckling under evenemangets första decennium (1948–1959), en period som även

får betraktas som dess storhetstid. Motiven bakom uppkomsten av evenemanget belyses liksom inrättandet av den första samiska idrottsorganisationen, SSS. Utifrån det sätt på vilket Same-Mästerskapen organiserades samt hur det representerades i dagspress och publikationer som *Samefolkets egen tidning*, analyseras de kulturella identiteter som formades i anslutning till evenemanget. Därvidlag kan det konstateras att Same-Mästerskapen var en arena för inkludering och exkludering utifrån både etnicitet och medborgarskap. Vad det förra anbelangar är det tydligt att Same-Mästerskapen fick en viktig funktion som en mötesplats för samer från hela Sverige. Vad tävlandet beträffar rörde det sig emellertid om ett evenemang där enbart samer med rätt att bedriva renskötsel, enligt gällande svensk rennäringslag, kunde medverka. Enligt de stadgar som upprättades av SSS exkluderades därmed en stor del av den samiska befolkningen i Sverige från tävlan vid mästerskapet. Därigenom reproducerades det omgivande svenska majoritetssamhällets dominerande syn på samisk identitet; same var enbart den som ägnade sig åt renskötsel.

Sett ur ett etnicitetsperspektiv handlade Same-Mästerskapen om att genom idrott konstruera identitetsmarkörer genom vilka gränsen mellan samiskt och svenskt formulerades. De specifikt idrottsliga markörerna tog sig uttryck bland annat i form av sportifieringen av traditionellt samiska yrkespraktiker, framför allt lassokastningen. Samtidigt som denna kontrastiva process pågick, formades i anslutning till evenemanget en nationell identitet som tvärt emot den etniska relationen handlade om ett betonande av det samiska och det svenska som en nationell gemenskap. Med andra ord, trots att det samiska och det svenska kontrasterades inom ramen för en etnisk relation, underströks samtidigt, i såväl dagspress som av det samiska skidförbundet, att relationen utgjorde en överretnisk nationell gemenskap. På detta sätt fungerade Same-Mästerskapen som ett slags dubbelt integrationsprojekt som syftade till att föra samman samer från olika landsändar men även till att förstärka en medborgarskapstanke som inbegrep såväl samiskt som svenskt. Förslag om att öppna upp evenemanget för samer även utanför Sverige avslogs vid återkommande tillfällen av SSS, något som framstår som iögonfallande mot bakgrund av att den samiska etnopolitiska rörelsen under Svenska Samernas Riksförbund vid denna tid gick i en statsöverskridande riktning och utvecklade nordiska samarbeten över riksgränserna.

Delstudie V

”Den egensinnige från Kittelfjäll. En biografisk studie om utförsåkaren Bengt-Erik Grahm.”

Eftersom delstudien är en biografisk studie om utförsåkaren Bengt-Erik Grahm (1941–2019), avviker upplägget något från de övriga studierna. Här handlar det om att utmejsla de kulturella identiteter – som utgör avhandlingens övergripande fokus – utifrån berättande och erfarenheter kopplade till en enskild individ. Levnadshistoriska intervjuer med Bengt-Erik Grahm ligger tillsammans med dagspressens artiklar om honom till grund för en analys av de olika uttryck för samiskhet och svenskhet som framträdde i samband med hans karriär. Bengt-Erik Grahm växte upp i Kittelfjäll i Västerbotten men tillbringade de sex första skolåren på nomadskolan i Tärnaby. Även om han redan som litet barn åkte skidor med sina syskon, började han satsa på utförsåkning först sedan han kom till Tärnaby, där förutsättningarna för träning och tävlan var optimala.

Sett till de mediala representationerna av Bengt-Erik Grahm går det att se en etnisk kategorisering som kom till uttryck i beskrivningarna av hans åksätt. Den djärva och risktagande taktiken förklarades emellanåt utifrån hans samiska bakgrund och kunde också beskrivas utifrån en rasistisk förklaringsmodell där bristande koncentrationsförmåga och underlägsenhetskänslor ansågs känneteckna det samiska idrottsutövandet.

Till skillnad från längdskidåkning som var behäftad med tradition och förfluten tid, kom utförsåkning att representera det moderna Sverige under 1960-talets rekordår med teknikutveckling, hög reformtakt och framtidsoptimism som karakteristiska drag för perioden. Det var just vid denna tid som Bengt-Erik Grahm fick sitt genomslag och runt hans personlighet och idrottsgärning formades ett idrottshjälteskap. Bortsett från de etniska stereotyper som förknippades med hans åksätt, förenades i detta hjälteskap den etniska identiteten med ett svenskt nationellt identitetsskapande som byggde på ett nostalgiskt tillbakablickande. Bengt-Erik Grahm utmärkte sig genom sin utstyrsel i form av stickad mössa och tröja, sin uppväxt i fjällens närhet och sitt enkla leverne som låg i linje med landets väl inarbetade amatörprinciper i idrottssammanhang. Detta hjälteskap baserade sig på en hybridisering av olika identiteter som klass, etnicitet och regionalism och formades i kontrast mot ett sydeuropeiskt skidåkarideal som i stället byggde på lyx, flärd och rikedom.

När Bengt-Erik Grahn själv rekapitulerar sina minnen från idrottskarriären framträder andra aspekter av skidsportens etniska relationer, som inte kom till uttryck i pressmaterialet. Det fanns exempelvis från samiskt håll tydliga förväntningar på att han som same skulle ägna sig åt längdskidåkning, hellre än utförsåkning. Av hans berättelse framgår även att etniskt rotade fördomar om samiskhet förekom inom skidsporten under hans tid som elitaktiv under 1960-talet.

Delstudie VI

”The development of Sámi sport, 1970–1990. A concern for Sweden or for Sápmi?”

Den sjätte delstudien kan betraktas som en uppföljare till den fjärde och belyser den samiska idrottsrörelsens utveckling under 1970- och 1980-talen. Källmaterialet utgörs av den samiska idrottsrörelsens handlingar, artiklar i svensk dagspress, samiska publikationer och intervjuer med idrottsledare inom den samiska idrottsrörelsen. Särskild vikt läggs vid hur tongivande aktörer avsåg att omformulera definitionerna av det samiska i anslutning till Same-Mästerskapen och i andra typer av verksamheter som införlivades i den samiska idrottsrörelsen vid denna tid.

Avstamp tas i den nytändning som skedde under det tidiga 1970-talet, efter ett decennium av sviktande intresse för Same-Mästerskapen. Vändpunkten skedde vid 1970-talets mitt i samband med att flera publikdragande Same-Mästerskap genomfördes i Jokkmokk. Under dessa år formulerades även nya målsättningar för den samiska idrottsrörelsen, vilka låg i linje med den samiska etnopolitiska rörelsens ambitioner i stort. För det första ändrades kriterierna för vem som hade rätt att tävla vid Same-Mästerskapen. I stället för att som tidigare låta ett kriterium formulerat av den svenska statsmakten ligga till grund för vem som hade rätt att tävla, ändrades stadgarna så att medlemskap i en sameförening blev tillräckligt som kriterium för medverkan. Därigenom breddades urvalet vilket också signalerade en mer inkluderande samisk identitet som inte utgick från det omgivande majoritetssamhället.⁴⁰

⁴⁰ Kontroverser kring huruvida deltagare ansetts ha rätt att tävla har återkommit under årens lopp. Se Mikael Svonni, ”Saami language as a marker of ethnic identity among the Saami”, i Irja Seurujärvi-Kari & Ulla-Maija Kulonen (red.) *Essays on indigenous identity and rights* (Helsingfors 1996), s. 114f.

Styrelsen för SSIF verkade, för det andra, dessutom för en breddning av idrotten så att den skulle inbegripa även annan idrott än den som utövades i samband med Same-Mästerskapen. För det tredje avsåg styrelsen för SSIF under 1970-talet att sprida den särorganiserade samiska idrotten över riksgränserna, en strävan som tidigare avfärdats av ledarna för den samiska idrottsrörelsen. Denna utveckling betraktas i studien som ett uttryck för ett postkolonialt motstånd genom idrott eftersom den dels går på tvärs mot den gängse idrottsmodellen i de nordiska länderna – att idrott organiseras och bedrivs inom ramen för nationalstaternas gränser, dels att den samiska identiteten revitaliseras på ett sådant sätt att riksgränsernas uppdelning av den samiska befolkningen upplöses. Denna utveckling låg såtillvida i linje med den samiska etnopolitiska utvecklingen i stort. Vid denna tid accentuerades bilden av samerna som ett statsöverskridande folk och en nation, Sápmi.

Komplikationer tillstötte emellertid när dessa visioner skulle omsättas i praktiken. Same-Mästerskapen var vid denna tid en sedan länge inarbetad tradition. Därigenom kom den att omfattas av en viss spår-bundenhet som gjorde den svår att förändra i enlighet med de nya målsättningarna. Sedan det visat sig att en majoritet av det samiska idrottsförbundets medlemmar inte ville öppna upp Same-Mästerskapen för samer utanför Sverige, såg sig styrelsen nödgad att avgå. I stället delades den samiska idrottsrörelsen 1979 upp i två separata förbund, ett svenskt och ett nordiskt, som arrangerade egna tävlingar och mästerskap.

Först 1990 enades de båda fraktionerna i samband med etableringen av ett nordiskt samiskt riksidsrottsförbund (SVL) som utgjorde en kompromiss mellan den svenska och den nordiska sameidrottsfraktionen. Särorganiserad samisk idrott förblev relativt självständig inom respektive land. Den samiska idrottsrörelsen var därmed inte oberoende av riksgränserna, vilket varit målsättningen under 1970-talet, även om det etablerades ett gemensamt organ som omfattade de tre nordiska ländernas samiska idrottsförbund.

Av delstudien framgår därmed att särorganiserad samisk idrott historiskt varit ett heterogent fenomen där olika viljor, röster och intentioner samsats sida vid sida. Medan den i Norge slog in på den transnationella linjen om en samisk idrottsrörelse för samer i alla länder, var processen betydligt mer komplicerad i Sverige, ty här hade idrottstraditionerna äldre

anor än i grannlandet i väster. Synen på nya mönster, idéer och visioner såg följaktligen annorlunda ut i Sverige.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER

Nedan skisseras de teoretiska utgångspunkter som legat till grund för avhandlingsarbetet. Tongivande begrepp är etnicitet och nation, och att just dessa står i fokus beror på den dynamik som präglar begreppens innehåll i avhandlingens delstudier. Det går med andra ord att skönja en tydlig omförhandling av nationella och etniska identiteter över tid. Perspektivet är konstruktivistiskt i så måtto att kulturella identiteter inte betraktas som oföränderliga och av naturen givna storheter, utan som formbara och av människan skapade kategorier. Innan begreppen preciseras bör det dock påpekas att etnicitet och nation, som kulturella identiteter betraktade, inte konstrueras oberoende av andra sociala kategorier. De kan även sammanflätas med exempelvis lokala identiteter, klassrelationer och genus. Det sistnämnda aktualiseras särskilt tydligt i idrottsliga sammanhang där människokroppen och dess kopplingar till det förment naturliga står i fokus.⁴¹ Som Torbjörn Andersson påtalat har kroppskulturen haft en central funktion som manlighetsfostrare i Sverige, först i form av linggymnastiken (för den manliga medelklassen), därefter av fotbollen (företrädesvis för den manliga arbetarklassen).⁴² Även skidåkningen torde utan svårighet kunna karakteriseras som en tydlig manlighetens tillskyndare och fostrare i den svenska idrottshistorien.⁴³ I den moderna skidsportens äldre historia var vurmen påtaglig för manliga idrottshjältar vars träning mestadels bestod av hårt arbete i skogen.⁴⁴ I det sammanhanget aktualiseras även den regionala aspekten av skididrottens kulturhistoria – att skidåkningen knutits till det som med historikern Anna Götlinds ord kan kallas

⁴¹ Jfr Tolvhed 2008, s. 26.

⁴² Torbjörn Andersson, *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950* (Stockholm/Stehag 2002), s. 17.

⁴³ Jfr Samuelsson 2001; Tolvhed 2008, s. 147; Isak Lidström, "Skidåkning och manlighet mellan nationalromantik och idrottsrörelse", *idrottsforum.org* 2016.

⁴⁴ Sörlin 1995, s. 150; Sverker Sörlin, *Kroppens geni. Marit, Petter och skidåkning som lidelse* (Stockholm 2011), s. 158; Daniel Svensson, *Scientizing performance in endurance sports. The emergence of "rational training" in cross-country skiing, 1930–1980* (Stockholm 2016), s. 20–26, 34–37; Daniel Svensson, "Technologies of sportification. Practice, theory and co-production of training knowledge in cross-country skiing since the 1950s", *European studies in sports history* 2016.

identitetsregioner, vilket avser geografiska områden ”där befolkningen har upplevt en kulturell och identitetsmässig samhörighet”.⁴⁵ I skididrottsliga sammanhang har sådana identitetsregioner haft en stark grund i olika landsändar från Mellansverige och uppåt, särskilt i Dalarna och i de norrländska landskapen.⁴⁶ I några av avhandlingens delstudier (delstudie I och IV) framgår det hur lokala identiteter emellanåt fick en överordnad position på lokal nivå i förhållande till etniska och nationella identiteter.⁴⁷

Som bekant består avhandlingen av separata delstudier vilka kronologiskt sträcker sig över en lång tidsrymd som innefattar såväl kulturella som organisatoriska förändringsprocesser. Därmed tangeras en av historievetenskapens huvuduppgifter – att förklara och beskriva förändring över tid. En viktig teoretisk inspirationskälla som framträder i två av avhandlingens delstudier (delstudie II och IV) är sociologen Ferdinand Tönnies begreppspar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, som trots att det myntades redan på 1880-talet definierar vad som skiljer det traditionella samhället från det moderna.⁴⁸ Uppdelningen har ett drag av nostalgiskt tillbakablickande över sig och kan därför komma väl till pass om man vill förstå hur människan orienterar sig i tid och rum. Medan *Gesellschaft*, som Jens Ljunggren sammanfattar det, står för det ”moderna samhällets formella och rationella mellanmänniskliga relationer, ekonomiska nyttotänkande, kvantifierbara värdeskalor och mekaniska livsåskådning”, avser *Gemeinschaft* ”ett föreställt traditionellt och organiskt samhälle där människorna lever i harmoni med naturen och där den sociala gemenskapen bygger på personliga relationer”.⁴⁹ I avhandlingsarbetet har begreppsparet visat sig gångbart vid analyser av hur historiska aktörer hänvisar till en idealiserad förfluten tid för att orientera sig i en förment rotlös samtid, präglad av egennytta och individualism.

Ett vanligt sätt att hantera historisk utveckling är att betrakta förändringsprocesser som ett utfall av samspelet mellan aktörers intentioner

⁴⁵ Anna Götling, *Vardagens teknik. Exemplet Dalarna 1700–1900* (Hedemora 1999), s. 30.

⁴⁶ Beträffande exemplet Dalarna, se Isak Lidström, ”Att göra folk av skidlöpare. Nationen, regionen och kampen om Vasaloppet 1922–1931, *Idrott, historia & samhälle* 2014, s. 77–83. Norrländsk regionalism i skidsportsammanhang framskyntar t.ex. i Yttergren 2006, s. 45–49.

⁴⁷ Andra exempel på idrottshistoriska studier med temat idrott och regional identitet är Leif Yttergren, *Ti kast’ varpe. Varpan, fastlandet och den gotländska identiteten under 1900-talet* (Stockholm 2002); Torbjörn Andersson, ”Spela fotboll bondjävlar!”. *En studie av svensk klubbkultur och lokal identitet från 1950 till 2000-talets början. Del 1* (Stockholm/Stehag 2011).

⁴⁸ Ferdinand Tönnies, *Community and civil society* (New York 2001).

⁴⁹ Jens Ljunggren, *Kroppens bildning. Lingvgymnastikens manlighetsprojekt* (Stockholm/Stehag 1999), s. 21.

och de möjligheter till påverkan som medges av svårmanövrerade strukturer.⁵⁰ Dynamiken mellan aktörens påverkansmöjligheter och strukturens trögrörlighet aktualiseras i flera av avhandlingens delstudier där enskilda individer ges stort utrymme när större historiska utvecklingslinjer skildras.⁵¹ Den komplicerade förändringsprocess som den samiska idrottsrörelsen genomgick under 1970- och 1980-talen kan betraktas som ett exempel på en växelverkan mellan aktör och struktur. När aktören (i form av en nytillträdd styrelse) avsåg att omforma en organisation (SSIF) enligt nya ideologiska och statsöverskridande principer, stötte man på patrull av två slag som kan hänföras till strukturella förklaringar. Dels präglades organisationen av en spårbundenhet och traditionalism som gjorde den svår att förändra i en handvändning, dels fanns redan en organisation (RF) som med statens goda minne i princip hade monopol på organiserad föreningsidrott i Sverige. Båda dessa strukturella omständigheter kan sägas ha reducerat aktörens handlingsutrymme.⁵²

Enskilda individers stora utrymme i avhandlingen beror inte bara på att de genom handlingar, värderingar och föreställningar haft möjlighet att påverka historiska förändringsprocesser.⁵³ Individfokuseringen är också ett aktivt val som gjorts för att hitta de nyanser som sällan märks på historiens makronivåer. Genom mikrohistoriska perspektiv framträder, som Götlind och Helena Kåks skriver, ”människor med egna strategier, handlingsutrymmen och föreställningar”.⁵⁴ Med inspiration från mikrohistoriska och biografiska perspektiv har det varit en drivkraft att i avhandlingsarbetet låta mer eller mindre bemärkta idrottspersonligheter som Anna Lucia Kant, J. A. Persson, Sunna Kuoljok och Bengt-Erik Grahn fungera som offentliga personligheter på vilka samtidens föreställningsvärldar om kultur, etnicitet och idrott projicerades. Här blir det alltså möjligt att studera individernas egna förhållningssätt till dessa projiceringar i

⁵⁰ Lennart Lundquist, ”Aktörer och strukturer”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 1984, nr 1.

⁵¹ Jfr Göran B. Nilsson, ”Biografen som spjutspetsforskning”, i Sune Åkerman, Ronny Ambjörnsson & Pär Ringby (red.), *Att skriva människan. Essäer om biografen som livshistoria och vetenskaplig genre* (Stockholm 1997), s. 19; Susanna Hedenborg, ”Lis Hartel. An extraordinary equestrian”, *Sport in society* 2017, nr 8, s. 1031.

⁵² Jfr Peter A. Hall & Rosemary C. R. Taylor, ”Political Science and the three new institutionalisms”, *Political studies* 1996, nr 5, s. 941.

⁵³ I egenskap av initiativtagare och rektor för Samernas folkhögskola betraktar jag i delstudie III Lennart Wallmark som en viktig aktör med möjlighet att påverka den särorganiserade samiska idrotten (delstudie III).

⁵⁴ Anna Götlind & Helena Kåks, *Mikrohistoria. En introduktion för uppsatsskrivande studenter* (Lund 2014), s. 22–23.

relation till de idrottshistoriska skeenden som de var med om att utforma.⁵⁵ På så sätt går det, som Peter Dahlén formulerat det, att frilägga ”dialektiken mellan den skildrade individen och samhälle, eller mellan aktör och struktur”.⁵⁶

Sport och idrott

I ett idrottshistoriskt avhandlingsarbete bör en precisering göras av vad som menas med idrott och sport. Ordet sport har franska rötter och blev introducerat i Sverige under 1800-talet. Vid det laget var det fornnordiska ordet idrott redan etablerat, något som komplicerar den skandinaviska begreppsexercisen eftersom idrott saknar motsvarigheter i andra språk.⁵⁷ Även om forskare försökt att skilja begreppen sport och idrott från varandra, har ingen konsensus nåtts beträffande vari skillnaden består.⁵⁸ I denna avhandling betraktas sport och idrott som synonymer.

En annan relevant fråga handlar om huruvida sportens förändringsmönster över tid ska betraktas som en återspeglings av samhällets utveckling. Förhåller det sig så, att idrotten är en vindflöjel som enbart går i den övriga samhällsutvecklingens upptrampade fotspår, då vore den också föga relevant att undersöka ur humanistisk och samhällsvetenskaplig synpunkt. Men så är nu heller inte fallet eftersom idrotten i vissa avseenden går i bräsch och påverkar det övriga samhället. Idrottshistorikern Henning Eichberg skriver träffande härom: ”Sport is not only a mirror, but an indicator of social change and social contradiction[.]”⁵⁹

Att sporten i vissa avseenden lever sitt eget liv, med egna regelsystem och formella och informella strukturer, hindrar inte att den i många avseenden är en integrerad del i samhället. ”Man kan”, som idrottssociologen Tomas Peterson konstaterat, ”svårtigen tänka sig idrott utan samhälle, däremot kan man, åtminstone teoretiskt, tänka sig ett samhälle utan idrott”.⁶⁰ Som en följd av ett sådant perspektiv blir det ur historisk synpunkt meningsfullt att göra en åtskillnad mellan traditionell och modern idrott.

⁵⁵ Jfr Barbara Caine, *Biography and history* (Basingstoke 2010), s. 1–6, 23–26.

⁵⁶ Peter Dahlén, *Nationens väl och kroppens fostran. En biografi om idrottsledaren, militären och radiomannen Bertil Uggla* (Malmö 2016), s. 23.

⁵⁷ Ljunggren 1999, s. 11.

⁵⁸ Jfr Ljunggren 2020, s. 8–9.

⁵⁹ Henning Eichberg, ”Problems and future research in sports sociology. A revolution of body culture?”, *International review for the sociology of sport* 1995, nr 1, s. 4.

⁶⁰ Peterson 2000, s. 143.

Uppdelningen brukar göras för att åskådliggöra de drag som skiljer det agrara bondesamhällets idrottsliv från det moderna industrisamhällets dito. Medan det traditionella idrottslivet kännetecknades av rekreation, festlighet och förströelse, karakteriseras den moderna tävlingsidrotten av regelstyrkt allvar, rationalitet och prestationsorientering. Om modern sport syftar till att åstadkomma universell jämförbarhet genom etablerandet av organisationer och en byråkratisk struktur som bevakar att standardiserade regler och stadgar efterlevs, var den traditionella idrotten situationsanpassad efter lokala förhållanden. Såväl namn på idrotten som regler och redskap kunde skifta från plats till plats.⁶¹

Uppdelningen mellan ett traditionellt och modernt idrottsliv har kritiserats för att den ger sken av att ett historiskt brott har skett där ett spontant förmodernt idrottsliv plötsligt ersattes av en rationell och resultatorienterad tävlingskultur. Utifrån en svensk historisk kontext menar emellertid etnologen Mats Hellspång att det går att tala om en brytpunkt under sent 1800-tal. Då började nämligen många av de tidigare så populära folkliga lekarna som långboll och ”slå trilla” att dö ut, samtidigt som den engelska sporten, med fotboll i spetsen, kom att introduceras.⁶² Jag delar Hellspångs synsätt och argumenterar följaktligen för att den moderna skidsportens startpunkt i Sverige kan spåras till en specifik tävling genomförd i februari 1879 (delstudie I).

Ett i detta sammanhang centralt begrepp är sportifiering, vilket brukar användas för att karakterisera tävlingsidrottens utveckling över tid. Till

⁶¹ Om åtskillnaden mellan traditionell och modern idrott, se t.ex. Allen Guttmann, *From ritual to record. The nature of modern sports* (New York 2004); Eric Dunning, ”The structural-functional properties of folk-games and modern sports. A sociological analysis”, *Sportwissenschaft* 1973, nr 3, s. 228; Mats Hellspång, ”Slå trilla. En lek på gränsen mellan folklig och modern idrott”, *Rig. Kulturhistorisk tidskrift* 1990, nr 1, s. 14; Mats Hellspång, *Den folkliga idrotten. Studier i det svenska bondesamhällets idrotter och fysiska lekar under 1700- och 1800-talen* (Stockholm 2000), s. 332–346; Yttergren 2002, s. 28–29, 36; Jørn Møller, ”Sports and old village games in Denmark”, *Canadian journal of history of sport* 1984, nr 2; Isak Lidström, ”Batting ’runders’ on the island of Runö. The incorporation of English bat-and-ball games into a traditional Easter celebration (or how the shoal of ”Donkom” got its name)”, *Arv* 2017, s. 29; Henning Eichberg, ”A revolution of body culture? Traditional games on the way from modernization to ’post-modernity’”, uppsats framlagd vid konferensen *Popular games. Eclipse and revival. From traditions to the regions of the Europe of tomorrow* (1990); Henning Eichberg, *Bevægelse i festen. Idrætshistorie som festhistorie* (Slagelse 2006). Om traditionell samisk idrott, se Rolf Kjellström, ”Samernas traditionella lekar och spel”, *Fataburen* 1992; Neil Kent, *The Sámi people of the North. A social and cultural history* (London 2014), s. 208–210; Isak Lidström & Daniel Bjärsholm, ”Batting, running, and ’burning’ in early modern Europe. A contribution to the debate on the roots of baseball”, *The international journal of the history of sport* 2019, nr 17–18, s. 1615–1616; Ingvar Svanberg & Isak Lidström, ”Viking games and Saami pastimes. Making balls of Fomitopsis betulina”, *Ethnobiology letters* 2019.

⁶² Mats Hellspång, ”A timeless excitement. Swedish agrarian society and sport in the pre-industrial era”, *The international journal of the history of sport* 1997, nr 14, s. 23.

grund för sportifieringsteorin ligger ett antal utmärkande drag som formulerats av Allen Guttmann i boken *From ritual to record*.⁶³ Dessa drag har av idrottshistorikern Leif Yttergren modifierats till sju processinriktade begrepp som schematiskt används för att beskriva idrottens förändring i det moderna samhället. Dessa begrepp är (1) *organisering*, att idrott bedrivs inom föreningar, (2) *egalisering*, att tävlandet präglas av likhets- och rättvisepprinciper, (3) *reglementering* genom regelverkens utformande, (4) *specialisering* genom indelning i grenar och klasser, (5) *standardisering* av utrustning, anläggningar och tävlingsstruktur, (6) *kvantifiering* genom resultatinriktning och rekordsträvan och, avslutningsvis, (7) *rationalisering* genom målinriktade träningsmetoder och teknikutveckling.⁶⁴ Om skididrottens inledande sportifiering i Sverige handlar avhandlingens första delstudie. Något sportifieringsperspektiv har dock inte legat till grund för studierna av den samiska idrottsrörelsens uppkomst och utveckling, även om det finns skäl att i kappan anknyta till en sådan analys.

I sin karakteristik av den moderna sporten inspirerades Guttmann av sociologen Max Weber och dennes syn på den rationaliseringsprocess som han ansåg ligga till grund för det moderna samhällets utveckling. Guttmann tar också hjälp av Weber när han försöker förstå vilka historiska omständigheter som kan förklara den moderna sportens uppkomst. Här prövas bland annat industrialiseringen och den protestantiska etik som enligt Weber var en viktig orsak till kapitalismens uppkomst.⁶⁵ Som förklaringsfaktor till den moderna sportens uppkomst fungerar dock inte denna etik, menar Guttmann, som i stället menar att sportens uppkomst kan återföras på den vetenskapliga världsbild som sköt fart under upplysningen.⁶⁶ Även om den protestantiska etiken har ett lågt förklaringsvärde när orsakerna till den moderna sportens uppkomst diskuteras, har jag ändå tagit intryck av Webers resonemang för att karakterisera det asketiska hjälteideal som gav sin prägel åt skidsporten under mellankrigstiden (delstudie II).

⁶³ Guttmann 2004.

⁶⁴ Leif Yttergren, *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm 1860–1898* (Stockholm 1996), s. 22.

⁶⁵ Max Weber, *Readings and commentary on modernity* (Malden 2005), s. 85–104.

⁶⁶ Guttmann 2004, s. 80–89.

Identitet och etnicitet

Som samhällsföreteelse betraktad kan tävlingsidrott förstärka skiljelinjer mellan grupper och kollektiv. Genom idrottens fokus på tävlande och konkurrens blir rågången mellan ”vi” och ”dom” befäst och konsoliderad, allra helst om läktarna är fyllda av åskådare och supportrar som demonstrerar sin tillhörighet genom hejarop, sånger och matchtröjor.⁶⁷ Med andra ord, idrotten är en plattform där olika identiteter konstrueras och omförhandlas. De flesta som finns på en arena i samband med en fotbollslandskamp såsom spelare och åskådare identifierar sig med ett kollektiv, i detta fall ett landslag, vilket förutsätter att det finns motsvarande identifikationsobjekt som man inte identifierar sig med.⁶⁸ Identitet avser på ett övergripande plan den interaktion mellan självförståelse och tillskrivning som genom särskilda markörer ligger till grund för hur individer och grupper positionerar sig i sociala relationer.⁶⁹ Idrotten har en viktig funktion i det sammanhanget, vilket fångas av Henning Eichbergs påstående: ”Sports mean: to express identity, difference and change through bodily practice.”⁷⁰

Richard Jenkins understryker att identiteter inte ska betraktas som något som *är*, utan betonar snarare att det rör sig om ett blivande eller ett vardande. Identifikation vore sålunda ett mer träffsäkert begrepp genom ordets betoning av process,⁷¹ men betraktas i avhandlingsarbetet som en synonym till identitet. Kollektiva identiteter formas, enligt Jenkins, dialektiskt, utifrån interaktionen mellan gruppidentifikation och kategorisering. Såväl *kategori* som *grupp* avser kollektiv av människor, men från olika infallsvinklar. En gemensam identitet inom en grupp uppstår när dess medlemmar erkänner samhörigheten inom gruppen. En kategori är i stället ett utifrån konstruerat kollektiv. Den som anses tillhöra en kategori behöver inte nödvändigtvis själv vara medveten om den. Kategorisering och gruppidentifikation verkar sällan åtskilt, utan står i ett interaktivt förhållande till varandra så att kategoriseringen utifrån också kan internaliseras och bli en gruppidentitet.⁷²

⁶⁷ Se t.ex. Pedersen 2013a, s. 57–64; Helge C. Pedersen, ”Identitet og etnisitet i nord”, i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016), s. 45.

⁶⁸ Andersson 2011, se särskilt s. 13–14.

⁶⁹ Richard Jenkins, *Social identity* (London 2004), s. 5.

⁷⁰ Eichberg 1995, s. 3.

⁷¹ Jenkins 2004, s. 5.

⁷² Jenkins 2004, s. 79–93.

En av Jenkins inspirationskällor är den norske antropologen Fredrik Barth, som i sin teori om etnicitet understryker att identiteter formas just interaktivt mellan grupper. Barth polemiserar mot uppfattningen att etniska särdrag har sitt ursprung i att grupper isolerade från varandra utvecklat särpräglade kulturer. "This history", menar Barth, "has produced a world of separate peoples, each with their culture and each organized in a society which can legitimately be isolated for description as an island to itself."⁷³ I stället menar Barth att det är i interaktionen mellan grupper som särdragen och de kulturella identiteterna formas. Detta sker genom självidentifikation, uppfattningen om de markörer som skiljer det egna kollektivet från andra kollektiv, och genom tillskrivning utifrån. Statusen av etnisk grupp erkänns alltså såväl inom som utom gruppen i fråga. Etnicitet kan därför, enligt Barth, beskrivas som den sociala organiseringen av kulturella skillnader.⁷⁴

Den gemensamma kultur som präglar en etnisk grupp ska, enligt Barth, inte betraktas som orsak utan snarare som ett resultat av den sociala organisering som sker grupper emellan: "In my view, much can be gained by regarding this very important feature as an implication or result, rather than a primary and definitional characteristic of ethnic group organization."⁷⁵ Förekomsten av etnicitet, som samhällsligt fenomen betraktat, bör därför sökas i yttre sociala omständigheter hellre än i inre omständigheter – inom grupper och kollektiv. I linje med Barth definierar Thomas Hylland Eriksen etnicitet som "en aspekt av en relation, inte en kulturell egenskap hos en grupp".⁷⁶ Dess fortbestånd är därmed avhängigt mänskliga handlingar och interaktion.⁷⁷ Som etniska kategorier betraktade är exempelvis svensk eller same inte något man *är*. Det handlar snarare om ett *görande* – något man blir genom inlärnin, vardagligt tal och praktiker.

Gräns – *boundary* – är ett nyckelbegrepp i Barths resonemang. Etnicitet formas genom gränser, de identitetsmarkörer som signalerar kulturella skillnader mellan grupper. Det kan röra sig om livsstil, klädsel, språk och uppfattningar om ett gemensamt ursprung eller geografiskt territorium.

⁷³ Fredrik Barth, "Introduction", i Fredrik Barth (red.), *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference* (Oslo 1969), s. 11.

⁷⁴ Barth 1969.

⁷⁵ Barth 1969, s. 11.

⁷⁶ Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism* (Nora 1998), s. 22, cit. s. 47.

⁷⁷ Som Ingvar Svanberg träffande formulerat det är det "aldrig kulturer som möts – abstraktioner kan inte mötas – det är alltid individer det är frågan om". Ingvar Svanberg, *Sockenlappar. Resursutnyttjande och livsstilar bland sockenlappar* (Umeå 1999), s. 15.

Det kan även handla om värdeuppsättningar i form av särskilda moralsystem, religionsuppfattningar eller livsåskådningar.⁷⁸ Med andra ord: genom dessa gränsmarkörer uppstår relationer inom vilka grupperna ”betraktar sig själva – och betraktas av andra – som kulturellt särpräglade”, för att återigen låna Eriksens ord.⁷⁹

Barths idéer brukar inplaceras inom en socialkonstruktivistisk skola, i så måtto att individer skapar och konstruerar etnicitet i relationer och inom sociala processer.⁸⁰ Han polemiserar i sin tur mot det essentialistiska synsätt inom vilken etnicitet betraktas som en statisk egenskap som ärvs från äldre generationer och vidareförmedlas till nästa, oavsett interaktion med andra grupper. Ett sådant synsätt på etnicitet brukar benämnas *primordialism*. Paradoxalt nog har Barth själv kritiserats för att hemfalla åt primordialiska tankegångar.⁸¹ Det gäller inte minst följande formulering:

The cultural features that signal the boundary may change, and the cultural characteristics of the members may likewise be transformed, indeed, even the organizational form of the group may change – yet the fact of continuing dichotomization between members and outsiders allows us to specify the nature of continuity, and investigate the changing cultural form and content.⁸²

Den primordialism som Barth enligt kritiken gör sig skyldig till handlar inte om de kulturella uttryck varmed de etniska gränserna formas. Sådant kan förändras över tid. Snarare rör det sig om de etniska kategorierna och grupperna i sig, vilka av Barths resonemang att döma tycks förhållandevis beständiga.⁸³ Till Barths försvar vill jag ändå mena att den centrala poängen i hans resonemang inte kretsar kring de etniska kategoriernas eventuella stabilitet i tid och rum utan snarare kring de mekanismer som gör att etnicitet fyller en funktion i människors vardagsliv.

⁷⁸ Barth 1969, s. 13–14.

⁷⁹ Eriksen 1998, s. 13.

⁸⁰ Se t.ex. Hanna Wikström, *Etnicitet* (Malmö 2009).

⁸¹ Eriksen 1998, s. 72–74.

⁸² Barth 1969, s. 14.

⁸³ Jfr Eriksen 1998, s. 72.

Den socialkonstruktivistiska teori som Barth står för har kommit att modifieras, inte minst sedan postkoloniala perspektiv på etnicitet utvecklats. Synen på identiteter som socialt konstruerade fenomen ligger inom denna teoretiska inriktning alltjämt fast. Vad som tillförts analysen är den stora vikt som läggs vid språk och maktrelationer när identiteterna konstrueras.⁸⁴ Det är i sättet att tala om exempelvis svenskhet och samiskhet som de etniska gränserna markeras. Utifrån de diskursiva ramar för vad som kan sägas och inte sägas, kan sedermera asymmetriska maktrelationer och hierarkier mellan grupper spåras.⁸⁵ Om de etniska kategorier som Barth skisserade kan tyckas trögrörliga, understryker Stuart Hall att kulturella identiteter är förhandlingsbara och plastiska. De är kontextbundna och historiskt betingade: "Således kan kulturell identitet inte alls betraktas som någon bestämd, oföränderlig essens utanför historien och kulturen."⁸⁶ Ett nyckelord är positionering. Individer positionerar sig själva och blir positionerade av omgivningen på olika sätt beroende på sammanhang. Det finns alltså inget "autentiskt jag" utan snarare ett sammelsurium av tillhörigheter som "aktiveras" i situationer där de fyller en funktion.⁸⁷

Här framträder en central aspekt som saknas i Barths teoribygge, nämligen etniska och kulturella identiteters situationsbundenhet. Beroende på om sammanhanget utgörs av ett Same-Mästerskap eller ett landslagsuppdrag för Sverige kan positionerna "same" och "svensk" få olika betydelser för en och samma individ. I fråga om kulturella identiteter är även den postmoderna inriktningens betonande av hybriditet ett relevant bidrag till teoribildningen. Relevansen kommer sig av att det sällan går att tala om monokulturer inom vilka individers identitetsuppfattning utgår från en och samma tillhörighet i en homogen grupp med en enhetlig kultur. Kulturer är föränderliga och har så alltid varit, varför det blir problematiskt

⁸⁴ Se t ex: Homi K. Bhabha, *The location of culture* (London 2004); Stuart Hall, *Critical dialogues in cultural studies* (London 1996), se särskilt s. 446.

⁸⁵ För en studie om hur sådana asymmetriska maktrelationer kan ta sig uttryck i ett idrottsligt sammanhang, se Marie Larneby, *Vi och de andra. Om idrott, genus och normer på en idrottsprofilerad högstadieskola* (Malmö 2020).

⁸⁶ Stuart Hall, "Kulturell identitet och diaspora", i Catharina Eriksson, Maria Erikson Baaz & Håkan Thörn (red.) *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället* (Nora 1999), s. 234.

⁸⁷ Hall 1996, s. 444–445.

att tala om ursprunglighet beträffande kulturer och människors tillhörighet i dessa.⁸⁸

Ett begrepp som brukar nämnas i nära anslutning till etnicitet är ”ras”. Det föreligger dock meningsskiljaktigheter beträffande vilket innehåll som ska läggas i begreppen. Paulina de los Reyes, Diana Mulinari och andra teoretiker inom det postkoloniala fältet understryker att etnicitet i likhet med andra sociala kategorier inte enbart handlar om klassificering och relationer. Det handlar även om att upprätta sociala hierarkier och rangordningar. Klass, ”ras” och etnicitet blir på så sätt sammanflätade begrepp och samtidigt svåra att skilja från varandra.⁸⁹ Med detta synsätt på sociala relationer som vertikala blir etnicitet med andra ord en process inom vilken en part underordnas en annan. Thomas Hylland Eriksen invänder mot ett sådant resonemang och menar i stället att ”[e]tnicitet behöver [...] inte hänvisa till någon rangordning; etniska relationer kan mycket väl vara jämlika i detta avseende”.⁹⁰ Jag sympatiserar med det senare resonemanget, lika fullt medveten om att den historiska relationen mellan den samiska befolkningen och det svenska majoritetssamhället i hög grad präglats av ett asymmetriskt maktförhållande. Det faktum att etniska relationer ofta är ojämlika, innebär emellertid inte att det är en grundläggande förutsättning. Frågeställningen är, enligt min mening, av empirisk art, och bör därför inte vara ett på förhand givet antagande.

Det är viktigt att påpeka att det rasbegrepp som vunnit insteg inom den postkoloniala idétraditionen är något helt annat än samma ords äldre biologiskt förknippade betydelse. Det utgår från människors föreställningar om raser, samt de sociala effekter som dessa föreställningar får.⁹¹ ”Ras” existerar som en social konstruktion och fungerar som en hierarkisk tu-delning mellan ett ”vi” och ett ”dom”, enligt den etniska gränsdragningens gängse principer. Just därför anser jag, i likhet med Eriksen, att rasbegreppet ”är av tvivelaktigt deskriptivt värde”, liksom att det med sina biologiska konnotationer mystifierar mer än klargör.⁹² I stället betraktar

⁸⁸ Wikström 2009, s. 15f; Hall 1999, s. 234; Jan Aart Scholte, *Globalization. A critical introduction* (Basingstoke 2000), s. 180–181.

⁸⁹ Paulina De los Reyes & Diana Mulinari, *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (Malmö 2005). Se även Wikström 2009, s. 43.

⁹⁰ Eriksen 1998, s. 16.

⁹¹ Tobias Hübinette, Helena Hörnfeldt, Fataneh Farahani & René León Rosales (red.), *Om ras och vithet i det samtida Sverige* (Tumba 2012), s. 42–43; Wikström 2009, s. 40–42.

⁹² Eriksen 1998, s. 13.

jag de sammanhang inom vilka rasföreställningar framträder som ett led inom ett större etniskt gränsskapande.⁹³

Nation

Nation är i likhet med etnicitet ett svårfångat begrepp vars innebörd företrädare för en primordialistisk och en modernistisk (konstruktivistisk) skola tvistat om. Till den förra hör Anthony D. Smith som spårar de moderna nationernas ursprung till etniska gemenskapsformer (*ethnies*) med rötter i antiken och medeltiden. Med dessa *ethnies* delar nationen några elementära beståndsdelar såsom ursprungsmyter, kollektiva minnen och kulturella särdrag.⁹⁴ Mot detta synsätt hävdar företrädare för ett modernistiskt perspektiv att nationen är en produkt av det moderna samhällets framväxt. Eric Hobsbawm betraktar dess uppkomst som en följd av de maktförskjutningar som skedde i spåren av det sena 1700-talets revolutionsålder. I sekulariseringens kölvatten kunde den politiska eliten inte längre legitimera sin maktposition med hänvisningar till Guds ordning. Ståndssamhället blev ett klassamhälle, undersåtar blev medborgare och en tydligare politisk maktfaktor att ta hänsyn till, särskilt på grund av de påverkansmöjligheter som uppstod genom demokratins framväxt. Politisk legitimitet skulle i denna nya ordning befästas genom lojalitet, snarare än genom tvång och auktoritet. Nationen kom då att upphöjas till den högsta princip kring vilka alla medborgare – hög som låg – skulle sluta upp.⁹⁵

Nationen är enligt detta synsätt en elitens konstruktion vars yttersta syfte är att rättfärdiga rådande maktrelationer i samhället. Där Anthony Smith ser en lång kontinuitet av myter och gemenskapsformer ur vilka nationen uppstått, ser Hobsbawm i stället ”uppfunna traditioner” som utger sig för att vara gamla men ofta är relativt nya företeelser. Benedict Anderson följer Hobsbawms modernistiska perspektiv och talar om nationen som ”en föreställd politisk gemenskap”.⁹⁶ Som gemenskapsform är nationen föreställd eftersom den sammanbinder olika etniska grupper och

⁹³ Jfr Eriksen 1998, s. 13–14, 105.

⁹⁴ Anthony D. Smith, *Myths and memories of the nation* (Oxford 1999), s. 47–49.

⁹⁵ Eric Hobsbawm, ”Mass-producing traditions. Europe, 1870–1914” i Eric Hobsbawm & Terence Ranger (red.), *The invention of tradition* (Cambridge 1983), s. 264f; Eric Hobsbawm, ”Introduction. Inventing traditions” i Eric Hobsbawm & Terence Ranger (red.), *The invention of tradition* (Cambridge 1983), s. 9; Eric Hobsbawm, *Nationer och nationalism* (Stockholm 1994), s. 19–20, 106–107.

⁹⁶ Benedict Anderson, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism* (London 2006), s. 6.

människor som oftast aldrig har mötts och som heller aldrig kommer att mötas eller ens höra talas om varandra. I själva verket behöver de inte ha något annat gemensamt än den abstrakta gemenskapstillhörighet som nationen utgör. Därmed kan också några skiljelinjer mellan nation och etnicitet tydliggöras.

Först är det viktigt att påpeka att nationella och etniska identiteter kan överlappa varandra.⁹⁷ Ofta, påpekar Mike Cronin och David Mayall, sammanfaller den etniska identiteten med den nationella hos det kollektiv som utgör majoritetsbefolkningen i en nationalstat. Det som kallas etniska grupper brukar i stället avse invandrade folkgrupper eller urbefolkningar som på så sätt utgör minoriteter i ett omgivande majoritetssamhälle.⁹⁸ Sett till hur Anderson resonerar tycks dock nationen inte förutsätta en uppsättning med gemensamma kulturella markörer. Den kan i själva verket bestå av ett konglomerat av många olika etniska grupper. Det centrala är att nationen är politisk till sin natur. Nationen är en föreställd *politisk* gemenskap och uppfinner sina traditioner så att särskilda symboler kan skapa enhetlighet där ingen enhetlighet förut fanns.⁹⁹

Även om Eriksen menar att det är värdefullt ”att skilja nationer från etniska kategorier på grund av deras förhållande till den moderna staten”,¹⁰⁰ förutsätter nationen alltså inte förekomsten av en statsapparat. Ändå tycks rågången mellan nation och nationalstat diffus. Begreppen framstår ofta som synonymer, inte minst i idrottsliga sammanhang. I den globala idrotten förstärks medborgarskapet som kulturellt identifikationsobjekt genom de separata nationernas kraftmätningar som legitimerar bilden av nationalstaten som ett slags grundläggande form för mänsklig organisering. Om detta resonerar Malcolm MacLean och Russell Field i kritiska ordalag:

There is a taken-for-granted association between sport and nation and between nation and state to the extent that much of academic discussion of sport and nation either conflates them as if they are synonyms,

⁹⁷ Som Ehn, Frykman & Löfgren påpekat är det annars svårt att dra en tydlig rågång mellan nation och etnicitet eftersom begreppen hänсыftar till abstrakta ”kollektiva vi-känslor inom stora grupper av människor”. Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 13.

⁹⁸ Mike Cronin & David Mayall, ”Sport and ethnicity. Some introductory remarks”, i Mike Cronin & David Mayall (red.), *Sporting nationalisms. Identity, ethnicity, immigration and assimilation* (London 1988), s. 3.

⁹⁹ Anderson 2006.

¹⁰⁰ Eriksen 1998, s. 125.

otherwise fails to make the distinction between nation and state or accepts that in hegemonic or other dominant discourses the state is the proper political vessel for the nation and, however problematically in other spheres, represents or stands in for it in discussions of the sport–nation nexus.¹⁰¹

Nödvändigheten av att skilja nation från nationalstat framgår av att det från sent 1900-tal och framåt etablerats ett nationsbegrepp inom vilket frånan av en stat utgjort en grundförutsättning. Etniska eller geografiska territoriella grupper har kommit att beskrivas i termer av ”etnopolitiskt föreställda nationer” eller ”nationer utan stater” vars politiska ambitioner inte sällan går på tvärs mot den traditionella nationalstaten.¹⁰² Att idén om Sápmi, som ett etniskt och transnationellt hemland för samerna, började lanseras under det tidiga 1970-talet kan härledas till denna rörelse.¹⁰³

Dessa nya nationsformer begagnar sig gärna av liknande uttrycksmedel som den traditionella nationens eller nationalstatens i form av historiska myter, ett gemensamt territorium och språk etc. Lars Elenius skriver: ”Eftersom nationalstaten varit den politiska formen för moderniteten har det tvingat minoriteterna att använda nationen som en modell för att tillgodose olika slags etnopolitiska krav.”¹⁰⁴ Vidare påpekar Elenius att nationen tenderar att ha ”en institutionell statsorienterad dimension, vare sig det rör en befintlig stat eller önskan om en sådan”.¹⁰⁵ Påpekandet är viktigt. Återigen, nationen förutsätter inte förekomsten av en stat, men i dess ideologi återfinns retorik och drivkrafter om en självständig förvaltning. Ett inslag i den etnopolitiskt föreställda nationens ideologi är att utmana den traditionella nationalstatens hegemoni som organisationsform genom att exempelvis överskrida de tidigare så till synes orubbliga politiskt-geografiska gränser som skilt staterna åt. Om modernister som Hobsbawm och Anderson betraktade nationen som en elitens skapelse,

¹⁰¹ Malcolm MacLean & Russell Field, ”Performing nations, disrupting states. Sporting identities in nations without states”, *National identities* 2014, nr 4, s. 284.

¹⁰² Montserrat Guibernau, *Nations without states. Political communities in a global age* (Cambridge 1999), kap. ”Introduction”.

¹⁰³ Lars Elenius, ”Nationella minoriteters symboliska nationsbyggande. Föreställningen om Kvänland och Sápmi som nya former av etnopolitik bland finskspråkiga och samiskspråkiga minoriteter”, *Historisk tidskrift* 2018, nr 3.

¹⁰⁴ Elenius 2018, s. 487.

¹⁰⁵ Elenius 2018, s. 486.

går det alltså att från decennierna kring år 2000 och framåt identifiera ett postmodernt synsätt på nationsskapande som en process och mobilisering underifrån. Därför är det viktigt att understryka att den nationella identiteten kan utgå från andra kollektiva gemenskapskriterier än medborgarskapet. På så sätt framstår definitionen av nationell identitet, som den framträder i den internationella idrottsvetenskapliga handboken *Sports in society* (2014), som en smula föråldrad: "We use the term national identity [...] to refer to feelings of attachment to a nation's history and traditions that create unity and a sense of 'we-ness' among citizens [min kursivering]."¹⁰⁶

I detta avhandlingsarbete betraktas nation och etnicitet som fenomen vilka konstrueras genom särskiljande praktiker där kulturella markörer används för att markera identitet och tillhörighet. Sådana praktiker kan ske genom såväl handling som genom språk. Hit hör alltifrån de flaggor som supportrar målar i ansiktena vid landskamper till utsagor om att "sossehockey" historiskt varit ett typiskt svenskt framgångskoncept. I fotbollssammanhang har exempelvis den svenska självbilden förknippats med laganda, offervilja och disciplin.¹⁰⁷

Eftersom nationella och etniska identiteter konstrueras genom gränsskapande processer kommer båda begreppen i detta arbete att falla in under benämningen kulturella identiteter, vilket här, med hänvisning till Hall, avser "olika sätt att positionera sig själv eller bli positionerad inom det förflutnas berättelser".¹⁰⁸

Idrott och kulturella identiteter

Som socialt fenomen kan idrotten reflektera ett samhälles sammansättning. Men idrotten är också mer än bara en återspeglings av sociala relationer och identiteter.¹⁰⁹ I själva verket går, som antytts ovan, idrotten ofta i bräsch och formar nya, och förändrar redan befintliga, identiteter och relationer i samhället.¹¹⁰ Jeremy MacClancy skriver:

¹⁰⁶ Jay J. Coakley & Elizabeth Pike, *Sports in society. Issues and controversies* (London 2014), s. 263.

¹⁰⁷ Peterson 2000, s. 161.

¹⁰⁸ Hall 1999.

¹⁰⁹ Pedersen 2013a, s. 58.

¹¹⁰ Eichberg 1995, s. 4; Coakley & Pike 2014, s. 262; Pedersen 2013a, s. 38. Jesper Andreasson & Thomas Johansson, *Fitnessrevolutionen. Kropp, hälsa och gymkulturens globalisering* (Stockholm 2015), s. 16.

Sports, in sum, may be used to fulfil a plethora of functions: to define more sharply the already established boundaries of moral and political communities; to assist in the creation of new social identities; to give physical expression to certain social values and to act as a means of reflecting on those values; to serve as potentially contested space by opposed groups.¹¹¹

Internationell idrott brukar beskrivas som ”ett krig utan vapen”,¹¹² där den nationella euforins symboler framträder på ett närmast övertydligt sätt. Flaggor och nationalsånger är legio i dessa sammanhang och i monarkier fyller kungligheter en given symbolisk funktion. Längre hade det svenska kungahuset en egen sportslig banérförare i prins Bertil, ”idrottsprinsen” kallad.¹¹³ Vid sidan av dessa övertydliga symboluttryck pekar Billy Ehn ut mer subtila karaktärsdrag som fungerar som kollektiva identitetsmarkörer, ”t ex amerikanernas ’fighting spirit’, ryssarnas ’lagmaskiner’, finnarnas ’sisu’, tyskarnas ’effektivitet’ och engelsmännens ’fair play’”. Det nationella bygger alltid på kontraster mot andra länder och folk.¹¹⁴

Idrott har alltså varit en betydelsefull symbol för nationalstatens genomsnitt under 1900-talet. Men, anser Mike Cronin och David Mayall, ”[i]t can only support the construction of a nation which has been imagined”.¹¹⁵ Jag instämmer i deras synsätt. Idrotten har varit en av nationens mest framträdande katalysatorer, givet att man med nation avser en föreställd politisk gemenskap.

Den etnopolitiskt föreställda nationens idrottsliga symboler kan ta sig liknande uttryck som den traditionella nationalstatens i form av flaggor, matchtröjor, nationalsånger vid tävlingar etc. Men symbolerna kan också uttryckas annorlunda. Baskernas traditionella idrottsliv kan fungera som exempel. Bartosz Prabucki skriver: ”Basque ball is [...] a significant ’sporting tool’ for Basques fighting to be considered a separate nation with the right to be independent and distinctive, and not just a marginalized region of Spain or France.”¹¹⁶ Baskernas traditionella bollspel har såtillvida varit en etnisk markör utifrån dess kulturella egenart som sport,

¹¹¹ Jeremy MacClancy (red.), *Sport, identity and ethnicity* (Oxford 1996), s. 7.

¹¹² Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 213.

¹¹³ Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 212–213.

¹¹⁴ Ehn, Frykman & Löfgren 1993, s. 213.

¹¹⁵ Cronin & Mayall 1988, s. 2.

¹¹⁶ Prabucki 2018, s. 953.

samtidigt som den varit viktig i formandet av en baskisk nation vars geografiska territorium överskrider riksgränsen mellan Frankrike och Spanien. Bollspelen fungerar därmed som en markör för såväl etnisk som nationell identitet. Liknande markörer har kommit att förknippas med det baskiska fotbollslaget Athletic Bilbao, vars spelstil brukar beskrivas som typiskt baskisk.¹¹⁷

Vad som i ett idrottsligt sammanhang uppfattas som något "typiskt baskiskt", "typiskt svenskt" eller "typiskt samiskt" är emellertid klassifikationer som behöver problematiseras eftersom det rör sig om beskrivningar vars innehåll kan variera beroende på vem det är som står bakom dem. När idrott och idrottsutövare beskrivs i text och tal, påverkas skildringen av beskrivarens egna föreställningar och uppfattningar. Samma fenomen kan omfattas av flera narrativ, formulerade utifrån såväl överordnade som underordnade positioner. Föreställningen om den fysiskt överlägsne men intellektuellt tillkortakomne idrottsmannen är en välkänd västerländsk stereotyp som förmedlats i många sammanhang i flera världsdelar. Stereotypen kan liknas med vad John Hoberman beskrivit som en "racial folklore" vilken tar sin utgångspunkt i att svartas idrottsliga överlägsenhet kommit sig av det urval som skedde i den transatlantiska slavhandeln. Fysisk överlägsenhet kopplas i denna stereotyp till svarthet, medan rationella sinnelag relateras till vithet.¹¹⁸ Sådana västerländska sanningsregimer var betydelsefulla när den koloniala maktstrukturens hegemoni skulle befästas. Här accentueras, som John Bale och Mike Cronin påpekat, den betydelse sporten haft i koloniseringsprocesser.¹¹⁹

Fram till och med 1990-talet var forskningsintresset för etniska och identitetsmässiga aspekter av idrott mycket svalt. Jennifer Hargreaves menar att detta ointresse berodde på idrottens täta band till den fysiska kroppen, vilken uppfattats som naturlig och oföränderlig och därigenom irrelevant att anlägga humanistiska och samhällsvetenskapliga raster på. Dessutom menar hon att idrotten uppfattats som ett autonomt fält som lever sitt eget liv, frikopplat från både politik och samhälle.¹²⁰ Inom den

¹¹⁷ MacClancy 1996, s. 10.

¹¹⁸ John Hoberman, *Darwin's athletes. How sport has damaged Black America and preserved the myth of race* (Boston 1997).

¹¹⁹ John Bale & Mike Cronin, "Introduction. Sport and postcolonialism", i John Bale & Mike Cronin (red.), *Sport and postcolonialism* (Oxford 2003).

¹²⁰ Jennifer Hargreaves, *Sporting females* (London 1994), s. 6.

postkoloniala teoribildningen har synsättet på människokroppen förändrats. Kroppen i sig har inte stått i fokus så mycket som representationerna av och föreställningarna om den.¹²¹

Utöver att definiera den postkoloniala idrotten utifrån teoretiska och metodologiska perspektiv, betraktas den av John Bale och Mike Cronin även som en epok och avser då tiden efter den koloniala frigörelsen, grovt räknat från 1900-talets mitt och framåt. De menar också att den postkoloniala idrotten tar sig uttryck i form av motstånd, bland annat genom "[t]he manipulation of the convention of sport".¹²² Det senare tolkar jag som rörelser och trender som utgör ett medvetet brott mot vedertagna uppfattningar om hur idrott bedrivs och organiseras. Den inriktning inom särorganiserad samisk idrott vars mål varit att åstadkomma en transnationell idrottsrörelse betraktas därför som ett uttryck för just ett sådant motstånd eftersom denna form av idrottslig organisering går stick i stäv med hur den nordiska idrottsmodellen stipulerar att idrott ska bedrivas.

Även om avhandlingsarbetet tar sin utgångspunkt i den socialkonstruktivistiska skolans synsätt på etniska relationer, har inspiration hämtats även från postkolonialt tankegods om idrott, inte minst när det handlar om att förstå hur olika maktaspekter formar idrottens representationer.¹²³ I delstudie III, där initiativtagaren till Same-Mästerskapen Lennart Wallmark står i fokus, blir en sådan analys särskilt tillämplig. För även om Wallmark motiverade behovet av ett idrottsevenemang enbart för samer utifrån ett slags frigörelseretorik, cementerade han samtidigt en snäv definition av samisk identitet som reproducerade den svenska statsmaktens syn på vem som var att betrakta som same och vad som var att betrakta som samiskt.

¹²¹ Bale & Cronin 2003, s. 1–3.

¹²² Bale & Cronin 2003, s. 5.

¹²³ Jfr Bale & Cronin 2003, s. 6–7.

TIDIGARE FORSKNING

Studieobjektet i avhandlingen utgörs av skidsportens samiska historia i Sverige. En sådan historieskrivning kan förstås inplaceras i en bredare kontext än den strikt idrottshistoriska. I avhandlingens olika delstudier har jag för detta ändamål haft stor nytta av avhandlingar, översiktsverk och studier som berör samisk historia i en bredare bemärkelse. Det rör sig om verk som berör alltifrån levnadsvillkor och etnopolitisk mobilisering till den svenska statsmaktens attityder gentemot den samiska befolkningen.¹²⁴ I denna forskningsöversikt vill jag betrakta samiskt idrottsliv i ett utomnordiskt perspektiv. Det rör sig om ett kunskapsläge som i bred bemärkelse handlar om urbefolkningars idrottshistoria.¹²⁵ Jag avser då dels urbefolkningars involvering i den moderna sportens utveckling på ett generellt plan, dels traditionella urfolksidrotter (*indigenous sports*) – ett brett begrepp som kommit att användas för att belysa idrottsformer som står i kontrast till den moderna, världsomspännande sporten genom att ha en lokal prägel, ofta med rötter i urbefolkningars traditioner och kulturer. Sådana idrottsformer betonar just idrottens funktion som kulturell identitetsmarkör.¹²⁶ Studien relateras också till närliggande forskning som utgörs av andra historiska samt kultur- och samhällsvetenskapliga arbeten om samiskt idrottsliv.

¹²⁴ Israel Ruong, *Samerna i historien och nutiden* (Stockholm 1982); Ulf Mörkenstam, *Om "Lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997* (Stockholm 1999); Patrik Lantto, *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå 2000); Patrik Lantto, *Att göra sin stämma hörd. Svenska Samernas Riksförbund, samerörelsen och svensk samepolitik 1950–1962* (Umeå 2003); Patrik Lantto, "Borders, citizenship and change. The case of the Sami People, 1751–2008", *Citizenship studies* 2010, nr 5; Andrea Amft, *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* (Umeå 2000); Lennart Lundmark, *"Lappen är ombytlig, ostadig och obekväm". Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv* (Umeå 2002); Veli-Pekka Lehtola, *The Sámi people. Traditions in transition* (Fairbanks 2004); Elenius 2018.

¹²⁵ Begreppen urfolk och urbefolkning betraktas här som synonymer.

¹²⁶ För diskussioner om och definitioner av *indigenous sports* som begrepp, se t.ex: Petia Mankova, "Heterogeneity and spontaneity. Reindeer races, bureaucratic designs and indigenous transformations at the Festival of the north in Murmansk", *Acta Borealia* 2017, nr 2, s. 167; Aaron Beacom, "Indigenous sport and the search for belonging", *The sports historian* 1998, nr 2; Donald J. Mrozek, "Games and sport in the Arctic", *Journal of the West* 1987, nr 1.

Urfolkshistoriska idrottsstudier

Samhällsvetenskaplig, historisk och övrig forskning på temat urfolk och idrott har kommit att bedrivas allt mer intensivt under de senaste decennierna. Även om *Nationalencyklopedin* definierar urfolk som ”vanligen de etniska grupper som är ättlingar till de första mänskliga invånarna i ett visst geografiskt område”,¹²⁷ har begreppets innebörd debatterats flitigt i likhet med de engelskspråkiga motsvarigheterna *indigenous*, *aboriginal* och *native*.¹²⁸ Hädanefter görs ingen begreppslig åtskillnad mellan urfolk och de engelska termerna. Tyvärr saknas även ett etablerat uttryck på svenska som kan motsvara engelskans ”Indigenous sports studies”.¹²⁹ Urfolkshistoriska idrottsstudier får fungera som en något haltande benämning på avhandlingens övergripande kunskapsområde.

Det finns flera skäl till att urfolksbegreppet är viktigt i detta sammanhang. Helge C. Pedersen menar att den samiska idrottsrörelsen under de senaste decennierna på ett tydligt sätt valt att knyta starkare band med andra urbefolkningar och deras organiserade idrottsliv.¹³⁰ Likaså har Bente Ovedie Skogvang diskuterat hur Riddufestivalen i Norge, i vilken samiska idrotter utgör ett betydande inslag, under det senaste decenniet gått från att ha en lokal samisk prägel, till att i betydligt högre grad profileras som ett internationellt urfolksevenemang.¹³¹

Jag ser det som relevant att betrakta den samiska idrottshistorien i ett bredare urfolksperspektiv för att därmed kunna identifiera överensstämmelser och avvikelser rörande den betydelse och funktion som idrotten haft i samiska sammanhang jämfört med andra urfolkssammanhang. På så sätt går det att förstå i vilken utsträckning organiseringen av den samiska idrottsrörelsen är unik enligt ett nordiskt mönster eller om den är en del av en större global urfolksidrottslig rörelse.

Ett utmärkande drag för urfolkshistoriska idrottsstudier är att de tar utgångspunkt i det kulturella spänningsfält som uppstått när den moderna

¹²⁷ *Nationalencyklopedins* nätupplaga, sökord: urfolk. www-ne-se.proxy.mau.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/urfolk, hämtad 24/3 2021.

¹²⁸ Se till exempel Adam Kuper, ”The return of the native”, *Current anthropology* 2003, nr 3; Jonny Hjelm, ”Dekoloniseringen av Sápmi och vetenskapen”, *Respons* 2021, nr 2.

¹²⁹ Chris Hallinan & Barry Judd, ”Indigenous studies and race relations in Australian sports”, *Sport in society* 2012, nr 7, s. 915.

¹³⁰ Han har bland annat studerat de ”dilemmas faced by the organizers when segregating Sámi sport from other sport and making it 'native'”. Se Pedersen 2011, s. 46.

¹³¹ Bente Ovedie Skogvang, ”Sámi sports and outdoor life at the indigenous Riddu Riddu festival”, *Journal of adventure education and outdoor learning* 2020, DOI: 10.1080/14729679.2020.1838934.

sporten, som västerländskt fenomen betraktat, införlivats bland urbefolkningar i kölvattnet av den europeiska kolonialismen. Idrotten fick stor betydelse när det engelska imperiet skulle befästa sin position i världen.¹³² Sannolikt är det därför som studier om urfolk och idrott ofta uppehåller sig vid anglosaxiska sammanhang.

Inom de koloniala processerna skapades sedermera en västerländsk föreställningsvärld om idrott som är väldokumenterad i forskningen. Representationer av aboriginska idrottsutövare som "instinctive people, incapable of thought" eller som "bodies, never brains"¹³³ är exempel på ett "master narrative"¹³⁴ som legitimerat assimilationsprojekt i kolonialmaktens regi. C. Richard King framhåller att "[f]or well over a century and a half, indigenous athletes have been marked as uncivilized, even savage, undisciplined, physically gifted yet psychologically weak".¹³⁵ Sådana representationers beständighet i tid och rum framträder tydligt i Darcy C. Plymires studie av det sena 1900-talets mediala representationer av urbefolkningen Tarahumara i norra Mexiko.¹³⁶ Tarahumara har iklättts rollen som ett primitivt jägarfolk vilka lever i en okonstlad livsföring med en enkel och hälsosam diet. Enligt dessa föreställningar har denna livsstil renderat närmast övermänskliga kroppsliga förmågor och löpartalanger. På detta sätt har en civilisationskritisk vurm uppstått i synen på urfolk och deras förment naturgivna idrottsliga förmågor: en föreställning om en autentisk mänsklig tillvaro, obefläckad av civilisationens framfart. Ellen J. Staurowsky understryker i anslutning till detta den historiska föreställningen om "American Indians as 'objects'" utan egen agens, vars primära funktion är att förmå den vita människan att återfinna sin plats i naturtillståndet.¹³⁷ Likaledes återkommer flera idrottsbiografiska studier till de föreställningar som förknippar urfolk med natur, manlighet och urkraft, men samtidigt också oförmåga att fullt ut anamma den moderna sportens

¹³² Jfr Jens Ljunggren, "Idrottshistoria", i Susanna Hedenborg (red.) *Idrottsvetenskap. En introduktion* (Lund 2016), s. 45.

¹³³ Colin Tatz, *Aborigines in sport* (Bedford Park 1987), s. 40.

¹³⁴ Bale & Cronin 2003, s. 3.

¹³⁵ C. Richard King, "Epilogue", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005), s. 248.

¹³⁶ Darcy C. Plymire, "The legend of the Tarahumara. Tourism, overcivilization and the white man's Indian", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2.

¹³⁷ Jfr Ellen J. Staurowsky, "Getting beyond imagery. The challenges of reading narratives about American Indian athletes", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2, s. 207.

tävlingsideal. Uteblivna framgångar har förklarats utifrån föreställningar om lathet eller genom en "biological inferiority".¹³⁸

Urfolkshistoriska idrottsstudier har i störst utsträckning fokuserat på sammanhang i Oceanien och Nordamerika. Idrottens roll i den europeiska kolonialismen har då diskuterats flitigt liksom den betydelse idrotten haft för urbefolkningarnas etnopolitiska rörelser.¹³⁹ Kunskapsläget om urfolkshistoriska idrottsstudier kan på ett mycket översiktligt sätt sammanfattas enligt en periodisering som tar sin början vid 1800-talets slut. Janice Forsyth har tillsammans med andra forskare bidragit med längre historiska perspektiv i artiklar och böcker som täcker en nordamerikansk, företrädesvis kanadensisk, kontext. Det sena 1800-talet utgör en första etableringsfas, då sporten införlivades bland urbefolkningar som ett led i statens, kyrkans och missionärers assimilationspolitik. Skolidrotten har så tillvida varit ett centralt assimilationsprojekt som i likhet med språk- och religionsundervisning använts för att omstöpa människor tillhörande urbefolkningar till moderna kanadensiska medborgare. Idrotten har alltså använts för att dels tygla det förment ociviliserade, dels inskräpa lydnad, disciplin och "fair play" jämte andra västerlandshistoriskt konnoterade kardinaldygder.¹⁴⁰

Forsyth menar att idrotten och kolonialismen var två intimt sammanflätade företeelser fram till och med 1900-talets mitt. Då hade västerländska sporter succesivt ersatt merparten av de fysiska aktiviteter som

¹³⁸ Daniel P. Barr, "'Looking backward.' The life and legend of Louis Francis Sockalexis", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005), s. 30. Se även Charles Fruehling Springwood, "Playing football, playing Indian. A history of the native Americans who were the NFL's Oorang Indians", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005), se särskilt s. 130–131; Janice Forsyth, Vanessa Lodge-Gagné & Audrey Giles, "Negotiating difference. How aboriginal athletes in the Maritimes brokered their involvement in Canadian sport", *The international journal of the history of sport* 2016, nr 16, se särskilt s. 1949.

¹³⁹ I ett nordiskt sammanhang har Solveig Skovmose Vinther ur ett postkolonialt perspektiv studerat danska representationer av idrottsutövare på Grönland i uppsatsen "Kropskultur i Grönland. Set med danske øjne", *Idrettshistorisk årbog* 2007.

¹⁴⁰ Joseph B. Oxendine, *American Indian sports heritage* (Champaign 1988), s. 181; Joannie Halas, "Quality and cultural relevance of physical education for youth", i Janice Forsyth & Audrey Giles (red.), *Aboriginal peoples and sport in Canada* (Vancouver 2013), s. 198; Janice Forsyth & Kevin B. Wamsley, "'Native to native... we'll recapture our spirits'. The World indigenous nations Games and North American indigenous games as cultural resistance", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2, s. 299; Janice Forsyth, "The Indian act and the (re)shaping of Canadian aboriginal sport practices", *International journal of Canadian studies* 2007; Janice Forsyth, "Bodies of meaning. Sports and games at Canadian residential schools", i Janice Forsyth & Audrey Giles (red.), *Aboriginal peoples and sport in Canada* (Vancouver 2013); Allan Downey & Susan Neylan, "Raven plays ball. Situating 'Indian sports days' within indigenous and colonial spaces in twentieth-century coastal British Columbia", *Canadian journal of history* 2015, nr 3; Victoria Paraschak, "An examination of sport for aboriginal females on the six nations reserve, 1968–1980", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005), s. 170.

hade sina rötter i urbefolkningarnas kulturer. Vissa fysiska praktiker kom att accepteras, men först sedan de av det omgivande samhället, bestående av europeiska bosättare, blivit omformade enligt ett västerländskt sportifierat mönster. Hit hör den sedermera välkända sporten lacrosse.¹⁴¹

Om idrotten företrädesvis haft karaktären av kolonialt maktmedel dessförinnan, kom den under 1900-talets senare hälft att få mångfasetterade funktioner. Framför allt omformades idrotten till ett medel för motstånd mot kolonialmakter och till ett uttryck för kulturell revitalisering bland urbefolkningar. Flera exempel på dessa uttryck kan lyftas fram ur forskningen. Det första exemplet utgörs av idrottslig särorganisering. Forsyth och Kevin B. Wamsley har visat hur framväxten av North American indigenous Games och World indigenous nations Games kommit att markera självständighet beträffande hur idrotten organiseras av urbefolkningar.¹⁴²

Det andra exemplet handlar om att idrotten varit en viktig resurs för att återknyta till äldre traditioner och kulturyttringar. Spel, lekar och sporter med rötter i urbefolkningars vardagliga praktiker har varit centrala inslag inom den kulturella revitaliseringsprocess där identitetsmässiga särdrag på nytt lyfts fram efter att ha hållits tillbaka till följd av statsmaktens och majoritetssamhällets assimilationspolitik.¹⁴³ Ett led i denna process har varit att utveckla ett idrottsbegrepp som avviker från den västerländska sportens. Northern Games är ett exempel. Denna inuitiska tradition har arrangerats i Nordvästterritorierna i Kanada sedan 1970 och har studerats

¹⁴¹ Janice Forsyth, *Reclaiming Tom Longboat. Indigenous self-determination in Canadian sport* (Regina 2020), kap. "Conclusion". Beträffande lacrosse, se även Allan Downey, *The creator's game. Lacrosse, identity, and indigenous nationhood* (Vancouver 2018).

¹⁴² Forsyth & Wamsley 2006.

¹⁴³ Michael Dubnewick, Tristan Hopper, John C. Spence & Tara-Leigh F. McHugh, "'There's a cultural pride through our games'. Enhancing the sport experiences of indigenous youth in Canada through participation in traditional games", *Journal of sport and social issues* 2018, nr 4; C. Richard King, "Introduction – Other peoples' games. Indigenous peoples and sport in North America", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2; Victoria Paraschak, "Variations in race relations. Sporting events for native peoples in Canada", *Sociology of sport journal* 1997, nr 1; Mrozek 1987; Michael Heine, "'It's a competition, not a show!' Traditional games at the Arctic winter Games", *Stadion* 2005, nr 1; Michael Heine, "No 'museum piece'. Aboriginal games and cultural contestation in Subarctic Canada", i Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world* (Bingley 2013a); Michael Heine, "Performance indicators. Aboriginal games at the Arctic winter Games", i Janice Forsyth & Audrey Giles (red.), *Aboriginal peoples and sport. Historical foundations and contemporary issues* (Vancouver 2013b); Michael Heine & Kevin Young, "Colliding identities in Arctic Canadian sports and games", *Sociological focus* 1997, nr 4; Keren Tang, Community Wellness Program, Cynthia G. Jardine, "Our way of life. Importance of indigenous culture and tradition to physical activity practices", *International journal of indigenous health* 2016, nr 1.

av Victoria Parashak som framhåller att evenemanget sedan starten arrangerats på ett, i förhållande till moderna sportprinciper, annorlunda vis. Det organiseras på ett flexibelt sätt under ett svagt inflytande av standardiserade regler.¹⁴⁴

Som exempel på hur idrott använts i ett symboliskt kolonialt motstånd bland urfolksgrupper fungerar sammandrabbningar inom de västerländska "universella" sporterna. Erik D. Andersson framhåller härvidlag att basketboll och fotboll i egenskap av "colonial sports[,] are actually used as a form of resistance against colonial culture", vilket i detta fall sker genom att besegra "[w]hite teams at their own game".¹⁴⁵

Det nordamerikanska forskningsläget om urbefolkningars idrottshistoria uppvisar stora likheter med motsvarigheten i Oceanien. Även där har idrotten varit en plattform på vilken en imperialistisk diskurs skapats. På idrottande kroppar projicerades föreställningarna om natur (urfolk) och civilisation (det västerländska) som sedermera utgjorde en viktig grund för en rashierarkisk föreställningsvärld.¹⁴⁶ Det gäller i hög grad förhållanden i Australien, men även i Nya Zeeland har urbefolkningens idrottande behäftats med liknande stereotyper. Rugbyn har varit tydligt förknippad med maorierna i Nya Zeeland, och till skillnad från andra brittiska imperieidrotter förknippats med meritokrati snarare än social eller etnisk bakgrund i fråga om vem som har tillträde till spelet. Lika fullt har även denna idrott behäftats med stereotypa föreställningar där maorier i egenskap av "natural athletes" och "fast runners" tilldelats positioner där styrka och snabbhet är de viktigaste färdigheterna.¹⁴⁷

Liksom i Nordamerika har idrotten på den oceaniska kontinenten fungerat som ett assimilationsverktyg,¹⁴⁸ och i den mån urbefolkningarna under det tidiga 1900-talet inkluderades i den anglosaxiska idrottskulturen, var exploateringen ett genomgående drag. Boxningssporten hade något

¹⁴⁴ Paraschak 1997.

¹⁴⁵ Eric D. Anderson, "Using the master's tools. Resisting colonization through colonial sports", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2, s. 247.

¹⁴⁶ C. Richard King, "Epilogue. Colonial legacies, postcolonial predicaments", *The international journal of the history of sport* 2009, nr 16.

¹⁴⁷ Tony Collins, "Racial minorities in a marginalized sport. Race, discrimination and integration in British rugby league football", i Mike Cronin & David Mayall (red.), *Sporting nationalisms. Identity, ethnicity, immigration and assimilation* (London 1988), s. 161ff; Brendan Hokowhitu "'Physical beings'. Stereotypes, sport and the 'physical education' of New Zealand Māori", *Culture, sport, society* 2003, nr 2-3; Kathryn Browne-Yung, Anna Ziersch, Fran Baum & Gilbert Gallaher, "On and off the field. A Bourdieuan perspective on the significance of sport to urban Aboriginal Australians", *Sport in society* 2015, nr 6.

¹⁴⁸ John A. Daly, "Civilising' the aborigines. Cricket at Poonindie, 1850-1890", *Sporting traditions* 1994, nr 2.

av en cirkusprägel över sig där kringresande trupper bestående av utövare med aboriginsk bakgrund genomförde uppvisningar mot betalning som endast i ringa utsträckning tillföll dem själva.¹⁴⁹

I likhet med vad som påvisats i den nordamerikanska kontexten, går det inom urfolksidrotten i Oceanien att urskilja en politisk rörelse underifrån. Både i samhället och i de idrottsliga sammanhangen började denna rörelse, som John Maynard visat, framträda under 1960-talet. När aboriginska idrottare fick stjärnstatus, kombinerades detta ofta med politisk kampretorik. Därigenom, menar Maynard, har idrotten historiskt dels fungerat som en rasistisk arena från vilken aboriginer exkluderats, dels haft en positiv inverkan på aboriginernas situation i så måtto att den fört urbefolkningen samman, inte minst genom anordnandet av aboriginska turneringar och organiserade idrottsevenemang.¹⁵⁰

Sådana typer av särorganiserade verksamheter har uppmärksammats av flera forskare. ”Knockout Carnival” i New South Wales har, som Heidi Norman visat, blivit en betydelsefull plattform för aboriginsk kulturell identitetsformering och sammanhållning.¹⁵¹ Likaledes har ”Yuendumu sports weekend”, ibland kallad ”Aboriginal olympics” kommit att bli ett betydelsebärande evenemang där ”universella” idrotter samsas med traditionella motsvarigheter – ”cultural’ events”, som Bruce Hearn Mackinnon och Liam Campbell kallar dem. Hit hör sådant som eldframställning, bumerang- och spjutkastning.¹⁵² Inbördes relationer har således förstärkts genom de särorganiserade idrottsarrangemangen, som fått stor betydelse

¹⁴⁹ Daryl Adair, ”Conformity, diversity and difference in antipodean physical culture. The indelible influence of immigration, ethnicity and race during the formative years of organized sport in Australia, c. 1788–1918”, i Mike Cronin & David Mayall (red.), *Sporting nationalisms. Identity, ethnicity, immigration and assimilation* (London 1988).

¹⁵⁰ John Maynard, ”Contested space. The Australian aboriginal sporting arena”, *Sport in society* 2012, nr 7. I en studie beskrivs återupplivandet av kanotsporten Waka Ama i Nya Zeeland som ett exempel på ett postkolonialt identitetsskapande där sporten blir såväl kulturbärare som identitetsmarkör. Renee K. L. Wikaire & Joshua I. Newman, ”Neoliberalism as neocolonialism? Considerations on the marketisation of Waka Ama in Aotearoa/New Zealand”, i Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world* (Bingley 2013). Richard Light och John Robert Evans resonerar i en studie, baserad på intervjuer med 16 fotbollsspelare med urfolksbakgrund, om ”a distinctly aboriginal culture of sport that is manifested in a way of playing Australian football”. Richard Light & John Robert Evans, *Stories of indigenous success in Australian sport. Journeys to the AFL and NRL* (Cham 2018), s. 207.

¹⁵¹ Heidi Norman, ”A modern day Corroboree. Towards a history of the New South Wales aboriginal rugby league knockout”, *Aboriginal history* 2006; Heidi Norman, ”A modern day Corroboree. The New South Wales annual aboriginal rugby league knockout carnival”, *Sport in society* 2012, nr 7.

¹⁵² Bruce Hearn Mackinnon & Liam Campbell, ”Warlpiri warriors. Australian rules football in central Australia”, *Sport in society* 2012, nr 7.

för utformandet av en urfolksidentitet genom idrott och fysiska aktiviteter. Men som framgår av Colin Tatz resonemang, har denna identitet förstärkts även genom den rivalitet som tävlandet medfört:

Sport, however, has paved the way for respect from white Australia; it has given Aborigines a sense of worth and pride, especially since they have had to overcome the twin hurdles of racism *and* their opponents; it has shown Aborigines that using their bodies is still the one and *only* way they can compete on equal terms with an often hostile, certainly indifferent, mainstream society.¹⁵³

Även om de historiska kontexterna skiljer sig åt i Nordamerika och Oceanien, är det ändå av betydelse att identifiera några gemensamma nämnare i den urfolkshistoriska idrottsforskningens slutsatser. Det kan då sammanfattningsvis konstateras att idrotten gått från att ha varit sammanflätad med en imperialistisk eller kolonial diskurs som legitimerat hierarkiska maktrelationer inom vilka urbefolkningarna underordnats, till att sammanlänkas med en etnopolitisk våg där den fått symbolisera kulturell revitalisering. Därmed blir det relevant att diskutera om, och i så fall i vilken utsträckning, skididrotten i Sverige har fungerat som å ena sidan ett assimilationsredskap, å andra sidan som en praktik för samisk kulturell revitalisering.

Forskning om samiskt idrottsliv

Forskningen om samiskt idrottsliv är inte särskilt omfattande, även om kunskapen vidgats betydligt på senare år. Den enda monografin i ämnet utgörs av idrottshistorikern Hartvig Birkelys populärhistoriska skildring över längdskidåkningens samiska kulturhistoria. I boken diskuteras samisk skidåkning brett och översiktligt: dess förekomst i förhistorisk tid, tidiga skriftliga källor som omnämner samer som skidåkare, skidåkning vid jakt och polarfärder samt samer i det tidiga skididrottslivet.¹⁵⁴ I detta sammanhang bör även journalisten Olle Backmans populärhistoriska

¹⁵³ Colin Tatz, "Racism and sport in Australia", *Race & class* 1995, nr 4, s. 54.

¹⁵⁴ Hartvig Birkely, "*I Norge har lapperne først indført skierne*" (Iggaldas 1994).

skildringar om den samiske skidåkaren Pava Lars Tuorda, och hans triumf i Nordenskiöldsloppet 1884, framhållas.¹⁵⁵

Ett populärhistoriskt standardverk om Same-Mästerskapens historia i Sverige är Ivar Kuoraks *60 år på Samemästerskapsspåret* (2015).¹⁵⁶ Hur skidåkningens historiskt härlett till ett i grunden norskt, svenskt eller samiskt ursprung har diskuterats av bland andra E. John B. Allen, Sverker Sörlin och Silje Solheim Karlsen.¹⁵⁷ Skidsportens samiska historia har annars satt få avtryck i forskningen. Vid sidan av Birkelys översikt har ämnet tangerats i ytterligare några studier. Stein R. Mathisen och Jan Samuelsson har kortfattat berört etniska stereotyper och socialdarwinistiska föreställningar som kom till uttryck inom den tidiga skidsporten i Norge respektive Sverige.¹⁵⁸ En diskussion om dessa föreställningar och stereotyper förs utifrån egna empiriska iakttagelser i delstudie II.

En till denna avhandling närliggande studie utgörs av Helge C. Pedersens sammanläggningsavhandling *Idrettsliv i etniske grenseområder*, i vilken moderniseringsprocessen i Finnmark, Nordnorge, undersöks utifrån den organiserade idrottens utveckling under 1900-talet och det tidiga 2000-talet.¹⁵⁹ Pedersens avhandling har ett företrädesvis regionalt perspektiv. Finnmark har historiskt varit en perifer norsk landsända som verkat fritt och autonomt gentemot landets centrala delar. Likaså präglas regionen av en etnisk heterogenitet, varför Pedersen lägger stor vikt vid interaktionen mellan regionala, etniska och klassrelaterade identiteters betydelse för idrottslivet. På så sätt närmar sig Pedersen idrottens identitetsskapande funktioner utifrån skilda utgångspunkter, bland annat genom

¹⁵⁵ Olle Backman, *Nordenskiöldsloppet 1884. Historien om världens hårdaste skidtävling* (Helsingfors 2011); Olle Backman, *Pava Lars Nilsson Tuorda. En samisk hjälte* (Lerum 2021).

¹⁵⁶ Ivar Kuorak, *60 år på Samemästerskapsspåret* (Hedenäset 2015).

¹⁵⁷ Sörlin 1995, s. 148; E. John B. Allen, *The culture and sport of skiing. From antiquity to World War II* (Amherst 2007); Silje Solheim Karlsen "[...] så skrev jeg til et par velkjente menn i Finnmark med forespørsel om man kunne skaffe meg to fjellapper som var villige til å følge med". Om polarekspeditioner, skiløping og etnisitet", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016).

¹⁵⁸ Samuelsson 2001, s. 72–73, och Stein R. Mathisen "Modernitet og etnisk identitet i Nord-Norge", *Nord nytt. Nordisk tidskrift for folkelivsforskning* 1994. Därutöver finns några studier som kortfattat berör samiskt idrottande, utan att ämnet utgör huvudfokus. Se t.ex. Svonni 1996, s. 114f; Christina Åhrén, *År jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbeite* (Umeå 2008), s. 11, 29; Amft 2000, s. 149, 162, 164, 170.

¹⁵⁹ Pedersen 2013a.

fotbollens organisering under tidigt 1900-tal¹⁶⁰ och genom arbetarnas idrottsrörelse, AIF.¹⁶¹

I två artiklar betraktar Pedersen idrottslivets framväxt i Finnmark i ljuset av ett internationellt urfolksperspektiv med utblickar mot Oceanien och Nordamerika. Genom att belysa skolidrotten och den organiserade längdskidsportens etablering, undersöker Pedersen i vilken utsträckning idrotten var ett led i den så kallade förnorskningen – den statligt drivna assimilationspolitiken som riktade sig mot landets samiska befolkning fram till 1900-talets mitt. Om det i internationell forskning brukar framhållas att idrotten varit ett viktigt redskap för assimilationssträvandet, konstaterar Pedersen att så inte var fallet i den nordnorska kontexten. Vad skolidrotten i Finnmark beträffar, anser Pedersen att den i mycket låg grad användes som medel i förnorskningssprocessen. Orsaken söks i det faktum att idrotten tillmättes en ringa betydelse inom skolan. Den var lågt prioriterad eftersom skolan generellt hade en liten plats i barns och ungdomars vardagsliv. Där fokuserades det i stället på läsning, skrivning och kristendom – ämnen som på ett tydligare sätt kunde användas för det nationsvänligt sinnade fostrandet.¹⁶²

Trots att den norska idrottsrörelsen (under Norges Idrettsforbund, NIF) drevs av en strävan att stärka den norska nationella identiteten, omsatte den emellertid inte den norska statens minoritetspolitiska ambitioner. I stället fick organiserad längdskidåkning en central betydelse för den samiska självhävdelser. Om idrott tidigare bedrivits spontant utifrån rekreativa syften, ledde dess organisering till en modernisering av samisk skidkultur och blev sedermera ett betydelsefullt inslag i formandet av en samisk identitet.¹⁶³ Dessa slutsatser ligger i linje med vad Geir Grenersen konstaterat. Grenersen menar att skidsporten i ett nordnorskt sammanhang varit en viktig plattform för samisk självhävdelser, inte minst under den tid då den norska statens assimilationspolitik gentemot den samiska befolkningen ännu var påtaglig.¹⁶⁴ Sammantaget kan sägas att idrotten i

¹⁶⁰ Helge C. Pedersen, "Fotball, modernisering og identitet i Finnmark, 1908 til 1935", *Heimen* 2006.

¹⁶¹ Helge C. Pedersen, "Sports, politics and ethnicity in the north. Workers' sport in Western Finnmark in the late 1930s", *Acta Borealia* 2008, nr 2.

¹⁶² Helge C. Pedersen, "Idrett – ett minoritetspolitisk redskap? Skole og idrett i Indre Finnmark i mellom- og etterkrigstiden", *Idrett, historia & samhälle* 2013b.

¹⁶³ Helge C. Pedersen, "Skiing and sport in the core Sámi area of Norway, 1927 to 1964. Organisation, modernisation, and minority policy", *The international journal of the history of sport* 2013c, nr 6.

¹⁶⁴ Geir Grenersen, *Kulturell gjenreisning i et markesamisk kjerneområde. I spenningsfeltet mellom forskning, politikk og folkelig selvforståelse* (Tromsø 1995), s. 206–211; Geir Grenersen, *Ved forskningens grenser. Historien om et forskningsprosjekt i det samiske Nord-Norge* (Oslo 2002), s. 122–126.

Finnmark historiskt tycks ha varit en frizon som verkat bortom statsmak-
tens intervention. Därmed kom den också att stå som ett viktigt uttryck
för samisk identitet och självhävdelse.

Forskning om särorganiserad samisk idrott är allt annat än omfattande.
De första studierna publicerades under tidigt 1990-tal och följdes med
glesa mellanrum av nya under de följande decennierna. På senare år, och
parallellt med att detta avhandlingsprojekt pågick, har frekvensen ökat be-
tydligt.

Utmärkande bland de traditionella samiska idrotterna är renkapplöp-
ningen, en tävlingsform med gamla anor på Kolahalvön, i Finland och i
Nordnorge.¹⁶⁵ På svensk sida av Sápmi har renkapplöpningen inte varit
lika vanlig i mästerskapssammanhang. Odd Mathis Hætta har skildrat den
från 1954 årliga renkapplöpningstävlingen i Kautokeino i Norge, ett me-
dialt storslaget evenemang som blev viktigt för vinterturismen och som
lockade stora publikskaror till regionen till dess att traditionen upphörde
2013.¹⁶⁶ Bente Ovedie Skogvang har studerat festivaler med samisk profil
och då kunnat understryka den betydelse som idrotter haft för att forma
en samisk kulturell identitet, men även den funktion som dylika evene-
mang haft för att stärka banden med andra urbefolkningar.¹⁶⁷ Även om
den samiska idrottsrörelsen inte varit verksam på sovjetisk, sedermera
rysk sida av Sápmi, har det likafullt existerat en samisk idrottskultur som
framträtt som allra tydligast i samband med de renkapplöpningstävlingar
som anordnas vid den Nordiska festivalen i Murmansk. I dessa tävlingar
medverkar utöver samer även komier och nentser – två andra arktiska ur-
folksgrupper med renskötsel som traditionell näring. I en artikel från 1995
betraktar Arja Huttunen renkapplöpningen på följande vis:

The Saamis of Northern Scandinavia have recently begun more and
more vigorously to claim their rights and to cherish their traditional
culture. This can be regarded as an adaptive strategy in order to cope
with the pressures imposed by the dominant and western cultures. The

¹⁶⁵ Om renkapplöpning i Finland, se Carol Brown-Leonardi, "Reindeer champions. Culture, rituals and training
race reindeer", *Polar record* 2016, nr 3; Riita Eskola, "Saami sports on the rise", *Motion* 1993, nr 1. Se även
Harald Gaski, "Journeying with the son of the sun. South Sami yoik and literature in a Pan-Sami perspective",
i Anne Lydia Svalastog & Gunlög Fur (red.), *Visions of Sápmi* (Røros 2015), s. 151.

¹⁶⁶ Odd Mathis Hætta "Reinkappkjøring i 60 år (1954–2013)", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.),
Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord (Vallset 2016).

¹⁶⁷ Skogvang 2020. Se även Bente Ovedie Skogvang, "Festivaler med samisk innhold" i *Samiske tall forteller*
9. *Kommentert samisk statistikk 2016* (Kautokeino 2016).

reindeer races of the Arctic region are an example of such a development.¹⁶⁸

Renkapplöpningen kan enligt detta resonemang betraktats som ett uttryck för samers kulturella revitalisering genom idrott, således i paritet med andra urbefolkningars traditionella idrottsformer. På senare år har emellertid diskussionen om renkapplöpningens meningsbärande funktioner problematiserats i historiska och etnografiska studier som publicerats medan detta avhandlingsprojekt pågått. I varsin studie har Vladislava Vladimirova och Petia Mankova kunnat visa att renkapplöpningen, allt sedan den för första gången anordnades i Murmansk 1929, haft en betydelsebärande funktion för samisk identitetsformering i så måtto att den kulturella och historiska förankringen i renskötseln blivit demonstrerad i ett offentligt publikdragande evenemang.¹⁶⁹ Samtidigt har den Nordiska festivalen liksom dess föregångare kanaliserat en mångkultur som förstärkt den statliga regimen legitimitet, såväl före som efter Sovjetunionens fall. Vladimirova skriver:

Reindeer races were perhaps a way to preserve an image of cultural tolerance. Reindeer races and folklore performances provided place and time for expression of what the Soviet framed as indigenous culture in ways that have been carefully controlled.¹⁷⁰

Samiska idrotter på sovjetisk/rysk sida av Sápmi har alltså gamla anor. De har haft en etnisk särprägel som legat i linje med statsmaktens föreställning om samiskt liv och kultur. Denna kontext avviker markant från den som framträder i forskningen om framväxten av den samiska idrottsrörelsen. Denna forskning har till största del utgått från ett sammanhang från norsk sida av Sápmi och skildrat organiseringen av den samiska idrottsrörelsen från 1980-talet och framåt. Framväxten av denna rörelse har betraktats som ett led i samernas etnopolitiska mobilisering under sent

¹⁶⁸ Arja Huttunen, "Encountering ethnic groups and their identities in sports. Reindeer races on the Kola peninsula as an example", i Teppo Korhonen (red.), *Encountering ethnicities. Ethnological aspects on ethnicity, identity and migration* (Helsingfors 1995), s. 126.

¹⁶⁹ Mankova 2017.

¹⁷⁰ Vladislava Vladimirova, "Sport and folklore festivals of the North as sites of indigenous cultural revitalization in Russia", i Arvid Viken & Dieter K. Müller (red.), *Tourism and indigeneity in the Arctic* (Bristol 2016), s. 189.

1900-tal, mot bakgrund av, och som en reaktion på, förnorskningen som från statligt håll riktade sig mot samerna från det sena 1800-talet till 1900-talets mitt. De specifikt samiska idrotterna med rötter i renskötseln har då fått stå som en viktig symbol för den kulturella revitaliseringen.¹⁷¹

Av central betydelse för mitt avhandlingsarbete är särskilt Pedersens artikel om den samiska idrottsrörelsens framväxt i Norge. I fokus står den idrottsliga verksamhet som bedrivits inom det samiska riksidsrottsförbundet (SVL) som etablerades 1990 och inom vilket de tre nordiska länderna Norge, Sverige och Finland fungerat som "distriktsförbund" (SVL-N, SVL-S/SSIF och SVL-F), medan Ryssland aldrig införlivats.¹⁷² Pedersen tar i sin studie avstamp i omorganiseringen 1990, medan jag i mitt avhandlingsarbete har haft för avsikt att belysa den utveckling som föranledde bildandet av det samiska riksidsrottsförbundet.

Den samiska idrottsrörelsen i Finland (SVL-F) är förhållandevis outforskad, men verksamheten inom det finska distriktsförbundet har varit, och är alltså, liten.¹⁷³ Åren som följde efter SVL:s omorganisering 1990 tycks emellertid den idrottsliga verksamheten i Finland, enligt vad som framgår av ett initierat reportage av Riita Eskola, ha varit vital och optimistisk inför framtiden, särskilt vad lassokastningen och renkapplöpningen beträffade.¹⁷⁴ Eivind Å. Skille, Kati Lehtonen och Josef Fahlén har nyligen konstaterat att det idag endast existerar en samisk idrottsförening i

¹⁷¹ Skille skriver träffande härom: "Sámi sport as a sphere for Sámi identity can take (at least) two forms: through Sámi-specific activities, focusing on the husbandry heritage of the activity, or through 'universal' sport such as football and cross-country skiing." Eivind Å. Skille, "Lassoing and reindeer racing versus 'universal' sports. Various routes to Sami identity through sports", i Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world* (Bingley 2013), s. 36. Se även Helge C. Pedersen, "Skiing and national identity seen from north Norway", i Halvor Kleppen (red.), *Winter sport and outdoor life. Papers presented at the Telemark conference for historians of sports* (Morgedal 2011); Kirsti Pedersen & Kolbjørn Rafoss, "Sport in Finnmark and Saami districts", *Scandinavian journal of Sports science* 1989, nr 1; Kolbjørn Rafoss, "Sport and cultural identity. Organization among the Sami people", i Leena Laine (red.), *On the fringes of sport* (Sankt Augustin 1993); Eivind Å. Skille, "Ethnopolitics and State sport policy. The case of how the Sámi sport association-Norway challenged the Norwegian confederation of sport's monopoly for state subsidies to sport", *Scandinavian sport studies forum* 2012; Skille 2013; Pedersen 2011; Helge C. Pedersen, "Skiing and divergent ethnic identities in the multiethnic Northern Norway", *National identities* 2014, nr 4.

¹⁷² I Sverige har idrottsförbundet emellertid fortsatt att kalla sig SSIF, sedermera SIF. SVL bildades redan 1979 som ett alternativ till den redan befintliga samiska idrottsrörelsen i Sverige. Se vidare delstudie VI.

¹⁷³ Pasi Koski, Kati Lehtonen & Hanna Vehmas, "Sports participation in Finland", i Ken Green, Thorsteinn Sigurjónsson & Eivind Å. Skille, (red.), *Sport in Scandinavia and the Nordic countries* (London 2019), s. 54–55.

¹⁷⁴ Eskola 1993.

Finland. Den bedriver traditionella samiska idrotter som lassokastning och renkapplöpning, men även fotboll och innebandy.¹⁷⁵

Skille och Fahlén har på senare år studerat alltifrån attityder till särorganiserad samisk idrott på statlig policynivå till den betydelse som samiska idrottsföreningar i Norge haft för att skapa lokala och nationella gemenskapsformer.¹⁷⁶ Statsmaktens idrottspolitiska förhållningssätt till den särorganiserade samiska idrotten i företrädesvis Norge, men i viss utsträckning också i Sverige, har uppmärksammats. Ett utmärkande drag för dessa studier är att den samiska idrottsrörelsen lyfts fram som ett exempel på idrottslig organisering som utmanar den nordiska (framför allt den svenska och norska) idrottsmodellen, karaktäriserad av ett välfärdsorienterat upplägg inom vilket organiserad idrott bedrivs inom en och samma paraplyorganisation med statens goda minne. Den samiska idrottsrörelsen har svårt att passa in i en sådan modell. Från statligt håll uppfattas särorganiserad samisk idrott därmed inte främst som en idrottsfråga, utan snarare som en minoritets- eller urfolksfråga.¹⁷⁷ Utifrån ett norskt sammanhang har Skille m.fl. nyligen framhållit att

sport is a preserve of colonization, in which the legitimation chain of continuously prioritizing Norwegian organized sport, systematically – via state actors' interests and competences – excludes Sámi sport, culture, and knowledge, from the sport policy agenda.¹⁷⁸

Även om den nordiska idrottsmodellen är väl förankrad i Sverige och Norge, skiljer sig den samiska idrottsrörelsens förutsättningar åt länderna emellan. I Sverige, liksom i Finland, tilldelas den inga egna statsanslag

¹⁷⁵ Eivind Å. Skille, Kati Lehtonen & Josef Fahlén, "The politics of organizing indigenous sport. Cross-border and cross-sectoral complexity", *European sport management quarterly* 2021, DOI: 10.1080/16184742-2021.1892161, s. 5.

¹⁷⁶ Vad det senare beträffar, se Eivind Å. Skille & Josef Fahlén, "The role of sport organizations for local and national community. The case of Sámi sport organizations", *European sport management quarterly* 2020, nr 2.

¹⁷⁷ Eivind Å. Skille, "The Nordic model and multiculturalism. The case of Sámi sport", *Sport in society* 2019, nr 4. Se även Eivind Å. Skille & Trygve B. Broch, "Sámi sport in the Nordic civil sphere. Assimilation, multiculturalism, and multiple axes of membership", i Jeffery C. Alexander, Anna Lund & Andrea Voyer (red.), *The Nordic civil sphere* (Cambridge 2019). Situationen har i Sverige komplicerats av det faktum att de föreningar som tävlar i sameidrottsliga sammanhang inte primärt är idrottsföreningar utan sameföreningar eller samebyar, något som försvårar en uppgång i Riksidrottsförbundet. Se vidare delstudie IV och VI.

¹⁷⁸ Eivind Å. Skille, Josef Fahlén, Cecilia Stenling & Anna-Maria Strittmatter, "(Lack of) government policy for indigenous (Sámi) sport. A chain of legitimating and de-legitimizing acts", *International review for the sociology of sport* 2021, DOI: 10.1177/1012690220988650, s. 12–13.

utan hänvisas från statligt håll till Sametinget i Sverige, och de kulturmedel som det förfogar över. Hållningen inom Sametinget har emellertid varit att idrotten inte betraktas som samisk kultur och i stället borde tilldelas separata anslag från den svenska staten. Idrotten tycks med andra ord inte ha varit ett prioriterat område från Sametingets sida. Särorganiserad samisk idrott i Sverige har på detta sätt hamnat mellan stolarna och har följaktligen mycket knappa resurser att röra sig med.¹⁷⁹ Den motsatta situationen råder i Norge. Orsakerna bakom denna omständighet har Skille förklarat med att det norska sametingets president agerade som en ”etnopolitisk entreprenör” genom att skickligt förhandla med den norska kulturministern om nödvändigheten i att bryta NIF:s monopol över statsanslagen. Med hänvisning till idrottens stora betydelse för samisk kultur, och att den norska staten enligt konstitutionen ska främja samers språk, traditioner och kulturliv, har den samiska idrottsrörelsen sedan år 2005 via tipsmedel lyft egna statsanslag självständigt från NIF.¹⁸⁰

Om nationalstaternas förhållningssätt till särorganiserad samisk idrott skriver Skille:

Most visible in the Sámi sport case is the difference in which the nation states treat Sámi sport, from little in Norway to close to nothing in Sweden, to really nothing in Finland, to apparently ’anti’ in Russia. The approach to Sámi sport reflects the legal status of Sámi as indigenous people in Norway, Sweden and Finland, and apparently totally overlooked and neglected by state authorities in Russia.¹⁸¹

Jag vill påstå att dessa skillnader i attityder från nationalstaternas håll även återspeglas i forskningen, där intresset för särorganiserad samisk idrott framför allt berört förhållanden i Norge. I liten utsträckning har Sverige uppmärksammas och i ännu mindre utsträckning Finland. Även om intresset på senare år breddats och nu inbegriper även samiska idrottstraditioner på rysk sida, framstår det likafullt som iögonfallande att kunskapsläget kring den samiska idrottsrörelsens uppkomst och utveckling, som

¹⁷⁹ Josef Fahlén & Eivind Å. Skille, ”State sport policy for indigenous sport. Inclusive ambitions and exclusive coalitions”, *International journal of sport policy and politics* 2017, nr 1, s. 182.

¹⁸⁰ Skille 2012. Se även Pedersen 2011, s. 68.

¹⁸¹ Skille 2019, s. 602.

skedde i Sverige från det sena 1940-talet och framåt, i princip är obefintligt.¹⁸²

Den historiska utvecklingen har i mångt och mycket blivit förbisedd i forskningen. Det har exempelvis påståtts att den samiska idrottsrörelsen har en organisationshistoria som sträcker sig tillbaka till 1979, då den första nordiska sameidrottsorganisationen bildades.¹⁸³ Ändå etablerades Svenska Samernas Skidförbund (SSS) redan 1950. Genom att belysa den samiska idrottsrörelsens utveckling fram till 1990 i ett internationellt perspektiv, kan sålunda en stor kunskapslucka fyllas. Givet att de utvecklingslinjer som historiskt präglat den samiska idrottsrörelsen blir klarlagda, kan också den dagsaktuella situationen förstås på ett tydligare sätt.

Tvivelsutan har särorganiserad samisk idrott av idag en betydligt mer framskjuten position och fördelaktig situation i Norge än i Sverige. Den samiska idrottsrörelsens utveckling i Norge kan betraktas som en etnopolitisk framgångssaga som pågått från det sena 1900-talet och framåt. På så sätt har också forskningsintresset riktats åt norskt håll. Denna omständighet har emellertid påverkat kunskapsläget om den historiska utvecklingen. Norska förhållanden har dominerat när uttolkningarna gjorts av vilka ideologiska målsättningar som kännetecknat den samiska idrottsrörelsen historiskt. Jag avser då främst strävandet efter att med idrotten som medel åstadkomma en statsöverskridande nation, gemensam för alla samer.¹⁸⁴ Denna strävan har funnits tydligt artikulera i ett norskt historiskt sammanhang. Men där introducerades också den idrottsliga organiseringen i ett skede där det etnopolitiska uppvaknandet efter förnorskningspolitiken var långt framskriden.¹⁸⁵

De historiska förutsättningarna för särorganiserad samisk idrott ser annorlunda ut i Norge jämfört med Sverige. Som exempel kan nämnas att i Norge har ILO:s konvention nr 169 om urfolkens rättigheter ratificerats, medan Sverige ännu inte gjort det. Den historiska kontext i vilken den samiska idrottsrörelsen uppstod i Sverige i slutet av 1940-talet var också annorlunda. Den till Norge från statligt håll motsvarande attityden till

¹⁸² Same-Mästerskapens betydelse för ungdomars identitetsskapande berörs kortfattat i Åhrén 2008, s. 11, 29.

¹⁸³ Josef Fahlén & Eivind Å. Skille, "Samisk idrett og statlig politikk i Sverige og Norge", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016), s. 140. I *The Saami. A cultural encyklopaedia* uppges felaktigt att SVL bildades 1969. Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari & Risto Pulkkinen, *The Saami. A cultural encyklopaedia* (Helsinki 2005), s. 377.

¹⁸⁴ Pedersen 2011; Pedersen 2014; Rafoss 1993.

¹⁸⁵ Pedersen 2011.

samerna och samiskt liv präglades i Sverige länge av en utifrån konstruerad bild som gjorde gällande att ”lapp skall vara lapp”. Det rörde sig om en romantiserad föreställning som utgick från att endast den var same som bedrev renskötsel i en nomadiserande tillvaro. Icke-renskötselberättigade samer betraktades som icke fullvärdiga samer och skulle i stället assimileras in i majoritetsbefolkningen.¹⁸⁶ Därför anser jag att ett heterogent förhållningssätt bör anammas som inkluderar de olika kontexter inom vilka den samiska idrottsrörelsen bedrivits historiskt. Den nordnorska kontexten är förhållandevis väldokumenterad, vilket inte kan sägas om den svenska.

Beträffande den norska idrottsrörelsens inställning till särorganiserad samisk idrott skrev Kolbjørn Rafoss följande i en artikel 1993: ”Up until now there has been only little national or regional resistance against Nordic Sami sport cooperation. One possible explanation is that Sami sport has rarely extended beyond the Sami environments.”¹⁸⁷ Ett sådant perspektiv beaktar enbart den samiska idrottsrörelsens externa relationer till omgivande majoritetssamhällen. Jag vill problematisera resonemanget genom att även belysa den samiska idrottsrörelsens interna relationer: Har exempelvis visionen om ett samnordiskt samiskt idrottssamarbete präglats av konsensus eller konflikt? En obeaktad aspekt i tidigare forskning är att när den särorganiserade samiska idrotten i Norge, Finland och Sverige skulle förenas inom ett och samma förbund, skulle också åtskilda visioner med bakgrund i olika historiska och idrottsliga kontexter införas med varandra, vilket gav upphov till en komplicerad utveckling av den samiska idrottsrörelsen.¹⁸⁸ På så sätt framträder också relevansen av att belysa dels det historiska sammanhang i vilket de första Same-Mästerskapen uppstod, dels de motiv och bevekelsegrunder som gav upphov till det som så småningom skulle bli en särorganiserad samisk idrottsrörelse, med egna organisationer, idrotter och tävlingar.

¹⁸⁶ Lantto 2000; Mörkenstam 1999; Lundmark 2002, kap. 5.

¹⁸⁷ Rafoss 1993, s. 203.

¹⁸⁸ Denna utveckling diskuteras i delstudie VI.

METOD OCH MATERIAL

Detta är ett historiskt inriktat avhandlingsarbete. Eftersom samisk idrotts-historia är ett outforskat område, har jag sett det som relevant att presentera ett brett och varierat material bestående av arkivhandlingar, intervjuer och artiklar ur svensk dagspress. I detta kapitel diskuteras källor och genomförande, liksom de forskningsetiska överväganden som aktualiserats under arbetets gång.

Källor och tillvägagångssätt

Det bör återigen nämnas att jag inte valt att avgränsa mig till en enskild typ av källmaterial under arbetet med avhandlingen. Vid sidan av de huvudsakliga källtyperna refererar jag därför också till annat material såsom enskilda dokument ur arkiv, memoarer, årsböcker och jubileumsböcker, samt kortare sakuppgifter som jag inhämtat från olika informanter. I nedanstående tabell ges en översikt över avhandlingens huvudsakliga källmaterial, samt i vilka delstudier som de olika källtyperna förekommer.

Källmaterialet – en översikt

Källtyp	Material	Placering/ Tid, plats för intervju	Delstudie
Arkiv	Lennart Wallmarks personarkiv	Ája arkiv och bibliotek, Jokkmokk	III–IV
	SSIF:s arkiv	Ája arkiv och bibliotek, Jokkmokk	IV, VI
	Nils-Henrik Sikkus personarkiv	Ája arkiv och bibliotek, Jokkmokk	VI
	Riksidrottsförbundets arkiv	Arninge, Stockholm	IV
	Svenska Skidförbundets arkiv	Arninge, Stockholm	IV
	A. R. Hallströms personarkiv	Umeå Universitetsbibliotek	I
Tidskrifter	Samefolket[s egen tidning]	Kungliga biblioteket, Stockholm	II–VI
	Sáminuorra	Ája arkiv och bibliotek, Jokkmokk	VI
	På skidor	Friluftsförbundets arkiv, Arninge	I–II, IV
	Bland Sveriges samer	Universitetsbiblioteket, Lund	III
	Tidning för idrott	GIH, bibliotek, Stockholm	I
	Jubileumsböcker	Antikvariat, olika bibliotek m. m.	Alla

	Diverse skidhistoriska böcker	Antikvariat, bibliotek m.m.	Alla
Dagspress	Mikrofilmad svensk dagspress	Kungliga biblioteket, Stockholm	II, IV–VI
	Digitaliserad svensk dagspress	Kungliga biblioteket, Stockholm	I–II, V
Muntliga	Hans Korak	Nyborg, 26/9 2016 och 13/1 2017	IV
	Sunna Kuoljok	Jokkmokk 16/1 2016	IV
	Nils-Gustav Labba	Kiruna 18/1 2016	VI
	Jan-Olof Winka	Tärnaby 9/7 2017	VI
	Bengt-Erik Grahñ	Lidingö 18/5 2018–21/11 2018	V
	Uppgiftslämnare	Telefonsamtal	Alla

Merparten av de källor som studerats i avhandlingsarbetet utgörs av texter, såväl tryckta som otryckta. Det otryckta materialet består av arkivhandlingar varav merparten förvaras i Ája arkiv och bibliotek i Jokkmokk. SSIF:s i tidigare forskning ännu obeaktade arkiv utgör det viktigaste materialet. I Ája förvaras även prästen och före detta rektorn för Samernas folkhögskola Lennart Wallmarks personarkiv liksom författaren, journalisten och översättaren Nils-Henrik Sikkus dito. Arkivmaterialet har framför allt använts för att genom dokumentanalyser av protokoll, verksamhetsberättelser och officiellt förbundsmaterial från åren 1948–1991 rekonstruera de samiska idrottsorganisationernas uppbyggnad, struktur och verksamheter. Av dessa dokument framgår vilka initiativ som tas och av vem, samt hur dessa initiativ blir bemötta.¹⁸⁹ När uppgifter saknas i arkivmaterialet kan artiklar i press och publikationer emellanåt kompensera för luckorna.

Några brister i arkivmaterialet bör påtalas. Eftersom SSIF:s arkiv är oförtecknat är det en smula svårgenomträngligt. Efter att ha gått igenom arkivet systematiskt framgick att det finns en hel del luckor i det material som är av störst intresse för detta arbete, nämligen årsberättelser, årsmötesprotokoll och styrelseprotokoll. Från de första Same-Mästerskapen och SSS:s inledande decennium under 1950-talet finns enbart sporadiska handlingar kvar i form av mötesprotokoll, stadgar etc. Vissa protokoll, handlingar och tal finns emellertid förvarade i Lennart Wallmarks förtecknade personarkiv. Från 1960-talet finns få arkivhandlingar bevarade, men verksamheten var också lågfrekvent med många inställda Same-

¹⁸⁹ Jfr Jyri Backman, *Ishockeyns amerikanisering. En studie av svensk och finsk elitishockey* (Malmö 2018), s. 44–45.

Mästerskap under decenniet. Från perioden 1970–1990, tiden för den sjätte delstudien, är källsituationen bättre men inte optimal. Från 1979 och framåt fanns två samiska idrottsorganisationer som var självständiga från varandra: en svensk (SSIF) och en nordisk (SVL). Enstaka handlingar från SVL finns bevarade i Nils-Henrik Sikkus personarkiv. Beträffande SSIF är de enda årsberättelser som finns bevarade från åren 1974–1976. Likaså saknas vissa årsmötesprotokoll. Endast de för åren 1975–1977, 1980–1989 och 1991 finns tillgängliga. Samlingen av styrelseprotokoll är emellertid komplett och täcker perioden 1973 (året för SSIF:s bildande) till 1991. Övrigt material i arkivet har också studerats såsom tävlings- och matchprogram, särskilda arbetsgrupper etc.

Ur källkritisk synpunkt kan ett påpekande göras. Meningsskiljaktigheter redovisas inte alltid i de efterlämnade protokollen, utan enbart de beslut som blivit fattade. Här kan intervju- och tidningsmaterialet bidra med viktiga nyanseringar avseende de diskussioner som förekom inom den samiska idrottsrörelsen, men som satte mindre avtryck i protokoll och årsberättelser.

Det tryckta textmaterialet består alltså framför allt av tidningsartiklar av olika slag. Hit hör två samiska publikationer. *Samefolkets egen tidning* (från 1960 *Samefolket*) har genomsökts efter sportrelaterade artiklar från tidningens första nummer 1918 fram till 1991. *Sáminuorra*, en riksomfattande samiska ungdomsorganisation, har under samma namn som organisationen gett ut en tidning sedan 1971. Samtliga nummer fram till 1991 har studerats. Båda dessa publikationer har varit viktiga för att åstadkomma en helhetsbild över den samiska idrottsrörelsens utveckling. Eftersom jag inte är samiskspråkig har jag inte kunnat läsa de fåtal artiklar som varit skrivna på samiska i de samiska publikationerna (de allra flesta artiklarna var skrivna på svenska). Eftersom jag haft kontakt med personer inom den samiska idrottsrörelsen har jag dock haft möjlighet att vända mig till dem i de fall jag inte själv haft möjlighet att bedöma om vissa samiskspråkiga texter varit av betydelse för mina problemställningar.

I det tryckta textmaterialet återfinns även artiklar ur svensk dagspress. Som regel har lokalpress samt ett större antal dagstidningar studerats dagarna före, under och efter Same-Mästerskapen (och Vasaloppet 1929 som ägnas stort utrymme i den andra delstudien). Insamlandet av tidningsmaterial har huvudsakligen genomförts manuellt i Kungliga Bibliotekets (KB) mikrofilmssamling i Stockholm. KB har under tiden för mitt

avhandlingsprojekt utvecklat sin tjänst med digitaliserade och sökbara dagstidningar. Denna tjänst har framför allt utnyttjats i delstudie I och V. I den senare användes Bengt-Erik Grahns namn som sökord i databasen. Eftersom få tidningar ur den norrländska lokalpressen digitaliserats, har det varit nödvändigt att studera dessa tidningar manuellt. Nedslag gjordes vid tiden för Bengt-Erik Grahns mest omskrivna insatser.¹⁹⁰

Såväl det tryckta som det otryckta textmaterialet har bearbetats genom olika sorters läsningar och kvalitativa analyser. Utöver att rekonstruera händelser i det förflutna, kan texter även analyseras i ett bredare historiskt sammanhang som inbegriper konstruktioner av olika kulturella identiteter.¹⁹¹ Här handlar det exempelvis om att synliggöra vilka målsättningar som den särorganiserade samiska idrotten anses tjäna samt de argument genom vilka dessa målsättningar framhävs. Tillvägagångssättet har hämtat inspiration från idé- och argumentationsanalys.¹⁹² Uppgiften handlar vidare om att synliggöra hur yttranden i den offentliga diskussionen om samiskt idrottsliv, som de framträder i arkiv- och pressmaterial, positionerar individer och grupper genom identitetsmarkörer samt att förstå hur dessa positioneringar förändras över tid.¹⁹³ För att kunna bearbeta det omfattande källmaterialet har jag låtit särskilda teman styra mina sökningar i källorna. Dessa teman har i sin tur styrts av artiklarnas syftesformuleringar. När jag identifierat mönster i materialet, har jag tagit avstamp i dem när skrivprocessen inlett.¹⁹⁴

De muntliga källorna har inhämtats genom olika samtal med informanter. I delstudierna refereras ibland till korta informella samtal, vilka har syftat till att erhålla enkla sakupplysningar när inget motsvarande textmaterial stått till förfogande. Den femte delstudien bygger till stor del på levnadshistoriska intervjuer som tillsammans med dagspressartiklar ligger till grund för en idrottsbiografi om Bengt-Erik Grahns. Eftersom intervjuprocessen från förberedelser till tolkningar presenteras

¹⁹⁰ Genom sökningar på nyckelord som exempelvis "Bengt-Erik Grahns" underlättas sökningen tidsmässigt. Samtidigt bör andra källkritiska överväganden göras när denna digitaliserade tjänst används i stället för sökningar där mikrofilmsrullar undersöks manuellt. Endast ett urval tidningar finns tillgängliga digitalt. Vilka tidningar som får resurser som möjliggör digitalisering avgör därmed vilket material som kan insamlas.

¹⁹¹ Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud, *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad* (Stockholm 2012), s. 210–212.

¹⁹² Se t.ex. Göran Bergström & Kristina Boréus (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Lund 2005), kap. 3 och 4.

¹⁹³ Jfr Tolvhed 2015, s. 32–33.

¹⁹⁴ Tillvägagångssättet har inspirerats av Pihl Skoogs resonemang om hur idrottshistoriskt textmaterial kan tolkas och bearbetas. Pihl Skoog 2017, s. 63–66.

utförligt i delstudien, berör jag den inte närmare i detta sammanhang. Den fjärde och den sjätte delstudien baseras delvis på vardera två längre samtal, vilka syftat till att inhämta retrospektiva erfarenheter av den samiska idrottsrörelsens historia. De två intervjuer som ingår i den fjärde delstudien, om Same-Mästerskapens uppkomst, kan beskrivas som informella samtal (*informal conversational interview*) och följde ingen strukturerad intervjuguide.¹⁹⁵ De som intervjuades var Sunna Kuoljok och Hans Korak och intervjuerna genomfördes i informanternas hem. Syftet var att genom deras hågkomster dels nå kunskap om *vad* Same-Mästerskapen var under dess tidiga historia, det vill säga händelser och skeenden, dels att förstå *hur* det var i anslutning till detta evenemang – atmosfären, stämningen o.s.v. Valet av informanter baserades på att båda utgjorde framträdande idrottspersonligheter inom den särorganiserade samiska idrotten under dess första decennium samt att de båda också innehade ledande positioner inom det samiska skidförbundet. Informanterna var flitigt omskrivna i såväl samisk som lokal press när det begav sig. Genom samtalen gavs möjlighet att få deras egna röster och erfarenheter synliggjorda.

De två intervjuer som genomfördes i samband med avhandlingens sjätte delstudie kan betecknas som löst strukturerade (*interview guide approach*) kring ett antal teman som jag ville diskutera med informanterna utifrån deras tidigare ledande befattningar inom den samiska idrottsrörelsen. Målsättningen var att nå kunskap om informanternas visioner för den samiska idrottsverksamheten samt att inhämta deras versioner av centrala skeenden och händelseförlopp under den tid de var aktiva som idrottsledare.¹⁹⁶ Valet av informanter gjordes mot bakgrund av att båda varit ordförande för SSIF. Från 1970 till 1990 hade förbundet fyra ordföranden varav de två jag intervjuat är de enda som ännu är i livet. Nils-Gustav Labba var ordförande 1976–1979 och var dessutom en av initiativtagarna till den första nordiska sameidrottsorganisationen (SVL). Jan-Olov Winka var ordförande för SSIF 1987–1990. Intervjuerna genomfördes i informanternas hem.

¹⁹⁵ Michael Quinn Patton, *Qualitative research & evaluation methods. Integrating theory and practice* (Thousand Oaks 2015), s. 438.

¹⁹⁶ Jfr Steinar Kvale & Svend Brinkmann, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Lund 2014), s.165–182.

Med intervjumaterialet uppstår såväl möjligheter som begränsningar. Som tillvägagångssätt skiljer sig metoden från traditionell historisk forskning i så måtto att forskaren, i samspel med den intervjuade, konstruerar källmaterialet.¹⁹⁷ Materialet kan användas för att rekonstruera händelser och skeenden ur det förflutna som varit av betydelse. Om lång tid förflutit, är sannolikheten stor att den intervjuade med en klarare blick kan berätta om händelser långt tillbaka. Samtidigt är minnet inte bara subjektivt utan även föränderligt. Ju längre tid som gått, desto mer avviker minnet från vad som en gång hände. Minnet blir dessutom färgat av den tid och den kontext i vilket minnet frambringas, samt av vilka frågor som ställs av intervjuaren.¹⁹⁸ Vad gäller sakupplysningar om centrala händelseförlopp kan även det skriftliga källmaterialet komplettera de muntliga uppgifterna, eftersom närheten i tid gör källtypen pålitlig. Poängen med intervjun är dock inte främst att samla fakta för att rekonstruera händelseförlopp ur det förflutna. Genom den berättandes subjektiva utsagor kan även identiteter och positioneringar lättare utvinnas, även om det sker retrospektivt.¹⁹⁹

Forskarens roll och etiska överväganden

I en studie av detta slag är det ofrånkomligt att forskarens bakgrund och erfarenheter har betydelse för vilka forskningsfrågor som ställs, hur forskningen bedrivs och därmed också vilka slutsatser som kan dras. Jag är född och uppvuxen i Västerdalarna, en trakt där skidsporten har en djup förankring. Mitt intresse för idrottshistoria har sin bakgrund i ett engagemang för längdskidåkning som uppstod i barndomsåren. Visserligen satte detta engagemang högst mediokra avtryck i resultatlistorna, särskilt som merparten av min träning bestod i att öva defileringar på upploppsrakor inför framtida (sedermera uteblivna) segrar. Bristen på talang kompenserade jag med att sluka böcker, inspelade VHS-filmer och allsköns litteratur om Vasaloppet.

¹⁹⁷ Joakim Glaser, "Vem är det som talar och vad är det som sägs?", i Malin Thor Tureby & Lars Hansson (red.), *Muntlig historia i teori och praktik* (Lund 2015), s. 124.

¹⁹⁸ Susanna Hedenborg, *Arbete på stallbacken. Nittonhundratalets svenska galoppsport ur genus- och generationsperspektiv* (Malmö 2008), s. 189–190.

¹⁹⁹ Se Malin Thor Tureby, "Oral history i en internationell kontext", i Malin Thor Tureby & Lars Hansson (red.), *Muntlig historia i teori och praktik* (Lund 2015), s. 19; Alessandro Portelli, "The peculiarities of oral history", *History workshop journal* 1981, nr 1, s. 99.

Vad som långt senare i livet skulle bli ett akademiskt intresse för längdskidåkningens historia har alltså sitt ursprung i en ung kalenderbitares vetgirighet inför resultat, statistik och taktik. Även om en sådan ingång på kunskapsområdet kan tyckas svårförenlig med humanistiskt inriktad idrottsforskning tar den likafullt sin utgångspunkt i en stark empirisk nyfikenhet. Materialinsamlingen är i mitt tycke den mest givande delen i forskningsprocessen.

Det var genom den empiriska nyfikenheten som mitt intresse för samisk idrottshistoria väcktes. Nyfikenheten kom sig framför allt av att inget – från svenskt håll – akademiskt intresse hade visats för kunskapsområdet när jag stod inför mitt ämnesval. Jag blev snart varse att det fanns ett obearbetat och oförtecknat arkivmaterial i Ájtttes (Svenskt fjäll- och samemuseum) bibliotek. Ája i Jokkmokk och kontaktade SSIF:s dåvarande ordförande Ulrika Renström som gav mig tillstånd att bedriva studier i arkivet.

Så ser min ingång i samisk idrottshistoria ut. Jag har själv inte någon samisk bakgrund, åtminstone inte i de närmaste släktleden bakåt. För att tala i socialantropologiska termer, försvårar denna omständighet möjligheten att nå ett (emiskt) inifrånperspektiv från en samisk kulturmiljö. Att jag med min bakgrund inte hör hemma inom den miljö som studeras begränsar mina förutsättningar att nå kunskap om och insikter i hur det är att vara med och tävla i exempelvis ett Same-Mästerskap. Jag kommer i hög grad med ett (etiskt) utifrånperspektiv med avsikten att utifrån textanalyser, och i mindre grad intervjuer, belysa ett i akademiska sammanhang ännu ganska obeaktat fenomen i samisk historia.²⁰⁰ Samtidigt menar jag att begränsningarna också kan vara till fördel, allt beroende på vilket perspektiv som anläggs. Studieobjektet framträder på ett annat sätt för den utomstående jämfört med den som har sin bakgrund inom fältet. Även om mina insikter i informella relationer och kunskaper inom den samiska idrottskulturen är ringa, består fördelen i att jag utifrån källmaterialet kan urskilja de stora utvecklingslinjerna utan att subjektiva upplevelser och erfarenheter i lika hög grad påverkar slutsatserna. Att komma med en

²⁰⁰ Jfr Ulf Björklund & Ulf Hannerz, *Nyckelbegrepp i socialantropologin* (Stockholm 2017), sökord: "Emiskt-etiskt".

”utifrånblick” eller en ”inifrånblick” handlar dessutom om situationsbundna positioner.²⁰¹ Även om jag själv inte har någon samisk bakgrund, har jag alltid haft ett stort intresse för skididrott och är uppvuxen i ett sammanhang där träning och tävlan på längdskidor tillhörde vardagen under vinterhalvåret. Sett ur ett sådant perspektiv har jag kunnat närma mig skidsportens samiska historia med ett visst mått av förtrogenhet. Förutsättningarna för arbetet hade av allt att döma sett annorlunda ut om mitt intresse för idrotten enbart varit av strikt akademisk och vetenskaplig art. Denna typ av frågor har jag under avhandlingsarbetets fortgång, särskilt under materialinsamlingen, diskuterat med personer som under flera decennier medverkat vid Same-Mästerskap och andra samiska idrottsaktiviteter. Sådana samtal har varit givande i utvecklandet av ett reflexivt förhållningssätt.²⁰²

Inom ramen för mina begränsningar och möjligheter har jag under avhandlingsarbetet uppfattat synliggörandet som det viktigaste bidraget. Genom studierna har ny kunskap kunnat tillföras. Utifrån detta kunskapsbidrag hoppas jag att framtida forskningsinsatser kan bygga vidare på och kanske även revidera den kunskap som här presenteras. Förhoppningsvis kan kommande forskningsinsatser tillföras av personer som bidrar med personliga insikter och erfarenheter av samiskt idrottsliv.

I en studie av detta slag har jag måst ta ställning till flera spörsmål av forskningsetiskt slag. Historiskt har relationen mellan samerna och det omgivande svenska majoritetssamhället präglats av en kolonial relation, bland annat genom exploateringen av det samiska landområdet, och forskningen har varit ett led i denna process.²⁰³ Forskning har historiskt överlag präglats av negativa konnotationer i urfolkssammanhang, eftersom den legitimerat kolonialism och upprätthållit dess strukturer.²⁰⁴

Ur ett postkolonialt perspektiv blir det centralt att, som Anna-Lill Drugge påpekat, ”utmana traditionella (västerländska) strukturer genom att lyfta fram hur de påverkas av och förhåller sig till koloniala mönster,

²⁰¹ Skille reflekterar forskningsetiskt över de utmaningar som uppstår när man själv utan samisk bakgrund forskar om samisk idrott och belyser även ”innanförskapets” och ”utanförskapets” situationsbundenhet. Eivind Å. Skille, ”Doing research into indigenous issues being non-indigenous”, *Qualitative research* 2021, DOI: 10.1177/14687941211005947.

²⁰² Jfr Skille 2021.

²⁰³ Anna-Lill Drugge, ”Forskningsetik och urfolksforskning”, i Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi, band 1* (Skellefteå 2016), s. 197–199. Se även Skogvang 2020.

²⁰⁴ Linda Tuhiwai Smith, *Decolonizing methodologies. Research and indigenous peoples* (London 2012), kap. ”Introduction”.

där maktrelationer mellan majoritetsgrupp och urfolk görs synliga”.²⁰⁵ Utmaningen i detta sammanhang blir att urskilja sådana koloniala mönster i ett idrottsligt sammanhang.

Mina studier har bedrivits i enlighet med Vetenskapsrådets principer för god forskningssed.²⁰⁶ Det har blivit särskilt relevant att göra etiska ställningstaganden i anslutning till dels de intervjuer som genomfördes med de fyra nyckelinformanter som förekommer i delstudie IV och VI, dels intervjuerna med Bengt-Erik Grahn i delstudie V. I samtliga fall har informanternas samiska ursprung varit känt sedan tidigare. Jag har även lagt stor vikt vid informanternas delaktighet i forskningsprocessen. Beträffande informationskravet blev de intervjuade först kontaktade på telefon där jag berättade om syftet med mitt forskningsprojekt, och den funktion som de skulle kunna fylla. Efter att ha inhämtat samtycke har jag träffat informanterna personligen och presenterat en bakgrund till projektet samt frågat om det gick bra att spela in samtalen vilket samtliga samtyckte till, liksom att de själva skulle ges utrymme och omnämnas i egenskap av historiska aktörer i mina studier (nyttjande- och konfidentialitetskravet). I analyserna har anteckningar gjorts utifrån de inspelade samtalens innehåll. Även om någon fullständig transkription av intervjuerna inte gjorts, har särskilt betydelsefulla svar skrivits ned ordagrant varav somliga citerades i texten. I stället för att transkribera intervjuerna i sin helhet, har jag i arbetet med texterna återvänt till inspelningarna och lyssnat igenom dem vid flertalet tillfällen.²⁰⁷

Därefter har jag lagt stor vikt vid att informanterna fått läsa inte bara citat, utan avhandlingstexterna i sin helhet med möjlighet att diskutera formuleringar och tolkningar, innan texterna skickades in för peer-review-bedömning. Inga ändringar av mina texters innehåll har behövt göras på informanternas begäran. En informant har dock fått möjlighet att göra andra ordval i sina egna citat. Beträffande den femte delstudien, där Bengt-Erik Grahn biograferas, träffades vi i hans hem och diskuterade texten. Samtliga intervjuer spelades in med diktafon och sparades på en lösenordsskyddad dator med backup på extern hårddisk som förvarats inlåst.

²⁰⁵ Drugge 2016, s. 195.

²⁰⁶ Vetenskapsrådet, *God forskningssed* (Stockholm 2017).

²⁰⁷ Jfr Backman 2018, s. 54–55.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Den moderna skidsportens historia i Sverige är inte en berättelse om en sammanhängande och enhetlig idrottsrörelse. I detta avhandlingsarbete har jag belyst denna omständighet genom att följa två kulturhistoriska linjer, nämligen skidsportens samiska historia och skidsportens svenska historia. Dessa historier har ibland löpt parallellt, emellanåt varit sammanflätade och det kulturella innehåll varmed det samiska och det svenska förknippats har sett olika ut över tid.

Under sin mer än 140 år långa historia som sportredskap har skidan laddats med kulturella uttryck som skapats av såväl den skidåkande människan som den skidintresserade allmänheten. Dessa kulturella uttryck har även internaliserats som kollektiva identifikationsobjekt vilka positionerat grupper i förhållande till varandra. Så till vida har skidsporten haft betydelse när etniska kontrasteringar mellan samiskt och svenskt konstruerats (delstudie I–V). Likaså har de kulturella markörer för samiskhet och svenskhet, som konstruerats i skididrottsliga sammanhang, kommit att stå som ett uttryck för en överetnisk nationell identitet (delstudie IV–V). Dessutom har skidsporten, så som den bedrivits inom den särorganiserade samiska idrottsrörelsen, varit betydelsefull i formandet av Sápmi som en statsöverskridande nation (delstudie VI). Jag ska i denna avslutande diskussion summera de uttryck som skidsportens kulturella identiteter tagit sig historiskt samt hur dessa uttryck förändrats över tid.

Från att vid tiden för dess begynnelse under sent 1800-tal ha betraktats som en samisk idrottsgren, kom skidsporten att bli en arena där etniska relationer formades utifrån en kontrastering mellan svenskt och samiskt. När längdskidåkningen fick inofficiell status av nationalsport kom skidåkare med skogsarbetarbakgrund att lyftas upp på hjältepedestal, som ett maskulint kodat arbetarklassideal. Parallellt konstruerades i skididrottsliga sammanhang en stereotyp föreställning om samer som idrottsutövare, vilken hörde samman med samtidens rasbiologiska tankegångar och som även känns igen från den internationella forskningens slutsatser.

Det dominerande synsättet som uttrycktes i dagspress och inom skid-idrottsrörelsen – att samer förfogade över nedärvda fysiska egenskaper som var särskilt lämpade för idrottsliga prestationer – framstår vid en utblick som ett återkommande västerländskt narrativ om idrottsutövare med urfolksbakgrund. Liknande föreställningar har historiskt präglat exempelvis rugby i England, löpning i Kanada och boxning i Australien.

Nyansskillnader låter sig ändå märkas när det svenska sammanhanget jämförs med den engelskspråkiga världens motsvarigheter. De kulturella identiteter som formades under skidsportens etableringsfas var inte entydiga. Av exemplet J. A. Persson och hans Vasaloppsseger 1929 framgår att de etniska stereotyperna om samiska idrottare hade en tydlig förankring i centrala delar av Sverige. I *Samefolkets egen tidning* inlemmades däremot framgången i en etnopolitisk retorik. Sett ur ett regionalt perspektiv var också den etniska kontrasteringen samiskhet–svenskheter inte lika tydlig. I lokalpressen norröver framträder snarare hybrida identiteter med regionala förtecken där den lokala härkomsten i högre grad betonades än den etniska. Denna hybridisering märks även tydligt i dagspressens representation av Bengt-Erik Grahn under hans karriär som utförsåkare på 1960-talet. Där och då kunde det samiska och regionalismen i norr sammansmälta till ett nationellt hjälteideal som i de mediala representationerna fick ett stort mått av nostalgiskt skimmer över sig. Det går överlag att i den svenska skidsportens historia skönja en geografisk dimension i vilken kontrasteringen mellan centrum och periferi emellanåt överbryggas uppdelningar i etniska kategorier. Här avser jag en från huvudstadsregionen odlad självförståelse och uppfattning om att skididrottens utveckling drevs på av aktörer, journalister och idrottsledare, med förankring i Stockholm, medan de verkligt skickliga skidlöparna stod att finna på vita vidder eller i djupa skogar. Oavsett om de var samer, nybyggarrättlingar eller skogsarbetare, hamnade de i blickpunkten för den rikstäckande dagspressens exotiserande prosa.²⁰⁸

Anna Lucia Kant kom inledningsvis att få representera denna periferi när Stockholms Skidlöpareklubb försökte förstå hennes förvisso vägvinnande – men ur tävlingssynpunkt föga framgångsrika – sätt att åka skidor

²⁰⁸ Denna spänning mellan centrum och periferi har måhända satt ännu tydligare avtryck i norsk skidhistoria. Det märks framför allt i en studie av Pedersen där skillnader studeras mellan den lokala och den rikstäckande pressrapporteringen om den kvänske skidåkaren Per Olsen. Helge C. Pedersen, ”'Per Olsen – den nye Arvo Viitanen'. Framstillingen av Finnmarks første skistjerne i nasjonal og regional presse i 1950-åra”, i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016).

vid Brunnsviken vårvintern 1879 (delstudie I). Även Bengt-Erik Grahns framstod i media som en representant för denna periferi (delstudie V), likaså J. A. Persson på sin tid (delstudie II).

Ytterligare en nyansskillnad gentemot det internationella forskningsläget framträder i sportens eventuella förekomst i svenska och norska assimilationsstrategier. Det kan då konstateras att den samiska närvaron var högst påtaglig i den svenska skidsportens tidigaste skede. Eftersom längdskidåkningen betraktades som en samisk paradgren fungerade den inte primärt som en arena varifrån samer skulle fostras till svenskar. Snarare var längdskidåkningen en idrott som skulle fostra samer till just samer, ett intryck som förstärks vid beaktande av Bengt-Erik Grahns hågkomster från barndomen då det fanns tydliga förväntningar på att han som same skulle ägna sig åt längdskidåkning och inte utförsåkning.

När Same-Mästerskapen så småningom etablerades vid 1900-talets mitt, kom en ny etnisk kontrastering av skidåkandet till stånd, där idrotten på ett tydligare sätt knöts till traditionella samiska näringar. Genom att återknyta till det rika skidhistoriska arv som länge funnits i samisk tradition, men som falnat något mot 1900-talets mitt, vitaliserades genom Same-Mästerskapen skidsportens samiska förankring.

I ett internationellt sammanhang utmärker sig uppkomsten av detta skididrottsevenemang på några punkter. Av tidigare forskning framgår att framväxten av kulturspecifika idrotter och idrottsevenemang har varit ett led i urbefolkningars kulturella revitaliseringsprocesser från sent 1900-tal och framåt. I anslutning till denna framväxt har även ett idrottsbegrepp lanserats som formats i kontrast mot den moderna (västerländska) sporten. Som exempel har Northern Games och Dene Games kännetecknats av tävlingsformer vars kulturella värden prioriterats framför sportens universella principer i form av mätbarhet, rationalitet och rekordsträvan.²⁰⁹ Same-Mästerskapen har emellertid inte präglats av ett sådant flexibelt och nedtonat sportbegrepp, utan uppfyller sportifieringens samtliga karakteristiska drag så när som på en punkt: egaliseringen. Vad som utmärker Same-Mästerskapen i förhållande till den moderna sportens principer är att frågan om vem som var bäst också vägts mot frågan om vem som är same och därmed får vara med och tävla. På detta sätt har evenemanget historiskt varit en arena där prestationsorienterad sport

²⁰⁹ Parashak 1997; Heine 2013b.

bedrivits parallellt med konstruktion och omförhandling av kollektiva identitetskriterier. Same-Mästerskapens kombination av rationaliserat idrottsutövande och kollektivt identitetsskapande fångas tydligt av Sunna Kuoljok som trots att hon tävlade i det svenska skidlandslaget alltid valde att prioritera Same-Mästerskapen.

I ett svenskt sammanhang där Riksidrottsförbundet, vid tiden för Same-Mästerskapens uppkomst, nått en hegemonisk position över det organiserade idrottslivet, framstår evenemanget och bildandet av ett separat samiskt skidförbund som iögonfallande. Det ligger nära till hands att uppfatta den särorganiserade samiska idrottsrörelsens uppkomst som ett utslag av en separatistisk ambition, driven av ett etnopolitiskt patos och i ett konfliktbetonat förhållande gentemot majoritetssamhället och dess idrottsrörelse. Sålunda kunde denna rörelse betraktas i ljuset av andra urbefolkningars kulturella revitalisering genom idrott som sköt fart i Oceanien och Nordamerika något decennium därefter. Vid beaktande av de motiv som låg bakom Same-Mästerskapens uppkomst samt hur evenemanget kom att utformas under de första tio åren, har en sådan analys emellertid inte bäring på den samiska idrottsrörelsen vid denna tid.

För det första fanns inledningsvis ingen konfliktartad relation mellan SSS och Svenska Skidförbundet. Även om det från både den svenska och den samiska idrottsrörelsen fanns intentioner om att låta det samiska skidförbundet uppgå i Svenska Skidförbundet, omöjliggjordes denna sammanslagning av hinder som var av strukturell och byråkratisk art. För det andra: de motiv som lanserades av initiativtagaren Lennart Wallmark, rektor för Samernas folkhögskola, hade ett civilisationskritiskt skimmer över sig men ter sig vid en analys utifrån ett postkolonialt perspektiv som paternalistiska mer än frigörande. Hans idéer om behovet av separata tävlingar för samer i skidåkning utgick från en idealiserad bild av samiskt liv i förfluten tid, och återspeglade i hög grad den svenska statens syn på att "lapp skall vara lapp". Enbart den traditionella nomadiserande livsstilen räknades som fullvärdig och dit hörde inte teknikutveckling och rationalisering av renskötselnäringen. I Wallmarks retorik framträder han själv som en beskyddare för sameungdomen vilken samtidigt framstår som bräcklig och utan motståndskraft inför det svenska samhällets lockelser och faror. Just därför skulle sameungdomen förmås att förbli samer genom att inte komma i kontakt med den svenska "civilisationen". Same-Mästerskapen var, för Wallmarks del, ett led i detta strävande. Samtidigt

som han lanserade dessa etniska markörer för den samiska identiteten, reproducerade han även de stereotypa föreställningar som dominerat i majoritetssamhällets föreställningsvärld och i statens samepolitik.

Jag har i avhandlingsarbetet argumenterat för att en så kallad över-etnisk nationell gemenskap formades i anslutning till Same-Mästerskapen under evenemangets första decennium. Med andra ord, vid evenemanget pågick ett etniskt gränsskapande mellan samiskt och svenskt som samtidigt syftade till att förstärka bilden av en nationell identitet som inbegrep båda dessa etniska kategorier. Två hybridiserande identiteter kanaliserades alltså parallellt: en etnisk och en nationell. Dessa identitetsbildningar går att spåra i såväl det samiska skidförbundets beslut, ageranden och stadgar som i dagspressens rapportering. Eftersom de kriterier som angav vilka som hade rätt att medverka vid mästerskapens tävlingar utgick från den svenska rennäringslagen, går det i hög grad att tala om den samiska identiteten som en etnisk kategorisering, det vill säga en utifrån (statsmakten) konstruerad identitet, som sedermera internaliserades och blev en etnisk gruppidentitet i samband med Same-Mästerskapen. Denna komplexa process inom vilken etniska identiteter formas genom först kategorisering, sedan internalisering och gruppidentifikation har i sameidrottsliga sammanhang sin tydligaste motsvarighet i de kulturella markörer som med statsmaktens goda minne gav sin prägel åt de årliga renkapplöpningstävlingarna i Murmansk.²¹⁰ Därmed är det också tydligt att den samiska idrottsrörelsen avvek från den utveckling som vid denna tid karakteriserade samerörelsen och Svenska Samernas Riksförbund – där började bilden accentueras av samerna som ett statsöverskridande folk, oberoende av riksgränserna.

De försök till omstöpning av den samiska idrottsrörelsen som initierades under 1970-talets början uppfattar jag som en uppgörelse med rörelsens tidigare utformning. Där och då fanns en tydlig strävan att åstadkomma en samisk identitet bortom den etniska kategorisering som ditintills präglade den samiska idrottsrörelsen. Den nationella identiteten skulle omformas, från svensk till samisk genom ett idrottsliv som organiserades oberoende av de riksgränser som separerade den samiska befolkningen. Detta var ett led i en frigörelseprocess med postkoloniala förtecken som

²¹⁰ Vladimirova 2016.

hade tydliga motsvarigheter även bland andra urbefolkningar utanför Norden och Europa.

Att målsättningarna inte fullt ut infriades och att den samiska idrottsrörelsen i stället splittrades i två fraktioner, varav en var progressiv i sina transnationella strävanden och den andra traditionalistisk i sin strävan efter att bevara den samiska idrottsrörelsen enligt ett organisatoriskt mönster på nationalstatsbasis, markerar tydligt ett spänningsfält som präglat samisk identitet i idrottsliga sammanhang. Samisk identitet har positionerats i förhållande till Sverige och det svenska men också genom en mångfald av markörer för samiskhet som formats i skärningspunkten mellan nation, region och etnicitet.

Denna heterogenitet har även satt tonen för den fortsatta utvecklingen av särorganiserad samisk idrott. Trots att ett samiskt riksidsrottsförbund (SVL) bildades 1990, framgår det tydligt av tidigare forskning att åtskilliga utmaningar tillstött i strävandet efter att realisera en statsöverskridande samisk idrottsrörelse. Det mest lyckosamma projektet har varit det samiska fotbollslandslaget som genom internationella turneringar och matcher format en samisk nation, Sápmi, genom idrott.²¹¹

Sett till de högt ställda ambitioner som artikulerades i samband med SVL:s omorganisering 1990, är det emellertid tydligt att utvecklingen gått i en annorlunda riktning än den förväntade. Som bekant införlivades aldrig den ryska delen av Sápmi i SVL och i Finland har verksamheten varit allt annat än omfattande. Även i Sverige har den särorganiserade samiska idrotten präglats av stagnation och till och med tillbakagång. Same-Mästskapet under vintern, det evenemang som har äldst anor inom den samiska idrottsrörelsen, arrangeras med allt större mellanrum. I stället har andra idrottsgrenar såsom innebandy vunnit insteg.²¹² Den osäkra finansieringsfrågan förstärker intrycket att den samiska idrottsrörelsen verkat, och alltjämt verkar, i en frizon i förhållande till både samiska och svenska institutioner. Handlingsutrymmet försvåras av strukturella hinder genom att särorganiserad samisk idrott inte betraktas som fullvärdig samisk kultur, men heller inte som fullvärdig idrott enligt den svenska idrottsmodellens principer.²¹³

²¹¹ Pedersen 2011, s. 58–62.

²¹² Samernas Idrottsförbund 2016, s. 6; Kuorak 2015, s. 7–8, 266–267.

²¹³ Det kraftigt beskurna handlingsutrymme som präglar särorganiserad idrott utanför RF:s ”organisatorisk[a] hegemoni över svensk idrott” känns igen från Tolvheds studie om den separatistiska organisationen Svenska Kvinnors Centralförbund för Fysisk Kultur. Tolvhed 2015, kap. 2. Cit. s. 127.

För att förstå den samiska idrottsrörelsens utveckling över tid är det viktigt att beakta att den varit heterogen. Ingen enhetlig uppfattning har funnits beträffande vilka ändamål den tjänat. Denna aspekt har hitintills inte diskuterats i någon större utsträckning i tidigare forskning, men är av avgörande betydelse för att förstå dels den komplicerade process som den samiska idrottsrörelsen har genomgått historiskt, dels de utmaningar som den står inför framgent. Utmaningarna blir särskilt relevanta att beakta mot bakgrund av Skilles, Lehtons och Fahléns nyligen publicerade studie, av vilken det framgår att den särorganiserade samiska idrottens förhållningssätt till riksgränser och medborgarskap ånyo aktualiserats sedan ett nytt renkapplöpningsförbund bildats som en utbrytning ur SVL-N (det norska distriktsförbundet i SVL). Dess målsättning är att utkora samiska mästare oberoende av medborgarskap, vilket innebär att renkapplöpning nu bedrivs inom två separata idrottsorganisationer. Här finns med andra ord stora likheter med den situation som präglade den samiska idrottsrörelsen mellan 1979 och 1990. Initiativ har tagits till en ny omorganisering, men frågan tycks vara olöst.²¹⁴

En annan komplicerande omständighet inom särorganiserad samisk idrott är att oavsett vilka intentioner som funnits – transnationella eller ej – så ser de strukturella förutsättningarna diametralt olika ut inom de olika länderna, eftersom idrotten finansieras separat enligt olika system inom respektive nationalstat. Att särorganiserad samisk idrott på norsk sida tilldelas egna anslag från tipsmedel medan motsvarigheten på svensk sida över huvud taget inte har någon långsiktig finansieringslösning framstår som den viktigaste utmaningen att lösa inför framtiden.

Detta avhandlingsarbete har utifrån olika metoder och infallsvinklar belyst de kulturella identiteter som kommit till uttryck inom skidsportens historia i Sverige. På så sätt har framför allt den samiska idrottshistorien kunnat tillföras ny kunskap. Ännu återstår dock kunskapsluckor att fylla. På senare år har flertalet studier uppehållit sig vid frågan om samtidens statliga förhållningssätt till samiskt idrottsliv och samiska idrottsorganisationer.²¹⁵ Utifrån de historiskt inriktade problemställningar som styrts denna avhandlings delstudier, kan inget fullständigt svar ges på den frågan, mer än att den svenska statens synsätt på det samiska på olika sätt

²¹⁴ Skille, Lehtonen & Fahlén 2021.

²¹⁵ Fahlén & Skille 2017; Skille & Broch 2019; Skille 2019; Skille, Lehtonen & Fahlén 2021; Skille, Fahlén, Stenling & Strittmatter 2021.

har satt tydliga avtryck i idrottslivet. Det finns med andra ord ett stort behov av att närma sig detta problemområde utifrån historiska frågeställningar. En angelägen uppgift för vidare forskning är att idrottsundervisningen inom nomadskolorna, sedermera sameskolorna, blir föremål för vetenskapliga undersökningar.

ENGLISH SUMMARY

Skiing in cultural borderlands. Studies on the Sámi history of ski sport in Sweden

The aim of this compilation thesis is to shed light on the Sámi history of ski sport in Sweden from an organizational and cultural history perspective where concepts like nation and ethnicity fill an important function. The Sámi are an indigenous people living in Sápmi, a land area extending across the North Calotte region and including parts of Norway, Sweden, Finland and Russia. The thesis contains six separate articles which together comprise a research period extending between 1879 and 1990. While working on the thesis I have used a variety of sources with the aim to reconstruct the course of events and capture experiences and lines of development in the past. Some sub-studies are partly based on interviews. Still, most of the sources included in the thesis consist of texts, printed – e.g., articles in the daily press and literature on sport – as well as unprinted archive documents.

The articles have been studied from different points of view with the focus on how skis as sport equipment have been historically charged with cultural expressions created by the individual skiers as well as by the general public's interest in skiing. These cultural expressions have also been internalized as collective identification objects positioning the mutual relations between groups and collectives. By historical links to kings, heroic myths, and polar expeditions, the sport of skiing has, for example, become associated with a national Swedish identity. By pinpointing its Sámi origins in the light of history, the ski sport is in this thesis instead viewed as a culturally heterogeneous phenomenon.

From the first two sub-studies it emerges that cross-country skiing at its rise and early development in Sweden in the decades around 1900 was looked upon as a distinctive Sámi sport. However, when it reached a semi-official status as a Swedish national sport, a stereotypical idea of the Sámi

as sportsmen was constructed, in line with current race biological concepts. The predominant approach, as expressed in the daily press and within the sports movement, of the Sámi as possessing inherited physical qualities especially suited for sport performances appears in view of international research as a general Western projection of athletes with an indigenous background. These stereotypical ideas of Sámi athletes turned up as late as the 1960s during Bengt-Erik Grahn's successful career as a downhill skier in the Swedish national team. In the biographical article about Grahn (Article V), the strong links between cross-country skiing and the Sámi sphere were underlined, since he was as a young sportsman with a Sámi background strongly expected to go in for cross-country skiing rather than the more modern variety of downhill skiing.

In the three remaining studies, the separately organized Sámi sports movement is presented, from its rise in 1948 through the year 1990 (Articles III, IV and VI). The origin of this movement is the Sámi Championship, a winter sport event whose original contests included skiing, shooting and lassoing. Out of this event, various Sámi sports organizations have subsequently grown, first in the form of a Sámi Ski Association, later as a general sports federation and ultimately as a Sámi National Sports Federation.

The introduction of the Sámi Championships created a new ethnic contrast within ski sport, tying it more tightly to traditional Sámi cultures. By reestablishing the rich skiing history heritage which had long been part of Sámi tradition but had somewhat faded away towards the mid-20th century, the anchoring of skiing to the Sámi was vitalized through the Sámi Championship. Its introduction with contests exclusively for the Sámi was in line with a movement that was to gain speed one and a half decades later even among other indigenous peoples in the world. Previous research has made clear that the emergence of culture-specific sports and sport events has been part of the cultural revitalization processes of indigenous peoples ever since the late 20th century. Viewed in this international context, the motivation behind the emergence of the Sámi Championships seems ambiguous and complex. The motives launched by their initiator Lennart Wallmark, principal of the Sámi Folk high-school although not a Sámi himself, contain a veneer of civilization criticism. However, analyzed from a post-colonial perspective, the motives seem essentialist rather than liberating. Wallmark's ideas about the need for separate skiing

contests for the Sámi emanated from an idealized picture of Sámi life in the past which largely reflected the view of the Swedish state authorities: "Lapp shall remain lapp".

The suggested reforms initiated in the early 1970s are, in my view, an attempt to do away with previous forms of Sámi sports. They reflect a distinct desire to achieve a Sámi identity beyond the ethnic categorization originating from the Swedish majority that had so far characterized the Sámi sport movement. The national identity was to be reshaped from Swedish to Sámi identity by organizing sports independently of the national borders separating the Sámi population. This was a step in the post-colonial liberation process with obvious parallels among indigenous peoples outside the Nordic countries and Europe at large.

Still, the objective of achieving a Sámi sport movement independently of national borders never materialized completely. Instead, the movement was split into two fractions, one of which was progressive in its transnational endeavors, while the other held traditionalist views by trying to maintain Sámi sport by means of an organizational pattern on a national state basis. Not until 1990 did the two fractions join in connection with the establishment of a Nordic Sámi National Sports Federation as a compromise between the Swedish and the Nordic Sámi sport fractions. Separately organized Sámi sports remained relatively independent within each country. This does not necessarily imply the Sámi sport movement's independence of national borders, as had been the objective in the 1970s, even though a joint body was established comprising the three countries' Sámi sports federations.

The complex development of the Sámi sport movement clearly constitutes a field of tension that has characterized Sámi identity in sport contexts. Sámi identity has been positioned in contrast to Sweden and what is Swedish but also through a multitude of markers of Sáminess interactively formed in the cross section between nation, region and ethnicity. The articles clarify the importance of ski sport in creating this contrastive construction (Articles I–V). Similarly, these constructed cultural markers of Sáminess and Swedishness have been interwoven to symbolize an overarching ethnic national identity (Articles IV–V). In addition, the way ski sport has been operated within the separately organized Sámi sport movement has carried weight in the creation of Sápmi as a cross-border nation (Article VI).

Viewing ski sport in Sweden as a culturally heterogeneous phenomenon problematizes the monocultural image of Swedish sport history, which implies that Sweden has been a country with a uniform sport movement whose sport heroes have embodied the national Swedish identity. Through its links both to the Swedish and the Sámi sport movements, ski sport in Sweden has created both Swedish and Sámi heroic narratives and identities. By its cross-border organization and ethnic foundation, the separately organized Sámi sport movement challenges a number of conventions regarding how sport activities are otherwise run within what is referred to as the Swedish sport model. Based on the long period that has been studied, the thesis enables us to regard the Swedish and Sámi history of ski sport as two sometimes parallel and sometimes intertwined movements.

In the thesis, the use of a variety of methods and angles has made it possible to illustrate the cultural identities expressed within the history of ski sport in Sweden. Thus, new aspects of knowledge have been added, to Sámi sport history in particular. Nevertheless, there are still knowledge gaps to fill. In recent years, a majority of studies have paid attention to current state attitudes to Sámi sport and to Sámi sport organizations. On the basis of the issues guiding the sub-studies of this thesis, no complete answer can be given to the question regarding state attitudes towards Sámi sport in Sweden except that the view of the Swedish state of the Sámi and of Sámi life has in various ways made its imprint on sport. It is, in other words, of great need to approach this problem area from a historical perspective.

LITTERATUR

- Adair, Daryl, "Conformity, diversity and difference in antipodean physical culture. The indelible influence of immigration, ethnicity and race during the formative years of organized sport in Australia, c. 1788–1918", i Mike Cronin & David Mayall (red.), *Sporting nationalisms. Identity, ethnicity, immigration and assimilation* (London 1988).
- Allen, E. John B., *The culture and sport of skiing. From antiquity to World War II* (Amherst 2007).
- Amft, Andrea, *Såpmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* (Umeå 2000).
- Anderson, Benedict, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism* (London 2006).
- Anderson, Eric D., "Using the master's tools. Resisting colonization through colonial sports", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2.
- Andersson, Torbjörn, *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-talets slut till 1950* (Stockholm/Stehag 2002).
- Andersson, Torbjörn, "Landskampen Sverige–Danmark. Framväxten av en svensk fotbollsnationalism", *Idrætshistorisk årbog* 2007.
- Andersson, Torbjörn, "Immigrant teams in Sweden and the case of Assyriska FF", *Soccer & society* 2009, nr 3–4.
- Andersson, Torbjörn, "Spela fotboll bondjävlar!". *En studie av svensk klubbkultur och lokal identitet från 1950 till 2000-talets början. Del 1* (Stockholm/Stehag 2011).
- Andersson, Torbjörn, "Spela fotboll bondjävlar!". *En studie av svensk klubbkultur och lokal identitet från 1950 till 2000-talets början. Del 2* (Stockholm/Höör 2016).
- Andreasson, Jesper & Thomas Johansson, *Fitnessrevolutionen. Kropp, hälsa och gymkulturens globalisering* (Stockholm 2015).
- Backman, Jyri, *Ishockeyns amerikanisering. En studie av svensk och finsk elitishockey* (Malmö 2018).
- Backman, Olle, *Nordenskiöldsloppet 1884. Historien om världens hårdaste skidtävling* (Helsingfors 2011).
- Backman, Olle, *Pava Lars Nilsson Tuorda. En samisk hjälte* (Lerum 2021).
- Bairner, Alan, *Sport, nationalism and globalization. European and North American perspectives* (Albany 2001).

- Bale, John & Mike Cronin, "Introduction. Sport and postcolonialism", i John Bale & Mike Cronin (red.), *Sport and postcolonialism* (Oxford 2003).
- Barr, Daniel P., "'Looking backward.' The life and legend of Louis Francis Sockalexis", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005).
- Barth, Fredrik, "Introduction", i Fredrik Barth (red.), *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference* (Oslo 1969).
- Beacom, Aaron, "Indigenous sport and the search for belonging", *The sports historian* 1998, nr 2.
- Bergström, Göran & Kristina Boréus (red.), *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Lund 2005).
- Bhabha, Homi K., *The location of culture* (London 2004).
- Birkely, Hartvig, "*I Norge har lapperne først indført skierne*" (Iggaldas 1994).
- Björklund, Ulf & Ulf Hannerz, *Nyckelbegrepp i socialantropologin* (Stockholm 2017).
- Brown-Leonardi, Carol, "Reindeer champions. Culture, rituals and training race reindeer", *Polar record* 2016, nr 3.
- Browne-Yung, Kathryn, Anna Ziersch, Fran Baum & Gilbert Gallaher, "On and off the field. A Bourdieuan perspective on the significance of sport to urban Aboriginal Australians", *Sport in society* 2015, nr 6.
- Caine, Barbara, *Biography and history* (Basingstoke 2010).
- Coakley, Jay J. & Elizabeth Pike, *Sports in society. Issues and controversies* (London 2014).
- Condé, Marie-Anne, "Folkets skidor och herrskapets. En långtur från förhistorien till sekelskiftet 1900", *Folkets historia* 1994, nr 1.
- Collins, Tony, "Racial minorities in a marginalized sport. Race, discrimination and integration in British rugby league football", i Mike Cronin & David Mayall (red.), *Sporting nationalisms. Identity, ethnicity, immigration and assimilation* (London 1988).
- Cronin, Mike & David Mayall, "Sport and ethnicity. Some introductory remarks", i Mike Cronin & David Mayall (red.), *Sporting nationalisms. Identity, ethnicity, immigration and assimilation* (London 1988).
- Dahlén, Peter, *Från Vasaloppet till Sportextra. Radiosportens etablering och förgrening 1925–1995* (Värnamo 1999).
- Dahlén, Peter, *Sport och medier. En introduktion* (Kristiansand 2008).
- Dahlén, Peter, *Nationens väl och kroppens fostran. En biografi om idrottsledaren, militären och radiomannen Bertil Uggla* (Malmö 2016).
- Daly, John A., "Civilising' the aborigines. Cricket at Poonindie, 1850–1890", *Sporting traditions* 1994, nr 2.

- Dickson, Emil, "För framtids segrar. Om nationalism och tävlan i svensk skidlöpning 1897–1924", *Idrott, historia & samhälle* 2009.
- Downey, Allan & Susan Neylan, "Raven plays ball. Situating 'Indian sports days' within indigenous and colonial spaces in twentieth-century coastal British Columbia", *Canadian journal of history* 2015, nr 3.
- Downey, Allan, *The creator's game. Lacrosse, identity, and indigenous nationhood* (Vancouver 2018).
- Drugge, Anna-Lill, "Forskningsetik och urfolksforskning", i Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi, band 1* (Skellefteå 2016).
- Dubnewick, Michael, Tristan Hopper, John C. Spence & Tara-Leigh F. McHugh, "'There's a cultural pride through our games'. Enhancing the sport experiences of indigenous youth in Canada through participation in traditional games", *Journal of sport and social issues* 2018, nr 4.
- Dunning, Eric, "The structural-functional properties of folk-games and modern sports. A sociological analysis", *Sportwissenschaft* 1973, nr 3.
- Ehn, Billy, "National feeling in sport. The case of Sweden", *Ethnologia Europaea* 1989.
- Ehn, Billy, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar* (Stockholm 1993).
- Eichberg, Henning, "A revolution of body culture? Traditional games on the way from modernization to 'post-modernity'", uppsats framlagd vid konferensen *Popular games. Eclipse and revival. From traditions to the regions of the Europe of tomorrow* (1990).
- Eichberg, Henning, "Problems and future research in sports sociology. A revolution of body culture?", *International review for the sociology of sport* 1995, nr 1.
- Eichberg, Henning, *Bevægelse i festen. Idrætshistorie som festhistorie* (Slagelse 2006).
- Elenius, Lars, "Nationella minoritetens symboliska nationsbyggande. Föreställningen om Kvänland och Sápmi som nya former av etnopolitik bland finskspråkiga och samiskspråkiga minoriteter", *Historisk tidskrift* 2018, nr 3.
- Eriksen, Thomas Hylland, *Etnicitet och nationalism* (Nora 1998).
- Eriksson, Gunnar, "Unik samisk idrottsförening", *Västerbotningen* 11/10 2013.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud, *Metod-praktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad* (Stockholm 2012).
- Eskola, Riita, "Saami sports on the rise", *Motion* 1993, nr 1.
- Fahlén, Josef & Eivind Å. Skille, "Samisk idrett og statlig politikk i Sverige og Norge", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016).

- Fahlén, Josef & Eivind Å. Skille, "State sport policy for indigenous sport. Inclusive ambitions and exclusive coalitions", *International journal of sport policy and politics* 2017.
- Forsyth, Janice & Kevin B. Wamsley, "'Native to native... we'll recapture our spirits'. The World indigenous nations Games and North American indigenous Games as cultural resistance", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2.
- Forsyth, Janice, "The Indian act and the (re)shaping of Canadian aboriginal sport practices", *International journal of Canadian studies* 2007.
- Forsyth, Janice, "Bodies of meaning. Sports and games at Canadian residential schools", i Janice Forsyth & Audrey Giles (red.), *Aboriginal peoples and sport in Canada* (Vancouver 2013).
- Forsyth, Janice, Vanessa Lodge-Gagné & Audrey Giles, "Negotiating difference. How aboriginal athletes in the Maritimes brokered their involvement in Canadian sport", *The international journal of the history of sport* 2016, nr 16.
- Forsyth, Janice, *Reclaiming Tom Longboat. Indigenous self-determination in Canadian sport* (Regina 2020).
- Fundberg, Jesper & Lars Lagergren, *Etnisk mångfald inom svensk elitidrott. Om förändring över tid och en nulägesanalys* (Stockholm 2010).
- Gaski, Harald, "Journeying with the son of the sun. South Sami yoik and literature in a Pan-Sami perspective", i Anne Lydia Svalastog & Gunlög Fur (red.), *Visions of Sápmi* (Røros 2015).
- Glaser, Joakim, "Vem är det som talar och vad är det som sägs?", i Malin Thor Tureby & Lars Hansson (red.), *Muntlig historia i teori och praktik* (Lund 2015).
- Grenersen, Geir, *Kulturell gjenreisning i et markesamisk kjerneområde. I spenningsfeltet mellom forskning, politikk og folkelig selvforståelse* (Tromsø 1995).
- Grenersen, Geir, *Ved forskningens grenser. Historien om et forskningsprosjekt i det samiske Nord-Norge* (Oslo 2002).
- Guibernau, Montserrat, *Nations without states. Political communities in a global age* (Cambridge 1999).
- Guttmann, Allen, *From ritual to record. The nature of modern sports* (New York 2004).
- Götlind, Anna, *Vardagens teknik. Exemplet Dalarna 1700–1900* (Hedemora 1999).
- Götlind, Anna & Helena Kåks, *Mikrohistoria. En introduktion för uppsatsskrivande studenter* (Lund 2014).
- Halas, Joannie, "Quality and cultural relevance of physical education for youth", i Janice Forsyth & Audrey Giles (red.), *Aboriginal peoples and sport in Canada* (Vancouver 2013).
- Hall, Peter A. & Rosemary C. R. Taylor, "Political Science and the three new institutionalisms", *Political studies* 1996, nr 5.

- Hall, Stuart, *Critical dialogues in cultural studies* (London 1996).
- Hall, Stuart, "Kulturell identitet och diaspora", i Catharina Eriksson, Maria Erikson Baaz & Håkan Thörn (red.) *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället* (Nora 1999).
- Hallinan, Chris & Barry Judd, "Indigenous studies and race relations in Australian sports", *Sport in society* 2012, nr 7.
- Hargreaves, Jennifer, *Sporting females* (London 1994).
- Hedenborg, Susanna, *Arbete på stallbacken. Nittonhundratalets svenska galoppsport ur genus- och generationsperspektiv* (Malmö 2008).
- Hedenborg, Susanna, "Lis Hartel. An extraordinary equestrian", *Sport in society* 2017, nr 8.
- Heikka, Gustaw, "Sareks IF enda samiska idrottsföreningen i Sverige", *Samefolket* 1982, nr 3.
- Heikka, Gustaw, "Nu åker han för Storlule", *Samefolket* 1984, nr 1.
- Heine, Michael, "'It's a competition, not a show!' Traditional games at the Arctic winter Games", *Stadion* 2005, nr 1.
- Heine, Michael, "No 'museum piece'. Aboriginal games and cultural contestation in Subarctic Canada", i Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world* (Bingley 2013a).
- Heine, Michael, "Performance indicators. Aboriginal games at the Arctic winter Games", i Janice Forsyth & Audrey Giles (red.), *Aboriginal peoples and sport. Historical foundations and contemporary issues* (Vancouver 2013b).
- Heine, Michael & Kevin Young, "Colliding identities in Arctic Canadian sports and games", *Sociological focus* 1997, nr 4.
- Hellspång, Mats, "Slå trilla. En lek på gränsen mellan folklig och modern idrott", *Rig. Kulturhistorisk tidskrift* 1990, nr 1.
- Hellspång, Mats "A timeless excitement. Swedish agrarian society and sport in the pre-industrial era", *The international journal of the history of sport* 1997, nr 14.
- Hellspång, Mats, *Den folkliga idrotten. Studier i det svenska bondesamhällets idrotter och fysiska lekar under 1700- och 1800-talen* (Stockholm 2000).
- Hellström, John S., *Den svenska sporthjälten. Kontinuitet och förändring i medieberättelsen om den svenska sporthjälten från 1920-talet till idag* (Malmö 2014).
- Hjelm, Jonny, "Dekoloniseringen av Sápmi och vetenskapen", *Respons* 2021, nr 2.
- Hoberman, John, *Darwin's athletes. How sport has damaged Black America and preserved the myth of race* (Boston 1997).
- Hobsbawm, Eric, "Introduction. Inventing traditions" i Eric Hobsbawm & Terence Ranger (red.), *The invention of tradition* (Cambridge 1983).

- Hobsbawm, Eric, "Mass-producing traditions. Europe, 1870–1914" i Eric Hobsbawm & Terence Ranger (red.), *The invention of tradition* (Cambridge 1983).
- Hobsbawm, Eric, *Nationer och nationalism* (Stockholm 1994).
- Hokowhitu, Brendan, "'Physical beings'. Stereotypes, sport and the 'physical education' of New Zealand Māori", *Culture, sport, society* 2003, nr 2–3.
- Holm, Olof, "Materiell kultur och samisk etnicitet", *Heimen* 2016, nr 2.
- Houlihan, Barrie, "Sport, national identity and public policy", *Nations and nationalism* 1997, nr 1.
- Huttunen, Arja, "Encountering ethnic groups and their identities in sports. Reindeer races on the Kola peninsula as an example", i Teppo Korhonen (red.), *Encountering ethnicities. Ethnological aspects on ethnicity, identity and migration* (Helsingfors 1995).
- Hætta, Odd Mathis, "Reinkaprkjøring i 60 år (1954–2013)", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016).
- Hübinette, Tobias, Helena Hörnfeldt, Fataneh Farahani & René León Rosales (red.), *Om ras och vithet i det samtida Sverige* (Tumba 2012).
- Jenkins, Richard, *Social identity* (London 2004).
- Karlsen, Silje Solheim, "'[...] så skrev jeg til et par velkjente menn i Finnmark med forespørsel om man kunne skaffe meg to fjellapper som var villige til å følge med'. Om polarekspeditioner, skiløping og etnisitet", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016).
- Kent, Neil, *The Sámi people of the North. A social and cultural history* (London 2014).
- King, C. Richard, "Epilogue", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005).
- King, C. Richard, "Introduction – Other peoples' games. Indigenous peoples and sport in North America", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2.
- King, C. Richard, "Epilogue. Colonial legacies, postcolonial predicaments", *The international journal of the history of sport* 2009, nr 16.
- Kjellstöm, Rolf, "Samernas traditionella lekar och spel", *Fataburen* 1992.
- Koski, Pasi, Kati Lehtonen & Hanna Vehmas, "Sports participation in Finland", i Ken Green, Thorsteinn Sigurjónsson & Eivind Å. Skille, (red.), *Sport in Scandinavia and the Nordic countries* (London 2019).
- Kulonen, Ulla-Maija, Irja Seurujärvi-Kari & Risto Pulkkinen, *The Saami. A cultural encyklopaedia* (Helsinki 2005).
- Kuorak, Ivar, *60 år på Samemästerskapsspåret* (Hedenäset 2015).
- Kuper, Adam, "The return of the native", *Current anthropology* 2003, nr 3.

- Kvale, Steinar & Svend Brinkmann, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Lund 2014).
- Lantto, Patrik, *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå 2000).
- Lantto, Patrik, *Att göra sin stämma hörd. Svenska Samernas Riksförbund, same-rörelsen och svensk samepolitik 1950–1962* (Umeå 2003).
- Lantto, Patrik, "Borders, citizenship and change. The case of the Sami People, 1751–2008", *Citizenship studies* 2010, nr 5.
- Larneby, Marie, *Vi och de andra. Om idrott, genus och normer på en idrottsprofilerad högstadieskola* (Malmö 2020).
- Lehtola, Veli-Pekka, *The Sámi people. Traditions in transition* (Fairbanks 2004).
- Lindroth, Jan, *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915* (Uppsala 1974).
- Lidström, Isak, "Att göra folk av skidlöpare. Nationen, regionen och kampen om Vasaloppet 1922–1931", *Idrott, historia & samhälle* 2014.
- Lidström, Isak, *Zorn, kyrkloppen och idrottsrörelsen. Kampen om längdskidåkningen i Vasaloppets förhistoria* (Mora 2015).
- Lidström, Isak, "Skidåkning och manlighet mellan nationalromantik och idrottsrörelse", *idrottsforum.org* 2016.
- Lidström, Isak, "Sporten och svenskarna i diasporan. Idrottsligt genomslag i Estlands svenskbygd åren före och under andra världskriget", *Rig. Kulturhistorisk tidskrift* 2016, nr 2.
- Lidström, Isak, "Skiers of 'nature' versus skiers of 'culture'. Ethnic stereotypes within Swedish cross-country skiing from the late 19th Century to the 1930s", i Heikki Roiko-Jokela & Piia Pöyhönen, *The many faces of snow sports* (Jyväskylä 2017).
- Lidström, Isak, "Batting 'runders' on the island of Runö. The incorporation of English bat-and-ball games into a traditional Easter celebration (or how the shoal of 'Donkom' got its name)", *Arv* 2017.
- Lidström, Isak, *Heja Persson! Samisk triumf i Vasaloppet* (Malmö 2018).
- Lidström, Isak & Daniel Bjärsholm, "Batting, running, and 'burning' in early modern Europe. A contribution to the debate on the roots of baseball", *The international journal of the history of sport* 2019, nr 17–18.
- Light, Richard & John Robert Evans, *Stories of indigenous success in Australian sport. Journeys to the AFL and NRL* (Cham 2018).
- Ljunggren, Jens, *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt* (Stockholm/Stehag 1999).
- Ljunggren, Jens, "Idrottshistoria", i Susanna Hedenborg (red.) *Idrottsvetenskap. En introduktion* (Lund 2016).
- Ljunggren, Jens, *Den svenska idrottens historia* (Stockholm 2020).

- Ljunggren, Jens, Paul Sjöblom & Bill Sund, "Perspektiv på föreningsdemokrati och styrsystem inom svensk idrottsrörelse från 1900- till 2000-talet", *Idrott, historia & samhälle* (2015).
- Lundmark, Lennart, "*Lappen är ombytlig, ostadig och obekväm*". *Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv* (Umeå 2002).
- Lundquist, Lennart, "Aktörer och strukturer", *Statsvetenskaplig tidskrift* 1984, nr 1.
- MacClancy, Jeremy (red.), *Sport, identity and ethnicity* (Oxford 1996).
- MacLean, Malcolm & Russell Field, "Performing nations, disrupting states. Sporting identities in nations without states", *National identities* 2014, nr 4.
- Mackinnon, Bruce Hearn & Liam Campbell, "Warlpiri warriors. Australian rules football in Central Australia", *Sport in society* 2012, nr 7.
- Magnus, Olaus, *Historia om de nordiska folken. Första boken* (Stockholm 1976[1555]).
- Mankova, Petia, "Heterogeneity and spontaneity. Reindeer races, bureaucratic designs and indigenous transformations at the Festival of the north in Murmansk", *Acta Borealia* 2017, nr 2.
- Mathisen, Stein R., "Modernitet og etnisk identitet i Nord-Norge", *Nord nytt. Nordisk tidskrift for folkelivsforskning* 1994.
- Maynard, John, "Contested space. The Australian aboriginal sporting arena", *Sport in society* 2012, nr 7.
- McFarland, Andrew, "A Team of our own. The role of local and regional identities in Spanish sport", *The international journal of the history of sport* 2020, nr 1–2.
- Mrozek, Donald J., "Games and sport in the Arctic", *Journal of the West* 1987, nr 1.
- Møller, Jørn, "Sports and old village games in Denmark", *Canadian journal of history of sport* 1984, nr 2.
- Mörkenstam, Ulf, *Om "Lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997* (Stockholm 1999).
- Nationalencyklopedins nätupplaga, www.ne.se.
- Nilsson, Göran B., "Biografen som spjutspetsforskning", i Sune Åkerman, Ronny Ambjörnsson & Pär Ringby (red.), *Att skriva människan. Essäer om biografen som livshistoria och vetenskaplig genre* (Stockholm 1997).
- Norberg, Johan R., "Idrottsrörelsens utbredning, anslutning och sammansättning", i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2002).
- Norberg, Johan R., "Riksidrottsförbundets hegemoni", i Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903–2003* (Stockholm 2002).
- Norman, Heidi, "A modern day Corroboree. Towards a history of the New South Wales aboriginal rugby league knockout", *Aboriginal history* 2006.

- Norman, Heidi, "A modern day Corroboree. The New South Wales annual aboriginal rugby league knockout carnival, *Sport in society* 2012, nr 7.
- Olofsson, Eva, *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet* (Umeå 1988).
- Oxendine, Joseph B., *American Indian sports heritage* (Champaign 1988).
- Paraschak, Victoria, "Variations in race relations. Sporting events for native peoples in Canada", *Sociology of sport journal* 1997, nr 1.
- Paraschak, Victoria, "An examination of sport for aboriginal females on the six nations reserve, 1968–1980", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005).
- Patton, Michael Quinn, *Qualitative research & evaluation methods. Integrating theory and practice* (Thousand Oaks 2015).
- Pedersen, Helge C., "Fotball, modernisering og identitet i Finnmark, 1908 til 1935", *Heimen* 2006.
- Pedersen, Helge C., "Sports, politics and ethnicity in the north. Workers' sport in Western Finnmark in the late 1930s", *Acta Borealia* 2008, nr 2.
- Pedersen, Helge C., "Skiing and national identity seen from north Norway", i Halvor Kleppen (red.), *Winter sport and outdoor life. Papers presented at the Telemark conference for historians of sports* (Morgedal 2011).
- Pedersen, Helge C., "Sport, ethno-politics and Sámi identity in northern Norway. The organizing of the Sámi sports movement", *Scandinavian sport studies forum* 2011.
- Pedersen, Helge C., *Idrettsliv i etniske grenseområder. Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908–2010* (Tromsø 2013a).
- Pedersen, Helge C., "Idrett – ett minoritetspolitisk redskap? Skole og idrett i Indre Finnmark i mellom- og etterkrigstiden", *Idrott, historia & samhälle* 2013b.
- Pedersen, Helge C., "Skiing and sport in the core Sámi area of Norway, 1927 to 1964. Organisation, modernisation, and minority policy", *The international journal of the history of sport* 2013c, nr 6.
- Pedersen, Helge C., "Skiing and divergent ethnic identities in the multiethnic Northern Norway", *National identities* 2014, nr 4.
- Pedersen, Helge C., "Identitet og etnisitet i nord", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016).
- Pedersen, Helge C., "'Per Olsen – den nye Arvo Viitanen'. Framstillingen av Finnmarks første skistjerne i nasjonal og regional presse i 1950-åra", i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utafor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016).
- Pedersen, Kirsti & Kolbjørn Rafoss, "Sport in Finnmark and Saami districts", *Scandinavian journal of Sports science* 1989, nr 1.

- Peterson, Tomas, "Idrotten som integrationsarena", i Göran Rystad & Svante Lundberg (red.), *Att möta främlingar* (Lund 2000).
- Peterson, Tomas & Susanna Hedenborg, "Den svenska idrottsmodellen", i Susanna Hedenborg (red.) *Idrottsvetenskap. En introduktion* (Lund 2016).
- Pihl Skoog, Emma, *Kraftkarlar och knockouts. Kraftsporter, kropp och klass i Sverige 1920–1960* (Stockholm 2017).
- Plymire, Darcy C. "The legend of the Tarahumara. Tourism, overcivilization and the white man's Indian", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2.
- Portelli, Alessandro, "The peculiarities of oral history", *History workshop journal* 1981, nr 1.
- Prabucki, Bartosz, "Small nation, big sport. Basque ball – Its past and present cultural meanings for the basques", *The international journal of the history of sport* 2017, nr 10.
- Pålbrant, Rolf, *Arbetarrörelsen och idrotten 1919–1939* (Uppsala 1977).
- Rafoss, Kolbjørn, "Sport and cultural identity. Organization among the Sami people", i Leena Laine (red.), *On the fringes of sport* (Sankt Augustin 1993).
- Reyes, Paulina De los & Diana Mulinari, *Interseksjonalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap* (Malmö 2005).
- Ruong, Israel, *Samerna i historien och nutiden* (Stockholm 1982).
- "Samerna får en egen idrottsförening", *Norrländska Socialdemokraten* 28/12 1972.
- Samernas Idrottsförbund, *Samisk idrott i tiden – Samernas Idrottsförbunds projekt 2014–2015* (2016).
- Samuelsson, Jan, "Skidåkning, mannen och det nationella", *Idrott, historia & samhälle* 2001.
- Scholte, Jan Aart, *Globalization. A critical introduction* (Basingstoke 2000).
- Skille, Eivind Å., "Ethnopolitics and State sport policy. The case of how the Sámi sport association-Norway challenged the Norwegian confederation of sport's monopoly for state subsidies to sport", *Scandinavian sport studies forum* 2012.
- Skille, Eivind Å., "Lassoing and reindeer racing versus 'universal' sports. Various routes to Sami identity through sports", i Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world* (Bingley 2013).
- Skille, Eivind Å., & Trygve B. Broch, "Sámi sport in the Nordic civil sphere. Assimilation, multiculturalism, and multiple axes of membership", i Jeffery C. Alexander, Anna Lund & Andrea Voyer (red.), *The Nordic civil sphere* (Cambridge 2019).
- Skille, Eivind Å., "The Nordic model and multiculturalism. The case of Sámi sport", *Sport in society* 2019.

- Skille, Eivind Å. & Josef Fahlén, "The role of sport organizations for local and national community. The case of Sámi sport organizations", *European sport management quarterly* 2020.
- Skille, Eivind Å., Kati Lehtonen & Josef Fahlén, "The politics of organizing indigenous sport. Cross-border and cross-sectoral complexity, *European sport management quarterly* 2021, DOI: 10.1080/16184742.2021.1892161.
- Skille, Eivind Å., "Doing research into indigenous issues being non-indigenous", *Qualitative research* 2021, DOI: 10.1177/14687941211005947.
- Skille, Eivind Å., Josef Fahlén, Cecilia Stenling & Anna-Maria Strittmatter, "(Lack of) government policy for indigenous (Sámi) sport. A chain of legitimating and delegitimizing acts", *International review for the sociology of sport* 2021, DOI: 10.1177/1012690220988650.
- Skogvang, Bente Ovedie, "Festivaler med samisk innhold" i *Samiske tall forteller 9. Kommentert samisk statistikk 2016* (Kautokeino 2016).
- Skogvang, Bente Ovedie, "Sámi sports and outdoor life at the indigenous Riddu Riddu festival", *Journal of adventure education and outdoor learning* 2020, DOI:10.1080/14729679.2020.1838934.
- Smith, Adrian & Dilwyn Porter, "Introduction", i Adrian Smith & Dilwyn Porter (red.), *Sport and national identity in the post-war world* (London 2004).
- Smith, Anthony D., *Myths and memories of the nation* (Oxford 1999).
- Smith, Linda Tuhiwai, *Decolonizing methodologies. Research and indigenous peoples* (London 2012).
- Springwood, Charles Fruehling, "Playing football, playing Indian. A history of the native Americans who were the NFL's Oorang Indians", i C. Richard King (red.), *Native athletes in sport and society* (Lincoln & London 2005).
- Stark, Tobias, "'Stortysk fuga och negerjazz'. Ras-stereotyper och rastänkande i svensk massmediabevakning av Berlinspelen 1936", *Idrott, historia & samhälle* 1998.
- Staurowsky, Ellen J., "Getting beyond imagery. The challenges of reading narratives about American Indian athletes", *The international journal of the history of sport* 2006, nr 2.
- Stub Nybelius, Marit, *Förhandling pågår. En studie av internationella skidförbundets (FIS) medialisering* (Malmö 2020).
- Svanberg, Ingvar, *Sockenlappar. Resursutnyttjande och livsstilar bland sockenlappar* (Umeå 1999).
- Svanberg, Ingvar & Isak Lidström, "Viking games and Saami pastimes. Making balls of Fomitopsis betulina", *Ethnobiology letters* 2019.

- Svensson, Daniel, "Technologies of sportification. Practice, theory and co-production of training knowledge in cross-country skiing since the 1950s", *European studies in sports history* 2016.
- Svensson, Daniel, *Scientizing performance in endurance sports. The emergence of "rational training" in cross-country skiing, 1930–1980* (Stockholm 2016).
- Svonni, Mikael, "Saami language as a marker of ethnic identity among the Saami", i Irja Seurujärvi-Kari & Ulla-Maija Kulonen (red.) *Essays on indigenous identity and rights* (Helsingfors 1996).
- Sörlin, Sverker, "Nature, skiing and Swedish nationalism", *The international journal of the history of sport* 1995, nr 2.
- Sörlin, Sverker, *Kroppens geni. Marit, Petter och skidåkning som lidelse* (Stockholm 2011).
- Tang, Keren, Community Wellness Program, Cynthia G. Jardine, "Our way of life. Importance of indigenous culture and tradition to physical activity practices", *International journal of indigenous health* 2016, nr 1.
- Tatz, Colin, *Aborigines in sport* (Bedford Park 1987).
- Tatz, Colin, "Racism and sport in Australia", *Race & Class* 1995, nr 4.
- Taylor, Matthew, "Editorial – Sport, transnationalism, and global history", *Journal of global history* 2013.
- Tolvhed, Helena, *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972* (Umeå 2008).
- Tolvhed, Helena, *På damsidan. Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990* (Göteborg 2015).
- Tureby, Malin Thor, "Oral history i en internationell kontext", i Malin Thor Tureby & Lars Hansson (red.), *Muntlig historia i teori och praktik* (Lund 2015).
- Tönnies, Ferdinand, *Community and civil society* (New York 2001).
- Unga, Maria, "Idrottsförening oroas över kulturrådets förslag", *Sameradion & SVT Sápmi*, www.sverigesradio.se/artikel/4690890.
- Vetenskapsrådet, *God forskningssed* (Stockholm 2017).
- Vinther, Solveig Skovmose, "Kropskultur i Grønland. Set med danske øjne", *Idræts-historisk årbog* 2007.
- Vladimirova, Vladislava, "Sport and folklore festivals of the North as sites of indigenous cultural revitalization in Russia", i Arvid Viken & Dieter K. Müller (red.), *Tourism and indigeneity in the Arctic* (Bristol 2016).
- Wallin, Ulf, *Sporten i spalterna. Sportjournalistikens utveckling i svensk dagspress under 100 år* (Göteborg 1998).
- Weber, Max, *Readings and commentary on modernity* (Malden 2005).

- Wijk, Johnny, *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Häggfeber* (Eslöv 2005).
- Wikaire, Renee K. L. & Joshua I. Newman, "Neoliberalism as neocolonialism? Considerations on the marketisation of Waka Ama in Aotearoa/New Zealand", i Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world* (Bingley 2013).
- Wikström, Hanna, *Etnicitet* (Malmö 2009).
- Yttergren, Leif, *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm 1860–1898* (Stockholm 1996).
- Yttergren, Leif, *Ti kast' varpe. Varpan, fastlandet och den gotländska identiteten under 1900-talet* (Stockholm 2002).
- Yttergren, Leif, *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet* (Lund 2006).
- Zachrisson, Inger, "The Sámi and their interaction with the Nordic peoples", i Stefan Brink & Neil Price (red.), *The Viking world* (London 2008).
- Zethrin, Nils-Olof, *Mellan masskonsumtion och folkrörelse. Idrottens kommersialisering under mellankrigstiden* (Örebro 2015).
- Åhrén, Christina, *Är jag en riktig same? En etnologisk studie av unga samers identitetsarbete* (Umeå 2008).
- Öhman, May-Britt, "The ski or the wheel? Foregrounding Sámi technological innovation in the Arctic region and challenging its invisibility in the history of humanity", i Brendan Hokowhitu, Aileen Moreton-Robinson, Linda Tuhiwai-Smith, Chris Andersen & Steve Larkin (red.), *Routledge handbook of critical indigenous studies* (Abingdon 2021).

ARTIKELSAMLING

I

Pionjärerna vid Stallmästaregården

Om den moderna skidsportens uppkomst i Sverige

Isak Lidström

Den moderna skidsportens vagga

Som samfärdsmedel och tävlingsform betraktad har skidåkningen i de nordiska länderna gamla anor. Då den kom att införlivas i det genombrott för modern sport som skedde under 1870-talet i Stockholm (Yttergren 1996:203) och under 1880-talet i övriga Sverige (Lindroth 1974:82, Hellspång 2000:223), ska denna framställning belysa en i sammanhanget bortglömd pionjärhändelse. Det rör sig om en tävling som genomfördes vid Brunnsviken i Stockholm den 25 februari 1879. Att uppmärksamheten riktas mot just detta perifera evenemang motiveras av att inramningen och det misslyckade genomförandet på ett tydligt sätt aktualiserar den rågång mellan traditionellt idrottsliv och modern sport som var i färd att utstakas vid denna tid.

När diskussioner förs om vad som utmärker den moderna sporten från äldre idrottsformer brukar ett antal karakteristiska drag nämnas som lanserades av idrottshistorikern Allen Guttman (2004) vid slutet av 1970-talet. Enligt Guttman utmärker sig den moderna sporten genom att den är sekulär, att den präglas av likhet, specialisering, rationalisering och byråkratisering. Typisk är även mätbarhetens stora inflytande över sporten, något som fångas i begreppet kvantifiering och i en ständig strävan efter att överträffa befintliga rekord. Utifrån dessa kännetecknande drag har sportifieringsteorin vuxit fram som ett medel för att beskriva hur idrotter utvecklas enligt ett förutsebart mönster i riktning mot ökad tävlan, prestation och konkurrens (Goksøyr 1991:10, Svensson 2016:29). I sin definition av

sportifieringsprocessen modifierar idrottshistorikern Leif Yttergren Gutmans begreppsapparat, och åstadkommer på så sätt en operationalisering genom vilken de olika stegen i idrottens utveckling över tid kan renodlas på ett handfast sätt. Enligt Yttergren innefattar sportifieringsprocessen sju drag, nämligen:

1. Organisering: Föreningsbildning på skilda nivåer.
2. Egalisering: Alla skall tävla på samma villkor, likhets- och rättvisepincipen införs.
3. Reglementering: Utvecklat och nedskrivet regelverk, godkänt och övervakat av en organisation.
4. Specialisering: Indelning i grenar, klasser utrustning m.m.
5. Standardisering: Speciellt utformade anläggningar, redskap och annan utrustning. Enhetlig tävlingsstruktur på olika nivåer.
6. Kvantifiering: Resultatprecisering, framförallt rekorden dokumenteras och publiceras, helst sanktionerade av en organisation.
7. Rationalisering: Införandet av regelbunden och målinriktad träning. Strävan mot användandet av en ny och rationellare teknik (Yttergren 1996:22).

Sportifieringsteorin har dock inte stått oemotsagd. Kritiken har bland annat riktat sig mot beskrivningen av den moderna tävlingsidrottens utveckling som en linjär process. Historikern Jens Ljunggren (2020:10–12) anser istället att sportifieringen gått i vågor och problematiserar begreppet ytterligare genom att kritiskt undersöka vem och vilka som haft tillgång till den sportifierade idrotten vid en given tidpunkt. Många gånger har sportifieringen, enligt Ljunggren (2020:246), skett på bekostnad av att kvinnor marginaliserats.

Med idrottssociologen Gerd von der Lippe (2001:42) ord, skulle den därför kunna karaktäriseras som en process vars huvudsakliga mål är "elite performance in logic and practices of hegemonic masculinity".

I min artikel ansluter jag mig till synsättet på sportifiering som en fluktuerande process. Avsikten är därför att synliggöra såväl inkluderings- som exkluderingsmekanismer i en analys av skidsportens uppkomst och dess fortsatta utveckling inemot sekelskiftet 1900. Kön blir då en variabel att ta hänsyn till. Etnicitet är också relevant att beakta mot bakgrund av samernas framträdande position inom den tidiga skididrotten i Sverige (Sörlin 1995, Lidström 2017). Likaså är klassbegreppet centralt, särskilt som amatörismen vann insteg i idrotten decennierna kring sekelskiftet 1900 (Wikberg 2005).

Med tävlingen vid Stallmästargården 1879 som referenspunkt ska jag försöka belägga en tes, nämligen att skidsportens förändring under det sena 1800-talet var en invecklad process, präglad av ökad rationalisering och byråkratisering men samtidigt också av en tilltagande exkludering. För samtidigt som sporten förfinades och hittade sina organisatoriska former, blev den mer socialt exklusiv och manligt kodad än vad den varit när den första organiserade skidtävlingen genomfördes.

Framställningen bygger på textanalyser av ett varierat men samtidigt fragmentariskt material. Ambitionen har varit att försöka rekonstruera och kontextualisera ett avgränsat händelseförlopp som löper över några vinterveckor från januari till mars 1879. Perioden innefattar bildandet av den första skidföreningen i Sverige – Stockholms Skidlöpareklubb – som arrangerade skidtävlingen vid Brunnsviken. Genom att söka efter relevanta artiklar i Kungliga bibliotekets samling av digitaliserad dagspress, har jag lyckats hitta ett flertal notiser och referat som visat sig användbara. Några protokoll eller verksamhetsberättelser från Stockholms Skidlöpareklubb har dessvärre inte kunnat spåras. Erik von Wolcker

hade emellertid tillgång till vissa dokument när han skrev en artikel i *På skidor* (1925), vilken därmed får fungera som sekundärkälla. I August Reinhold Hallströms personarkiv (Umeå universitet) förvaras Stockholms Skidlöpareklubbs stadgar, liksom en dagbok vars notiser beskriver några av klubbens verksamheter kortfattat. Med press- och arkivmaterialet som utgångspunkt, och med sportifieringsprocessens karakteristiska drag som ett analytiskt hjälpmedel, förs en diskussion om i vilken utsträckning det går att tala om en svensk skidsport vid tiden för skidtävlingens vid Brunnsviken genomförande 1879. Baserat på några notiser i *Dagens Nyheter*, fokuseras därefter en av tävlingens deltagare, Anna Lucia Kant, vars idéer och göranden under och efter tävlingen på flertalet sätt aktualiserar skiljelinjerna mellan synsättet på skidåkning som å ena sidan ett traditionellt samfärdsmedel, å andra sidan som ett modernt tävlingsredskap. För att beskriva skididrottens fortsatta sportifiering under 1800-talets slutskede har *Tidning för idrott* (som utkom för första gången 1881) studerats, liksom tidigare forskning om skididrottens historia i Sverige.

Tävlingen vid Stallmästaregården

Betraktat såväl ur ett idrottsligt perspektiv som ur ett bredare historiskt dito, försiggick evenemanget vid Brunnsviken i ett formativt skede. Sverige var fortfarande ett agrart land, och även om industrialiseringen börjat skjuta fart, låg det verkliga genombrottet ännu ett decennium fram i tiden. Det hindrade inte att en osäkerhet uppstod kring vilken inverkan industrialiseringen skulle få på människokroppen. I denna "nervositetens tidsålder" fick idrotten en framskjuten position (Janzon 1978:10, 86ff, Yttergren 1996:205, Ljunggren 1999:187, 192). Frågan handlade ytterst om hur de mekaniserade rörelsemönstren i industrialismens kölvatten kunde kompenseras genom idrott och kropps-kultur, samt vari denna kropps-kultur skulle bestå. Konfrontationen mellan gymnastiken och den från England

importerade sporten hade ännu inte brutit ut på allvar i 1870-talets slutskede, även om slitningar börjat ge sig till känna (Lindroth 1974:205–211, Ljunggren 1999:186–208, Andersson 2002:65–75). Med statens goda minne, och vid sidan av den folkliga idrottens kraftmätningar och bollspel, dominerades idrottslivet av linggymnastiken, vars principer och rörelsemönster vilade på tysk bildningsfilosofi och militärisk drill och disciplin. Dess tongivande pedagoger betraktade tävlingsidrottens begynnande insteg med ett stort mått av skepsis och såg i specialiseringen och de ensidiga träningsformerna ett hot mot gymnastikens kardinaldygd; kroppens enhetliga och harmoniska utveckling. Den individualism och elitism som sporten behäftades med betraktades som ett hot mot ”gymnastikens organiska helhet” (Ljunggren 1999:186).

Att skidan under sin mångtusenåriga historia främst varit ett transportmedel har inte hindrat att den även kommit till användning vid rekreation, lek och tävlan av olika slag. Före 1879 rörde det sig dock om spontant anordnade kraftmätningar. Av etnologen Gösta Bergs (1983) sammanställning över skidåkning som sport i äldre tider framgår att företeelsen ännu vid 1800-talets mitt var okänd i Syd- och Mellansverige, bortsett från i Uppsala där tävlande med samiskt deltagande brukade förekomma på Jonas-dagen (den 29 mars). Åtskilliga av de belägg som Berg funnit från 1600- och 1700-talen framhäver samernas skicklighet som skidåkare.

Redan 1877 började något mer uppstyrda skidtävlingar för skolorungdom anordnas i Sundsvall för elementarläroverkets gossar. Arrangör var skolans gymnastiklärare, löjtnanten Seth Fougberg. De främsta fick motta prispengar ur rektor Pehr Hjalmar Söderbaums hand (SP 29/3 1877). Trots dessa väl genomförda skoltävlingar, framstår ändå Stockholms Skidlöpareklubb bildande i jaktmagasinet på Riddarhustorget den 24 januari 1879 som nyckelhändelsen för skididrottens organisering i Sverige (DN 23/1 1879).

von Wolcker (1925:79) har beskrivit klubben som ”landets tidigaste sammanslutning för enbart skidlöpning”. Bland pionjärmedlemmarna fanns Viktor Balck, en av den svenska idrottsrörelsens förgrundsgestalter vilken gärna framhävde att skidåkningen är att betrakta som ”idrotternas idrott” (von Wolcker 1925:79). En annan av pionjärmedlemmarna, August Reinhold Hallström, lär ha påstått att ”före 1879 ytterst få personer i Stockholm och dess omnejd idkat skidsport”. När han och hans vänner för fram på skidor i huvudstaden blev de inte sällan smådade av folk på gatan (von Wolcker 1925:79).

Vad den tidiga organiseringen av skidsporten beträffar låg Sverige efter unionsbrodern i väster. *Dagens Nyheter* (20/2 1879) konstaterade: ”Skidlöpning var här i Stockholm ännu för ett par år sedan en så godt som okänd idrott, under det att man deremot i Kristiania har stora, årligen återkommande, allmänna täflingar i skidlöpning, till hvilka täflingar skidlöpare jemväl från ganska aflägsna orter i Norge infinna sig.” I Norge hade Christiania Skiklub bildats redan 1877 och föreningen arrangerade det första Husebyrennet, en föregångare till Holmenkollens skidtävling, den 12 februari 1879, alltså bara några veckor innan Stockholms Skidlöpareklubb anordnade sitt första evenemang (PIT 14/2 1879).

I likhet med många andra tidiga idrottsföreningar i Stockholm (jfr Yttergren 1996:111–113), fanns inte någon tydlig tävlingsinriktning i Stockholms Skidlöpareklubbs verksamheter. Den första paragrafen i klubbens stadgar lyder: ”Klubbens ändamål är underhållandet af håg för en Nordisk idrott, som länge varit försummad, men hvars praktiska nytta för alla landt- och forstmän lätt torde inses, hvarjemte dess idkande bidrager till upprätthållandet af helsa, kraft och vighet.” Även om tonvikten lades vid skididrottens hälsofrämjande nytta och praktiska funktioner, fanns ändå tävlandet med som en bevekelsegrund för verksamheten. I stadgarnas tionde paragraf uppges: ”Pristäflan anställes minst en gång om året.

Prisens antal och storlek bestämmas vid allmän sammankomst.”

Med rationaliseringen var det inte mycket bevänt. Mer än att ägna sig åt målinriktad träning och öva upp vägvinnande tekniker och färdigheter, handlade skidlöparklubbens verksamhet om att sprida kunskapen denna vinteridrotts blotta existens och i bästa fall att få människor att stå på ett par skidor. Klubbens inledande aktiviteter tycks i högre grad ha genomsträvs av rekreation än av prestation, vilket Hallströms dagboksanteckning från den 16 februari 1879 indikerar: ”Kl 10 samlades Stockh. Skidlöparklubb vid Karl XVdes port. Vi voro 12 st. Foro öfver Gärdet, sökte upp alla backar till Lidingöbro, där vi togo in glögg. De bästa rännarna voro nog Rettig, Gyllengam, Engström (finne) och jag.”

Trots en annars beskedlig tävlingsiver, ar-

rangerade bara en månad efter bildandet en skidtävling. Det till Brunnsviken förlagda evenemanget var alltså folkrörelseidrott i sin allra spädaste ålder eftersom det var den första skidtävlingen som arrangerades av en idrottsförening. Historiens vingslag drabbar därför läsaren av Hallströms dagboksnotis från den 25 februari 1879: ”Skidtäflan (den första i Sverige) vid Stallmästargården.”

Att en simpel vardag valts för en sådan tillställning hade måhända sina skäl. Tävlingsdagen var nämligen fettisdag, en i de norra landsändarna viktig högtid som brukade firas med festligheter och skidtävlingar. Per August Lindholm (1884:82) berättar därom:

Under måltiden hafva männen vanligen ”sett ganska djupt i glaset” och äro derfor icke riktigt rena

”En stockholmsk vinterbild” – Robert Haglunds vackra återgivning av skidtävlingen vid Brunnsviken, publicerad i Ny illustrerad tidning halvannan vecka (8 mars 1879) efter att tävlingen genomfördes.

i hufvudknoppen, när middagsmåltiden slutar. Man skyndar därför ut för att täfla med hvarandra i skidlöpning. Både män, kvinnor och barn deltaga i täflingen. En lång och brant backe utses till täflingsplats. Ofta har man i nedersta delen af backen anbragt en mängd upphöjningar och fördjupningar, "hopper", i den en till en och en half meter djupa snön för att derigenom göra det så mycket svårare att stå säkert på fötterna under färden ned för backen. På denna svåra rännarbana våga sig endast männen; kvinnorna och barnen täfla på platser, der inga gropar äro anbragta. Skulle någon af karlarne "skjuta en hare" – falla omkull i snön – få kamraterna sig ett godt skratt; men sällan sannas ordspråket: "Skrattar bäst som skrattar sist" oftare än här; ty äfven den skickligaste kan falla i en sådan backe, om han icke är försigtig, och ännu säkrare, om hufvudet är en smula för tungt.

Evenemanget vid Brunnsviken bestod i själva verket av två separata tävlingar, en i "långåkning på kuperad mark" (SD 26/2 1879) samt en "åkning utför svårare höjder" (DN 26/2 1879). Medan tävlingssträckan i längdåkning mätte någon enstaka kilometer (4 000 fot) och gick över Brunnsviken, förbi Bellevueparken till Albano och sedan tillbaka, var backlöpningen förlagd till en grusbacke vid Norrtull (NDA 26/2 1879).

Som framgick inledningsvis avses med begreppet egalisering den idrottsliga princip som utgår från att alla, åtminstone teoretiskt, ska ha möjlighet att tävla utifrån samma förutsättningar (Guttman 2004:26, Yttergren 1996:22). Det kan då konstateras att Stockholms Skidlöpareklubb i sin strävan efter att värva medlemmar vände sig till både män och kvinnor. I tidningsannonser framhölls att "[t]ill inträde i Klubben gifves tillfälle för Herrar och Damer" (DN 7/2 1879). Bland de mer välbekanta medlemmarna i klubben fanns exempelvis skådespelaren Siri Strindberg, född von Essen (von Wolcker 1925:80). Det får även betraktas som iögonenfallande att ingen segregation utifrån några kriterier tillämpades i skidtävlingen vid Brunnsviken. Egaliseringsprincipen följdes i

sin allra enklaste form i så måtto att verkligen alla kunde delta. I annonserna hette det att Stockholms Skidlöpareklubb "inbjuder alla skidlöpare, såväl manliga som qvinliga, äfven de som ej tillhöra klubben, att häri deltaga" (SD 20/2 1879).

Det lilla startfältet i längdlöpningen kom också att ha en spridd sammansättning, sett till både kön, nationalitet och etnicitet. Merparten av deltagarna utgjordes av norska skarpskyttar, vilka räknade ett drygt trettio-tal. Där fanns också 15 av skidlöpareklubbens egna medlemmar samt, som *Nya Dagligt Allehanda* (26/2 1879) rapporterade, "några fruntimmer, bland dem en lappqvinna i sin nationaldräkt, och några yngre manspersoner."

Trots att en tävling av detta slag var en helt ny företeelse, hade evenemanget lockat till sig en stor åskådarskara. Publikantalet varierar i de efterlämnade noteringarna och uppges ibland till 2 000 personer, ibland till 5 000. Bland åskådarna fanns åtskilliga samhällspotentater såsom prinsarna Karl och Oskar samt överståthållaren och ett antal riksdagsmän. Skidlöpareklubbens önskan om penningbidrag till inköp av priser blev också hörsammad. Arrangörerna kunde på tävlingsdagen ståta med en vacker prissamling varav det förnämsta, det som tillföll segraren i längdlöpningen, utgjordes av en förgylld silverpokal som skänkts av kung Oscar II. Andrapris var ett penningpris på 20 kronor och tredjepris ett par finnskidor. I den andra tävlingen var priserna beskedligare: ett par finnskidor till segraren, 10 kronor för andraplatsen och en fältflaska till tredjepristagaren (AB 26/2 1879).

Längdlöpningen skulle egentligen starta klockan 12 men blev något försenad. När startskottet så småningom gick blev det tydligt att flertalet löpare var ovana vid tillställningar av detta slag. *Dagens Nyheter* (26/2 1879) skrev: "Att åtskilliga kullerbyttor förekommo i backarne faller af sig sjelf, men dessa tjänade endast att förhöja ifvern hos de täflande och nöjet bland åskådarna, som högljudt gäfvö sitt

bifall eller sitt misshag tillkänna.” *Aftonbladet* (25/2 1879) rapporterade om en ännu vådligare olycka: ”En af skidlöparne skadades tyvärr [...] rätt betänkligt af en afbruten skidspets, som trängde in i kinden strax nedanför venstra ögat.”

Det blev med andra ord en märkelig och ganska misslyckad längdlöpning i den lösa snön. Uppenbart är att detta slags skididrott var i avsaknad av standardisering när det gällde tävlingsstruktur och banans utformning (jfr Yttergren 1996:22). Hallströms dagboksnotis belyser denna omständighet:

Norska skarpskyttarne vunno alla pris för 4000 fot på 12¼, 13, 13½ minut. Jag och 2 af klubbens medlemmar höllo på 1 minut längre, men så åkte vi ärligt, men normmännen sprungo uppför backar med skidorna i näfven samt togo hvarjehanda ginvägar som ej kontrollerades. T ex. Jag åkte först af alla, ingen åkte om mig, men ändå voro alla normmännen före mig???

Ur sportifieringssynpunkt kan även några noteringar göras utifrån den besvikne arrangören och deltagaren Hallströms anteckning. Det rör sig dels om förekomsten av kvantifiering genom tidtagning, dels de närmast obefintliga inslagen av reglementering.

Sedan samtliga priser bärgats av de norska skarpskyttarna uttryckte *Nya Dagligt Allehanda* (26/2 1879) sin sympati för Hallström och hans klubbkamrater: ”Det må imellertid framhållas, att tre af skidlöpareklubbens egna medlemmar voro blott en minut efter den siste pristagaren samt att två af dem förut varit sysselsatte med det ansträngande arbetet att utstaka banan.”

Backlöpningen som därefter genomfördes ter sig även den ganska märkelig i historiens ljus. Medan åktiden avgjorde deltagarnas rangordning i längdtävlingen, beräknades resultatet i backlöpningen genom ”den väglängd på jemna marken, som kunde uppnås med den under löpningen utför branten er-

Stallmästaregården sedd från Brunnsviken 1879, samma år som skidtävlingen genomfördes. Kopparstick av Gunnar Forssell.

hållna farten" (SD 26/2 1879). Det handlade med andra ord om att i backen få högsta möjliga hastighet för att kunna åka så långt som möjligt på plan mark. Därmed var det varken utförsåkning, som vi numera känner den, eller backhoppning som de tävlande ägnade sig åt. Båda dessa varianter förekom annars i Norge vid denna tid, även om specialiseringen inte kommit så långt att någon klar gräns utstakats mellan disciplinerna (jfr Pfister 2007:53). Eftersom sluttningen var mycket brant fick många svårt att hålla balansen. *Stockholms Dagblad* (26/2 1879) skrev: "Mången förlorade här jemnvigten och på samma gång utsigten af att få vara med vid prisutdelningen." Även i denna tävling gick samtliga priser till norska skarpskyttar.

Av *Dagens Nyheter* (26/2 1879) reflektion efter evenemanget kan vi sluta oss till att det första steget mot en sportifierad skididrott i Sverige varit trevande: "På det hela syntes att denna slags sport var alldeles ny för åtminstone hrr stockholmare, och det torde väl dröja någon tid innan den hos oss vinner riktigt insteg." Något vidare eftermäle skulle tävlingen vid Brunnsviken inte få. Idrottsledaren och -journalisten Alex Lindman konstaterade sju år senare (1886:17) att "den goda föresatsen och ovanan uppväga och ursäktat hvad i anordningarnas lämplighet brast". När Lindman skrev dessa rader hade Stockholms Skidlöpareklubb somnat in för gott.

Konsten att tävla på skidor

Stockholms Dagblad (26/2 1879) uppgav att i folkvimlet före längdskidtävlingen "märktes två lappskor och en på vanligt sätt klädd norrländska, om hvilka det hviskades, att de ämnade försöka sin lycka i den blifvande tävlingen". En av kvinnorna av samisk börd var Anna Lucia Kant som mycket riktigt deltog i längdlöpningen. Hon var bördig från Storsjö fjäll i Hede lappförsamling, född 1846 och således 33 år gammal när hon debuterade i tävlingssammanhang. Om hon vid denna tid bodde i huvudstaden eller bara var på besök är obekant.

Kant var missnöjd med arrangemanget eftersom hon inte förstått vitsen med att kappas och fuska på det sätt som herrarna gjort i längdtävlingen. Hon uppfattade sig själv som en duktig skidlöpare, men ansåg sig inte ha fått demonstrera sina färdigheter på ett rättvisande sätt utifrån hur tävlingen var arrangerad. Efteråt lät hon därför uppsöka *Dagens Nyheter*s utsände referent och begärde att denne skulle låta publicera en uppmaning om att en ny tävling måtte komma till stånd. Tre dagar senare kunde följande läsas i tidningen:

Lappqvinnan Anna Lucia Kant beder härmed få upplysa, att hon vid tävlingen i skidlöpning vid Stallmästaregården ej kunde visa sin färdighet i skidlöpning, emedan hon ej förstod ordningen för tävlingen och ej kom fram för folkmängden. Hon är eljest van vid att löpa de mest obanade vägar, lika bra uppför de högsta berg, mellan buskar och stenar, der ej någon förut trampat någon väg, trotsande alla hinder. Alla i tävlingen åkte så bra *utför* backen, men hon ville gerna visa sin färdighet att åka *uppå* backen om någon ville täfla med henne derom och utsätta plats derför; och inbjudas de som önska åse denna [t]äfling en liten uppmuntran åt henne (DN 28/2 1879).

Stockholms Skidlöpareklubb antog utmaningen och bestämde tid och plats till Stallmästaregården söndagen den 2 mars. "Måhända kunde då ett godt tillfälle erbjudas till täflan i åkning efter de olika metoderna, den lapska och den finska, om den utmanande lapskan Anna Lucia Kant infinder sig på ort och ställe", stod att läsa i *Dagens Nyheter* dagen före (1/3 1879).

På söndagsmorgonen hade en stor människomassa samlats för att i det vackra vårvädret bevittna tävlingen mellan Anna Lucia Kant och de skidlöpare som vågade anta hennes utmaning. Men någon tävling i egentlig mening blev inte av. Två av klubbens främsta löpare föreslog att de kunde åka i kapp, men Kant avböjde. Istället började hon på egen hand förevisa sina skidlöparfärdigheter. Stilen och tillvägagångssättet renderade följande omdöme i *Dagens Nyheter*:

Hon åkte deremot för sig sjelf både utför och uppför backar, ådagaläggande mycken styrka, uthållighet och snabbhet, detta senare dock endast när det bar utför; uppför gick det deremot temligen långsamt, hvarjemte märktes att hon icke gick *rätt upp* för höjderna, utan i zigzag ströfvande uppåt (DN 3/3 1879).

Händelserna runtikring denna uteblivna tävlan kan betraktas som ett slags konfrontation mellan två olika logiker; två vitt skilda föreställningar av vad det innebar att framgångsrikt åka skidor. Stockholms Skidlöpareklubb representerade en sportslogik inom vilken tävlan och rangordning stod i centrum. Anna Lucia Kant representerade å andra sidan en nyttobaserad logik inom vilken tävlandet var blott en avbildning – en metod för att bedöma färdigheten att ta sig fram på skidor i verkligheten, utanför själva tävlingssammanhanget, på vida vidder i obanad terräng.

Att åka "zig-zag" i motlut blir naturligt enligt det senare synsättet men irrationellt enligt det förra, inom vilket just tävlande, snabbast möjliga åktid och konkurrens är aktivitetens meningsskapande funktion (jfr Engström 1999:21–25). Här blir det därför tydligt att det sätt på vilket Stockholms Skidlöpareklubb utformade sitt evenemang var influerat av ett engelskt sportsligt ideal där konkurrens och karaktärsdaning genom prestation i tävlan värderades högt. I skidlöpareklubbens och Anna Lucia Kants ömsesidiga oförstående inför varandra (beträffande vilka ändamål skidåkningen tjänade) kan vi hitta fröet till den moderna skidsportens organisering och framväxt i Sverige. Av denna konfrontation framgår vad Marie-Anne Condé (1994:27) redan kunnat konstatera, nämligen att "medan själva skidsporten uppfanns och utformades som begrepp av herrskapet, framhårdade folket ute i landsortssocknarna ännu i sin nyttobetonade skidåkning på de handtillverkade lagarna[.]". När skidåkningen började utvecklas som tävlingsform, offrades flera av dess ursprungliga nyttofunktioner på sportifieringens altare. Tävlandet tar aktiviteten till en ny dimension, det skapar sina egna ändamål och

bedrivs för sin egen skull utan att längre tjäna de materiella (transport- och yrkesrelaterade) intressen som skidandet från början är sprungna ur (jfr Huizinga 2004, Carlsson & Lidström 2020:167).

Mötet mellan Kant och arrangörerna markerar också en kontinuitet över flera sekler tillbaka till skidhistoriens djup. Belägg för samers skicklighet som skidlöpare återfinns redan under 500-talet hos historieskrivarna Jordanes och Prokopios och senare även av Paulus Diaconus, Adam av Bremen och Saxo Grammaticus. Samerna omnämns som skridfinnar, vilket alltså betyder skridande finnar, ett begrepp som förekommer även i Olaus Magnus *Historia om de nordiska folken* från 1555.

Av biskopens noteringar kan vi sluta oss till att Anna Lucia Kants sicksacklöpning var en metod med gamla historiska anor, liksom att tävlande på skidor var vanligt förekommande bland samer redan på 1500-talet:

Sålunda, när de lämnat dalarnas djup, taga de sig fram i slingrande bukter öfver de nedersta klippafsatserna och styra kosan på sned i tätt sicksack uppför sluttningarna, tills de slutligen öfver stalper och klyftor uppnå toppen och därmed det mål som de föresatt sig. Och sådana slags bedrifter utföra de understundom i jaktifverns hetta, understundom föratt täfla med hvarandra, då enhvar vill framstå såsom den ypperste, alldeles som man på vädjobanan löper i kapp för att vinna det utsatta priset (Magnus 1976:17).

Jakt på skidor bland "skrickfinnar" (samer) i Olaus Magnus *Historia om de nordiska folken* (1555).

Fortsatt sportifiering

Av de sju drag som kännetecknar sportifieringsprocessen framträder några av dessa särskilt tydligt i anslutning till skidtävlingen vid Brunnsviken i februari 1879. En begynnande kvantifiering skymtar fram genom den tidtagning som förekom vid längdlöpningen. Tydligast märks ändå organiseringen – att en skidtävling för första gången arrangerades av en idrottsförening. Likaså är egaliseringen påfallande i så måtto att tävlingen var öppen för alla samt att skidlöparklubben också var benägen att omförhandla tävlingskonceptet efter Anna Lucia Kants påstötning. Eftersom reglementeringen och standardiseringen ännu inte hittat sina former blev själva tävlingskonceptet flexibelt och formbart. Trots att några spår av specialisering och rationalisering knappast kan skönjas i anslutning till Stockholms Skidlöpareklubbs verksamheter, markerar tävlingen på fettisdagen 1879 lika fullt ett brott gentemot tidigare bedriven skididrott i landet. På så vis kan vi därför tala om ett pionjäreve-nemang för den moderna skidsporten i Sverige.

Händelserna vid Stallmästaregården slog även an en ton för hur skidsporten skulle bedrivas framgent. Även om samiska skidåkare var de förebilder vilka sörlänningar och storsbör skulle ta efter för att lära sig skidlöpningens ädla konst (Collinder 1888:3, Gotaas 2013:28), kom organiseringen i hög grad att dirigeras från huvudstaden, framförallt sedan Föreningen för skidlöpningens främjande (Skidfrämjandet, numera Friluftsförbundet) bildats 1892. Flera av Stockholms Skidlöpareklubbs medlemmar hade också lärt sig att åka skidor under samiskt överinseende, vilket också *Dagens Nyheter* (20/2 1879) noterade: "Inom nämde klubb finnas mycket öfvade skidlöpare, bland hvilka några under årtal hafva lärt att löpa bland lapparne, andra bland finnarne och åter andra i trakter af Norge, hvarest måhända de skickligaste skidlöpare äro att finna."

Om Stockholms Skidlöpareklubbs evenemang utgjorde ett första låt vara famlande

steg i framväxten av en modern skidsport, kom den av Adolf Erik Nordenskiöld fem år senare arrangerade tjugomilatävlingen från Purkijaur till Kvikkjokk tur och retur att markant öka intresset för denna idrott (Lindhagen 1945:55, Hellspong 2000:224–228). Med ett tilltagande föreningsbildande, och genom Skidfrämjandets uppkomst, förfinades och växte den byråkratiska struktur som främjade både specialisering av grenar och standardisering av utrustning, tävlingssträckor och banor. Men även om sportifieringen bröt fram i snabb takt, omfattade den inte alla.

Skidtävlingar för kvinnor förblev sällsynta. I samband med Skidfrämjandets nationella tävlingar i Sundsvall 1899 upptogs ändå en tävling för kvinnor på programmet. En märklig detalj med det fem kilometer långa loppet, vilket genomfördes på morgonen den 19 februari, var att det "försiggick i två grupper, en för unga damer och en särskild för lapp flickor", som det stod att läsa i Skidfrämjandets årsskrift *På skidor* (1899–1900:65). Bevekelsegrunderna bakom denna uppdelning, som måste betraktas som ett bakslag för egaliseringsprincipen, är okända. Av en tidningsnotis framgår emellertid att kvällen före tävlingen hölls en skidkongress på hotell Knaust, där en diskussionspunkt handlade om "huruvida icke lappar och nybyggare borde täfla i en särskild afdelning samt i stället för pokaler erhålla pänningpris" (JP 20/2 1899). En inte alltför långsökt tolkning till varför förslaget lyftes var att samer (och nybyggare) betraktades som så överlägsna att de därför borde tävla separat, samt att de på grund av höga resekostnader och knappa ekonomiska förutsättningar var i större behov av kontanta medel än av pokaler. Samma dag som kongressen genomfördes hade den samiske skidåkaren Lars Olofsson från Tallnäs, som tävlade för Arvidsjaur, vunnit det tio mil långa distansloppet med en segermarginal på hela 32 minuter. Den allt annat än ekonomiskt välbesuttne Olofsson försökte så småningom sälja sina prispokaler genom lotteri (Lidström

2018:28–30). Någon absolut visshet om skäl-
en till varför samer skulle tävla separat lär vi
dock inte få. Damloppet över fem kilometer
tycks i vart fall ha blivit den enda tävling där
en sådan ordning rädde. Av resultatlistorna
framgår att de tre samiska kvinnor som tävla-
de sinsemellan, Kristina Andersson, Elisabet
Andersson och Anna Matsson, samtliga från
Frostviken, hade placerat sig stabilt i mitten
i den andra tävlingsgruppens resultatlista (PS
1899–1900:66).

Efter denna märkligt utformade tävling
skulle kvinnors position inom skidsporten
förbli undanskymd under lång tid. När längd-
skidåkningen under det tidiga 1900-talet ut-
vecklades till en arena för hjältedyrkan av
heroiska manlighetsideal (se t. ex. Samuelsson
2001), skedde det på bekostnad av kvinnors
möjligheter att verka inom den. Som det tyd-
ligaste exemplet på det särartstänkande som
genomsyrat svensk längdskidåkning fungerar
Vasaloppet eftersom tävlingen från starten
1922 fick inofficiell status av mandomsprov.
Efter att Margit Nordin genomfört loppet
1923 fick kvinnor startförbud, något som
arrangörerna envetet höll fast vid under ett
knappt halvsekel. Först från och med 1981,

Pristagarinnorna i terränglöpning för lappflickor.

Bild hämtad ur *På skidor* (1899–1900:69) förestäl-
lande deltagarna i det fem kilometer långa loppet
för samiska kvinnor.

efter många år av påtryckningar, fick kvin-
nor återigen delta i tävlingen (Holmgren
Rylander 2018, Lindelöf & Woube 2019). Det
negativa sambandet mellan sportifiering och
kvinnors tillträde till svensk skidsport har av
Leena Laine (2008:64) sammanfattats enligt
följande: "The ideological marginalization
of women's sports also paved the way for in-
creasingly specialized and competitive men's
sports."

I en diskussion om skidsportens till-
gänglighet kan det vara värt att notera att
Skidfrämjandet hade för vana att dela ut
generösa penningbelopp i sina tävlingar
(Lindhagen 1953:30–32). Den ekonomiska
frikostigheten var en tradition som gick till-
baka till Nordenskiölds skidtävling 1884, vars
segrare Paava Lars Tuorda tjänade hela 250
kronor på sin bragd (Backman 2011:65). Här
uppstod alltså ett nytt slags nyttologi i vil-
ken nyttan inte bestod av färdigheterna att
ta sig fram genom ett krävande vinterland-
skap, utan av den ekonomiska vinning som
skidsporten möjliggjorde.

Under sent 1800-tal vann dock amatör-
principen insteg inom svenskt idrottsliv. När
skidsporten började knytas till det år 1903
bildade Riksidrottsförbundet, upphörde den
ekonomiska frikostigheten. Genom de rigorö-
sa amatörbestämmelser som introducerades,
snörptes alla möjligheter av till officiella priser
i form av kontanta belopp. Att mindre bemed-
lade skidåkare fick betydligt mer begränsade
förutsättningar att delta i prestigefyllda täv-
lingar är oomtvistligt, allra helst de som sak-
nade ekonomiska medel för att resa till de orter
där tävlingar arrangerades. Denna utveckling
mot rigorös amatörism gav också upphov till
folkliga protester av skidentusiaster som ver-
kade utanför Riksidrottsförbundets organisa-
toriska kontroll (se t.ex. Lidström 2015).

Sportifiering på växlande villkor

Även om skidsportens framväxt under det
sena 1800-talet framstår som en linjär process
med ökad organiserings, byråkratisering, stan-

dardisering och reglementering som utmärkande drag, avviker förloppet på en punkt: egaliseringen. Här framträder på så sätt ett belägg för det modifierade sportifieringsbegrepp som väger idrottens utveckling mot dess tillgänglighet (Ljunggren 2020:244–246). Betraktad i historiens backspegel ter sig tävlingen vid Brunnsviken 1979 som ett sorglöst exempel på hur det går till när de enklaste rättvis- och likhetsprinciper tas i bruk. Alla fick verkligen vara med och tävla, och trots det ringa deltagarantalet återspeglade de tävlandes sammansättning en stor mångfald. Där fanns föreningsanslutna och icke-föreningsanslutna, kvinnor och män, samer, svenskar och norrmän. Där och då hade kvinnorna inte marginaliserats, och inte heller hade amatörismens allvarsamma reglemente tagits i bruk och försvårat tillgängligheten till de mest prestigefyllda tävlingarna.

Isak Lidström, doktorand

Institutionen för idrottsvetenskap, Malmö universitet

Nyckelord: längdskidåkning, sportifiering, idrottshistoria, samisk historia, etnicitet

Noter

1. Artikeln utgår från en essä publicerad i Svenska Dagbladet den 16/1 2021 under rubriken "Norrmännen sprungit med skidorna i näven". Jag vill rikta ett varmt tack till Helge C Pedersen, Susanna Hedenborg, Daniel Svensson samt RIG:s redaktion och granskare för kloka synpunkter som varit värdefulla vid omarbetningen.
2. Längdskidåkningens sportifieringsprocess har även studerats av Dickson (2009), Svensson (2016) och Yttergren (2006).
3. Jag har använt mig av olika relevanta sökord som "skid*", "täflan", "täfling", "skidklubb", "skidlöpareklubb" etc.
4. von Wolcker (1925:79) uppger att föreningen bildades 25 januari.
5. Den år 1875 bildade Piteå Skidklubb tycks så vitt bekant inte ha anordnat någon tävling.
6. Huruvida uttrycket myntats av Viktor Balck eller Fridtjof Nansen är oklart (Condé 2000:17).
7. UmU, Folkskollärare August Reinhold Hallströms personarkiv, Stadgar för Stockholms Skidlöpareklubb, s. 1.
8. Ibid., s. 3.
9. UmU, Folkskollärare August Reinhold Hallströms personarkiv, August Reinhold Hallströms dagbok 1872–1901, anteckning 16/2 1879.
10. Om folkrörelseidrottens utveckling i Stockholm vid denna tid, se Yttergren (1996).
11. UmU, Folkskollärare August Reinhold Hallströms personarkiv, August Reinhold Hallströms dagbok 1872–1901, anteckning 25/2 1879.
12. Dessa skarpskyttar hade anordnat en egen tävling vid Rosendal på Djurgården den 17 februari 1879 (NA 21/2 1879).
13. UmU, Folkskollärare August Reinhold Hallströms personarkiv, August Reinhold Hallströms dagbok 1872–1901, anteckningar 25/2 1879.
14. För en diskussion om potentiella konflikter mellan sportsliga och yrkesrelaterade logiker i idrotter som har sitt ursprung i yrkesfärdigheter, se Carlsson & Lidström (2020). För en träffande analys av brottet mellan folklig idrott och modern sport i Sverige, se Hellspong (1990).
15. Om frånvaron av äldre historiska belägg för skidåkning som svensk kulturell företeelse, se Sörlin (1995:147–148).
16. Olaus Magnus använder sig dock av ordet "skrickfinnar", vilka "hafva fått sitt namn af 'hoppa' [skricka], ty de hafva för vana att under hoppande rörelser med särskilda konstgrepp jaga vilda djur, i det de begagna sig af redskap af trä, framtill inböjda liksom en både". (Magnus 1976:18)
17. Om Föreningen för skidlöpningens främjande, se Yttergren (1992).
18. Protokollet från kongressen har förgäves eftersökts i Skidfrämjandets (Friluftsförbundet) arkiv i Arninge utanför Stockholm.

Referenser

Litteratur och tryckta källor

Andersson, Torbjörn 2002: *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturhistoria från 1800-*

- talets slut till 1950. Eslöv: Symposion.
- Backman, Olle 2011: *Nordenskiöldsloppet 1884. Historien om världens hårdaste skidtävling*. Helsingfors: Nordenskiöld-samfundet.
- Berg, Gösta 1983: Några uppgifter om skidlöpning som sport i äldre tid i Sverige. *Idrott, historia & samhälle*.
- Carlsson, Bo & Lidström, Isak 2020: STIHL Timbersports®. Från profession till "sportifiering" och "eventifiering". I: Bäckström, Åsa, Book, Karin, Carlsson, Bo & Fahlström PG (red.): *Sport management, del 3. Idrottens marknader och konsumtionskultur*. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- Collinder Erik 1888: Skidlöpning. I: Balck, Viktor (red.): *Illustrerad idrottsbok. Handledning i olika grenar af idrott och lekar*. Stockholm: Fritze.
- Condé, Marie-Anne 1994: Folkets skidor och herrskapets. En långtur från förhistorien till sekelskiftet 1900. *Folkets historia* nr 1.
- Condé, Marie-Anne 2000: "Det bästa hos människan är skidorna". Budskap som blir perspektiv 1880–1950. *Svensk idrottsforskning* nr 1.
- Dickson, Emil 2009: För framtids segrar. Om nationalism och tävlan i svensk skidlöpning 1897–1924. *Idrott, historia & samhälle*.
- Engström, Lars-Magnus 1999: *Idrott som social markör*. Stockholm: HLS.
- Goksøyr, Matti 1991: *Idrettsliv i borgerskapets by. En historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet*. Oslo: Norges idrettshøgskole.
- Gotaas, Thor 2013: *Femmila. Skisportens manndomsprøve*. Oslo: Gyldendal.
- Guttmann, Allen 2004 (1978): *From ritual to record. The nature of modern sports*. New York: Columbia University Press.
- Hellspong, Mats 2000: *Den folkliga idrotten. Studier i det svenska bondesamhällets idrotter och fysiska lekar under 1700- och 1800-talen*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Hellspong, Mats 1990: Slå trilla. En lek på gränsen mellan folklig och modern idrott. *Kulturhistorisk tidskrift* nr 1.
- Holmgren Rylander, Linda 2018: Intrång i fäders spår. Konflikten om kvinnors startförbud i Vasaloppet 1965–1981. C-uppsats, Stockholms Universitet.
- Huizinga, Johan 2004: *Homo Ludens. A study of the play element in culture*. London: Routledge.
- Janzon, Bode 1978: *Manschetttyrken, idrott och hälsa. Studier kring idrottsrörelsen i Sverige särskilt Göteborg, intill 1900*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Laine, Leena 2008: Nationalism, gender and the story of women's Nordic skiing. I: Bandy, Susan (red.): *Gender, body and sport in historical and transnational perspectives*. Hamburg: Kovac.
- Lidström, Isak 2015: *Zorn, kyrkloppen och idrottsrörelsen. Kampen om längdskidåkningen i Vasaloppets förhistoria*. Mora: Zornmuseet.
- Lidström, Isak 2017: Bland "rationella asketer" och "ädla vildar" Etniska relationer inom svensk längdskidsport från sekelskifte till mellankrigstid. *Historisk tidskrift* nr 4.
- Lidström, Isak 2018: *Heja Persson! Samisk triumf i Vasaloppet*. Malmö: Arx förlag.
- Lindelöf, Karin S. & Woube, Annie 2019: *I tjejers spår – för framtids segrar. Om tjejlopp och villkor för kvinnors motionsidrottande*. Göteborg/Stockholm: Makadam förlag.
- Lindhagen, Sven 1945: Skidsportens utveckling. I: Andersson, Rudolf & Swanström, Carl-G. (red.): *Svensk skidsport*. Uppsala: Nybloms förlag.
- Lindhagen, Sven 1953: *Från Pava-Lasse till Mora-Nisse*. Stockholm: Tiden.
- Lindholm, Per August 1884: *Hos lappbönder. Skildringar, sägner och sagor från södra Lappland*. Stockholm: Bonniers.
- Lindman, Alex 1886: Skidlöpning och täflingen i Stockholm den 31 januari. *Tidning för idrott* nr 3.
- Lindroth, Jan 1974: *Idrottens väg till folkrörelse. Studie i svensk idrottsrörelse till 1915*. Uppsala: Uppsala universitet.
- von der Lippe, Gerd 2001: Sportification processes. Whose logic? Whose rationality? *Sport history review* nr 1.
- Ljunggren, Jens 1999: *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790–1914*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Ljunggren, Jens 2020: *Den svenska idrottens historia*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Magnus, Olaus 1976 (1555): *Historia om de nordiska folken. Första boken*. Stockholm: Gidlunds.

- Pfister, Gertrud 2007: Sportification, power, and control: Ski-Jumping as a case study. *Junc-tures* nr 8.
- Samuelsson, Jan 2001: Skidåknungen, mannen och det nationella. *Idrott, historia & samhälle*.
- Svensson, Daniel 2016: *Scientizing performance in endurance sports. The emergence of "rational training" in cross-country skiing, 1930–1980*. Stockholm: KTH Royal Institute of Technology.
- Sörlin, Sverker 1995: Nature, skiing and Swedish nationalism. *The international journal of the history of sport* nr 2.
- Wikberg, Karin 2005: *Amatör eller professionist? Studier rörande amatörfrågan i svensk tävlingssidrott 1903–1967*. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
- von Wolcker, Erik 1925: Anteckningar om skididrott i Sverige före Skidlöpningsföreningens tillkomst. *På skidor*.
- Yttergren, Leif 1992: *Friluftsförbundet 1892–1992. Från skidsport till skogsmulle*. Stockholm: Friluftsförbundet.
- Yttergren, Leif 1996: *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm 1860–1898* Stockholm: Stockholmia.
- Yttergren, Leif 2006: *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet*. Lund: KFS i Lund.
- Tidningar och tidskrifter*
 Aftonbladet (AB)
 Dagens Nyheter (DN)
 Jämtlandsposten (JP)
 Nerikes Allehanda (NA)
 Nya Dagligt Allehanda (NDA)
 Post- och Inrikes Tidningar (PIT)
 På Skidor (PS)
 Stockholms Dagblad (SD)
 Sundsvallsposten (SP)
- Arkiv*
 Umeå Universitetsbibliotek (UmU)
 Folkskollärare August Reinhold Hallströms personarkiv
 August Reinhold Hallströms dagbok 1872–1901
 Stadgar för Stockholms Skidlöpareklubb

SUMMARY

The Pioneers at Stallmästaregården. On the emergence of modern ski sport in Sweden

This article aims to analyse the emergence and early development of modern ski sport in Sweden by using the concept of sportification. Focus is directed towards a specific cross-country skiing competition, held in Stockholm in February 1879. Since skiing contests organized by sport clubs were still unknown at the time, some confusion arose regarding what competitive skiing was and what purposes it served.

One of the competitors was particularly disappointed. Her name was Anna Lucia Kant, an experienced skier of Sámi descent. In terms of how the contest was organized, she did not consider herself to have had the opportunity to prove her skills. She therefore encouraged the sport club to organize another event in which she could demonstrate her skiing techniques which were suitable for transportation in road-

less terrain rather than for competition. In light of the concept of sportification, these two events revealed a contradiction that arose when modern competitive skiing emerged out of skiing as a traditional means of transportation.

Another finding of this article is that cross-country skiing became more socially exclusive and male-dominated as the sportification process proceeded during the late 19th century. For example, when the first skiing contest was organized in 1879, men and women of different ethnic and national backgrounds competed side by side. However, this changed as cross-country skiing became more rationalized, bureaucratized and regulated during the turn of the century.

Keywords: cross-country skiing, sportification, history of sport, Sámi history, ethnicity

II

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

137:4 • 2017

Bland "rationella asketer" och "ädla vildar"

Etniska relationer inom svensk längdskidsport från sekelskifte till mellankrigstid

ISAK LIDSTRÖM

Malmö högskola

Historiskt har längdskidåkningen haft en framträdande plats i den svenska idrottsnationalismen. Manliga skidåkare har i detta sammanhang fått förkroppsliga ett folkhjälteideal där tysthet, strävsamhet, jantelag och skogsarbete varit centrala beståndsdelar. Etniska relationer inom denna vinteridrott har emellertid hamnat i skymundan, inte minst vid beaktande av skidåkningens betydelse som samisk identitetsmarkör. Denna uppsats tar därför avstamp i idrottens kontrastering mellan "svenskheter" och "samiskhet" som, visar det sig, var särskilt påtaglig i den moderna skidsportens ungdom.

Skidåkningens parallella identiteter

I den svenska längdskidåkningens historia går det att hitta två parallella och delvis konkurrerande berättelser.² Det nationalistiska spåret har handlat om skidåkningens romantiska koppling till vinterlandskap, naturromantik, polarfärder, nationella myter och manlighet. Dessa företeelser kom att bli markörer för Sverige och svenskheter under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal.³ I den andra berättelsen framträder längd-

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

1. Jag vill rikta ett stort tack till de anonyma granskare, vars synpunkter varit mycket konstruktiva och värdefulla för uppsatsens slutgiltiga utformning.

2. Sverker Sörlin, "Nature, Skiing and Swedish Nationalism", *The International Journal of the History of Sport*, 12:2 (1995) s. 148.

3. Se t.ex. Sörlin (1995); Emil Dickson, "För framtids segrar: Om nationalism och tävlan i svensk skidloppning 1897–1924", *Idrott, Historia & Samhälle* (2009); Isak Lidström, "Att göra folk av skidlöpare: Nationen, regionen och kampen om Vasaloppet 1922–1931", *Idrott, Historia & Samhälle* (2014a); Isak Lidström, *Zorn, kyrkloppen & idrottsrörelsen: Kampen om längdskidåk-*

Isak Lidström, f. 1988, är fil. mas. i historia och doktorand vid institutionen för idrottsvetenskap, Malmö högskola. Har tidigare skrivit om längdskidåkningens historia i *Zorn, kyrkloppen och idrottsrörelsen: Kampen om längdskidåkning i Vasaloppets förhistoria* (2015) och om idrottens historia i *Estlands svenskbygd*.

E-post: isak.lidstrom@mah.se

skidåkningen som en samernas idrott; som tävlingsform beskriven redan under 1500-talet av Olaus Magnus i *Historia de gentibus septentrionalibus* ("Historia om de nordiska folken").⁴ I Norge har på samma sätt två parallella berättelser som samexisterat understundom kommit på kollisionskurs med varandra. Bland annat har det hävdats att skidåkningen varit samisk till sitt ursprung, men att den i kölvattnet av den norska nationalismens genomslag blivit omstöpt till en central symbol för den nationella identiteten i Norge.⁵

Idrott och samisk identitet är ett i princip obehandlat tema inom svensk idrottsforskning.⁶ Desto fler studier inom detta växande fält har gjorts i Norge. Där har idrotten betraktats som en central identitetsskapande plattform som från det sena 1900-talet och framåt varit en integrerad del i samernas etnopolitiska strävanden.⁷ Helge C. Pedersen har gått längre tillbaka i tiden och då kunnat konstatera att skolidrotten och den moderna skididrottsrörelsen i de samiska kärnområdena i Finnmark, Nordnorge, hade en ringa betydelse för den statliga förnorskningspolitik

ningen i *Vasaloppets förhistoria* (Mora 2015); Leif Yttergren, *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet* (Lund 2006) kap. 3.

4. Sörlin (1995) s. 147–148. Se även Roland Huntford, *To planker og en lidenskap: Skiløpningens historie* (Oslo 2006) s. 24–32; Thor Gotaas, *Femmila: Skisportens manndomsprøve* (Oslo 2013) s. 15.

5. Se t.ex. E. John B. Allen, *The culture and sport of skiing: From antiquity to World War II* (Amherst 2007) s. 7. Se även Hartvig Birkely, *I Norge har lapperne først indført skierne* (Iggaldas 1994) s. 10, 110–112.

6. Josef Fahlén & Eivind Å. Skille, "Samisk idrett og statlig politikk i Sverige og Norge" i Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utanfor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord* (Vallset 2016); Josef Fahlén & Eivind Å. Skille, "State sport policy for indigenous sport: Inclusive ambitions and exclusive coalitions", *International Journal of Sport Policy and Politics* 9:1 (2017) är två undantag som båda behandlar samisk idrott och statlig idrottspolitik i Sverige och Norge. Etniska stereotyper kring samer som idrottsutövare har behandlats delvis eller kortfattat av Jan Samuelsson, "Skidåkningen, mannen och det nationella", *Idrott, Historia & Samhälle* (2001) s. 72–73, och Stein R. Mathisen, "Modernitet og etnisk identitet i Nord-Norge", *Nord Nytt – Nordisk Tidsskrift for Folkelivsforskning* 54 (1994). Se även Birkely (1994).

7. Kolbjørn Rafoss, "Sport and cultural identity: Organization among the Sami people", i Leena Laine (red.), *On the fringes of sport* (Sankt Augustin 1993); Kolbjørn Rafoss & Kirsti Pedersen, "Sport in Finnmark and Saami districts", *Scandinavian Journal of Sports Science* 11:1 (1989); Helge C. Pedersen, "Sport, Ethno-Politics and Sámi identity in Northern Norway: The Organizing of the Sámi Sports Movement", *Scandinavian Sport Studies Forum* (2011); Helge C. Pedersen, "Skiing and divergent ethnic identities in the multiethnic Northern Norway", *National Identities* 16:4 (2014); Eivind Å. Skille, "Ethno-politics and state sport policy: The case of how the Sámi Sport Association-Norway challenged the Norwegian confederation of sport's monopoly for state subsidies to sport", *Scandinavian Sport Studies Forum* (2012); Eivind Å. Skille, "Lassoing and reindeer racing versus 'Universal' Sports: Various routes to Sami identity through sports", i Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native Games: Indigenous Peoples and Sports in the Post-Colonial World* (Bingley 2013).

som i övrigt riktade sig mot landets samer. Den organiserade längdskidåkningen gav snarare upphov till en modernisering av samisk skidkultur och blev ett betydelsefullt inslag i samisk identitetsformering.⁸ Bland samiska grupper i Nordland fylke i Norge hade längdskidåkningen, som Geir Grenersen visat, en central betydelse decennierna efter andra världskrigets slut. Eftersom det fanns få områden i offentligheten där den samiska identiteten kunde framhävas, kom framgångar och segrar i skidlopp att stå som uttryck för samisk styrka och självhävande i en tid när den etnopolitiska rörelsen i Norge ännu inte skjutit ordentlig fart.⁹ Skidåkningens särskilda status för samer i Norge har även uppmärksamats av Stein R. Mathisen som menar att samers segrar över norska medtävlare ofta haft en dubbel betydelse. Att besegra en medtävlare har även varit ett sätt att besegra de nedsättande och segslitna föreställningarna om samernas förment bristande fysiska förmågor.¹⁰

Vad gäller samers integration i det tidiga 1900-talets organiserade skididrottsliv finns en betydande skillnad mellan Norge och Sverige, vilket Hartvig Birkely påtalat. Under lång tid hade samer i Norge mycket små möjligheter att delta i de mest betydelsefulla tävlingarna, något som bland annat hade logistiska orsaker – inte minst de dåliga kommunikationsmöjligheterna mellan Nord- och Sydnorge.¹¹ I Sverige var situationen den motsatta, med en utbyggd järnväg som gjorde transporter möjliga till tävlingar i landets centrala delar. När Föreningen för skidloppningens främjande (Skidfrämjandet) strax före sekelskiftet 1900 började arrangera de påkostade och publikdragande nationella tävlingarna i skidåkning fanns också åtskilliga samer representerade. Att det förhöll sig så berodde framför allt på att Skidfrämjandet, strax efter bildandet år 1892, verkade aktivt för att sprida skidpropagandan i Lappland genom att

8. Helge C. Pedersen, "Idrett – et minoritetspolitisk redskap? Skole og idrett i Indre Finnmark i mellom- og etterkrigstiden", *Idrett, Historia & Samhälle* (2013a); Helge C. Pedersen, "Skiing and Sport in the Core Sámi Area of Norway, 1927 to 1964: Organisation, Modernisation and Minority Policy", *The International Journal of the History of Sport* 30:6 (2013b).

9. Geir Grenersen, *Kulturell gjenreisning i et markesamisk kjerneområde: I spenningsfeltet mellom forskning, politikk og folkelig selvforståelse* (Tromsø 1995) s. 206–211; Geir Grenersen, *Ved forskningens grenser: Historien om et forskningsprosjekt i det samiske Nord-Norge* (Oslo 2002) s. 122–126.

10. Mathisen (1994) s. 43.

11. Birkely (1994) s. 106–107. Se även Pedersen (2014) s. 365–366; Helge C. Pedersen, "Per Olsen – den nye Arvo Viitanen". Framstillingen av Finnmarks første skistjerne i nasjonal og regional presse i 1950-åra", Pedersen & Skille (red.) (2016a) s. 250.

anordna särskilda uttagningstävlingar inför de nationella tävlingarna.¹² De ombesörjde även att samiska skidåkare fick komma till Stockholm och tävla, så att stadsborna kunde få möjlighet att hänföras över hur skickligt "naturmänniskorna" behärskade snön och vinterlandskapet.¹³

Denna uppsats tar avstamp i skärningspunkten mellan de etniska och nationella identiteter som längdskidåkning historiskt varit behäftad med. Tesen är att den samiska närvaron i de mest prestigefyllda svenska skidtävlingarna låg till grund för behovet att kontrastera mellan just "samiskt" och "svenskt" inom denna vinteridrott.¹⁴ Dessa kontraster står i uppsatsens centrum.

Det övergripande syftet är att diskutera och beskriva föreställningar om i synnerhet samiska skidåkare genom att anlägga ett etnicitetsperspektiv på längdskidåkningens utveckling från sekelskiftet 1900 till och med 1930-talets början. Mer precist handlar det om att synliggöra en föreställningsvärld där etnicitet och ras hade en betydande funktion när de mest framgångsrika skidåkarnas färdigheter och karaktärsdrag skulle förklaras.¹⁵ I uppsatsens absoluta blickpunkt står medias representationer av Johan Abraham Persson, vars seger i Vasaloppet år 1929 satte frågan om dels längdskidåkningens utveckling, dels föreställningarna om samer som skidåkare, på sin spets i mellankrigstidens Sverige.

12. "Skidtäflingar för lapparna.", *Aftonbladet* (AB) 8/1 1894.

13. Gotaas (2013) s. 28.

14. I denna artikels källmaterial dominerar benämningen "lapp", medan "same" förekommer i mycket liten utsträckning. Hädanefter (förutom i citat) använder jag mig av det sistnämnda eftersom "lapp" länge varit ett nedsättande uttryck som främst använts av utomstående. Se t.ex. Veli-Pekka Lehtola, *The Sámi people: Traditions in transition* (Fairbanks 2004) s. 10.

15. Jfr John Hobermans resonemang i *Darwin's athletes: How sport has damaged Black America and preserved the myth of race* (Boston 1997). En översikt av rasistiska representationer inom sportjournalistik på såväl ett svenskt som internationellt plan återfinns i Peter Dahlén, *Sport och medier: En introduktion* (Kristiansand 2008) kap. 10. Rasismen inom svensk sportjournalistik under företrädesvis 1900-talets första hälft och mitt har behandlats av bl.a. Helena Tolvhed, *Nationen på spel: Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972* (Umeå 2008) kap. 5; Tobias Stark, "'Stortysk fuga och negerjazz': Rasstereotyper och rastänkande i svensk massmediabevakning av Berlinspelen 1936", *Idrott, Historia & Samhälle* (1998); John Hellström, *Den svenska sporthjälten: Kontinuitet och förändring i medie berättelsen om den svenska sporthjälten från 1920-talet till idag* (Malmö 2014) s. 93–97. Fokus har dock legat vid internationella evenemang där rasstereotyper formats i jämförelser mellan svenska och utländska idrottsutövare. Den idrottsliga rasismen inom Sveriges gränser, exempelvis stereotypifieringar av etniska minoriteter, är dock ett förhållandevis outforskat ämne.

Folkhjältar på skidor

Idrottens historia är ofta hjältarnas historia. På dessa individer projiceras normer och ideal som är tongivande i det samhälle där de verkar – något som utöver de idrottsliga färdigheterna ställer särskilda krav på personlighet och karaktär.¹⁶ I detta sammanhang har längdskidåkningen i Sverige under lång tid varit förbunden med ett särskilt maskulint kodat hjälteideal där tysthet, egensinne och skogsarbete är karakteristiska drag. Följande reflektion gör idéhistorikern Sverker Sörlin: "Skidlöparen är en man. Arketyper är den tyste skogsarbetaren. Legenderna är män: Uttern, Särna-Hedlund, Håsjö-Dalqvist, Brenden, Eggen, Daehlie. Skidåkarens själva gestalt, istapparna i håret, blåbärssoppan på nummerlappen, svordomarna. Mäns gestalter, snor, svordomar."¹⁷

Utifrån det av etnologen Åke Daun myntade uttrycket "svensk mentalitet" har historikern Jan Samuelsson föreslagit en tolkning till varför skidåkarens fåordighet och tillbakadragenhet kommit att bli ett slags "förkroppsligande av en svensk idealgestalt". Att den svenska befolkningen "under lång tid varit relativt etnisk homogen" har renderat en "lågkontextkultur" där "människor förväntas reagera på ungefär samma sätt som man själv". Tysthetsidealet som behäftat skidåkararketyper handlar således om att "[i] en kultur som den svenska är det inte ordet som premieras utan arbetet, prestationen."¹⁸ Denna tes anknyter till en diskussion som idrottshistorikern Leif Yttergren fört i syfte att definiera några särskilt karaktäristiska drag för folkhjältar inom svensk idrott. "Folkhjälten, den tystlåtna, hårt arbetande skidåkaren, passar väl in i jantelagsmodellen", anser Yttergren, som även menar att den springande punkten bakom svenska skidåkares folkhjältestatus handlar om identifikation: "Efter sina stora framgångar i skilda mästerskap drar han sig tillbaka till hemtrakterna, ofta i verklig glesbygd utan att sola sig i glansen efter framgångarna. Detta bidrar till att människor kan identifiera sig med honom; han är en av dem."¹⁹ Som folkhjärte har skidlöparen, enligt Yttergren, fungerat både som identifikationsobjekt och ett förkroppsligande av folkhemstankens kardinaldygder i form av strävsamt arbete och jantelag.²⁰

16. Hellström (2014) s. 12–13, 35.

17. Sverker Sörlin, *Kroppens geni: Marit, Petter och skidåkning som lidelse* (Stockholm 2011) s. 158.

18. Samuelsson (2001) s. 76–77.

19. Yttergren (2006) s. 126–127.

20. Yttergren (2006) kap. 7.

Mot synsättet på den skidåkande folkhjälten som en produkt av ideal sprungna ur folkdjupen, eller som ett utslag av en specifik svensk mentalitet, kan förstås invändningar riktas. Det finns ett essentialistiskt drag i resonemanget som kan och bör ifrågasättas. Fenomenet torde snarare kunna betraktas som en medial konstruktion, förstärkt av dramaturgiska kontrasteringar mellan hjälte och antihjälte. Hur en idrottshjälte konstrueras är i det följande centralt, och frågan har behandlats i tidigare forskning.²¹ Vad som här står i fokus är i ännu högre grad hjälteskapets motsats, det vill säga skidåkare som tillhörde det svenska elitskiktet, men som av olika anledningar föll utanför folkhemsromantiken, skogshuggararketyper och den nationella identiteten. Utgångspunkten är att dessa kontrasteringar mellan olika typer av skidåkare hade en tydlig etnisk kodning.

Skidåkningens etniska dimensioner

Uppdelningen mellan å ena sidan samer och samiskhet, å andra sidan svenskar och svenskhet, handlar i det följande inte om medborgarskap, utan om etniska kategorier vars innehåll formas i relation till varandra. Med ett sådant perspektiv har geografisk och social isolation ett ringa förklaringsvärde om man vill förstå etniska identiteter. Sökarljuset bör i stället riktas mot de gränser som skapas i interaktionen mellan grupper. Etnicitet handlar då mer om ett slags social organisationsform som uppstår i mellanmänniskliga relationer, snarare än "objektiva" skillnader i sådant som sedvanor och traditioner. Språk, kläder och livsstil får i dessa möten betydelse som signalmarkörer vilka används för att markera etnisk identitet och tillhörandet av en särskild kategori.²² Hur etnisk identitet kommer till uttryck beror inte uteslutande på vilka särdrag man själv väljer att framhäva. Självtilskrivningen är förstås betydande, men det är även tillskrivningen utifrån. Fördelningen av ekonomiska resurser och politisk makt tenderar dessutom att göra etniska relationer hierarkiska, vilket kan få till följd att en dominerande grupp förbehåller sig rätten att på olika sätt definiera särdrag och identitetskriterier hos

21. För ett svenskt forskningssammanhang gäller det främst Hellströms (2014) avhandling. För en svensk och internationell forskningsöversikt över idrottsligt hjälteskap hänvisas till Hellströms översikt, s. 19–32.

22. Fredrik Barth, "Introduction", i Fredrik Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (Oslo 1969).

dominerade grupper.²³ Begreppet "ras" fyller i detta sammanhang en viktig funktion – inte för sitt deskriptiva förklaringsvärde, utan snarare som en kulturell konstruktion. Föreställningen om ärftliga genetiska egenskaper hos grupper kan de facto ha betydelse för människors tänkanden och handlanden alldeles oavsett om de motsvaras av en verklighet i något slags biologisk bemärkelse.²⁴ "Som ideologi betraktad", skriver medieforskaren och idrottshistorikern Peter Dahmén, "tjänar rasismen vissa maktsyften genom att betrakta och behandla vad som i själva verket är föränderliga etniska eller kulturella skillnader som om de vore medfödda och oföränderliga".²⁵ Tillspetsat kan man hävda att etnicitet ofta aktualiseras i fråga om självidentifikation – vilka "vi" är – medan "ras" i större utsträckning förekommer vid stereotypa kategoriseringar av "dom andra". Rasbegreppet bör därför inte separeras från etnicitet, utan snarare betraktas som en aspekt av det sistnämnda. Därmed ansluter jag mig till Thomas Hylland Eriksens synsätt: "I samhällen där föreställningar om ras är betydelsefulla, kan dessa därför studeras som en del av lokala etnicitetsdiskurser."²⁶

Den stora vikten vid tävlande och kamp gör idrotten till en arena som i särskilt stor utsträckning utstakar skiljelinjer mellan "vi" och "dom", om det så handlar om etnicitet, nationalitet, kön eller klass.²⁷ Idrottens särskilda tonvikt vid jämförelser av människokroppar har gett rikhaltiga uppslag till koloniala utsagor, vars utmärkande drag är att den atletiska människan blivit synonym med den primitiva människan. Därigenom har en grogrund uppstått för stereotyper och kategoriseringar av ras-skillnader mellan civiliserade och ociviliserade, mellan europeer och koloniserade.²⁸ Som John Bale och Mike Cronin framhåller består den metodologiska uppgiften av att hitta alternativa sätt att förstå "conventional colonial wisdoms" inom de idrottsliga sammanhangen. Med andra ord handlar det om att synliggöra hur till synes vardagliga och oproblematisks utsagor gett upphov till stereotyper som bottnar i just

23. Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism* (Nora 1998) s. 40–42, 86.

24. Hylland Eriksen (1998) s. 13, 105.

25. Dahmén (2008) s. 331.

26. Hylland Eriksen (1998) s. 14.

27. Helge C. Pedersen, *Idrettsliv i etniske grenseområder: Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908–2010* (Tromsø 2013) s. 63; Jens Ljunggren, "Idrottshistoria", i Susanna Hedenborg (red.), *Idrottsvetenskap: En introduktion* (Lund 2016) s. 44–53.

28. John Bale & Mike Cronin, "Introduction: Sport and Postcolonialism", i John Bale & Mike Cronin (red.), *Sport and Postcolonialism* (Oxford 2003); Hoberman (1997).

asymmetriska maktrelationer mer än vad de återspeglar verklighetens beskaffenhet.²⁹

Undersökningen är uppdelad i två delar. Under rubriken "Två skidlöpartyper" behandlas två etniska stereotypers plats i den svenska skidsportens utveckling från sekelskiftet till mellankrigstiden. Utifrån idealtyper analyseras motsatsförhållandena mellan de egenskaper som svenska och samiska skidåkare tillskrevs under denna tidsperiod. I avsnittet "Från Skierfa till Mora" fördjupas därefter diskussionen i en analys vars avsikt är att förstå såväl den dominerande föreställningen om den samiska skidåkaren som alternativa utsagor om densamme, utifrån sina historiska sammanhang. I fokus står alltså en enskild idrottsutövare som på olika sätt aktualiserade de etniska relationer som fanns inom mellankrigstidens längdskidåkning i Sverige. Johan Abraham Persson (1898–1971), oftast kallad "J. A.", brukar beskrivas som en centralfigur inom samisk skidhistoria.³⁰ Under 1920- och 1930-talen tillhörde han även elitskiktet inom längdskidåkning i Sverige.

Ett metodologiskt problem som uppenbarar sig är hur man generaliserar yttranden och formuleringar om en enskild individ till större sammanhang om etnicitet och historiska kontexter. I denna uppsats har jag försökt överbrygga problematiken genom att noga beakta två typer av formuleringar i källmaterialet. Det rör sig om utsagor där individen görs till representant för ett större kollektiv, liksom de utsagor där individen anses avvika från samma kollektiv. Därmed är min avsikt inte att åstadkomma någon biografisk livsberättelse. Snarare vill jag genom J. A. Persson få insikt i mellankrigstidens skidkultur, där de stora sammanhangen får samsas med den individuella berättelsen på mikronivå.³¹ Utgångspunkten blir att betrakta individen som formad dels av det egna handlingsutrymmet, dels av de sociala identiteter och positioner – exempelvis kön, klass och etnicitet – som individen tillskrivs utifrån. Genom att synliggöra en enskild individ kan således nyanser och nya perspektiv på de övergripande historiska linjerna framträda.³²

29. Bale & Cronin (2003) s. 7.

30. Se t.ex. Håkan Kuorak, "SSIF 50 år 1948–1998", opubl. manuskript s. 6; Olle Andersson, "Då var det Allan och Sunna, Paulus och Aina – Nu är det Görel och Nils Gustav", *Samefolket* 3 (1974).

31. Jfr John Bale, Mette Christensen, & Gertrud Pfister, *Writing lives in sport: Biographies, life-histories and methods* (Århus 2004) s. 11.

32. Anna Götling & Helena Kåks, *Mikrohistoria: En introduktion för uppsatsskrivande studenter* (Lund 2014) s. 22.

En annan fördel med att begränsa sig till en enskild person är att ett större fokus kan ägnas åt synliggörandet av egna förhållningssätt till de positioner som individen tillskrivs av utomstående – med andra ord Perssons egen röst i ett annars svårgenomträngligt mediebrus. Detta är en nog så svår uppgift eftersom den absoluta merparten texter som skrivits om Persson har just sportjournalister och idrottsledare som upphovsmän, och att utsagorna därmed är filtrerade genom deras föreställningsvärld.

Det historiska subjektet J. A. Persson är alltså mycket svårt att nå. Därtill måste den begränsning beaktas som består i att de utsagor som studeras är filtrerade genom min egen förförståelse som läsare och uttolkare. I syfte att kompensera för dessa begränsningar har ett varierat källmaterial bearbetats, som därmed kan bidra med olika nyanser av de etniska relationer som här studeras. Skididrottsrörelsen och sportjournalisterna är de tongivande aktörerna som undersökts. Avsnittet om skidlöpartyperna är i första hand baserat på skidlitteratur i form av samtida publikationer och jubileumsböcker som getts ut av Skidfrämjandet och Svenska Skidförbundet samt böcker och skrifter författade av personer som på ett eller annat sätt var engagerade i skididrottsrörelsen.³³ Avsnittet om J. A. Persson är huvudsakligen baserad på idrottsartiklar ur svensk dagspress. Nedslag har gjorts vid tiden för tävlingar då Persson nådde sina största idrottsliga framgångar. Det största urvalet av artiklar skrevs i anslutning till Perssons seger i Vasaloppet år 1929, vilken också var hans största merit som skidåkare. För att identifiera alternativa beskrivningar, vid sidan av de dominerande föreställningarna, har jämförelser gjorts mellan utsagor i rikstäckande och regionala tidningar samt *Samefolkets egen tidning*. Att nå Perssons egen röst är en desto större utmaning. I en inspelad intervju från år 1970 talar Persson i retrospektiv om sin egen skidåkargärning. Därutöver har en intervju genomförts med en av Perssons nära släktingar för kompletterande uppgifter.

Två skidlöpartyper

Utifrån de resonemang som förts inledningsvis ska jag nu föregripa mina slutsatser något genom att utmejsla två idealtyper av skidåkare. Det rör sig alltså om fiktiva och renodlade konstruktioner som syftar till att synliggöra historiska stereotyper inom den svenska längdskidåknigen.

33. Insamlat tidningsmaterial från två tidigare arbeten, Lidström (2014a); Lidström (2015), har i viss utsträckning kunnat användas även i denna studie.

Avsikten är därefter att belägga dessa idealtyper genom empiriska exempel, samt att betrakta dessa i ljuset av den svenska längdskidåkningens utveckling.

I skogshuggararketypen, det nästan asociala draget, jantelagen och tystheten återfinns en puritansk moralkod – ett asketiskt ideal med rötter i protestantisk etik som Max Weber ansåg ligga till grund för kapitalismens uppkomst och framväxt i västerlandet.³⁴ I det idoga arbetet finns en inbyggd strävan efter välstånd, förenat med en asketism som motar bort flärdens och lyxens frestelser när välståndet så småningom är förvärvat. Enligt denna doktrin ska kapital ackumuleras, inte spenderas. Slit och flit hör denna världen till medan frälsningen, vilan och njutningen väntar i livet efter detta. Skogsarbetet är, för att tala med Weber, skidåkarens kall, hans strävsamma lott i livet som utförs utan vare sig knot eller knorr. Själva folkhjälskapet förvärvas emellertid i tystnaden; han förhäver sig inte, gör inga förmättna anspråk efter att ha vunnit en seger. Kort sagt, han vet sin plats i både skogen och samhällshierarkin. Denna skidåkartyp är ingen klassresenär, men i sin strävan efter framgång utvecklas såväl den andliga karaktären som den fysiska kapaciteten. Han är ingalunda likgiltig inför sitt tävlande. Tvärtom utvecklar framgångssträvandet en utpräglad "vinnarskalle". Han är töjbar, sett till både fysik och huvud, och ställer sig därför inte främmande inför nya metoder som kan förbättra hans kroppsliga styrkor och själsliga förmågor. För att åter tala med Weber är det den "asketiska rationalismen" som ligger till grund för upphöjelsen.

Den "rationelle asketens" förmåga att omsätta vilja i praktik ligger alltså till grund för hans hjälteskap. Denna statusposition är kontextuellt betingad och måste betraktas i ljuset av de förändringsprocesser som pågick under 1900-talets första decennier. Den allmänna och lika rösträtten, liksom införandet av åtta timmars arbetsdag, är goda exempel hur samhället demokratiserades vid denna tid. Dessutom var arbetarrörelsens frammarsch en bärande förutsättning för att den politiska kartan kunde ritas om. I kölvattnet av dessa förskjutningar blev det även nödvändigt att omförhandla de samhälleliga ideal som skulle tillerkännas upphöjd status. Sekelskiftets punschpatriotiska hjältebilder, svärmiska drömmeri om stormaktstidens kungar och krigare, blev

34. Jfr Max Weber, *Readings and Commentary on Modernity* (Malden 2005) s. 85–104.

obsoleta i takt med att arbetarklassen flyttade fram sina positioner. Rent hus gjordes med borgerlig dekadens och vällevnad i överflöd. Medborgarskap, demokrati och modernitet var ledorden när nationalismen blev framåtblickande, snarare än sentimentalt tillbakablickande. Det behövdes nya hjältar, anpassade efter de förändrade maktförhållandena i samhället, och de skulle hämtas ur samtiden hellre än ur historien.³⁵ Den nya parollen var skötsamhet, strävsamhet och arbete. Den "rationelle asketen" i en skidåkares kropp sammanfogade dessa komponenter, och kunde därmed inkluderas i samtidens nationalistiska strömningar.

Asketens karaktärsdrag formulerades i relation till en minst lika väldefinierad motsvarighet – den "ädle vilden" – vars egenskaper var en produkt av en dominerande föreställning, och en utifrån konstruerad bild, av den samiska minoriteten i Sverige.³⁶ Till skillnad från den "rationelle asketen", som själv lever och verkar i en utvecklingsoptimistisk modern civilisation, existerar den "ädle vilden" utanför tid och rum, i naturtillståndets oföränderliga tillvaro. Vilden har kultur – men är i övrigt historielös. Tillvaron är obefläckad av civilisationens framfart och han lever i samklang med naturen.³⁷ Harmonin i detta tillstånd av ekvilibrium gör alla strävanden åt olika håll överflödiga. Varken asketism eller puritansk moral har här någon funktion, vilket i de idrottsliga sammanhangen yttrar sig genom frånvaron av vinnarinstinkt och tidsuppfattning. Trots detta uppbär vilden atletiska förmågor, väl så goda som den "rationelle asketens". Men dessa egenskaper är följden av vad naturen tillfogat människan, inte vad människan själv genom vilja, nit och uppoffring strävat efter att uppnå.

Till denna renodling ska tillfogas att den "rationelle asketen" hör samman med en inkluderande nationstanke. Trots att han inte karakteriseras av någon insmickrande attityd eller någon vältalighet så är han "en av oss", för att åter tala med Yttergren. Vilden kan väcka hänförelse genom

35. Jfr Lidström (2014a); Orvar Löfgren, "Böjningsmönster", i Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren (red.), *Försvenskningen av Sverige: Det nationellas förvandlingar* (Stockholm 1993) s. 53–58.

36. Jfr Gunlög Fur, "Ädla vildar, grymma barbarer och postmoderna historier", *Historisk tidskrift* 119:4 (1999).

37. Jfr Darcy C. Plymire, "The Legend of the Tarahumara: Tourism, Overcivilization and the White Man's Indian", *The International Journal of the History of Sport* 23:2 (2006) s. 154–157. Se även t.ex. Stella Coram, "Race Formations (Evolutionary Hegemony) and the 'Aping' of the Australian Indigenous Athlete", *International Review for the Sociology of Sport* 42:4 (2007); Brendan Hokowhitu, "Race Tactics: The Racialised Athletic Body", *Junctures* 1 (2003) för liknande representationer av urfolk i andra idrottsliga sammanhang.

extraordinära prestationer, men inkluderas inte i den nationella gemenskapsretoriken. Han är exotisk och häpnadsväckande, men ingen hjälte.

Den "ädle vildens" överlägsenhet

När skidsporten växte fram i Sverige under det sena 1800-talet ansågs samer, ibland även nybyggare, vara de skickligaste skidåkarna i landet.³⁸ Viktor Balck, ofta kallad "den svenska idrottens fader", gav under 1880-talet ut flerbandsverket *Illustrerad Idrottsbok*, där Erik Collinder i artikeln "Skidlöpning" underströk att "[u]tan gensägelse torde lapparna alltså kunna få anses som de första läromästarna i skidlöpning för de övriga folken i Norden".³⁹ Att längdskidåkning sågs som en samisk paradgren berodde inte minst på det så kallade "Nordenskiöldsloppet" som genomfördes år 1884 och dominerades av just samer. Den över 20 mil långa tävlingen arrangerades på initiativ av Adolf Erik Nordenskiöld i kölvattnet av den grönländsexpedition han lett året dessförinnan.⁴⁰

Samtidens tongivande förklaring till samernas dominans byggde på att de ansågs förfoga över en nedärvd och av naturen given talang som gav dem en svåröverträffbar uthållighet. Uppfattningen och synsättet framträder i artikeln "Lappen som soldat" från år 1905, där signaturen "Kyrassier" förde ett resonemang om huruvida det skulle vara obligatoriskt för samiska män att göra värnplikt. Skribenten argumenterade för detta och motiverade sin ståndpunkt utifrån samernas medfödda löpförmåga: "Lappen besitter sedan födseln en träning för färder i dessa obanade nejder, i hvilken han knappast öfverträffas af de mest idrottsvane."⁴¹ De framgångsrika samiska skidåkarna Nils Mattsson Rimpi och Lars Olofsson stod ofta i diskussionens centrum åren kring sekelskiftet 1900. Olle Rimfors, idrottsledare och den "svenska utförsåkningens fader", karakteriserade dessa båda idrottsmän som "naturlöpare", vars skidtekniska färdighet "var från barndomen omedvetet inlärd".⁴²

38. Se t.ex. Ivar Arnö, "Stora svenska tävlingar", i Sigge Bergman (red.), *I Svenska skidspår* (Stockholm 1942) s. 322; Mats Hellspong, *Den folkliga idrotten: Studier i det svenska bondesamhällets idrotter och fysiska lekar under 1700- och 1800-talen* (Stockholm 2000) s. 228. Vidar Martinell, *Skidsportens historia: längd 1800–1949* (Järna 1999) s. 33.

39. Erik Collinder, "Skidlöpning", i Viktor Balck (red.), *Illustrerad idrottsbok: Handledning i olika grenar af idrott och lekar* (Stockholm 1888) s. 3.

40. Om Nordenskiöldsloppet, se Olle Backman, *Nordenskiöldsloppet 1884: Historien om världens hårdaste skidtävling* (Helsingfors 2011).

41. "Lappen som soldat.", *Dagens Nyheter* (DN) 3/8 1905.

42. Rimfors citerad i Birkely (1994) s. 104.

Även Carl Nordensson, en av Skidfrämjandets stiftare, ansåg att skidåkningen var en färdighet som fanns nedärvd hos samerna, alldeles oavsett hur eller om de tränade: "Man kan inte säga att de gamla lapska skidlöparna var idrottsmän i modern bemärkelse [...] De var rätt och slätt skidlöpare av naturen och tränade aldrig med sikte på att tävla."⁴³ Även på kvinnosidan ansågs de samiska skidåkarna så överlägsna att de inte ens fick tävla mot svenska damer. I det första nationella skidloppet för kvinnor, ett femkilometerslopp som genomfördes i Sundsvall år 1899, räknades Frostvikens Kristina Anderssons sluttid därmed inte in i den ordinarie tävlingen.⁴⁴

Uppfattningen om samernas överlägsenhet som skidåkare kom emellertid att avta under 1900-talets början. Det talades om en vändpunkt i sportens utveckling, vilken framträder i ett föredrag av jägmästaren Otto Vesterlund, idrottsledare och skribent i skididrottsrelaterade frågor under tidigt 1900-tal:

När de nationella tävlingarna började komma till stånd, skickades nästan årligen deltagare i tävlingarna ned från Jockmock o. Arvidsjaur, och de vunno då alltid skiftesvis en lättvunnen seger på långdistanserna. Man levde nästan i den föreställningen den tiden, att en sådan uthållighet, som fordrades för att med något så när samma fart kunna hålla ut i en tävlan på 6 mil och däröver, vore en genom flera släktled nedärvd rasegenskap, som icke kunde genom övningar förvärvas av kulturmänniskor. Ur denna villfarelse togs man emellertid under den nära 10 mil långa distanstävlingen Sundsvall – Härnösand – Sundsvall 1899 då den förste "sörlandslöparen" gjorde sig gällande på en sån betydlig längdistans.⁴⁵

Vesterlund tycks inte betvivla att rasegenskaperna var den springande faktorn bakom samernas framgångar i skidspåren. Villfarelsen som åsyftas är snarare den att det inte skulle vara möjligt att genom träning överträffa de av genetiskt arv grundade förutsättningar som samerna ansågs förfoga över. Skiftet inleddes alltså vid långdistansloppet 1899, där Carl J. Johansson visserligen blev slagen med 32 minuter av ovan nämnde Lars Olofsson, "men dock blev andre man och besegrade

43. Nordensson citerad i Sven Lindhagen, *Från Pava-Lasse till Mora-Nisse* (Stockholm 1953) s. 23.

44. Martinell (1999) s. 41–42.

45. "Från skididrottens barndom", *Dalpilen* 9/2 1926.

7 lappar".⁴⁶ Johanssons prestation sågs som ett tecken på att "kulturmänniskan" trots allt överträffat "naturmänniskan". Genom målmedveten träning kunde den gemene svenske skidåkaren uppnå och till och med överträffa den samiske skidåkarens prestationsförmåga. En central premis i resonemanget var nämligen att den samiska skidfärdigheten var konstant, av naturen given och därmed inte möjlig att förbättra av den enskilde individen.⁴⁷

Synsättet att det mer än vilja var nedärvda rasegenskaper och instinkt som förde samerna framåt i skidspåren kom att bli en vedertagen uppfattning under 1920- och 1930-talen. Som ett talande exempel kan nedanstående karakteristik av den flerfaldige svenske mästaren, tillika VM-bronsmedaljören i stafett, Lars Theodor Jonssons framfart tjäna tills vidare. Upphovsmannen är Sven Nissing och citatet hämtat ur Skidfrämjandets årsbok *På skidor* (1934).⁴⁸

Den lille lappen har en egenskap, som är ovanlig för hans ras. Han har nämligen den mest brinnande energi och ambition. När han är på rätta humöret, liknar han en jakthund, som länge hållits i band, och vädrar vilt inom nära håll. Det sprutar energi och kampvilja om honom. Han springer uppför på sina korta ben och rusar utför. Han kryper ihop som en liten boll i utförsloporna, nästan sitter på skidorna, använder sig icke av några svängar eller andra moderniteter utan klarar sig med instinktiva tvärhopp i vildaste fart. Då är det precis, som om det kom fram något av "lappen genom tiderna" hos honom, hans förfäders instinkt under vargjakterna. Då Lars Theodor fått nys om att han ledde, blev han den 'vilde mannen', och efter att ha varit bäst på första hälften av banan, stod han i särklass på senare hälften. Där gick han från "Uttern" ytterligare 40 sek. och slog närmaste man, Englund, med över halva minuten. Hans slutspurt glömmar man icke lätt. Det lilla grönklädda lappknyttet kom inrusande i häpnadsväckande fart och gnistrande humör, som ett hetsat vilddjur.⁴⁹

46. "Från skididrottens barndom", *Dalpilen* 9/2 1926.

47. I ett avseende kunde de samiska skidlöparna tillskrivas ett visst mått av personlig agens, åtminstone innan amatöridealet fick fotfäste inom skididrotten under 1900-talets första decennium: "De [lapparna] slogs hårt om segern, ty pengarna lockade dem", menade ovan nämnde Nordensson som även påtalade att de stora prissummorna som utdelades vid nationella skidtävlingar var avgörande för att samer och nybyggare skulle delta. Nordensson citerad i Lindhagen (1953) s. 24. Om amatörismen inom längdskidsporten vid denna tid, se Lidström (2015), särskilt s. 60–62.

48. Citatet har analyserats även av Birkely (1994) s. 106; Samuelsson (2001) s. 72–73.

49. Sven Nissing, "Vinterspelen i Boden 1933", *På skidor* (1934).

Den "ambition" som Jonsson uppvisar är, enligt Nissing, något som avviker från samernas egenskaper som skidåkare. I övrigt uppfyller Jonsson den stereotypa föreställningens karakteristiska drag. Nissing ser framför sig ett djur – inte en människa – som jagas och samtidigt själv är jagad. Människa blir Jonsson först när han får veta att han leder. Men han blir inte "kulturmänniskan" så mycket som "naturmänniskan" – den tidlöse "vilde mannen" som smidigt och akrobatiskt anpassar rörelserna efter terrängen och rycker fram på ren instinkt genom kraftresurser som är framalstrade av det naturliga urvalet och inte genom träning.

När Lars Theodor Jonsson hade sin storhetstid som skidåkare ansågs emellertid inte samerna så överlägsna som under det sena 1800-talet och åren kring sekelskiftet 1900. De nedärvda kvaliteterna betraktades inte längre som tillräckliga i konkurrensen. År 1929 formulerade Sven Lindhagen, framträdande reporter på *Idrottsbladet*, tillika styrelseledamot i Svenska Skidförbundet åren 1918–1927, utvecklingen på följande sätt:

Förr i tiden dominerades svensk skidsport av lappar, men så kom skidan i bruk även inom vår ras, och då detroniserades Same-folket från första platsen och fick finna sig i att få mer och mer stryk. [...] De nästan dödsdömdes som skidlöpare, och man spådde, att de aldrig skulle komma upp mera.⁵⁰

För att förstå samtidens förklaringar till varför svenskar till en början ansågs underlägsna samerna, för att några decennier senare betraktas som deras övermän, måste sökarljuset riktas mot den utvecklingsoptimism som präglade den tidiga längdskidsportens organisering i Sverige.

Utvecklingsoptimismen och den rationelle asketens tillblivelse

Utifrån konkurrensmässiga grunder tillerkändes längdskidsporten i Sverige ett samiskt ursprung; i begynnelsen var samerna överlägsna svenskarna. Samtidigt framträder av resonemangen ovan vändpunkten där den samiska idrotten transformerades och blev svensk. Ett nyckelbegrepp som begripliggör denna övergång är *rationalisering* som, enligt idrottshistorikern Allen Guttman, är ett karakteristiskt drag för den moderna sporten.⁵¹ Rationaliseringstänkandet framträder tydligt i den

50. "Lappland kan åter giva oss storrännare.", *Idrottsbladet* (IB) 6/3 1929.

51. Allen Guttman, *From ritual to record: The nature of modern sports* (New York 2004) s. 40–44.

tidiga svenska längdskidsportens historia, om än med en tydlig etnisk kodning. Samer ansågs visserligen ha bättre grundläggande förutsättningar för att tävla på skidor än svenskar. Samtidigt betraktades svenska skidåkare, till skillnad från de samiska, som öppna och mottagliga för de rationella metoder som skulle modernisera, förbättra och utveckla skidåkningen som sport. Därmed kunde detroniseringen av sekelskiftets samiska skidkungar förklaras enligt följande: ju mer skidåkningen moderniserades, desto bättre skulle svenska skidåkare kunna hävda sig jämfört med de samiska. I boken *I svenska skidspår*, som gavs ut i samband med Skidfrämjandets 50-årsjubileum år 1942, periodiserade Ivar Arnö skidsportens tidiga utveckling på följande sätt:

Första perioden, uppbyggandets och nydanandets år, ungefär 1892–1909, *andra perioden*, åren 1910–1926, då svenska mästerskapen under det 1908 stiftade Skidförbundets egid togo fast form och stabiliserades, men de långa skidorna med lösa bindningar ännu dominerade, och *tredje perioden* från 1927 med en allt modernare syn på tingen, terrängskidor, fasta bindningar, utmejslad teknik och ett rikt utvecklat tävlingsliv.⁵²

Den första perioden sammanfaller med det som ansågs vara samernas storhetstid. I kölvattnet av Svenska Skidförbundets bildande år 1908, startskottet för den andra perioden, kom skidsporten att gå på en allt mer tävlingsinriktad linje.⁵³ Skidsporten skulle "växa ur '*lapptossarna*'", menade skidförbundets initiativtagare som ville locka till sig andra idrottsmän än de samer och nybyggare som ditintills dominerat i skidspåren.⁵⁴

"Modern games", menar Guttman, "are rationalized in Max Weber's sense of *Zweckrationalität*, i.e., there is a logical relationship between means and ends. In order to do this, we have to do that."⁵⁵ Denna relation mellan mål och medel framträdde tydligt inom det tidiga 1900-talets skididrottsrörelse. Ett tongivande mål var att Sverige skulle ha toppskidåkare som kunde hävda sig i den internationella konkurrensen. För att uppnå denna målsättning vidtogs, i linje med Guttmanns resonemang, åtskilliga innovativa åtgärder. På ett övergripande plan handlade det om att förbättra både skidteknik, träning och den idrottsliga utrustningen.

52. Arnö (1942) s. 321.

53. Yttergren (2006) s. 21, 30.

54. Martinell (1999) s. 53.

55. Guttman (2004) s. 40.

Under 1920-talet ansågs nämligen inte skogsarbetet vara tillräckligt som träning för att kunna hävda sig i konkurrensen. Det krävdes även specialträning.⁵⁶

Den svenska skideliten under 1900-talets första decennier hade svårt att hävda sig mot utländska skidåkare, framför allt mot norrmännen i dåtidens mest prestigefyllda skidtävling i Holmenkollen.⁵⁷ De personer som innehade Svenska Skidförbundets ordförandepost ansträngde sig för att förändra situationen. Sven Hermelin (ordförande 1915–1922) arbetade för att de svenska skidåkarna skulle förmås att överge de långa löpskidorna som var anpassade efter den flacka terräng som svenska tävlingar ofta hade genomförts på under det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet.⁵⁸ Korta skidor av norsk typ kom därför att tillverkas som var anpassade efter Holmenkollens hårda terräng och försedda med rejäla bindningar. De svenska skidåkarna fick sedan på plats i Norge genomgå en lång träningskurs där de specialiserades för kuperad skidåkning och dessutom fick studera sina norska konkurrenters teknik och åkstil.⁵⁹ Sixtus Jansson (ordförande 1922–1948) fortsatte rationaliseringsarbetet genom att dels förstärka svenska skidåkares ”tekniska skicklighet, snabbhet och uthållighet”, dels stimulera elitens träning i hård terräng.⁶⁰ Ett exempel på andra åtgärder som under 1920-talet vidtogs i rationaliseringens tecken var de tävlingar mellan skidfabriker som arrangerades, där det handlade om att konstruera en svensk terrängskida för tävlingsbruk. Hit hör även det träningsläger för eliten som genomfördes inför de olympiska spelen i St. Moritz år 1928. Tioalet skidåkare specialtränades i Jämtland i en terräng som motsvarade det alplandskap där de olympiska tävlingarna skulle avgöras.⁶¹

56. Gotaas (2013) s. 132.

57. Gotaas (2013) s. 84–90.

58. Hermelin såg även till att förbättra den annars barskrapade förbundsekonomin genom att göra frikostiga och fosterländskt sinnade mecenater uppmärksamma på behovet av internationellt konkurrenskraftiga skidåkare i Sverige. Se Johan af Klercker, *Svenska Skidförbundet 1908–1933: En minnesskrift* (Uppsala 1933) s. 19, 37–38.

59. Lindhagen (1953) s. 83. Fältjägarofficeren Gunnar Dyhlén var en central aktör i arbetet med att förändra de svenska skidåkarnas träning och utrustning efter de norska förhållandena. Se Bengt Brügge, *Jämtland/Härjedalens skidhistoria i ett nötskal: En jubileumsskrift med anledning av Jämtland/Härjedalens skidförbunds 50-årsjubileum 2003* (Östersund 2003) s. 27–28.

60. Jansson drev även igenom en modernisering av skidsportens stadgar och regelverk. Lindhagen (1953) s. 20.

61. Lindhagen (1953) s. 119–120; af Klercker (1933) s. 39–40; Yttergren (2006) s. 68–69. Förberedelserna inför 1928 års OS var lyckade så till vida att Sverige vann både guld, silver

Tydligt framgår att framåtandan var påtaglig i 1910- och 1920-talens skididrottsrörelse. Förändrings- och moderniseringsarbetet var en toppstyrd process som i första hand dirigerades av Svenska Skidförbundet. I detta sökande efter nya målinriktade träningsmetoder och mer konkurrenskraftiga skidtyper framträder även ett synsätt på den individuella skidåkaren som formbar enligt de rationella principer som skidledningen (och säkerligen åtskilliga skidlöpare) såg som nödvändiga för sportens fortbestånd. I stället för att enbart låta vardagens fysiska arbete ligga till grund för prestationerna kunde även modernare utrustning och specialiserad träning förändra den individuella skidåkarens färdigheter markant.⁶² Sven Lindhagens citat är belysande för utvecklingen: "Enorma kraftanspänningar har det varit, ständiga experiment med skidor, bindningar, vallor, och stavar, förbättrade träningsmetoder och allt större asketism hos de aktiva."⁶³ Även de elitaktiva kunde bekräfta att rationalitet och askes var en nyckelkombination för att nå framgångar i skidspåret. Följande ord är Sven Utterströms, en av de klarast lysande stjärnorna på 1920-talets skidhimmel:

Det är av vikt, åtminstone för den som vill komma nån vart på skidor, att han får växa upp som jag i ett hårdande, hårt skogsliv och lära sig försakelser, att han helt enkelt får slita så ont att han inte 'känner av' strapatserna, när han väl ställs inför provningarna i tävlingsspåret. Skidlöpning är dock mer än allt annat ett kraft- och uthållighetsprov. Den fordrar en stålsatt kropp, obändig vilja och seghet, allt tillgångar som skogsarbetet skänker. Jag fostrades upp under små omständigheter, mina föräldrar voro fattiga och jag fick ut i skogen och hjälpa till så snart skolan slutats, sattes med såg och yxa i hand när jag var fjorton år gammal med uppgift att hänga med bara och tjäna så mycket slantar till huset som mina späda krafter förmådde. Jag blev oöm och stark, fick ryggbast av stål och armar som en atlet och i sinom tid smak för skidträningen. Då hade jag de kroppsliga förutsättningarna gratis, det

och brons i femmilslppet.

62. Idrottshistorikern Daniel Svensson har argumenterat för att rationaliseringen av svensk längdskidåkning påbörjades under sent 1940-tal, då skidträningen succesivt professionaliserades och i allt större utsträckning kom att bygga på forskning och vetenskapliga rön mer än på erfarenhet. Dock, vill jag hävda, framträder rationaliseringen redan under 1910- och 1920-talet särskilt genom de förändringar som den svenska skidledningen genomdrev. Daniel Svensson, "Changing tracks? The battle between natural and scientific training in Swedish cross-country skiing, 1948–1972", *Idrott, Historia & Samhälle* (2014).

63. Sven Lindhagen, "Svenskar i främmande skidspår", i Bergman (red.) (1942) s. 318.

var bara att späda på med vetenskapliga rön, om jag så får uttrycka mig. Och där kom skogsviljan till pass. Jag bestämde mig tidigt för att sätta målet så långt bort att det skulle hart när omöjligt att nå. Men jag lyckades. Över försakelser, ett grundligt studium av mig själv och mina konkurrenter och ett humör som inte kände några oövervinnerliga svårigheter.⁶⁴

I citatet understryks det hårda arbetets betydelse. Det är "försakelsen", och de "härdande" inslagen i yrket som byggt "Utterns" skidlöparkropp. Utan skogen skulle han ha förblivit "späd" och aldrig fått sin "ryggbast av stål". Asketismen framträder som tydligast i övertygelsen om att det är viljan som skapat skidåkaren. Plågor och smärtor är självvalda upppoffringar, men i sig inte tillräckliga för att prestera på höjden av sin förmåga. Det krävs även ett rationellt och ett intellektuellt sinne: att kunna tillgodogöra sig vetenskap, att kunna utföra systematiska analyser av sig själv och konkurrenterna. *Idrottsbladets* Ivan "Micke" Michals hyllning av Verner Lundström, segraren i Vasaloppet år 1930 lägger också stor vikt vid skogsarbetet som skidåkarens "kall":

Storskogars träd såg Dig växa till man, ty från fjortonde året
slet Du i härdande jobbet med bitande yxa i handen.
Timmerhuggarens yrke blev Ditt. Där blev grundlagd Din storhet.
Yxa i handen och skidor på fötterna, skogsluft och solsen,
därav är dagens segrare fostrad till niomilabragden.⁶⁵

Här framträder således den svenske elitskidåkaren i den "rationelle asketens" form, lika flexibel, viljestark och föränderlig som den samiske skidåkaren ansågs oföränderlig, viljelös och instinktiv. Genom målmedveten träning ansågs samerna ha blivit utmanövrerade av svenskarna. Den samiska sporten hade genom rationalitet och utvecklingsoptimism blivit ett element i det nationalistiska tankegodset som utgick från det folkliga; den svenske kroppsarbetande mannen. I detta avseende finns tydliga paralleller med längdskidåkningens utveckling i sekelskiftets

64. Utterström citerad Lennart Herlin "Skidbragder, sex profiler", i Bergman (red.) (1942) s. 294.

65. "Arvidsjaur!", *IB* 3/3 1930. För vidare diskussioner om kopplingar mellan skogshuggaryrket och skidåkning, se Isak Lidström, "Att göra folk av skidlöpare: Nationen, regionen och kampen om Vasaloppet 1922–1931", opubl. masteruppsats framlagd vid Historiska institutionen, Stockholms universitet (VT 2014b). Se särskilt kap. 3.

Norge, när de arktiska expeditionerna hade sin storhetstid. Karakteristiskt för historieskrivningen om polarfärderna är att den mest tongivande aktören i sammanhanget, den norska nationalikonen Fridtjof Nansen, odlat sin hjältebild i den litteratur och de reseskildringar som han själv stått bakom. Som skidpropagandist i sekelskiftets Norge var Nansen, vilket påvisats av Silje Solheim Karlsen, tvungen att hantera skidåkningens samiska ursprung samtidigt som det särskilt norska i idrotten skulle framhåvas. Skidåkningens vagga stod, enligt Nansen, i Lappland och inte i Telemark, och den var samisk till sitt ursprung. Men skidåkningen var även norsk i så motto att skidan utvecklats mot perfektion till ett överlägset transportmedel under vintertid, såväl som ett nödvändigt redskap vid arktiska expeditioner, av norrmän.⁶⁶ Om det så gäller skidåkning som sport eller skidåkning som transportmedel på strapatsrika polarfärder, kan man decennierna krig sekelskiftet 1900 skönja en tydlig övergång. Längdskidåkningens samiska identitetsanknytning suddades ut och omformades till ett element i såväl den norska som den svenska nationella identitetsformeringen, vilka båda i hög grad sammanflätades med moderniseringen av samhället och byggde på såväl utvecklingsoptimism som vetenskaplig rationalitet. Som kontrast till rationaliteten och utvecklingsoptimismen stod samerna.

Från Skierfa till Mora

J. A. Persson härstammade från Skierfa, norr om Arjeplog och var, som han berättade i en inspelning året före sin död, "född nånstans uppe i Arvasfjället".⁶⁷ Vid denna tid arbetade fadern som inlejd renskötare.⁶⁸ I yngre år försörjde sig Persson främst genom jakt och fiske, och som vargjägare nådde han stor ryktbarhet. Senare i livet arbetade Persson söderöver, bland annat på järnbruket i Fagersta. Hans främsta idrottsliga framgång utgjordes av segern i Vasaloppet år 1929, men på meritlistan finns även två segrar i Vargrännarloppet, liksom landslagsuppdrag och framskjutna placeringar i Holmenkollens femmil.

66. Silje Solheim Karlsen "[...] så skrev jeg til et par velkjente menn i Finnmark med forespørsel om man kunne skaffe meg to fjellapper som var villige til å følge med: Om polar-expeditioner, skiløping og etnisitet", i Pedersen & Skille (red.) (2016) s. 273, 277–278.

67. Inspelad intervju med J. A. Persson från 1970, tillgänglig på Arjeplogs bibliotek.

68. Inspelad intervju med J. A. Persson från 1970.

På flera sätt kom J. A. Persson att aktualisera föreställningen om vilka egenskaper som ansågs skilja samiska toppskidåkare från övriga svenska skidåkare. Framför allt var det i samband med segern i Vasaloppet som denna retorik ventilerades, och då särskilt i den mediala rapporteringen som lade stor vikt vid att kontrastera mellan samiskt och svenskt i fråga om åkstil och lynne. Persson vann efter en uppgörelse med bland andra Anders Ström från Mora. Sympatier med moralöparen framträder tydligt i *Idrottsbladets* referat efter tävlingen: "Anders är Mora-pojke, en av svensk skididrotts bästa prydnader, en fin och ädel pojke, som man av allt hjärta unnade segern." I beklagande ordalag slog artikelförfattaren fast att "Ström räckte inte till mot de mer naturbegåvade och starkare", vilket alltså åsyftade Persson.⁶⁹ Attityden till Ström var inkluderande, vilket till stor del kan återföras på hans sätt att leva upp till den rationelle asketens särskilda karaktärsdrag om att inte förhäva sig. När Ström några år senare vann Vasaloppet hade "han helst velat dra sig undan i ensamheten" när prisutdelningen närmade sig och "sjunka under jorden för att undgå de hyllningar som nu vänta honom", allt enligt *Idrottsbladet*.⁷⁰

Persson fick förkroppsliga det asketiska och skogshuggartränande skidlöparidealets antites. Segrarens kommentarer återgavs av *Idrottsbladet* med följande ordalydelse: "Jag är 30 år, och inte skogsarbetare. Nej visst inte, jag är en fri man, jägare och fiskare, och jag strövar hela året runt på mina färder till jaktmark och fiskevatten." "Den lille senige bytingen", kommenterade reportern om Persson, "skiner som en sol, där han sitter och berättar på sjungande, rätt god svenska, litet blygt förstås men rätt frimodigt".⁷¹

Segern kunde inte förklaras utifrån varken asketiska levnadsbetingelser eller rationella träningsprinciper. I stället var det talangen som hade gett honom segern. I framför allt de huvudstadsbaserade tidningarna fick de exotiska beskrivningarna åtskilligt utrymme. Persson var ett med naturen, vilket i *Stockholms-Tidningens* "Danilos" reportage tydligt framgår av följande meningar:

[L]appen Persson, står där som hämtad rakt ut ifrån storskogen, en varg i blicken, men en god, öppen och sympatisk varg. [...] Om jag

69. "Vasaloppet är årets folkfest", *IB* 4/3 1929.

70. "Segraren berättar i sitt hem om sig själv och sin gärning.", *IB* 4/3 1931 (första cit.); "Kring jubileet.", *IB* 4/3 1931 (andra cit.).

71. "Hos de fyra främsta", *IB* 4/3 1929.

bara kunde härma hans sång, ty hans tal är sång. [...] Aldrig kunde jag tro att det priset kunde vara för mig, sjöng han, och de grova, valkiga händerna ströko en glittrande glädjetår ur hans skogsvargsögon.⁷²

"Lappföret"

Mot samens förment naturliga skidlöpning stod den "gemene" svenskens av yrke (helst skogshuggare) och askes hårt framtränade skidlöpning. Eftersom samers skidfärdighet ansågs konstant och oföränderlig, kunde eventuella framgångar förklaras endast som en följd av yttre omständigheter och inte som ett resultat av en individuell prestation. En samisk seger kunde antas bero på att terrängen eller väderförutsättningarna var tillrättalagda för ett "naturligt" samiskt rörelsemönster. Dagsform eller hård träning inför loppet tillmättes sålunda ingen större betydelse. Om den samiske olympiern Torkel Persson, även han en profil i det tidiga Vasaloppets historia, konstaterades följande i *Dagens Nyheter*: "Får bara Torkel litet lös snö att springa i på sitt gamla lappmaner, kan han komma med överraskningar."⁷³

Det tydligaste exemplet på föreställningen om den naturliga skidlöpningen utgörs av det så kallade "lappföret" som flitigt diskuterades på tidningarnas sportsidor. När journalisterna skulle ange förklaringar till J. A. Perssons segrar låg detta fenomen ofta nära till hands. Efter att ha vunnit Kirunaloppet år 1929, och därigenom besegrat favoriten Sven Utterström, inledde *Svenska Dagbladets* korrespondent sitt tävlingsreferat på följande vis: "I verkligt lappföre, snölopp och några köldgrader, slog igår lappen J. A. Persson sina konkurrenter i tremilsloppet."⁷⁴ Året därpå fick Utterström återigen se sig slagen av Persson, denna gång i det norrländska distriktsmästerskapet över 50 km. "Till historien", skrev *Aftonbladet*, "hör, att typiskt 'lappföre' rådde och att Utterström måste åka på ett par lånade skidor."⁷⁵ Några månader senare publicerade samma tidning en artikel som handlade om vilka som skulle kunna överta rollen som Sveriges störste "storrännare" efter Utterström. Av många tänkbara kandidater ansågs ändå att "J. A. Persson är måhända det starkaste [namnet], och den senige lappen från Arjeplog har onekligen stora förutsättningar att axla Holmenkollensegrarens mantel." Till grund för denna

72. "En lappman snabbast mellan Sälen och Mora.", *Stockholms-Tidningen (ST)* 4/3 1929.

73. "Vad man tror i Mora...", *DN* 4/3 1923.

74. "Vasaloppslapp ingen duvunge: slog 'Uttern'", *Svenska Dagbladet (SvD)* 25/3 1929.

75. "En nyttig läxa åt Holmenkollen-segraren", *AB* 5/2 1930.

slutsats låg det faktum att i "lappföre, dvs. kram snö och hårt, stormigt väder, torde han vara oslagbar"⁷⁶

Den betydelse som "lappföret" tillmättes fick sin kulmen vid 1932 års svenska mästerskap då synnerligen nyckfulla väderförhållanden rådde. *Dagens Nyheters* resonemang kring tremilsloppet lyder som följer: "Man hade på känn i går kväll att [Per-Erik] Hedlund skulle ta hem spelet, men lurade oss att hålla på lapp-JA [Persson], dels för att Hedlund aldrig haft någon tur på 3-milen, dels för att det efter allt att döma skulle bli s. k. lappföre." Förklaringen som angavs när Hedlund ändå avgick med segern var att "lappföret" uteblivit.⁷⁷ Vid femmilsloppet i samma mästerskap slog vädret om mitt under tävlingen, vilket fick skidexperterna att raskt ändra sina tips om utgången, åtminstone om vi får tro *Dagens Nyheters* utsände korrespondent: "Nu blir det lappföre, menade vi. Nu vinner J. A. Persson från Arjeplog, försökte vi mitt i experthögen, och runt om nickades bifall. [...] Ingen tvekan. Flingorna kysste spåret vått, och föret blev allt tyngre. Klabbföre." Samma korrespondent hörde hur en skidledare med säkerhet konstaterade att "Lappen vinner, lappföre, och hör se'n".⁷⁸

En centralgestalt i mellankrigstidens längdskidåkning var Johan "Klehan" af Klercker som satt på "dubbla stolar" eftersom han arbetade som sportjournalist på *Svenska Dagbladet* samtidigt som han var ledamot av Svenska Skidförbundets styrelse.⁷⁹ Efter att J. A. Persson vunnit Vargrännarloppet år 1929, reflekterade af Klercker i en krönika över väderlekens inverkan på den samiska framgången:

[...] bland de fem bästa voro fyra lappar. Man har gjort gällande att det var tack vare det genom nysnön tunga föret som lapparna kunde vinna och i viss mån är nog detta riktigt. I dylikt före gäller det nämligen mera på benen än på armarna och då ha lapparna en fördel. Det är dock icke enbart i sådant väglag, som våra svenska lappar kunna göra sig gällande på tävlingar, ty under alla de år skidlöpning bedrivits som tävlingsidrott i Sverige ha lappar ofta legat bland de främsta.⁸⁰

76. "'Vasalappen' blir 'Utterns' efterträdare?", *AB* 29/10 1930.

77. "Hedlunds fullträff.", *DN* 19/2 1932.

78. "Hjalmar Bergström 5-milsmästare.", *DN* 17/2 1932.

79. *Nationalencyklopedins* nätupplaga, sökord: Johan af Klercker. <<http://www.ne.se.proxy.mah.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/johan-af-klércker>> (1/9 2016).

80. "Aktuellt av Klehan", *SvD* 9/4 1929.

Att det fanns ett särskilt "lappföre" som gynnade samiska skidåkare be-
tvivlades alltså inte av "Klehan". I samma krönika underströk han dock
att samiska skidåkare tenderade att falla offer för mytbildningar om att
de inte kunde förmås att ta ut sig i tävlingssammanhang.

Det kan också vara skäl att man numer upphör att göra gällande att
lappar icke skulle kunna deltaga i skidtävlingar därför att de icke ha
begrepp om att det gäller att ha bråttom. Det är en orättvis klick de
präktiga lapparna fått på sig. Kunna Samefolkets män få tid att träna
på samma sätt som de övriga idrottsmännen, skola de helt säkert visa
att även de kan raska undan.⁸¹

Det synsätt som af Klercker förhöll sig skeptisk till företrädades framför
allt av Sven Lindhagen, som ju även han satt på dubbla stolar i egenskap
av sportjournalist på *Idrottsbladet* och ledamot av Svenska Skidförbun-
dets styrelse. I Perssons seger såg Lindhagen en ljusning för den samiska
skidåkningen, som ju tidigare ansetts "dödsdömd". Om framgångar
skulle skördas även framledes berodde dock på om samerna kunde lära
sig att anamma den "rationelle asketens" tränings- och tävlingsprinciper,
samt att få svenska ledare som visste att utveckla deras tävlingssinne.

Det gäller bara att ta hand om dem, att leda dem in i den riktiga
tävlingssporten, att försöka få dem till ordentlig träning. Lappen har
av naturen icke stor förståelse för tidens betydelse, och han har svårt
att passa tider och taga ut sig. Men får han en stark ledare, som präntar
in i honom (och folket är långt ifrån ointelligent – snarare betydligt
småslugt) blir han lika punktlig och plikttrogen som någon.[...] Kan
man bara hålla honom till de mera asketiska principerna, är han lika
god nu som förr.⁸²

I en annan artikel preciserade Lindhagen det synnerligen nedsättande
och stereotypiserande resonemanget om den svenska skidledarens bör-
da – för att travestera Rudyard Kiplings uttryck: "Nu tas han [lappen]
också omhand av jägmästare, inspektörer och förmän uppe i sina fjäll,
fostras av dessa och far gärna ned till tävlingar. Nu är han åter farlig,
och får han 'lappföre' (lös, kall snö) kan han slå de allra bästa av 'de

81. "Aktuellt av Klehan", *SvD* 9/4 1929.

82. "Lappland kan åter giva oss storrännare", *IB* 6/3 1929.

vita'.⁸³ Lindhagen kunde även hitta andra argument för att se ljust på den samiska skidåkningens framtid. Rationaliseringen av sporten hade inneburit en anpassning efter internationella förhållanden, det vill säga hård terräng, vilket ansågs ligga i linje med samernas förment "naturliga" löpning: "[...] nu är skidlöpningen väl tillrättalagd för de små Samemännen", ansåg Lindhagen, eftersom "[t]errängskickligheten ligger lapparna i blodet." De släta banorna hade missgynnat samerna eftersom de inte orkade "staka i samma fart som 'vi vita'".⁸⁴ Att längdskidåkning "tillrättalagts" för samerna överensstämmer med föreställningen om att det var yttre omständigheter som låg till grund för samiska framgångar i skidsport.

Samefolkets seger

Perssons förstaplats i Vasaloppet gav inte bara upphov till braskande rubriker i den rikstäckande dagspressen. I förhållande till de stereotypa och rasistiska resonemang som där fördes, kom *Samefolkets egen tidning* att anlägga ett helt annat synsätt på segern. Ett uppslag vigdes åt dramatiken i vasaloppsspåret, vilket får betraktas som iögonenfallande eftersom idrottsnyheter sällan förekom i publikationer vid denna tid. Den etniska gränsdragningen är påfallande i artikeln som skriver in Persson och hans insats i en etnopolitisk retorik; Perssons seger var samefolkets seger.⁸⁵

Det samiska namnet och det karga Arjeplog har i samband med årets Vasalopp plötsligt på ärans och ryktets vingar blivit riksbekant. Det är vår lille, till sitt yttre oansenlige stamförvant J. A. Persson från Arjeplog, som åstadkommit detta. Genom radion och i spaltlånga artiklar i pressen, beledsagade av feta rubriker, är det känt, huru som Persson den 3 mars i en mördande konkurrens bland 87 skidtävlare, tillhörande Sveriges elitkår, utgick som segrare i årets Vasalopp. Därmed har han ur idrottslig synpunkt höjt icke allenast sin hembygd utan även vårt folk på ett högre plan. Säkerligen har mer än en same vid underrättelsen härom i sitt stilla sinne dragit en glädjens suck och blottat huvudet för denne oförvägne stamförvant.⁸⁶

83. "Lappar i svensk skidhistoria.", *IB* 17/1 1930.

84. "Lappar i svensk skidhistoria.", *IB* 17/1 1930.

85. Jfr Patrik Lanttos tolkning av artikeln i *Tiden börjar på nytt: En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå 2000) s. 148.

86. "Segren i 1929 års Vasalopp.", *Samefolkets egen tidning* 1 (1929).

Att Perssons insats fick så stor uppmärksamhet hade sina skäl. Segern var en bragd, just på grund av att han i egenskap av same besegrat gräddan av "Sveriges elitkår". Hävdelsen och stoltheten måste betraktas i ljuset av de föreställningar om bristande tävlingsförmåga som samer tillskrevs utifrån. Resonemanget i artikeln utgick även här från att samer, ju mer skidåkningen moderniserades, fick allt svårare att hävda sig i tävlings-sammanhang. Men orsakerna till detta söktes inte i de rasrelaterade förklaringsmodeller om blod och natur som förekom på dagspressens sportsidor. I stället angav skribenten (förmodligen Torkel Tomasson) de kulturella och näringsrelaterade orsaker som försvårade för samer att specialisera sig som tävlingsskidåkare: "[...] de säregna levnadsförhållanden lägga tyvärr vissa svårigheter i vägen att få de dugligaste krafterna att ställa sig till förfogande i de moderna tävlingarna". Framför allt var det de nomadiserande samernas levnadsbetingelser som avsågs: "Och särskilt för renskötande sameh ges det sällan tillfälle att slita sig loss från arbetet i renskogen för att ägna sig åt systematisk träning, som ett deltagande i en större tävling givetvis förutsätter."⁸⁷

Var fanns Perssons renar?

Renskötarlivet tillmättes stor betydelse när det handlade om att peka ut förklaringar till samers skidlöparfärdigheter. Det kunde heta att "ödemarksliv i sällskap med fjällen och renarna" låg till grund för en uthållighet som annars få idrottsmän kunde uppvisa, vilket i sin tur gav en särskild fördel på längre tävlingsdistanser.⁸⁸ Att renskötselns inverkan ventilerades även i anslutning till Perssons vasaloppsseger hade därmed sina skäl, eftersom det nio mil långa loppet ställde särskilda krav på uthållighet. Under titeln "Sång till Arjeplog" skrev *Dagens Nyheter* "Den Blyge" en sex verser lång hyllningsdikt till vasaloppssegrarens ära. En av stroforna lyder: "Och renen, som hos dej sin passgång travar, han spisar nu av riksbekanta lavar!"⁸⁹ Att Persson på ett eller annat sätt förtjänade sitt uppehälle genom renskötsel togs mer eller mindre för givet, vilket framgår även av *Stockholms-Tidningens* "Danilos" fråga till segraren: "Var har ni era renar, spørjer jag med tanke på vad vi mest knyta till begreppet

87. "Segraren i 1929 års Vasalopp.", *Samefolkets egen tidning* 1 (1929).

88. "Vem vinner Vasaloppet?", *DN* 2/3 1923.

89. "Sång till Arjeplog.", *DN* 4/3 1929.

lapp.” Segrarens svar förvånande uppenbarligen reportern: ”Ja’ har int’ nå renar ja’, ja’ är fiskelapp.”⁹⁰

Hur J. A. Perssons etniska tillhörighet skulle preciseras blev även föremål för diskussion i anslutning till den Norrbottniska skidveckan i Malmberget år 1930. Arjeplogs SK nådde stora framgångar i lagtävlingen på både tre- och femmil. I laget ingick Persson tillsammans med sin äldre broder Lars. På *Dagens Nyheters* sportsida konstaterades att

[i]ngen av de fyra löparna är eller har varit vad man i dagligt tal menar med lapp, d. v. s. renskötare – eller nomadlapp. Att i lappmarken kalla en ”icke nomad” för ”lapp” upptages ofta mycket illa. Vad Arjeplog-”lapparna” beträffa ha de alla fullgjort sina skyldigheter såväl i fråga om värnplikt och utskyllder.⁹¹

Om citatet bygger på personliga utsagor framgår inte av artikeln, som hos skidåkarna låter påskina ett stigma kring att som icke renskötande tillskrivas epitetet ”lapp”. Resonemanget om att endast den kan vara ”lapp” som ägnar sig åt renskötsel är emellertid karakteristisk för den föreställningsvärld som dominerade i den tid då J. A. Persson nådde sina flesta framgångar i skidspåret. Det anknyter i hög grad till det tankegods som präglade samtidens samepolitik.

Under det sena 1800-talet etablerades rasbiologin och rashygien inom naturvetenskapen. Dessa läror kom i hög grad att påverka de allmänna föreställningarna om samerna och låg även till grund för de kulturhierarkiska tankegångar som karakteriserade den svenska samepolitiken.⁹² I Norge kom en ideologi baserad på socialdarwinism och nationalism att omsättas i en offensiv förnorskningspolitik som från sent 1800-tal fram till andra världskrigets slut riktades mot landets samiska befolkning. Samisk kultur och livsstil nedvärderades, språken ansågs mindervärdiga, befolkningen primitiv och i behov av upplysning. Samerna skulle assimileras och bli norrmän.⁹³ I Sverige har socialdarwi-

90. ”En lappman snabbast mellan Sälen och Mora.”, *ST* 4/3 1929.

91. ”Fiskarne från Arjeplog bodensarnas övermän.”, *DN* 6/2 1930.

92. Björn Norlin & David Sjögren, ”Kyrkan, utbildningspolitiken och den samiska skolundervisningen vid sekelskiftet 1900: Inflytande, vägval och konsekvenser?”, i Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna: En vetenskaplig antologi*, band 1 (Skellefteå 2016) s. 412.

93. Helge C. Pedersen, ”Identitet og etnisitet i nord”, i Pedersen & Skille (red.) (2016b) s. 48–49.

nismen och dess eventuella inverkan på landets samepolitik gett upphov till diskussioner. Av somliga forskare har den lyfts fram som något av politikens ideologiska klangbotten.⁹⁴ Lennart Lundmark menar dock att socialdarwinism är ett felaktigt begrepp om man vill förstå statsmakternas attityder till samerna under 1800-talet och det tidiga 1900-talet. För trots att politiken var rasistisk och byggde på en kulturhierarkisk föreställningsvärld, syftade den inte till att "samerna skulle förvägras allt stöd för att sedan gå under enligt historiens lagar".⁹⁵ Samepolitiken präglades, enligt Lundmark, snarare av en "kulturhierarkisk paternalism", där utgångspunkten var att samerna ansågs befinna sig på en lägre kulturnivå och att de därför var dömda att dö ut. Det ålåg därför riksdagen och politiska beslutsfattare att av omsorg för de förment svaga förhindra, eller i vart fall förhåla, undergången så långt det var möjligt.⁹⁶ Vid 1900-talets början yttrade sig den kulturhierarkiska paternalismen i föreställningen om att civilisationen var det största hotet mot samernas fortlevnad. Den så kallade "lapp skall vara lapp"-politiken byggde därvidlag på en idealisering av fjällrenskötseln. En same skulle leva som nomad, ägna sig åt renskötsel, bo i kåta och skyddas från de frestelser som lockade i det svenska samhället.⁹⁷

Karaktäristiskt för denna samepolitik var att tolkningsföreträdet att definiera vad som var samiskt, och vem som var same, i största utsträckning var förbehållet den svenska statsmakten och inte samerna själva. I kölvattnet av den renbeteslag som antogs år 1928 fick individers självidentifikation ett i princip obetydligt inflytande över statens definitioner och de juridiska implikationer som följde av dem. Föreställningen om att "lapp skall vara lapp" medförde att endast renskötare med medlemskap i en lappby ansågs vara fullvärdiga samer och därmed berättigade att göra anspråk på sär rättigheter. Som Andrea Amft påtalat cementerades bilden av en "autentisk minoritet", vilken hade en påfallande svag verklighetsförankring eftersom nomadiserande renskötare i själva verket utgjorde en minoritet av den samiska befolkningen. Följden blev exempelvis att bofasta skogs- jakt- och fiskesamer ofta föll utanför statsmakternas snäva definition av begreppet "lapp", och att heteroge-

94. En översikt ges av Norlin & Sjögren (2016) s. 420. Se särskilt not 37.

95. Lennart Lundmark, *"Lappen är ombytlig, ostadig och obehövlig": Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv* (Umeå 2002) s. 14–17, cit. s. 17.

96. Lundmark (2002) kap. 3.

97. Lundmark (2002) kap. 5.

niteten, det vill säga skillnader i språk, näringar och traditioner, tonades ned i möjligaste mån.⁹⁸ Den autentiska "lappen" – en renskötande nomad som framlevde sitt liv bortom civilisationen – var en föreställning som hade ett brett genomslag även i sportens värld. Det var i förhållande till denna stereotyp som J. A. Persson bedömdes. Även inom samtidens vetenskapssamhälle torde de rasistiska förklaringarna till samernas skidskicklighet ha varit allt annat än uppseendeväckande. Vid tiden för J. A. Perssons seger i Vasaloppet var exempelvis det rasbiologiska institutet i Uppsala en etablerad institution. När det öppnades år 1922 stod en bred majoritet i riksdagen bakom beslutet.⁹⁹

Skidsporten är ett belysande exempel på vilka uttryck som den allmänna attityden till samerna tog sig under det tidiga 1900-talet eftersom den rasbiologiska retoriken blir så väldigt påtaglig i jämförelser mellan kroppar i rörelse. Att samer, som diskuterats ovan, närmast "dömdes" som tävlingsskidåkare när svenskarna började träna och tävla enligt den "rationelle asketens" metoder, indikerar att socialdarwinismen ändå utövade ett visst inflytande över sportjournalisternas retorik – sett även utifrån Lundmarks strängare definition av begreppet.

Perssons seger sedd med norrländska ögon

J. A. Persson var alltså aldrig verksam som renskötare under sin levnad, även om sportjournalister gärna lät påskina att så var fallet. Diskussionen om hans samiska börd och dess förmenta inverkan på prestationerna i skidspåren var alltså en diskussion som till största del pågick ovanför hans huvud. Den intresserade främst stockholmsbaserade sportjournalister, vilka tillfogade Persson de kulturella och rasrelaterade kriterier som hörde samman med samtidens diskurs om vad som karakteriserade en autentisk "lapp". Hur Persson förhöll sig till de etniska särdrag som han tillskrevs framgår inte tydligt. Han tycks dock inte ha haft för vana att framhäva sin samiska bakgrund i någon större utsträckning.¹⁰⁰ Om orsaken till detta ska sökas i ett socialt stigma eller om det berodde på att etniciteten helt enkelt inte spelade någon roll för honom går bara

98. Andrea Amft, *Sápmi i förändringens tid: En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* (Umeå 2000) s. 98–128.

99. Yvonne Hirdman, Urban Lundberg & Jenny Björkman, *Sveriges historia 1920–1965* (Stockholm 2012) s. 224–225.

100. Intervju med släkting till J. A. Persson 13/8 2016.

att spekulera i. Av den radiointervju som genomfördes med J. A. Persson 1970 framgår ändå att han på olika sätt förhöll sig till det offentliga samtalet kring skidåkningens idealtyper. Persson var noga med att positionera sig visavi den "rationelle asketens" karakteristiska drag. Med emfas underströk han att det inte var skogsarbetet som format honom som skidåkare: "Jag var då inte i skogen och högg timmer eller nånting." Träningen hade inte heller haft någon större betydelse för hans framgångar: "Jag fiska' och gick på jakten, det var min träning det." "En del är ju född med förmågor", förklarade Persson sin framgångsrika karriär, "så det går bara automatiskt allting, se".¹⁰¹ Det sistnämnda ligger i linje med hur den "ädle vilden" brukade beskrivas. Samtidigt bör vi hålla i minnet sportjournalisternas återgivanden av Perssons egen röst som underströk att skidskickligheten inte kommit sig av att han varit verksam som renskötare. En möjlig tolkning av detta är att J. A. Persson var mån om att slå ifrån sig de identitetspositioner som han tillskrevs utifrån, oavsett om det var den "rationelle asketens" eller den "ädle vildens" stereotypa karaktärsdrag som han sammankopplades med.

I den etniska gränsdragning som pågick på mellankrigstidens sportidor användes Persson som exempel på att påvisa skillnaderna mellan vad som var karakteristiskt för samiska och svenska skidåkare. Men lika viktiga som dessa etniska rågångar var på det rikstäckande planet, lika liten funktion tycks de ha haft på regional nivå. Det framgår inte minst av att norrländska tidningar tenderade uppmärksamma segrarens regionala tillhörighet i rubrikerna, medan tidningar söderöver lade tonvikt på att den som vunnit var "lapp".¹⁰² Tydligt är att uppslutningen kring J. A. Persson var mycket stark i Arjeplog. Att han över huvud taget hade råd att färdas den långa vägen till starten i Sälen berodde på att man genom lokal initiativkraft samlat ihop pengar till resan.¹⁰³ Det berättas

101. Inspelad intervju med J. A. Persson från 1970.

102. Se t.ex. "Persson, Arjepluog, Vasasegrare efter spännande tvekamp med Helge Wikström.", *Norrbottens-Kuriren* 4/3 1929; "Persson, Arjepluog, segrade i 1929 års Vasalopp.", *Norrbottens Allehanda* 4/3 1929; "Norrbottensseger vid Vasaloppet i går.", *Västerbottens Folkblad* 4/3 1929; "Lappen Persson vann Vasaloppet.", *SvD* 4/3 1929; "30-årig fiskarlapp först i Mora.", *IB* 4/3 1929; "Kullan gav lagern åt lappen i 8:de Vasaloppet", *Falu Kuriren* 4/3 1929; "Lyckad debut av lappen Persson från Arjeplog", *Dala-Demokraten* 5/3 1929; "En lapp vann 8:e Vasaloppet", *DN* 4/3 1929; "En lappman snabbast mellan Sälen och Mora.", *ST* 4/3 1929.

103. Till legendbildningen om J. A. Persson hör att han före sin seger i Vasaloppet åkte på skidor från sitt hem i Skierfa till Jörn (en sträcka mer än dubbelt så lång som Vasaloppet) för att därifrån ta tåget vidare ned mot Dalarna och tävlingsstarten. Se Ulrika Vallgård, *Från Tuorda till Jonsson: Norrbottens skidförbund 50 år, 1946–1996* (Boden 1996) s. 16–18.

att arjeplogsborna efter triumfens fullbordande firade ”på gatorna i rent sydländsk yra” och att hedersbetygelserna till Persson startade redan i Arvidsjaur med ”hyllningstal och ’gullstol’”.¹⁰⁴ Åtskilliga telegram sändes till segraren, varav somliga med mycket lokalpatriotiska tongångar: ”Redan från Din hembygd ekot uppå segerropet svarar hell”.¹⁰⁵ 50 år efter segern rekapitulerades minnet av vasaloppssegern i *Piteå-Tidningen* med följande ordalydelse:

När J.A. kom tillbaka till Arjeplog som segrare i 1929 års Vasalopp, blev han hyllad av hela Arjeplog. Folk från samhället och landsbygden runt omkring samlades mangrant på Lill-Davids biograf för att hylla honom. Efter många tal och hurrarop ordnades en riktig brakfest som varade hela natten. [...] J.A. Perssons framgångar i skidspåret väckte ett enormt skidintresse i Arjeplog. I varje liten by hade man en egen J.A.¹⁰⁶

Som kontrast till hur det förhöll sig på det rikstäckande planet hade etnicitet en ringa betydelse för hur J. A. Persson slog an på de lokalpatriotiska hjärtesträngarna. Denna åtskillnad mellan norr och söder, i fråga om vad Persson representerade, kan lättare förstås vid beaktande av att bilden av Norrland länge utgick från koloniala föreställningar och idéer som formulerades söderöver. Norrland har varit den vidsträckt landsändan i periferin, förknippad med elände och fattigdom, men som från och med industrialiseringens genombrott blev betraktad som ett nationens dignande förråd av naturresurser och råvaror.¹⁰⁷ Den ”ädle vilden” med vargen i blicken, som stockholmsreportern såg framför sig vid Vasaloppet år 1929, var en produkt av denna koloniala och exotiserande föreställningsvärld. I hemtraktens och den norrländska dagspressens hyllningsord kan man i stället skönja något av en regional självhävande som i detta fall överskrider etniska gränser och tar spjörn mot de uppfattningar om Norrland som fanns söderöver. Även i Norge, där

104. Rickard Hedman, ”Från Vargjägare till OS-guld. Skidsport och utveckling i Pite lappmark vid sekelskiftet”, opublicerad uppsats, tillgänglig på <<http://plassn.nu/rike/Idrottshistoria.html>> (9/9 2016).

105. Arjeplogs silvermuseums arkiv, Telegram från Falun 3/3 1929 till ”Vasaloppsegraren [sic] Person [sic] Mora”.

106. ”J.A. i fädrens spår”, *Piteå-Tidningen* 3/3 1979.

107. Sverker Sörlin, *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet* (Umeå 1988) s. 49.

polariseringen mellan norr och söder varit än mer påtaglig, finns be-
lägg för att det som blir till regionalism i norr motsvarats av etniska
stereotyper söderöver, något som Helge C. Pedersen visat i en studie om
framställningar i media av den kvänske skidåkaren Per Olsen.¹⁰⁸

Avslutande diskussion

Egensinnighet, fåordighet och hårt skogsarbete har länge lyfts fram
som kännetecknande drag för ett svenskt skidåkarideal med nationa-
listiska konnotationer. Det har föreslagits att detta ideal fungerat som
ett identifikationsobjekt i folkhemmets Sverige, och att karaktärsdra-
gen är att betrakta som en återspeglings av svensk mentalitet. Jag vill
dock argumentera för att idealet bör betraktas mer som en konstruk-
tion än ett arketypiskt identifikationsobjekt sprunget ur folkdjupen. I
denna artikel har karaktärsdragen sammanfogats under begreppet den
"rationelle asketen", och jag har försökt förstå fenomenet dels som ett
utslag av den utvecklingsoptimism som präglade det tidiga 1900-talets
längdskidåkning, dels som en idealtyp vilken underbyggdes av en etnisk
gränsdragning visavi sin motsvarighet, den "ädle vilden". Konstruktio-
nen av hjältarna och deras motsatser återspeglar de asketiskt puritanska
idealens betydelse i det moderna samhällets framväxt. I detta avseende
framträdde idealet ("rationell asket") såväl som avvikelse ("ädel vilde") i
de båda skidlöparityperna. Dessa idealtyper var protagonister i den före-
ställningsvärld som renodlade skidåkares färdigheter och karaktärsdrag
i kategorierna svenskt och samiskt.

Utifrån rationalistiska principer laborerade den svenska skidledning-
en med sin idrott i syfte att göra eliten så konkurrenskraftig som möjlig
i internationella drabbningar. Berättelsen om den "rationelle asketen"
växer fram ur denna utvecklingssträvan eftersom han i sin ständiga för-
sakelse och arbetsiver tuktar sig själv till framgång utan att för den skull
låta sig förnöjas. Han förkroppsligade därmed ett strävsamt ideal i ett
samhälle där makten i allt större utsträckning utgick från arbetarrörel-
sen. Samer stod emellertid för både askesens och rationalitetens motsats.
Föreställningen gjorde gällande att samer var biologiskt determinerade
att löpa på skidor. Deras förmågor ansågs oföränderliga och framgångs-
arna berodde på i vilken utsträckning väder, före och terräng hade

108. Pedersen (2016a).

tillrättslagts för samernas förutsättningar. Svenska skidåkare erkändes sålunda som aktiva subjekt medan samer marginaliserades till passiva objekt utan egen agens. Medan svenska skidåkares färdigheter kunde återföras på en kultur som inbegrep både vilja, mål och rationalitet förklarades samers skidåkning utifrån natur och medfödda egenskaper. Tydligt är att den skidåkande folkhjälten därigenom nått sin hjältestatus utifrån vad han gör, medan den samiska skidåkaren som stereotyp inte blir hjälte på grund av vad han är.

Det går inte att underskatta det stora inflytande som media, i detta fall dagspressen, utövade i denna produktion av hjältar och antihjältar.¹⁰⁹ Men under lagren av den koloniala sanningsregim, som uttrycktes på såväl sportsidor som i skidledares texter, framträder även motstridiga retoriker. Det framgår inte minst av de skiftande uppfattningar om vad och vem J. A. Persson var. När stockholmsbaserade sportjournalister refererade i tidningarna så tenderade den exotiserande idealtypen att ligga en skidlängd före Persson själv. Han var en "naturbegåvning", med en "varg i blicken" och antogs vara renskötare enligt samtidens föreställningar om vad som kännetecknade en "autentisk lapp". Att samer av kulturella och näringsrelaterade orsaker inte ansågs ha möjlighet att tävla på samma villkor i den moderniserade längdskidåkningen låg samtidigt till grund för den stolthet och den hävdelseretorik i *Samefolkets egen tidning* som följde av Perssons vasaloppsseger. Bakom de uppfattningar och egenskaper som Persson tillfogades framträder ändå en agerande aktör som slog ifrån sig sammansmältningen mellan stereotyp och person. Persson underströk att han varken var skogshuggare eller renskötare.

Vad exemplet J. A. Perssons illustrerar är att etniska och sociala identiteter är situationsbetingade, och att sammanhangen styr deras innehåll och funktion.¹¹⁰ Det framgår inte minst när man jämför den etniska gränsdragningen, som pågick på rikstäckande nivå, med den lokala betydelsen av Perssons seger. Otvetydigt är att Persson varit en katalysator för den lokala identiteten i Arjeplog, och då inte främst i egenskap av att han var same, utan för att han satte hemtrakten på kartan i Skidsverige. För att hitta källan till föreställningen om "lappen" som "den ädle vilden" i svenska skidspår bör man sålunda inte söka sig

109. Jfr Hellström (2014).

110. Jfr Hylland Eriksen (1998) s. 42–43.

till landets nordligare breddgrader, utan snarare mot huvudstaden och de blickar som därifrån riktades mot perifera, men inte desto mindre exotiska, landsändar.

Among "rational ascetics" and "noble savages" Ethnic relations in Swedish cross-country skiing, 1900–1930

Cross-country skiing in Sweden has long been a sport with connotations of nationalism. When skiing became a popular sport in the 1920s, an image emerged of the elite male cross-country skier as a "folk hero" embodying certain characteristics: he was a silent, willful and hard-working lumberjack. The present study contributes to the discussion of identity formation within Swedish cross-country skiing by adding an ethnic perspective. Although skiing had an important function in early twentieth-century national identity formation, skiing was also strongly associated with the Sami people, the indigenous population of the Nordic countries who resides in a region that stretches across the national borders of Sweden, Norway, Finland and Russia. The study analyzes and sheds light on the contrast between "Swedishness" and "Samianness" in descriptions of individual elite cross-country skiers in press material and skiing literature of the early twentieth century.

Two ideal types of cross-country skiers, both with connotations of nationalism and ethnicity, emerge from the sources. First, the "rational ascetic," representing the characteristics of the "folk hero." His industriousness, silence, restraint and unpretentiousness embody a protestant ethic, which combines the pursuit of success with an asceticism that prevents the skier from being satisfied with his achievements. Athletic skills were thereby explained as the result of intentions put into practice through rational goals and methods. The "noble savage", the second ideal type, on the other hand, represents neither rationality nor asceticism. Instead, his skills were understood to be an innate ability. Since the "noble savage" belongs to the state of nature, where harmony and balance prevails, no aspirations of any kind are needed. Therefore, neither discipline, rational training or time perception are the bases for the success of a "noble savage." He is a "natural talent" possessing biological properties suitable for skiing. Whereas the success of "Swedish" skiers (rational athletes) were explained as the result of individual capacities, a victory for a Sami skier was perceived to be due to external circumstances – for example the "lappföre", a particular snow condition, or

certain weather, trail and track conditions which were difficult to master – because their abilities were natural and not acquired. The heroization of Swedish elite skiers was thus a process reinforced by the construction of ethnic contrasts between the "rational (Swedish) ascetic", depicted as an active subject, and the "noble (Sami) savage", depicted as a passive object.

Keywords: History of sport, indigenous sport, Sami history, cross-country skiing, ethnicity, identity

III

”Gud behöver idrottsungdomen”

Lennart Wallmark och den samiska idrotten

Av Isak Lidström

År 1942 startades Samernas folkhögskola i Sorsele.¹ Till rektor utsågs en ung präst vid namn Lennart Wallmark (1910–1994). Fram till och med år 1972, då Wallmark slutade sin tjänst, drevs skolan på kristen grund med Svenska Missionssällskapet som huvudman.² Detta sällskap hade grundats 1835 som en organisation med inre mission, främst den så kallade ”lappmissionen”, som huvudsakligt arbetsområde. Att finansiera barnhem och sameskolor utgjorde en central del av verksamheten.³

Wallmark kom ursprungligen från Dorotea och prästvigdes i början av 1940-talet efter att ha avslutat sina studier vid Uppsala universitet. Arbetslivserfarenheten var således inte särskilt stor när han rekryterades till rektorstjänsten av Bengt Jonzon, biskop i Luleå stift, tillika Svenska missionssällskapets ordförande. Prästämbetet kom sedermera att utövas

*Lennart Wallmark år 1950.
Foto: Schröder. Bildkälla: Sverresborg
Trøndelag Folkemuseum*

inom ramen för Wallmarks arbete, bland annat genom regelbundna gudstjänster och andakter, såväl som morgon- och aftonböner. Under sin långvariga tjänstgöring på Samernas folkhögskola gjorde sig Wallmark känd som en skicklig debattör, kontroversiell enligt somliga, synnerligen principfast, och han tillsåg att en sträng ordning rådde inom skolans hägn. Efter att ha slutat som rektor var Wallmark verksam som komminister i Åsele, för att år 1973 tillträda en kyrkoherdetjänst i Häggenås.⁴

Idrottsaktiviteter av olika slag var vanligt förekommande på Samernas folkhögskola, vilket inte minst berodde på rektorns starka engagemang för fysiska aktiviteter av olika slag. Efter att folk-

högskolan år 1945 flyttades till Jokkmokk anordnades exempelvis kamratmästerskap i längdskidåkning eleverna emellan. Tre år senare var Wallmark en av initiativtagarna till "Lapska mästerskapen", ett evenemang som senare kom att växa i omfattning under benämningen "Same-Mästerskapen på skidor".⁵ Tävlingarna kretsade till största del kring längdskidåkning, med mästare som skulle koras både individuellt och i stafett. Den tvivelsutan mest populära grenen var renskötartävlingen, som satte renskötarens yrkesfärdigheter på prov. Det rörde sig om en patrulltävling där tremannalag tävlade i skidåkning, skjutning mot vargmål och lassokastning mot renhorn.

Wallmark hade själv en gedigen idrottslig bakgrund, både som ledare och aktiv.

Skidtävling vid de första "Lapska Mästerskapen" i Jokkmokk 1948. Bildkälla: Åjtte

Han var en utmärkt fotbollsspelare och blev så småningom en engagerad tränare inom denna sport. I ungdomsåren tävlade Wallmark dessutom framgångsrikt i både truppergymnastik, längdhopp och nordisk kombination.⁶

Idrottsideologen Wallmark

Denna artikel handlar om Lennart Wallmarks engagemang för den samiska idrotten, vilket i detta sammanhang avser de tävlingsformer som bedrevs vid Same-Mästerskapen. Fokus riktas dock inte så mycket mot de organisatoriska aspekterna av idrottsevenemangets historia.⁷ Snarare har jag för avsikt att belysa de idéer som florerade vid dess begynnelseår under sent 1940-tal och tidigt 1950-tal. I detta sammanhang är Lennart Wallmarks namn särskilt centralt. Ingen person ventilerade dessa tävlingars samhällseliga syften och ändamål i lika stor utsträckning som han. Utifrån hur han spred sina fasta övertygelser och försanthållanden av vad samisk idrott är, intog Wallmark rollen som Same-Mästerskapens inofficiella ideolog. Man skulle kunna säga att hans ambition var att etablera en samisk idrottskultur och genom sina utsagor styra den i en särskild riktning. I detta avseende fungerar idrottshistorikern Torbjörn Anderssons definition av kultur som "olika slags handlingar, medan ideologin är de skrivna analyser och de aktiva åtgärder som vidtogs i avsikt att forma kulturen".⁸

Idrott är ett fenomen som både skapar, utmanar och befäster sociala identiteter.

Det är en arena där rågången mellan "vi" och "dom" ofta görs påtaglig. Frågor om *hur* och av *vem* idrotten ska utövas och organiseras, vad idrotten *representerar*, liksom hur den ska *uttolkas*, kan därmed synliggöra maktrelationer som verkar i samhället.⁹ Vem eller vilka som äger tolkningsföreträdet är därigenom viktigt att beakta om man vill förstå hur idrotten gestaltas.

Som rektor och en av initiativtagarna hade Lennart Wallmark ett formellt inflytande över Same-Mästerskapen eftersom evenemanget var sprunget ur folkhögskolans verksamhet och under de två första åren dessutom genomfördes med folkhögskolan som arrangör. Därutöver hade Wallmark ett informellt inflytande i egenskap av opinionsbildare vars åsikter fick spridning genom högtidstal, press, tidskrifter och litteratur.

Under sin rektorstid hade Wallmark ett stort intresse för samhällseliga och kulturella frågor som rörde samerna. Han engagerade sig starkt i kulturorganet Same Ätnam som bildades 1945 och således är den äldsta samiska organisation som än idag är verksam. Han var även en central aktör bakom Svenska Samernas Riksförbunds bildande år 1950. Dessutom väckte Wallmark ofta opinion när marker och vatten inom renskötselområden exploaterades. Framförallt ville han bekämpa Vattenfalls utbyggnader i bland annat Jokkmokks kommun.¹⁰

Wallmark var alltså en auktoritet med inflytande i frågor som på ett eller annat sätt rörde samers situation i Sverige. På

vilket sätt Wallmark använde sig av detta inflytande framgår bland annat av hur han definierade ett av folkhögskolans syften, nämligen att "uppvisa det egenartade i den egna kulturen och lära eleverna vad som kan behållas och vad som bör utbytas".¹¹ Samernas folkhögskola utgjorde liksom Same-Mästerskapen en plattform där Wallmark utifrån sin position definierade vad som kunde klassas, och inte klassas, som samiskt.¹²

I det följande är avsikten att belysa vad Lennart Wallmark gjorde med sitt tolkningsföretag över den samiska idrotten, samt betrakta detta i ett större perspektiv om hur etniska identiteter formas. Syftet är helt enkelt att försöka förstå varför Wallmark ansåg att det borde finnas ett idrottsligt mästerskap endast för samer. Utifrån en kontextualiserande analys vill jag försöka förstå Wallmarks åsikter, visioner och engagemang för samisk idrott i ljuset av de idéströmningar som gjorde sig gällande i hans samtid. Hans åsikter och idéer relateras till – och betraktas som reaktioner på – händelser, kulturyttringar och utvecklingsförlopp i det omgivande samhället. Individuella förklaringsmodeller till hans tänkanden och göranden, med hänsyn tagen till sådant som familjebakgrund och privatliv, kan säkerligen ge uppslag till en annan studie, men berörs inte i någon större utsträckning. Det finns alltså inga anspråk på att åstadkomma någon fullständig levnadsteckning. Den som intresserar sig för Lennart Wallmarks liv och yrkesgärning hänvisas istället till boken *Eldsjälen Lennart Wallmark* som redi-

gerats av Anna Helena Sarri Nordrå och Anna Maria Blind Olsson.¹³ Vad som står i fokus är endast ett begränsat område av de många engagemang som Wallmark hade under sin levnad, nämligen hans opinion kring den samiska idrotten. Wallmarks inflytande och betydelse i andra offentliga sammanhang faller därigenom utanför denna artikels problemområde. Här bör understrykas att Wallmark ingalunda hade tolkningsmonopol när det kom till frågor om vad som skulle karakterisera samiskt idrottsliv, låt vara att han hade för vana att omvandla sina tankar och åsikter till text. Helt andra berättelser framträder om man lyfter fram exempelvis de tävlandes egna erfarenheter av Same-Mästerskapen, och vilka betydelser som dessa tävlingar haft för dem. Intentionen är också kasta ljus över dessa utsagor i mitt pågående avhandlingsprojekt om den samiska idrottens historia. Den som intresserar sig för tävlingsgrenarnas utveckling och Same-Mästerskapens deltagare över tid hänvisas till Ivar Kuoraks utmärkta översikt med titeln *60 år på samemästerskapsspåret*.¹⁴ Med detta sagt står nu folkhögskolerekortorn i centrum.

Framställningen bygger till största del på publicerat och opublicerat material med Lennart Wallmark som upphovsman. Ett urval av hans texter finns samlade i Sarri Nordrås och Blind Olssons nyss nämnda bok. Wallmark publicerade sig även flitigt i Svenska Missionssällskapets årsskrift *Bland Sveriges samer*, samt i *Samefolkets egen tidning*. Hans personarkiv förvaras på Åjtte, Svenskt fjäll- och samemuseum,

och innefattar utkast och manuskript till tal, liksom annat material kring Samernas folkhögskolas verksamheter. Åtte förvarar även den samiska idrottsrörelsens handlingar.

*Lassokastning vid Same-Mästerskapen i Vilhelmina 1950. Foto: Åke Sörlin.
Copyright: Vilhelmina Kommuns fotoarkiv*

Idrott och etnicitet

Lennart Wallmark var själv inte same men likafullt en drivande kraft bakom Same-Mästerskapens tillkomst. Han var således eldsjäl och organisatören som brann för en tävlingsform där han personligen inte skulle ha rätt att medverka. Detta ger en fingervisning om hur det svårgripbara begreppet etnicitet bör förstås och definieras. Att tala om etnicitet blir föga meningsfullt om man ser grupper och kulturer som isolerade fenomen. Etniska identiteter får betydelse genom interaktion snarare än genom isolering eftersom de skapas i relation

till något annat. Således kan vi sluta oss till att etnicitet och etnisk identitet tenderar att formas kontrastivt, i gränserna som skapas mellan grupper.¹⁵

Med ett relationellt betraktelsesätt kan synen på hur etnisk identitet formas inte avgränsas till hur en grupp internt definierar och uppfattar det egna kollektivet. Det bör snarare betraktas utifrån interaktionen mellan självtillskrivning och tillskrivning utifrån.¹⁶ I denna artikel är det av skäl som framgår ovan utifrånperspektivet på samisk identitetformering som står i fokus, vilket i sig är symtomatiskt för samisk historia i Sverige. Statsmaktens samepolitik byggde länge på stereotypa föreställningar om att en "lapp skall vara lapp",¹⁷ en idealiserad uppfattning om renskötseln som man med politiska medel ville konservera enligt gamla seder och bruk. En same som inte ägnade sig åt renskötsel var, enligt denna definition, inte någon fullvärdig same.¹⁸

En stor del av makten att definiera vad som är samiskt har således utgått från den dominerande majoritetsbefolkningen i Sverige och inte ifrån samerna själva. Som Andrea Amft visat har det omgivande samhällets föreställningar genom statens politiska åtgärder resulterat i konstruktionen av en homogen och "autentisk" samisk minoritet. Inom denna stereotyp fanns inte utrymme att inkludera skillnader mellan exempelvis nomadiserande fjällsamers och skogssamers näringar. Inte heller rymdes variationer avseende språk, traditioner och livsföringar mellan exempelvis sydsamer, lulesamer och nordsamer. Skillnaderna

nedtonades och istället cementerades bilden av samer som nomad och renskötare, fast förankrad i en traditionell livsföring.¹⁹ Etnologen och språkforskaren Israel Ruong har framhållit att nomadismen, kåtan och klädedräkten fungerat som etniska markörer internt bland samer, men även externt inom politiska organ och beslutande instanser i det svenska samhället. På de sätt som samepolitiken utövats har dessa markörer fungerat som identifikationskriterier och därigenom legat till grund för segregation mellan renskötande och icke renskötande samer.²⁰ Under de senaste decennierna har man inom postkolonial forskningstradition försökt vända på perspektivet genom att historiskt betrakta samer som agerande subjekt, snarare än som objekt och passiva mottagare av majoritetsbefolkningens dominans eller statens maktutövning.²¹

I det källmaterial som framställningen bygger på förekommer både "lapp" och "same" som uttryck. Hädanefter använder jag mig enbart av det senare medan det förra endast förekommer när källor citeras. Det bärande skälet till detta är, utöver att det förenklar framställningen, att "lapp" på goda grunder bör undvikas eftersom det använts som ett nedsättande uttryck av främst utomstående.²²

Några begreppspar

Karakteristiskt för Wallmarks retorik är hans dualistiska världsbild, där tillvaron drivs framåt av en dialektisk kamp mellan olika motpoler, om det så är ande–kropp,

natur–civilisation eller tradition–modernitet som utgör konfliktens parter. Utifrån sådana begreppspar kan man närma sig en förståelse av Wallmarks tänkanden och göranden. Hans moraliska känslosvall, som bearbetas nedan, åskådliggör hans sätt att orientera sig i sin samtid. För ju mer han vändades över framtiden, desto mer idyllisk tedde sig dåtiden.

I Wallmarks retorik framträder ett motsatsförhållande som har mycket gemensamt med begreppsparet *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, myntat av sociologen Ferdinand Tönnies under det sena 1800-talet.²³ Om den förra är idealtypen för det traditionella samhället, står den senare för en modern motsvarighet. *Gemeinschaft* präglas av ett organiskt förhållande i människornas inbördes relationer. Tillvaron är levande, oplanerad och balanserad. Här finner vi det Wallmark kallar "'insidan' av människan, hjärtat – karaktären."²⁴ *Gesellschaft*, däremot, är en artificiell konstruktion, planerad enligt rationella principer, ofta med profiten som vägledande mål, vilket därigenom förändrar den mänskliga gemenskapens beskaffenhet. Människor lever tillsammans men självständigt från varandra i mekaniska relationer som grundar sig på nyttoaserat tänkande. Wallmarks aversioner gentemot "en teknokratisk syn på tillvaron" faller in under begreppet.²⁵

Wallmarks dubier anknyter, som vi snart skall se, till en exotiserande civilisationskritik. Som Rousseau en gång slagit fast har naturtillståndet, som stått för harmoni och balans mellan människa och natur, er-

satts av civilisationen och samhället. Där har fördärv och elände uppstått till följd av människans nya artificiella behov, vilka bottnar i falska värden, flärd och yta. Det sistnämnda återspeglar Wallmarks diagnostisering av sitt omgivande samhälle.

Rågången mellan traditionellt och modernt, som Wallmark upprätthöll i tal och text, kan därför betraktas utifrån åtskillnaden mellan idealism och materialism som moralfilosofiska ståndpunkter. Där den förra ser ideal och höga mål som styrande för människans handlande, anger den senare lustbetonade värden och materiell nytta.²⁶

Lennart Wallmark vid de första "Lapska Mästerskapen" i Jokkmokk 1948. Bildkälla: Åjtte

Wallmarks dualistiska världsbild

Lennart Wallmark såg materialismen som en förhärskande kraft i sin samtid, vilket han uppfattade som ett förebud om att människan kommit bort från Kristus. "Den materialistiskt-intellektuella tid vi nu upplevt och befinner oss i har fört fram nya ideal, där det mätbara och för kroppen njutbara dominerat, den rike, den starke, den snabbe, den sköna, den sexuella, den effektive, den hårde", ansåg han.²⁷ Som motvikt till denna utveckling ville han återupprätta den altruistiska "gemenskapsmänniskan som lever för andra – Kristusmänniskan", vilken eftersträvar "det godas, det rättas, det sannas, det öd-

mjukas liv". I eskatologiska ordalag förväntade han sig framledes en pånyttfödelse av människan: "Vi behöver alla söka oss fram till en ny tidsålder – den Guds-ledda, där den etiskt rätt handlande människan blir idealet."²⁸

Men vägen dit skulle bli nog så svår och lång. Utifrån sin dualistiska världsbild ansåg Wallmark att människan ständigt är utsatt för en kraftmätning. Det framgår exempelvis av manuskriptet till ett av hans högtidstal vid Same-Mästerskapens invigning: "Nu är det väl så att kampen om människan aldrig varit så hänsynslös som i vår tid. Det står en strid om varje människa idag, och

särskilt då om varje ung människa."²⁹ I manuskriptets nedre marginal preciseras kampens huvudaktörer: "Ont och gott. Gud och djävulen", liksom slutsatsen: "Gud behöver idrottsungdomen." Det var kampviljans betydelse för den nya människans förverkligande som gjorde att Wallmark vurmade starkt för idrott. Han menade i ett annat högtidstal att "[u]ngdomen – det gäller också den lapska – behöver idrotten idag, som en motvikt mot allt som vill riva ned".³⁰ Aposteln Paulus ord om att den som tävlar måste försaka allt, gå hårt åt kroppen och tvinga den till lydnad o.s.v. var en viktig inspirationskälla.³¹ Bibelverserna i första korintierbrevet

har under lång tid blivit stötta och blötta av kyrkliga företrädare för att utröna hur man som kristen bör förhålla sig till tävlande. Problemställningen har då handlat om huruvida den idrottsliga kampen ska föras på ett andligt eller på ett fysiskt plan.³² Lennart Wallmarks bibeltolkning tycks inte ha gett uttryck för några tveksamheter. Han ansåg att den sinnliga och den kroppsliga träningen stod i ett slags växelverkan när de högre målen skulle uppnås: "All verklig idrott är en kamp som kräver möda och offer. Vi behöver få fram många flera ungdomar i vårt land, som inte bara förstår detta utan som också vill ge sig in under kampens och mödans, ja försakelsens offer."³³

Genom fysisk prövning, spänst och uthållighet visade idrottsutövaren prov på offervillighet. Wallmarks resonemang för därigenom tankarna till *Muscular Christianity*, den "muskulösa kristendo-

men", ett manlighetsideal med starka rötter i det viktorsianska England. Den kristne mannens moraliska status kunde enligt detta ideal avläsas genom hans kropps-konstitution, eftersom modet och de militära dygderna, med vilka offervilligheten uppvisades, var avhängiga de fysiska förmågorna.³⁴ För Wallmarks del var den kroppsliga styrkan en barriär som utestängde frestelser och hot, men samtidigt ett medel för att uppnå högre andliga kvaliteter.

[I]drottens djupaste och rikaste mening sträcker sig långt utöver uppbyggandet av en stark och uthållig kropp, som tål hårda påfrestningar och kan prestera utmärkta resultat.

Bakom den rent kroppsliga prestationen döljer sig nämligen ofta insatser av psykologisk och andlig art, som i många fall äro utslagsgivande.³⁵

Skjutning pågår vid de första "Lapska Mästerskapen" i Jokkmokk 1948. Lennart Wallmark på skidor till vänster i bild. Bildkälla: Åjtte

Att utöva tävlingsidrott handlade om att träna upp de förmågor som enligt Wallmark krävdes för att bli en sann kristen. "En idrottsman måste faktiskt på ett sätt vara en trons människa", och man behöver "kampvilja, uthållighet och tro för att kunna föra en strid på den andliga fronten."³⁶ Utmaningen bestod av att som troende idrottare bortse från tävlandets kortsiktiga fördelar, sådant som priser, segerns sötma och publikens ovationer. Tävlingsidrotten var i själva verket ett karaktärsprov, en "andlig och moralisk maktfaktor", där det handlade om att motstå denna typ av frestelser:

Samemästerskapens liksom all annan idrotts syftning bör [...] vara högre och sträcka sig mot en utveckling av hela personligheten. [...] Det finns ständigt en risk att idrottens yttre, rent resultatmässiga sida kommer att för mycket dominera på bekostnad av värden som ej kunna mätas i minuter och sekunder.³⁷

Till skillnad från populärkulturen

Den syn på tillvaron som Lennart Wallmark gav uttryck för bör betraktas i ljuset av de samtida förskjutningar som pågick i samhället. Född år 1910 och synnerligen aktiv i frågor som på ett eller annat sätt rörde ungdomen, hade han upplevt stora omvandlingar. 1930-talet hade utgjort en brytningstid där en ungdomskultur av modernt snitt formades. Den moralkonservativa strängheten fick ge vika för utlevelsen när populärkulturen spred sig genom film, litteratur, dans och sport. Denna kulturströmning har fått symbolisera en frigörelse ur vuxenhetens hegemoni i fråga om vad som skulle utgöra normen för det uppväxande släktet.³⁸

För Wallmarks del var den moderna ungdomskulturen inte så mycket en frigörelseprocess som ett symptom på ett samhälle i urartning. Utlevelserna i ungdomskulturen togs som belägg för att lättja, profit, lust och kortsiktigt välbefinnande blivit värden att stå efter. "Filmen, pornografisk litteratur, dansen formar ungdomens tankeliv", hävdade Wallmark när han citerades i en artikel om ungdomsproblem i Jokkmokk.³⁹

Nu stod han inte ensam som en moralens väktare när det kom till frågan om hur ungdomen spenderade sin fritid. Det yngre släktets strävan efter frigörelse gav upphov till högljudda reaktioner som fick sin kulmen i debatten om "dansbaneländet" under sent 1930-tal och tidigt 1940-tal. Utmanande klädstilar, jitterbugg och swingpjattar, liksom de liberala förhållningssätten till både sex och alkohol betraktades som tecken på att något gått snett i samhällsutvecklingen. Det världsliga nöjeslivet utmanade andliga mål och flertalet kyrkans män antog ett moraliserande tonläge. Ofta lyftes urbaniseringen fram som orsak till problemet. Trångboddheten och den rotlösa tillvaron hotade att upplösa familjen och hemmet som den mänskliga samhörighetens kärna. Just därför uppfattades ungdomarna som utsatta. De kunde inte annat än att ge efter för masskulturens suggererande krafter; filmen som förvred verklighetsuppfattningen, danstillställningar som uppluckrade allt vad sedlighet hette o.s.v. Dansbaneländet var alltså ett synnerligen aktuellt problem i tiden, men problemen skapades till största del inom själva debatten som underbyggdes av stereotypa föreställningar med en oftast vag verklighetsförankring. I historiens ljus har det uppskruvade tonläget klassats som ett utslag av moralpanik, som en följd av samhällets förändring, och ett exempel på hur svårt det ibland har varit att orientera sig i den moderna tillvaron.⁴⁰

Wallmarks aversion gentemot ungdomens kulturstämningar hade alltså en påtaglig förankring i det samtida debatt-

klimatet. Men om det var svensk ungdom i allmänhet som gav upphov till ängslan och kval, gällde problematiken, enligt Wallmark, i synnerhet sameungdomen. Den var ett kollektiv som han ansåg särskilt utsatt, och han varnade därför för de ödesdigra konsekvenser som skulle bli följden om samer tillägnade sig det moderna svenska nöjeslivet.

Det vore orätt och trångt att förmena samernas ungdom den glädje och gemenskap som vår tids idrotts- och nöjesliv kan ge. Jag tror att det är betydelsefullt på många sätt att sameungdomen får råka annan sameungdom utanför den egna socknen. Och jag tror likaså att den kan behöva kamratlig kontakt, särskilt på idrottens område, med annan svensk ungdom.

Men min erfarenhet gör dock att jag anser det orätt att ej samtidigt framhålla de stora risker som hota.

Först måste då sägas att vår tids nöjesliv nu på många olika sätt tar sig uttryck som äro farliga för sund ungdom och upplösande av såväl samhällets som den enskildes moral. Nöjesindustrin frågar endast efter ungdomens pengar och för att få dem värdjar man till de ungas naturliga behov av nöjen.

Den nya gemenskapsform som här erbjuds sameungdomen främst på nöjeslivets område är ofta vitt skild från samernas äldre gemenskapsformer. Det är dessutom en gemenskap som har det nyas och modernas lockelse och färg. Att den inbjuder till okritisk självuppgivelse och är ytlig och tillsatt med lustbetonat stoff av för den egna kulturen upplösande slag, är ej att upptäcka för de unga.

Vad som nu sker är att de gamla primära gemenskapsformerna i hem och lappbyar särskilt för sameungdomen alltmer ersätts av sekundära, tillfälliga, i det nutida nöjes- och idrottslivet.⁴¹

Det som kunde tyckas lockande med den moderna populärkulturen var i själva verket en chimär som skulle förleda sameungdomen att tillägna sig falska ideal. Om man väl fick smak för det svenska ur moraliskt hänseende försåtliga kulturlivet, skulle den samiska livsföringen inte ha något att sätta emot. Wallmark efterlyste därför en kritisk granskning och ett genomsådande av allt vad populärkulturen stod för.

Visst förstår man, att sameungdomen vill vara med sin tid och att den i mycket tar intryck av vad som är tongivande och anses modernt bland annan ungdom. Men i nuvarande situation [...] måste man nog efterlysa en mer kritisk hållning i förhållande till de krafter som hävda en fullständig frihet på alla områden. Ty bakom den s. k. friheten döljer sig oftast en bundenhet och ett beroende av de mångas syn, som föga har med verklig frihet att skaffa.⁴²

Vid sidan av populärkulturen rimmade även konsumtionssamhället illa med Wallmarks definition av samisk kultur. De materialistiska ändamålen utmanade den romantiska vision av samiskt liv som Wallmark företrädde: "Vad hjälper det sameungdomen om den får utbildning och kunskap att söka nya och bättre betalda

yrken som ge ekonomisk trygghet och hög levnadsstandard men samtidigt även genomsyras av västerlandets materialism och det svenska folkets dåliga moral?"⁴³

I själva verket tycks Wallmark ha sett välfärden som en springande faktor bakom den svenska (västerländska) omoralen. Reformtakten var hög i efterkrigstidens Sverige, och den dirigerades av en stark socialdemokrati som återupptog det socialpolitiska förändringsarbete som initierats under 1930-talet. Till sådant som förbättrad socialförsäkring, arbetstidsregleringar och bostadsförbättringar lades nu även höjda folkpensioner och försäkringar av olika slag. Det decennium som följde efter krigsslutet kom sålunda att karakteriseras av en markant minskad fattigdom, ökad

utbildningsnivå och en låg arbetslöshet.⁴⁴ Wallmark var dock inte odelat positiv till att förutsättningarna för ett gott liv i samhällelig trygghet förbättrades. Välfärden kunde tyckas bekväm för människor och grupper i den samhälleliga periferin, men samtidigt ha en fördärvande effekt när dessa lät sig absorberas av den.

Svensk levnadsstandard i dag är oerhört smittsam för svenska folket och särskilt för de delar därav, som leva i ytterområdena, ödebygden, och däribland inte minst för samerna.

Att sameungdomen t. ex. just nu av olika anledningar kastas eller kastar sig ut i livet,

när vårt land på levnadsstandardens område är ett av de främsta i världen,

Lassokastning vid Same-Mästerskapen i Arvidsjaur 1951. Bildkälla: Åjtte

när vårt folks genomsnittsmoral i det närmaste saknar fasta normer och anses vara långtifrån täten världens länder emellan,

när materialismen kanske aldrig någonsin varit mer ohöjd och uppenbar,

när det kvantitativa tänkandet sällan firat större triumfer än i vår tid,

när människokunskapen, trots psykologiens landvinningar, ligger så långt efter vår naturkunskap,

allt detta är ur sameungdomens, och därmed samefolkets, synpunkt djupt tragiskt.

Allt vad som hittills sagts stöder dock påståendet att samefolket nu är människor i nödtid.⁴⁵

Som Thomas Hylland Eriksen påpekar, understryks etnicitetens betydelse just när den är hotad.⁴⁶ Att samerna utgjorde en hotad folkgrupp påpekades vid åtskilliga tillfällen av Wallmark: "Den nya tiden med dess kollektivistiska inställning, dess massmentalitet, dess förflackande och industrialiserade nöjesliv hotar starkt vårt lands ungdom men kanske särskilt sameungdomen".⁴⁷ Att stå fast vid det gamla var centralt: "Den lapska kulturen är nu starkt hotad på olika sätt och det gäller för samerna att slå vakt kring det värdefulla fädernearvet".⁴⁸

Tydligt är att Wallmark med bävan såg framför sig hur den samiska kulturen skulle uppgå och försvinna i det framväxande moderna välfärdssamhället, eftersom ökad trygghet, enligt hans resonemang, implicerade sänkt moral. I *Bland Sveriges Samer* beskrev Wallmark med bävan den brytningstid som han menade

att både svensk och samisk ungdom befann sig i:

Lapsk ungdom – i varje fall den jag lärt känna – är bra ungdom, frisk och sund. Men den lever liksom all svensk ungdom i en mycket farlig tid. Jag anser att vår moderna tid är farligare för vårt lands lapska ungdom därför att den många gånger kommer från ensamhet, mörker, kyla och isolering och mitt upp i den nutida civilisationens bullrande, lysande, jäktande och farliga nöjesliv.⁴⁹

Det moderna svenska samhället representerade civilisation, rationalitet och materiellt välstånd, och därigenom snaror, lockelser och frestelser. Samisk kultur utgjorde detta samhälles motsats och representerade tradition och balans mellan människa och natur. Att vidmakthålla gränserna mellan dessa båda parter var, enligt Wallmark, viktigt. Som kompensering för det förtryck som samerna utsatts för historiskt, skulle det svenska samhället bistå samerna att förbli just samiska, så som Wallmark definierade begreppet.

Ett riktigt lagarbete behövs för att rädda framtiden åt sameungdomen. Främst kräver det arbetet sameungdomens egen insats. Men det kräver även vår. Detta är en stor och viktig uppgift för vårt svenska folk, en avbetalning av gamla oförrätter och nya övergrepp, kanske vår viktigaste uppgift i folkförsoningens tjänst.⁵⁰

När Wallmark definierade vad samisk kultur är så uppvisade han samtidigt sin skep-

sis visavi det svenska samhällets allmän-tillstånd. På så sätt formade han en samisk identitet som en kontrast till en svensk motsvarighet. När så de etniska markörerna i denna identitet skulle lyftas fram hade idrotten en stor betydelse. Inte minst berodde det på att den kunde gestalta och levandegöra det som Wallmark såg som bärande inslag i det samiska fädernearvet.

Idealistisk idrott

Wallmark var skeptisk till sin samtids idrott, och argumentationen byggde på samma premisser som ventilerades mot populärkulturen. Han uppehöll sig oftast vid längdskidåknigen, en idrott som han tillskrev essentialistiska drag. En gång hade den varit uteslutande samisk, och då var den obehärdad av den moderna sportens dekadens. I högtidstalet vid Same-Mästerskapets öppnande år 1950 talade han med hänvisning till etnografen Ernst Manker om samisk längdskidåkning som den modern skidsportens ursprung: "Det är genom lapparna, som omvärlden lärt känna skidorna. Och fastän även andra invånare i Norden använt sig av skidan som fortskaffningsmedel, är det nog främst tack vare lapparna som skidans tradition bevarats till den moderna skidsportens tid."⁵¹

Inte oväntat hade Wallmark svårt att uthärda längdskidåknigen i sin egen samtid. Vad han vände sig emot var den rationaliseringsprocess av idrotten som brukar benämnas "sportifieringen", d.v.s. inriktningen mot resultatutveckling, täv-

lan, prestation och konkurrens.⁵² Hit hör exempelvis idrottens specialisering. "Nu ha vi även i skididrottens historia nått specialiseringens tid. Ingen kan i våra dagar komma bland de främsta som inte har möjlighet till specialträning, som helt kan gå in för att bygga upp sin kondition", menade Wallmark.⁵³ Även professionaliseringen kritiserades: "Vi ha nu hunnit till de proffsbetalda skidamatörernas tidsålder, där den bäste åkaren också får de bästa priserna eller det högsta arvodet, vilket man nu föredrar att säga."⁵⁴ Moderniseringen av längdskidåknigen hade enligt Wallmark lett till att idrottens högre värden förlorats: "Idrottens idealitet hotas av nöjesindustrins materialism" och "[p]engarna betyder mer än människan."⁵⁵

Wallmarks grundläggande attityd till idrotten var positiv, men den hade avvikit från sitt rätta spår. Tilltron till idrottens inneboende värden var tidsenlig utifrån det förändrade debattklimat som präglade idrotten före och under andra världskrigets beredskapsår. Vid tiden för kriget användes idrotten för att skapa förbrödning och sammanhållning mellan samhällsklasserna. Eliten fick stå tillbaka för bredden och folk gick man ur huse för att delta i riksmarscher och fältsportsevenemang. Ett spänstigt folk skulle rakryggat stå emot de vedermödor som kriget innebar. På så sätt banade idrotten väg för ett nationellt identitetsskapande som byggde på sammanhållning och konsensus.⁵⁶

Idrottskritiken som Wallmark ventilerade anknyter snarare till opinionsstämningar som uppstod till följd av idrottens

dynamiska utvecklingsfas som pågick kring sekelskiftet 1900 och under mellankrigstiden.⁵⁷ Vid 1900-talets början handlade storslagna idrottsevenemang ofta om att gestalta borgerlighetens ideala samhälle.⁵⁸ Nordiska spelen är ett gott exempel där tävlingar, teater och turism verkade sida vid sida, ofta med karaktären av jippo för samhällets översikt.⁵⁹ När idrottens prägel av överklasspektakel nedtonades och istället smältes samman med den framväxande populärkulturen kom själva tävlingsmomentet att öka i betydelse. Det öppnade i sin tur upp för både rationell träning och rekordjakt, allt för att tillgodose en tilltagande och hänförd publikmassa. Idrotten hade blivit masskultur.⁶⁰

Detta skedde dock inte utan att konflikter uppstod. Skepsisen kom från flera håll i samhället. Bland annat flaggade läkarvetenskapen för den moderna sportens hälsorisker och linggymnastikens anhängare ansåg att tävlingsidrotten var ett utslag av fåfänga. Framförallt var det specialiseringen som gav upphov till anfäktelse. Det gällde inte bara idrottsutövarens specialträning av vissa muskler eller kroppsdelar, utan på ett övergripande plan även specialiseringen i industrisamhällets arbetsliv. Farhågan var att monotoni och ensidig träning på sikt skulle förvanska människokroppen.⁶¹ Även den svenska frisksportsrörelsen uppvisade en kritisk inställning till tävlingsidrotten och betonade istället vikten av kroppens allsidiga utveckling. Särskilt manskroppens anatomiska fulländning glorifierades och tillskrevs en nyckelfunktion när kampen för

Skytte pågår vid Volgsjö skola i anslutning till Same-Mästerskapen i Vilhelmina 1950. Foto: Åke Sörlin. Copyright: Vilhelmina Kommuns fotoarkiv

tillvaron skulle uthärdas under 1930-talets lågkonjunktur och utbredda arbetslöshet.⁶²

I sin svårighet att fördrå specialiseringen och de kommersiella krafterna inom den moderna idrotten vände sig Wallmark med förtröstan till Same-Mästerskapen, som enligt hans tycke representerade en idrottsform vars ideal ännu inte fördärvats: "[I]nga tävlingar torde vara så helt fria från professionalism som just samemästerskapen. De renskötande samerna har nämligen inte möjlighet till specialträning."⁶³ På så sätt kunde tävlingarna återskapa längdskidåkningens ursprungliga idealism.

Wallmarks resonemang anknyter till en föreställning om samiskt idrottsutö-

vande som ofta förekom i mellankrigstidens idrottspress och -litteratur. Det gick i stora drag ut på att samerna i skidsportens tidiga historia dominerat över svenskarna, men att de kommit att stå sig slätt när sporten moderniserats och blivit allt mer tävlingsinriktad.⁶⁴

För att upprätthålla en etnisk identitet under perioder av förändring blir det, enligt Thomas Hylland Eriksen, centralt att anknyta till en etnisk symbolik som hänvisar till en traditionell livsstil. Han menar att "[e]tniska identiteter, som förkroppsligar en upplevd kontinuitet med det förflutna, kan på detta sätt fungera psykologiskt lugnande för enskilda människor i oroliga tider".⁶⁵ En i historien utbredd föreställning har gjort gällande att samer under århundradenas lopp levt i balans och harmoni med naturen och därigenom odlat en stabil och oföränderlig kultur.⁶⁶ Wallmark anknöt till dessa tankegångar, liksom till de civilisationskritiska idéer om en "ädel primitivism" som dryftades, om än i liten utsträckning, i mellankrigstidens svenska idrottsrörelse.⁶⁷ Enligt Wallmarks romantiska sätt att resonera skulle den samiska idrottens särdrag bestå i att uppvisa det ursprungliga idrottsliv som en gång existerat, men som gått förlorat i det svenska industrisamhället.

I Same-Mästerskapen fann Wallmark sålunda en motvikt till den moderna idrotten. Ett traditionellt levnadssätt fick gestaltning i en annars flyktig och föränderlig tid. Ändamålet med evenemanget sträckte sig bortom att skapa ett sammanbindande kitt där sameungdomar

kunde förmås att sluta upp kring sin egen kultur. Same-Mästerskapen var dessutom en manifestation som kunde föra fram det svenska idrottslivets brister i ljuset.

Jag vill vara djärv nog att hävda att samemästerskapens inrättande ur en del synpunkter bör utgöra ett glädjeämne för svensk skidsport idag. I varje fall borde Skidförbundet med välvilja se på dessa tävlingar där man ej behöver blunda för de främsta deltagarnas mer eller mindre maskerade professionalism och höga anspråk.⁶⁸

Den samiska idrotten stod för en renhet som kunde kontrasteras mot det svenska idrottslivets degeneration. Same-Mästerskapen blev därmed ett normativt inslag för ett svenskt samhälle, som uppvisade symtom på vad vi kan kalla "övercivilisering". Den urbana tillvaron, den höga levnadsstandarden och det förflackande nöjeslivet innebar att ungdomen aldrig behövde kämpa för sin överlevnads skull. Istället hade de blivit sorglösa, bortskämda och därigenom klena och förtappade.⁶⁹ Men för att den samiska idrotten skulle bli en sedelärande förebild för svensk ungdom krävdes att tävlingarna anknöt till det arkaiska och samtidigt ideala tillståndet där människa och natur existerade i en harmonisk växelverkan. Samisk idrott var, i det romantiska skimmer som Wallmark tillskrev den, en sista bastion som existerade bortom civilisation, industri och modernitet.

Samisk uridrott

Wallmark knöt ett tidlöst band mellan samisk kultur och längdskidåkning. Att åka skidor var, enligt Wallmark, ett oersättligt inslag i den samiska livsföringen, och så måste det förbli. Under 1960-talet skedde dock en snabb omvandling där skidåkningen inom renskötelsen till stora delar kom att ersättas av snöskotern. Första gången en helikopter användes i svensk renskötelse var i Jämtland under tidigt 1960-tal.⁷⁰ År 1972 förekom diskussioner om huruvida det även skulle införas en snöskotertävling i Same-Mästerskapen.⁷¹ Enligt Wallmark stod sig nymodigheterna slätt mot längdskidan som samfärdsmedel, vilket påpekades så tidigt som år 1951: "På skidor träda lapparna för första gången fram i historiens hävder och på skidor måste de nog fortsätta så länge de förbli renskötare. Svårigen kan helikoptern ersätta skidorna."⁷² Det var en ståndpunkt som Wallmark höll fast vid under årens lopp. År 1974 vidhöll han i sitt invignings-tal följande:

Lappmarkens långa och snötyngda vintrar har gjort att skidorna sedan urminnes tider varit ett av samernas viktigaste fortskaffningsmedel och yrkesredskap. Trots bil, flyg och snöskoter är dock den bärande renskötarskidan ett redskap som ännu inte är färdig att ställas åt sidan eller kastas bort. Bullerskotetrarnas översvämning av vinterhalvårets renskötelse-, fiske-, jakt och kalvningsland utgör idag en stor fara både för renskötelsens, viltets och fiskets och därmed sameättnams fortbestånd.⁷³

På samma sätt som tävlandet på skidor fick symbolisera ett tidlöst samfärdsmedel, framstår renskötartävlingen i Wallmarks retorik som den moderna livsstilens antites. Enligt Wallmark bestod tävlingsformens värde av att den på ett realistiskt sätt gestaltade samisk livsstil. Det var av "stor vikt att lapparna kunde skjuta för att värna sig mot de vilda djuren, särskilt vargarna, samt för jaktens skull".⁷⁴ Renskötartafetten beskrevs ofta i exotiserande ordalag: "Varg finns fortfarande i fjällen och blodtörstiga lodjur i lappmarksskogarna. Skickligheten att skjuta varg och lo i språnget är fortfarande av stor betydelse för de renskötande samerna. Därför har också renskötare eller vargjägarstafettens skyttemoment sin mycket berättigade plats."⁷⁵

Tävlingsformen innefattade både jakt, kamp och överlevnad, och förverkligade på så vis det idealtillstånd som Wallmark ansåg hade gått förlorat i det svenska samhället. Här framträdde själva kärnan i den samiska kulturen och det var, som han tyckte, "en gren för finsmakare i den mån den kan utvecklas så att den så mycket som möjligt blir naturlig och äkta".⁷⁶ I renskötartafetten kunde det samiska framträda i sin, enligt Wallmark, autentiska form och den var samtidigt fri från icke-autentiska, i detta fall motordrivna, inslag.⁷⁷ Wallmarks resonemang anknyter till de synsätt på fysisk fostran som fanns inom det svenska nomadskolväsendet. En av dess frontfigurer, Vitalis Karnell, som för övrigt myntat uttrycket "lapp skall vara lapp", ansåg på 1910-talet att någon gymnastikundervisning inte borde förekomma i nomad-

skolorna. Endast "lapsk idrott", såsom skidåkning och kasttöm skulle utövas av skolbarnen. Från tidigt 1920-tal och framåt kom emellertid en gymnastikundervisning att introduceras som i större utsträckning anknöt till den som bedrevs inom svensk folkskola.⁷⁸

Lennart Wallmark framför vargskyttemålet vid de första "Lapska Mästerskapen" i Jokkmokk 1948. Bildkälla: Åjtte

Sammanfattande diskussion

Även om pessimismen var tongivande när det kom till lägesbeskrivningarna av samtiden, var Lennart Wallmarks ledstjärna en karaktärsfast idealism som satte sin prägel på hans yrkesgärning. I sin retorik intog han rollen som den samiska ungdomens fadersgestalt. Avsikten var att de skulle skyddas från farorna som hotade i det svenska samhället. Same-Mästerskapen hade i detta avseende en

viktig funktion. Det skulle vara ett evenemang som stärkte samhörigheten samerna emellan, men framförallt en plattform där en samisk etnisk identitet kunde odlas som skulle karaktäriseras av sin annorlundahet i förhållande till det svenska samhället. Wallmark ville få till stånd ett alternativt idrottsevenemang, och det fanns åtskilliga motiv bakom detta.

Genom Same-Mästerskapen avsåg han först och främst att ställa saker och ting till rätta. *Gemeinschaft* skulle återupprättas i en tillvaro som uppfyllts av *Gesellschaft*. Ett av hans bärande budskap var nämligen att det moderna samhällets framväxt hade medfört en värdeförskjutning där altruism fått ge vika för nyttotänkande och individualism. Människan hade kapitaliserat sig själv och som samhällsbärande drivkraft hade idealismen gett tappt för materialismen. Det samhälle som Wallmark beskrev genomgick en övercivilisation. Industrialisering och modernisering hade visserligen ökat välståndet, men med den tilltagande bekvämligheten försvann incitamenten att sträva efter högre mål. Populärkultur och vällevnad var tecken i tiden på andlig degeneration.

Wallmark ville lyfta fram ett ideal som kunde kompensera för denna utveckling. Samisk idrott skulle återspegla en traditionell tillvaro, som var tidlös till sin karaktär och som bibehållits intakt trots det moderna samhällets framfart. En maktrelation framträder i detta sammanhang på två vis; för det första genom den svaga motståndskraft som Wallmark tillskrev sameungdomen. Fortbeståndet av det samiska berod-

de, ansåg han, på om man lät sig uppslukas av civilisationen eller ej. Fick de kontakt med den moderna livsstilen i det svenska samhället var risken överhängande att den samiska tillhörigheten gick förlorad.

För det andra framträder maktrelationen genom Wallmarks tolkningsföreträde. Sameungdomen stöptes i en form där vissa inslag kunde inkluderas och andra blev exkluderade. Same-Mästerskapen skulle gestalta det autentiska i samisk kultur, nämligen jakt och renskötsel utan maskinbuller eller andra störande inslag. Professionalisering, specialisering, snöskotrar och motorer hörde det urartade svenska samhället till, och så skulle inte samer bedriva sin idrott om Wallmark fick bestämma.

Wallmarks syfte med evenemanget var inte enbart att cementera uppfattningen

om att "lapp skall vara lapp" (en seglivad uppfattning även inom statens samepolitik). Den samiska idrotten var huvudsakligen en manifestation, ett idrottsligt exemplum för det svenska majoritetssamhället att ta efter. Det handlade om att förmå den rotlösa människan att hitta tillbaka till sin plats i skapelsen. Samisk livsföring representerade för Wallmark den rena, enkla och anspråkslösa tillvaron i ett stadium som gått förlorat i en flyktig och oberäknelig tidsålder. I sin misströstan kring sakernas tillstånd i Sverige fick han genom Same-Mästerskapen en plattform där en svärmisk sida av hans sinnelag fick blomma ut. Den bärande drivkraften i Lennart Wallmarks engagemang för Same-Mästerskapen kan därigenom sammanfattas med ett kort påstående: samisk idrott är den svenska idrottens motsats.

Noter

1. Artikeln är en del av ett avhandlingsprojekt om den samiska idrottens historia i Sverige. Jag vill passa på att rikta ett stort tack till Ann Bryggman Tjikkom och Gertrude Kuhmunen på Åjtte för den hjälp de gett mig med källmaterialet. Värdefulla synpunkter på tidigare versioner av denna text har givits av Kutte Jönsson, Torbjörn Andersson och Lars Lagergren, liksom av doktoranderna vid idrottsvetenskapliga institutionen på Malmö högskola. Stort tack även till de anonyma granskare vars påpekanden stramat upp innehållet i texten.
2. Från 1961 fram till upplösningen 2001 hette föreningen Svenska missionssällskapet kyrkan och samerna.
3. Catarina Lundström, *Den goda viljan. Kvinnliga missionärer och koloniala möten i Tunisien och västra Jämtland* (Lund 2015), s. 58–60.
4. Forskningsarkivet, Umeå Universitetsbibliotek, Arkivbeskrivning till äldre förteckning över Lennart Wallmarks arkiv (publicerad på Internet som Handskrift 82 åren 2001–2012); "Lennart Wallmark: –Visst har jag varit bitter", *Samefolket*, nr 3 (1974). För vidare redogörelser om Svenska Missionssällskapet och verksamheten vid Samernas folkhögskola, se Johan Hansson, "Svenska Missionssällskapet och Samernas folkhögskola" i Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*, band 1 (Skellefteå 2016).
5. Olika stavningar och benämning förekom. Hädanefter använder jag konsekvent "Same-Mästerskapen", vilket oftast stod på arrangörernas officiella handlingar, inbjudningar och program.
6. Telefonsamtal med Klas Wallmark (son till Lennart Wallmark), 16/9 2016.
7. Den samiska idrottsorganisationen leddes av Svenska Samernas Skidförbund (bildat 1950), som Wallmark inte hade något formellt inflytande över.
8. Torbjörn Andersson, *Kung fotboll. Den svenska fotbollens kulturb historia från 1800-talets slut till 1950* (Eslöv 2002), s. 27.
9. Jeremy MacClancy (red.), *Sport, Identity and Ethnicity* (Oxford 1996), s. 5, 7.
10. För Wallmarks engagemang i utbyggnadsfrågan, se Åsa Össbo, *Nya vatten, dunkla speglingar. Industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renskötselområdet 1910–1968* (Umeå 2014), kap. 6–7.
11. Lennart Wallmark, "Samernas folkhögskola, dess tillkomst och idé", *Bland Sveriges samer 1948–1949* (1949), s. 22.
12. Det samiska kollektivet hade ytterst begränsade möjligheter att påverka vad som kunde inkluderas i begreppet samisk kultur inom folkhögskolans verksamheter. Detta var snarare förbehållet Wallmark och Svenska Missions-sällskapet. Se Hansson (2016), s. 460f.
13. Anna Helena Sarri Nordrå & Anna Maria Blind Olsson, *Eldsjälen Lennart Wallmark. Rektor på Samernas folkhögskola 1947–72* (Jokkmokk 2004).
14. Ivar Kuorak, *60 år på Samemästerskapsspåret* (Hedenäset 2015).
15. Fredrik Barth (red.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference* (Oslo 1969); Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism* (Nora 1998), s. 20; Ulf Hannerz, *Över Gränser. Studier i Dagens Socialantropologi* (Lund 1983), s. 133.
16. Eriksen (1998), s. 85; Tom G. Svensson, "Samisk identitet i vår tid", i Anders Linde-Laursen & Jan-Olof Nilsson (red.), *Nationella identiteter i Norden – ett fullbordat projekt?* (Stockholm 1991), s. 269.
17. Se t.ex. Patrik Lantto, *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå 2000), s. 9; Ulf Mörkenstam, *Om "Lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997* (Stockholm 1999).
18. Lantto (2000), s. 282; Veli-Pekka Lehtola, *The Sámi people. Traditions in transition* (Fairbanks 2004), s. 44–46.
19. Andrea Amft, "Att skapa en 'autentisk' minoritet. Om maktrelationen mellan svenskar och samer från slutet av 1800-talet till 1970-talet", *Historisk Tidskrift*, nr 4 (1998).
20. Israel Ruong, "Samerna. Identitet och identitetskriterier", *Nordnytt*, nr 11 (1981), s. 20.
21. Se t.ex. Daniel Lindmark, "När samerna ville använda trumman som kompass. Om samiskt motstånd mot kolonisationen", *Saga och Sed* (2010), s. 96.

22. Se t.ex. Lehtola (2004), s. 10. Ett motargument har varit att det vore anakronistiskt att använda "same" i en kontext där begreppet inte används. Se t.ex. Ingvar Svanberg, *Hästsaktare och korgmakare. Resursutnyttjande och livsstil bland sockenlappar* (Umeå 1999), s. 13–15.
23. Resonemanget om dessa två begrepp bygger på Ferdinand Tönnies, *Community and civil society* (New York 2001), s. 17–19; Johan Asplund, *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft* (Göteborg 1991), s. 63–90; Jens Ljunggren, *Kroppens bildning. Lingvgymnastikens manlighetsprojekt 1790–1914* (Eslöv 1999), s. 21.
24. "Tre decennier i arbete för samerna", *Samefolket*, nr 3–4 (1970).
25. "Tre decennier", *Samefolket*, nr 3–4 (1970).
26. Ljunggren (1999), s. 21–24, 32, 44–46.
27. Lennart Wallmark, "Den nya människan", i Sarri Nordrå & Blind Olsson (2004a), s. 108.
28. Wallmark (2004a), s. 109.
29. Åjtte, Lennart Wallmarks arkiv, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
30. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal Samemästerskapen i Arvidsjaur 1951 (första versionen).
31. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
32. Anders Jarlert, "Idrotten och den kyrkliga skepsisen", i Martin Nykvist & Alexander Maurits (red.), *Kyrkan och idrotten under 2000 år. Antika, medeltida och moderna attityder* (Malmö 2015), s. 216.
33. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
34. George L. Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity* (New York 1996), s. 49f.
35. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
36. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
37. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
38. Mats Franzén (red.), *Från flygdröm till swingscen. Ungdom och modernitet på 1930-talet* (Lund 1998).
39. "Ungdomsproblem i Jokkmokk skall skärskådas kommitté", *Norrbottens-Kuriren*, okänt datum.
40. Jonas Frykman, *Dansbaneländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen* (Stockholm 1988).
41. Lennart Wallmark, "Sameungdomens nya hem", *Bland Sveriges samer 1952–1953* (1953), s. 15f.
42. "Samemästerskapen i fara", *Samefolkets egen tidning*, nr 1 (1951).
43. Lennart Wallmark, "Sameungdomen och framtiden", *Bland Sveriges Samer 1956–1957* (1957), s. 26.
44. Yvonne Hirdman, Urban Lundberg & Jenny Björkman, *Sveriges historia 1920–1965* (Stockholm 2012), s. 562–570.
45. Lennart Wallmark, "Samefolkets kulturkamp", *Bland Sveriges Samer 1954–1955* (1955), s. 26f.
46. Eriksen (1998), s. 99.
47. Lennart Wallmark, "Samernas folkhögskola 10 år", Sarri Nordrå & Blind Olsson (2004c), s. 75.
48. Wallmark (1949), s. 22.
49. Lennart Wallmark, "Samernas folkhögskola", *Bland Sveriges samer 1943* (1944), s. 12.
50. Wallmark (1957), s. 27. Wallmarks kursivering.
51. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
52. För en utförlig definition av begreppet, se Leif Yttergren, *Täflan är lifvet. Idrottens organisering och sportifiering i Stockholm 1860–1898* (Stockholm 1996), s. 16–22.
53. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
54. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
55. Wallmark (2004b), s. 65.
56. Johnny Wijk, *Idrott, krig och nationell gemenskap. Om riksmarscher, fältsport och Gunder Hägg-feber* (Eslöv 2005).
57. Nils-Olof Zethrin har beskrivit den masskonsumtion av idrott som uppstod under mellankrigstiden, vilket skedde i kölvattnet av att den traditionella folkrörelseidrotten påverkades av det marknadstänk och den kommersialisering som präglade populärkulturen i stort. Se Nils-Olof Zethrin, *Mellan masskonsumtion och folkrörelse. Idrottens kommersialisering under mellankrigstiden* (Örebro 2015).
58. Se t.ex.: Jens Ljunggren, "Kritiken som legitimerar. Lingvgymnastikens självkritik och dess återkomst i folkrörelseidrotten", *Idrott, historia & samhälle* (2003), s. 20; Mats Hellspong, *Stadion och Zinkensdamm. Stockholms idrottspublik under två sekel* (Stockholm 2013), s. 29f.

59. Leif Yttergen, *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet* (Lund 2006), s. 52. För en övergripande historik om Nordiska spelen, se Åke Jönsson, *Nordiska spelen. Historien om sju vinterspel i Stockholm av olympiskt format 1901 till 1926* (Stockholm 2001).
60. Zethrin (2015); Björn Horgby, *Egensinne och skötsambet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940* (Stockholm 1993), s. 384f.
61. Ljunggren (2003), s. 11, 13, 16, 20.
62. Helena Tolvhed, "Stål i musklerna och stål i viljan - svensk frisksport under trettio- och fyrtiotalen", *Idrott, historia & samhälle* (2004).
63. "Rektor Wallmark talar varmt för samerna och för idrotten", *Västerbottens folkblad* 24/2 1951.
64. Isak Lidström, "Att göra folk av skidlöpare. Nationen, regionen och kampen om Vasaloppet 1922–1931", *Idrott, historia & samhälle* (2014), s. 75f.
65. Eriksen (1998), s. 89.
66. Lehtola (2004), s. 10, 19.
67. Jan Lindroth, *Från "sportfäneri" till massidrott. Den svenska idrottsrörelsens utveckling 1869–1939. En översikt* (Stockholm 1988), s. 97.
68. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal Samemästerskapen i Arvidsjaur 1951 (första versionen).
69. Darcy C. Plymire har beskrivit hur tarahumairaindianska idrottsmän ikläts rollen som ädla vildar och primitiva jägare. Stereotyperna har dels stimulerat turismnäring, dels förstärkt föreställningar om att enkel diet och primitiv livsföring kan råda bot på fetma, hjärtsjukdomar och andra symptom på "overcivilization". Se Darcy C. Plymire, "The legend of the Tarahumara. Tourism, overcivilization and the white man's Indian", *The International Journal of the History of Sport*, nr 2 (2006).
70. Andrea Amft, *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv* (Umeå 2000), s. 58.
71. "Samemästerskapen", *Samefolket*, nr 5 (1972).
72. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal Samemästerskapen i Arvidsjaur 1951 (andra versionen).
73. "Rensköterskidan inte färdig att ställas åt sidan", *Samefolket*, nr 4 (1974).
74. "Samemästerskapen i Arvidsjaur invigda", *Norrlandsfolket* 23/2 1951.
75. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
76. Åjtte, LW, F5:1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.
77. Jfr Amfts (1998) diskussion om vad som historiskt betraktats som autentiskt resp. icke-autentiskt i fråga om samisk kultur och livsstil.
78. Sjögren (2010), s. 107f.

IV

Same-Mästerskapens uppkomst – Om idrott, inkludering och exkludering utifrån stats- och etnicitetsgränser, 1948–1959

Av Isak Lidström

Författaren vill rikta ett varmt tack till Lars-Ove Kuorak, Patrik Lantto, Gunnar Lidström, Elisabeth Nejne Vannar, Ulrika Renström, doktorandkollegorna och handledarna på IDV i Malmö samt Idrott, Historia & Samhälles anonyma lektörer. Alla har på olika sätt varit till stor hjälp i arbetet med denna uppsats.

Abstract

This article sheds light on the history of Sámi sport and focuses on the emergence of the Sámi Ski Championships in Sweden, a winter sport event founded in 1948 in which the Sámi, an indigenous people living in the north of Europe, compete against each other in cross-country skiing and other sports with roots in Sámi culture. The championships have had an important function in shaping a Sámi identity through sporting activities. Although competition and performance were prominent elements of the Sámi Ski Championships in the early years, a superior aim was to create a space where Sámi could meet and socialize, and where the Sámi cohesion could be strengthened. However, in this study it becomes apparent that the event was not only an arena for inclusion but also for exclusion. During the first decades, only Sámi residing in Sweden had the right to participate in the championships, although the Sámi live in an area that stretches across the state borders of Sweden, Norway, Finland and Russia (formerly the Soviet Union). However, the exclusion went even further. In fact, only those (the Sámi) who had the right to carry out reindeer husbandry were allowed to compete, thereby excluding a major part of the Sámi population in Sweden. The article therefore provides an analysis of how a Sámi identity was constructed at the Sámi Ski Championships from 1948 to 1959 – a construction entangled with cultural markers related to state borders as well as ethnic boundaries.

Keywords: Sámi history; indigenous people; cross-country skiing; Sámi identity; Sámi Ski Championships

Bakgrund

1900-talets första hälft var en period präglad av en tilltagande samisk organisering i Sverige.¹ Vid seklets mitt hade sålunda ett antal institutioner bildats, däribland intresseorganisationen Svenska Samernas Riksförbund (SSR) och Kulturorganet Same Ätnam. Samernas Folkhögskola hade redan 1942 startat upp i Sorsele för att efter tre år flytta verksamheten till Jokkmokk.² I ljuset av denna dynamiska organiseringsvåg bör även uppkomsten av Same-Mästerskapen betraktas, särskilt som den första upplagan genomfördes inom ramen för den idrottsliga verksamhet som bedrevs på Samernas Folkhögskola. Redan år 1946 tog rektor Lennart Wallmark initiativ till det som kallades kamratmästerskap i längdskidåkning.³ Ytterligare ett år senare höll Petter Spiik, en av folkhögskolans tidigare elever, ett föredrag om samiska insatser i skididrottens historia, något som gav upphov till idén om att få till stånd ett eget mästerskap för samer i Sverige. Planerna sattes snart i verk. "Lapska mästerskapen på skidor" genomfördes i början av mars 1948.⁴ De första två åren rörde det sig om ett evenemang i liten skala som främst sysselsatte Samernas Folkhögskolas elever med anhöriga.⁵ Evenemanget kom därefter att ambulera mellan centralorter i Lappland.⁶ När mästerskapet kom till Vilhelmina 1950 hade det vuxit markant, sett till såväl åskådar- som deltagarantal, och publiktillströmningen var fortsatt hög under hela 1950-talet. Same-Mästerskapens första decennium var sålunda en mycket dynamisk period. Från en perifer tillställning utvecklades arrangemanget till ett populärt, publikdragande och storslaget idrottsevenemang som varje år inleddes med fackeltåg, följt av invigningsceremoni och högtidstal i kyrkan. Det gängse organisatoriska förfarandet byggde på att den lokala sameföreningen stod som arrangör tillsammans med

1 Lantto 2000.

2 Huvudman var från uppstarten till 1971 Svenska Missionssällskapet (från 1961 Svenska Missionssällskapet Kyrkan och Samerna).

3 "Resultat från skidtävlingar vid Samernas Folkhögskola den 8 mars 1946", *Samefolkets egen tidning*, nr 1 1946; "Same-Mästerskapen i fara", *Samefolkets egen tidning*, nr 1 1951.

4 Åjtte, LW, F10:13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk 6 o 8 mars 1948, Program. De mästerskap som här studeras hade ingen enhetlig benämning under de första åren. "Lapska mästerskapen på skidor" var det officiella namnet på evenemanget under de två första åren i Jokkmokk. Under 1950-talet var "Same-Mästerskapen på skidor" den vanligast förekommande benämningen i officiella dokument som inbjudningar och utskick. Uttrycket "Same-SM" förekom ofta i dagspressen, och användes någon gång även av arrangörerna. För enkelhetens skull kommer "Same-Mästerskapen" att användas i uppsatsen. Uttrycken *same* och *lapp* används synonymt i källmaterialet av både samer och utomstående. *Lapp* kommer att undvikas i löpande text eftersom uttrycket länge haft en nedsättande laddning och använts i första hand av utomstående. Se t.ex. Lehtola 2004, s. 10. Jag kommer dock att hålla fast vid begreppet *lappby*, istället för att använda dess senare motsvarighet *sameby*, eftersom det senare omfattas av delvis annorlunda innebörder till följd av den nya rennäringslag som antogs 1971. Lantto 2000, s. 28.

5 "Samerna ämnar nu bilda sin egen idrottsorganisation", *Aftonbladet* 9/3 1948.

6 Arvidsjaur var arrangörsort 1951, Lycksele 1952, Arjeplog 1953, Malå 1954, Lycksele 1955, Sorsele 1956, Jokkmokk 1957, Vilhelmina 1958 och Kiruna 1959.

en idrottsförening på orten.⁷ År 1950 bildades även en idrottsorganisation, Svenska Samernas Skidförbund (SSS), som utarbetade stadgar och verkade som ett sammanhållande organ för de lappbyar och sameföreningar som arrangerade, eller var med och tävlade i, mästerskapen.⁸

Under de första decennierna var Same-Mästerskapen huvudsakligen ett skidmästerskap där de medverkande tävlande för sin lappby, både individuellt och i stafett. Med lappby avses inte en by i ordets vanliga bemärkelse, alltså en ort eller ett mindre samhälle bestående av en ansamling hus, hemman och gårdar. Begreppet omfattar snarare dels den grupp renskötare med familjer vilka ingår som medlemmar i lappbyn och dels det geografiska område inom vilket byns medlemmar har rätt att bedriva renbete.⁹ År 1950 nådde Same-Mästerskapen en toppnotering med 62 individuella deltagande herrar (seniorer och juniorer inräknade). Utöver skidtävlingarna genomfördes även en renskötartävling där det tävlades i grenar som utgick från renskötselns praktiska färdigheter. Lappbyarna representerades av tremannalag utrustade med skidor, lasso och gevär. Vid en första station genomfördes skjutning mot vargmål, följt av en station där lasso kastades mot uppställda renkronor. År 1950 började man även kora individuella mästare i renskötartävlingen. Detta var den mest prestigefyllda tävlingen som hade hela 75 individuella deltagare vid 1954 års mästerskap. Damer tävlade varken i stafett eller renskötartävling utan endast i ett individuellt skidlopp. Antalet tävlande var betydligt lägre än i herrtävlingarna och pendlade under de tolv första åren mellan två och 13 deltagare.¹⁰

Med uppkomsten av Same-Mästerskapen lades grunden till en samisk idrottsrörelse som idag existerar med olika idrottsgrenar och verksamheter i Norge, Finland och Sverige. Same-Mästerskap genomförs alltså i Sverige, på årlig basis under sommaren med grenar som terränglöpning och lasso-kastning, medan vintermästerskapet arrangeras med allt större mellanrum. I fotboll har en samisk landslagsverksamhet organiserats under de senaste decennierna, och i innebandy arrangeras regelbundet tävlingar och mästerskap.

Problemformulering

Begreppet särorganisering har i ett svenskt sammanhang använts av idrottshistoriker för att belysa kvinnliga separatistiska idrottsverksamheter i antagonism mot ett manligt dominerat idrottsliv under det tidiga 1900-talet.¹¹ Begreppet

7 1949 och 1957 års mästerskap utgör ett undantag då Jokkmokks sameförening, åtminstone utåt sett, stod som ensam arrangör. Åjtte, LW, F10:13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk 26–27 feb. 1947 [sic], Program vid invigningshögtid; "Same-SM får rekorddeltagande", *Norbottens-Kuriren* 27/2 1957; "Samemästerskapen i fara", *Samefolkets egen tidning*, nr 1 1951.

8 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Sammanträde med Same-Mästerskapskommittén i Vilhelmina den 4 mars 1950; Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Stadgar för Svenska Samernas Skidförbund (S.S.S.).

9 Lantto 2000, s. 28.

10 För deltagarantal och statistik från Same-Mästerskapen, se Kuorak 2015.

11 Tolvhed 2015, se särskilt kap. 2–3; Yttergren & Bolling 2016, s. 50.

avser i denna studie en idrottsverksamhet som utifrån särskilda kriterier för inkludering/exkludering av de medverkande bedrivs separat i förhållande till Riksidrottsförbundet (RF). Den samiska idrotten är ett sådant exempel. Att bedriva en särorganiserad idrottsverksamhet som utgår från etnisk tillhörighet framstår dock som iögonfallande ur ett svenskt idrottshistoriskt perspektiv, eftersom nästintill all organiserad idrott varit samlad under ett gemensamt riksidrottsförbund (RF). RF:s dominans har successivt förstärkts i takt med att nya idrottsgrenar inkorporerats eller sökt sig till förbundet, samtidigt som man effektivt utmanövrerat äldre, alternativa och konkurrerande organisationer.¹² Därmed har förutsättningarna att i Sverige, liksom i Norge, bedriva organiserad idrott kommit att utgå från en bärande tankegång, nämligen att staten samarbetar korporativt med en monopolitisk organisation (i Sveriges fall RF), som tilldelas statliga anslag och självständigt bedriver all idrott. Det innebär att nationalstaten kommit att bli utgångspunkten för hur idrotten organiseras. Vad den samiska idrotten beträffar, blir denna omständighet problematisk eftersom befolkningen i fråga är spridd över ett område som sträcker sig över flera länders statsgränser.¹³ Gränserna i norr mellan Norge, Sverige, Finland och Ryssland var länge diffusa men kom under 1700- och 1800-talen att tydliggöras, något som bland annat innebar att åtskilliga nomadiserande samers flyttningvägar skars av. Eftersom gränserna drogs genom det samiska kärnområdet splittrades befolkningen upp så att medborgarskapet i någon av den fyra nationalstaterna kom att samexistera med den samiska tillhörigheten.

Gränsernas framväxt i historien kom även att återspeglas i Same-Mästerskapen som, benämningen till trots, inte var ett mästerskap för alla samer under de inledande decennierna. Enbart samer i Sverige fick ställa upp, vilket lämnade potentiella deltagare från Norge, Finland och dåvarande Sovjetunionen utanför. Man stod även inför en ytterligare avgränsning för att kunna genomföra detta mästerskap, nämligen att definiera vem som tillhörde den samiska befolkningen i Sverige. Följande undersökning tar avstamp i denna dubbla gränsdragningsproblematik; att det rörde sig om ett såväl *samiskt* som ett *svenskt* mästerskap. Syftet med uppsatsen är att diskutera uppkomsten och utvecklingen av Same-Mästerskapen från 1948 till 1959 samt att utifrån begrepp som etnicitet och medborgarskap försöka förstå hur olika uttryck för samisk identitet kom att formas vid evenemanget.¹⁴ Ett brett spektrum av ak-

12 Som konstaterats av idrottshistorikern Johan R. Norberg "framstår RF:s hegemoni i Sverige som både anmärkningsvärd och unik" i jämförelse med den uppdelning som präglat andra nordiska länders idrott; i Norge mellan en borgerlig organisation och en arbetaridrottsrörelse, i Danmark genom ett tävlingsinriktat alternativ kontrasterat mot en hälso- och motionsinriktad motsvarighet, samt den idrottsliga pluralism som i Finland yttrat sig genom exempelvis separata organisationer för kvinnor, arbetare och svenskspråkiga. Norberg 2002, s. 59.

13 Fahlén & Skille 2016, s. 138.

14 Undersökningsperioden 1948–1959 omfattar Same-Mästerskapens inledande år i Jokkmokk, men även den publika storhetstiden som inföll under 1950-talet. År 1960 ställdes Same-Mästerskapen in eftersom ingen åtog sig att vara arrangör. Under de därpå följande

törer som på ett eller annat sätt påverkade denna samiska identitetsformering i någon riktning ingår i studien. Jag har i möjligaste mån försökt fånga upp såväl retorik och idéer som tänkanden och göranden från alltifrån tävlande, idrottsledare och SSS, till dagspressen, arrangörsorterna och den svenska idrottsrörelsen, genom att studera ett brett och förhållandevis omfattande källmaterial (se nedan).

Etnicitetsgränser och *statsgränser* är två centrala analysbegrepp i undersökningen. De betraktas som kulturella föränderliga konstruktioner vilka, om det så handlar om etnicitet eller medborgarskap, på ett eller annat sätt formar kollektiva identiteter relationellt – ett "vi" i förhållande till ett "dom". För det är just i gränserna som identiteter formas, d.v.s. i föreställningen om den andra gruppens annorlundahet i förhållande till den egna. När det gäller etnicitet kan språk, livsstil, sedvänjor eller en gemensam historia fungera som markörer vilka kommer till användning när dessa gränser uttrycks och kommuniceras.¹⁵ Även statsgränser har en såväl förenande som en separerande funktion, men utgår från territoriella avgränsningar som kan vara geografiska (floder, berg etc.) eller resultatet av ett streck som ritats på en karta. Statsgränser fungerar i likhet med etnicitetsgränser som en katalysator för identitetsskapande, inte minst i fråga om hur nationella identiteter formas i relation till varandra. "[B]orders", understryker etnologen Anders Linde-Laursen, "have important implications for the concepts of national culture and identity as they exist as cultural practices".¹⁶

Same-Mästerskapen handlar alltså om ett slags korstryck av gränsskapande; att separera och innesluta utifrån kriterier som utgår från såväl etnicitet som medborgarskap. Rågången mellan "vi" och "dom" utstakas därmed på två nivåer, där inte minst "svenskhet" kan ha två disparata och situationsbundna betydelser.¹⁷ Något tillspetsat kan man tala om att uttrycket "vi samer" får betydelse i samers relation till "svenskarna" inom ramen för ett etniskt gränsskapande. Men det handlar även om territoriella gränsdragningar, som markerar tillhörigheten till en nationalstat och som då kan få betydelse i samers inbördes relationer. Som exempel kan uttrycken "vi svenskar" och "vi norrmän" fylla en funktion när samer från de båda länderna möts i en fotbollsmatch.¹⁸

Forskningsläge

Uppsatsen är ett historievetenskapligt bidrag till kunskapsläget om urbefolkningars sårorganiserade idrottsverksamheter, vilket i detta sammanhang avser

ären sviktade intresset markant vilket ledde till inställda mästerskap även åren 1962, 1966, 1967 och 1968.

¹⁵ Barth 1969; Eriksen 1998, kap. 1–2.

¹⁶ Linde-Laursen 2010, s. 2.

¹⁷ Eriksen 1998, s. 30f.

¹⁸ En sådan landskamp ägde rum 1972 i Karasjok. Sverige vann över Norge med 2–1. Kuorak 1996, s. 17.

idrottsevenemang eller -aktiviteter som på etnisk grund organiseras av och för just urbefolkningar världen över. Därigenom kommer Same-Mästerskapens uppkomst att genomlysas i ett såväl nordiskt som ett internationellt idrotts-historiskt sammanhang. Internationellt har åtskilligt producerats inom nyss nämnda forskningsfält. Ett karakteristiskt drag för dessa studier är att idrotten inplaceras i en global politisk rörelse som sköt fart på allvar under 1960- och 1970-talen. Kulturell revitalisering och kamp för självbestämmande blev vid denna tid nyckelbegrepp för urbefolkningar världen över.¹⁹ Janice Forsyth och Kevin B. Wamsley har i detta sammanhang betraktat framväxten av North American Indigenous Games och World Indigenous Games som uttryck för såväl ett kulturellt motstånd som en reaktion på att idrotten varit ett led i den kanadensiska statsmaktens strävanden efter att assimilera landets urbefolkning.²⁰ Den kulturella revitaliseringen har sedermera bestått i att spel och färdigheter med rötter i den traditionella vardagen omvandlats till tävlingsformer vid idrottsevenemang. Vid Northern Games har inuiter tävlat i inhemska lekar, fysiska kampövningar och styrke-, vighets- och smidighetsprov, medan tävlingsformerna i exempelvis Arctic Winter Games varierar mellan det sist-nämnda och världsomspännande sporter.²¹

Tidigare studier om samisk idrott, i bemärkelsen idrottsevenemang och -aktiviteter som organiserats av och för samer, har nästan uteslutande utgått från norska förhållanden och i hög grad anknutit till det internationella forskningsläget om urfolksidrott.²² I ljuset av den assimilationspolitik som samer i Norge utsattes för långt in på 1900-talet har idrotten, i linje med vad den internationella forskningen påvisat, kommit att betraktas som sammanflätad med samernas etnopolitiska mobilisering,²³ och som ett uttryck för en samisk kulturell revitalisering där färdigheter med rötter i renkötseln omvandlats till moderna sporter som lassokastning och renkapplöpning.²⁴ "Sámi sport", anser idrottssociologen Eivind Å. Skille, "can be interpreted as an expression of resistance or empowerment and not necessarily as an example of depowering indigenous people through sport".²⁵ Den samiska idrotten har alltså uppfattats som ett frigörelseprojekt, där assimilation och marginalisering vänts till självbestämmande och hävdelse genom att man bedriver en idrottsrörelse som dels avviker från den norska idrottsrörelsens former och verksamheter, och dels är öppen enbart för samer. Som exempel på konfliktytan i relationen mellan den samiska idrotten och det norska majoritetssamhället har Helge

19 För exempel från Australien, se exempelvis Mackinnon & Hearn 2012; Norman 2012; Maynard 2012. För exempel på idrottsevenemang i Nordamerika och det cirkumpolära området, se exempelvis Forsyth & Wamsley 2006; Heine 2013; Paraschak 1997.

20 Forsyth & Wamsley 2006.

21 Se t. ex. Mackinnon & Hearn 2012; Heine 2013; King 2006.

22 Fahléns & Skilles ovan nämnda studie (2016) utgör ett undantag.

23 Pedersen 2011, 2014; Skille 2012.

24 Pedersen 2011, 2014; Pedersen & Rafoss 1989; Rafoss 1993; Skille 2012, 2014.

25 Skille 2014, s. 36.

C. Pedersen belyst idrottens betydelse för att forma en gränsöverskridande samisk nationell identitet. Grundandet av den nordiska idrottsorganisationen "Sámiid Valastallan Lihttu" (Samernas idrottsförbund) år 1981²⁶ har, liksom upprättandet av ett samiskt fotbollslandslag under 1980-talet, fått exemplifiera den samiska idrottens gränslösa ideologi och förstärkt uppfattningen om samerna som *ett* folk som separeras av statsgränserna. Därutöver har samiskt deltagande i evenemang som Viva World Cup och Arctic Winter Games varit betydelsefullt för att dels framhäva en självförståelse som urbefolkning, och dels förstärka samhörigheten med andra urbefolkningar världen över.²⁷

Utifrån det befintliga forskningsläget om samisk idrott framträder några luckor som denna uppsats i någon mån kan fylla ut. Forskningen om samisk idrott återspeglar i första hand norska förhållanden, där organiseringen sköt fart under det sena 1970-talet och därmed sammanföll med den etnopolitiska våg som uppstod i kölvattnet av bland annat Altakonflikten.²⁸ De enda studier som berör svenska förhållanden har gjorts av Josef Fahlén och Eivind Å. Skille som i två artiklar visat att den samiska idrottens förutsättningar skiljer sig kraftigt åt mellan Sverige och Norge, något som till stor del kan förklaras utifrån skillnader i attityd från den statliga politikens håll. I Sverige tilldelas exempelvis den samiska idrotten inga statliga anslag, något som varit fallet i Norge sedan 2005.²⁹ Om den samiska idrotten även historiskt skiljt sig åt mellan de båda länderna är emellertid något som återstår att undersöka.

Den samiska idrotten i Sverige har blivit något förbisedd. Slagsidan åt det norska i forskningsläget framgår exempelvis av att det brukar heta att organisationen av samisk idrott påbörjades när det samnordiska idrottssamarbetets initierades mellan Sverige, Norge och Finland i slutet av 1970-talet, fast det själva verket bildades ett samiskt skidförbund i Sverige redan 1950.³⁰ Denna uppsats kastar därmed behövligt ljus över uppkomsten av särorganiserad idrottsverksamhet för samer. Den bidrar även till att synliggöra ett, vad det verkar, pionjärprojekt inom särorganiserad urfolksidrott eftersom Same-Mästerskapen uppstod redan 1948 – alltså mer än ett decennium innan urfolkens etnopolitiska idrottsvåg fick spridning världen över.

26 En interimsstyrelse bildades redan 1979. "Idrottsförbund för alla samer", *Samefolket*, nr 4 1979.

27 Pedersen 2011, 2014.

28 Pedersen 2013, s. 12, 21.

29 Fahlén & Skille 2016, 2017. Se även Skille 2012.

30 Fahlén & Skille 2016, s. 140; Pedersen 2011, s. 46; Pedersen & Rafoss 1989, s. 40. År 1973 omvandlades SSS till Svenska Samernas Idrottsförbund (SSIF).

I relation till tidigare forskning och det syfte som formulerades ovan är det särskilt relevant att undersöka huruvida Same-Mästerskapen, i likhet med annan urfolksidrott, kan betraktas som ett led i ett etnopolitiskt frigörelseprojekt. Det gäller i första hand den samiska idrottens eventuella betydelse för den gränslösa ideologin – den samiska nationella identiteten – som norsk forskning kunnat påvisa från sent 1900-tal och framåt. I detta sammanhang kan nämnas att Patrik Lantto i sin forskning om SSR och samers etnopolitiska mobilisering i Sverige har kunnat påvisa ett förändrat förhållningssätt till statsgränserna under 1950-talet. En tydlig strävan efter att betrakta samerna som ett folk fick genomslag under decenniet. Medborgarskapet kom därmed att nedtonas till förmån för den gemensamma etniska identiteten. Det framgår bland annat av att Nordiska Samerådet sammanträdde för första gången 1957, och av att statsöverskridande samarbeten och konferenser genomfördes av samiska organisationer från de nordiska länderna med allt tätare mellanrum.³¹ I vilken grad idrotten hade betydelse för denna statsöverskridande samiska identitet kommer förhoppningsvis att framgå i det följande.

Metod, material och uppläggning

Undersökningen bygger på ett varierat empiriskt material som består av tre huvudsakliga källtyper: tidningsartiklar, arkivmaterial och intervjuer. Pressmaterialet har samlats in i Kungliga Bibliotekets mikrofilmsavdelning i Stockholm. Veckorna före, under och efter Same-Mästerskapen har studerats systematiskt i följande tidningar från Norrbottens och Västerbottens län: *Norrbottens-Kuriren*, *Nordsvenska Dagbladet*, *Nordsverige*, *Norrskensflamman*, *Norrländska Socialdemokraten*, *Norrbottens Allehanda*, *Norrlandsfolket*, *Västerbottens Folkblad*, *Västerbottens-Kuriren*, *Umebladet*, *Norra Västerbotten*. Även *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* har genomgåts liksom samtliga nummer av *Samefolkets egen tidning* från 1948 till 1959. Ca 280 artiklar samlades in, alltifrån notiser till helsidesuppslag, vilka sedermera har analyserats och tolkats utifrån uppsatsens problemställning. Jag har särskilt sökt efter retorik, idéer, tänkanden och göranden som på ett eller annat sätt gav uttryck för den samiska identitetsformering som pågick i anslutning till Same-Mästerskapen.

Ett liknande förfaringssätt har tillämpats på arkivmaterialet. Svenska Skidförbundets styrelse-, VU-, och årsmötesprotokoll har studerats för att belysa den svenska idrottsrörelsens relation till den samiska idrotten. Vad gäller den sameidrottsliga organisations- och arrangörsnivån finns åtskilligt arkiverat i Åjttes samlingar i Jokkmokk där den samiska idrottsrörelsens handlingar förvaras i ett oförtecknat arkiv.³² Materialet utgörs av en dokumentsamling bestå-

³¹ Lantto 2003, s. 65ff; Lantto 2010, s. 551.

³² Dokument från de två första mästerskapen i Jokkmokk finns bevarade i Lennart Wallmarks personarkiv. En utmärkt presentation över tävlingsresultat, deltagarantal och arrangörsorter återfinns i Ivar Kuoraks bok *60 år på Samemästerskapsspåret* (2015).

ende av strödda protokoll från styrelse- och årsmöten, stadgar, tävlingsprogram och övrig dokumentation från SSS, liksom från den interimsstyrelse som var skidförbundets föregångare åren 1948–1950. Till skillnad från pressmaterialet är arkivhandlingarna primärkällor när det gäller vilka initiativ, aktiviteter och åtgärder som SSS vidtog i olika sakfrågor. Alla dessa frågor – om det så gällde kriterier för medverkan eller diskvalifikationsärenden, samt hur årsmöten och aktiva idrottsutövare förhöll sig till dessa – har analyserats som formande praktiker för samisk identitet. Materialet har dessvärre luckor och årsmötesprotokoll saknas från vissa år. Därutöver återger protokollen huvudsakligen beslut och endast i begränsad utsträckning de diskussioner som föranledde dem. Tidningsartiklar kompenserar i viss mån för dessa luckor, med förbehåll för att uppgifterna kommer från reportrars utifrånperspektiv. Sakupplysningar från intervjuade personer har skapat klarhet kring vissa detaljer, med reservation för att minnet givetvis påverkas av att mer än ett halvsekel har förflutit sedan de händelser och skeenden inträffade som här studeras. Pressmaterialet, arkivhandlingarna och intervjumaterialet har därmed sina möjligheter och begränsningar. Vederhäftigheten kan ändå sägas bli förstärkt genom att de olika källtyperna har kunnat trianguleras och därmed kompensera för varandras brister. Den ena av studiens två intervjuer har varit särskilt betydelsefull i detta avseende. Hans Korak (född 1930) vann under 1950-talet och det tidiga 1960-talet vid återkommande tillfällen den prestigefyllda renskötartävlingen, såväl individuellt som i lag. Korak hade även stor insyn och ett påtagligt inflytande över den samiska idrottsorganisationen i egenskap av styrelseledamot för SSS under 1950- och 1960-talen.³³

Den begränsning som kvarstår är att källmaterialet i stor utsträckning representerar den bild av Same-Mästerskapen som visades utåt. Om kritiska röster fanns mot hela idén om ett samiskt mästerskap, har de inte gjort något avtryck i vare sig pressmaterialet eller den samiska idrottsrörelsens handlingar. Det hindrar förstås inte att somliga kan ha hyst dessa uppfattningar av olika anledningar utan att för den skull ventilerat dem i ett offentligt sammanhang.

Den andra intervjun har genomförts utifrån andra bevekelsegrunder än att få kompletterande upplysningar till det skrivna materialet. Här har intentionen snarare varit att lyfta fram en samisk elitidrottsutövars individuella erfarenhet i relation till den offentliga representationen av samisk identitet som framträder i framförallt pressmaterialet. Idrottshistorikern Helena Tolvhed betraktar intervjuens ”subjektiva perspektiv som en iscensättning i samspel med sociala strukturer och dåtidens (vad gäller intervjumaterialet även dagens) dominerande föreställningar, där subjektet är socialt positionerat och begränsat”.³⁴ I detta sammanhang kan intervjuens bidrag bestå i att den enskilde individen

33 Hans efternamn stavades förr Kuorak, men numer Korak, vilket innebär att citatens stavning skiljer sig från brödtextens.

34 Tolvhed 2015, s. 132f.

retrospektivt får reflektera över och förhålla sig till de identitetspositioner som denne tillskrivits utifrån – en infallsvinkel som inte går att nå med enbart det tryckta och skrivna källmaterialet. Sunna Kuoljok (född 1932, efter giftermål Sunna Kuoljok Lind) hade närmast en stjärnstatus inom samisk idrott med sina 11 segrar i Same-Mästerskapen från 1949 till 1963. År 1959 valdes hon även in i styrelsen för SSS. Sunna Kuoljoks debut i skidspåren gav upphov till ett stort intresse även bland idrottsledare i flera skidklubbar. Som tävlande kom hon att representera både Jokkmokk, Arjeplog och Skellefteå, och hon tillhörde även den svenska skideliten och landslaget under några år. På SM-tävlingar i längdskidåkning hamnade hon som bäst precis utanför pallen.³⁵ Framgångarna gjorde Kuoljok till en offentlig person som var medialt mycket omskriven, såväl i anslutning till Same-Mästerskapen som vid landslagsuppdrag. Hennes egen röst nådde emellertid sällan ut i tidningsspalterna, vilket intervjun i detta sammanhang kan kompensera för.

Båda intervjuerna genomfördes i informanternas hem och hade karaktären av informella samtal som spelades in och pågick i ca två timmar. Urvalet av informanter gjordes genom att i det skrivna källmaterialet identifiera personer som dels medverkat i Same-Mästerskapen från ett tidigt skede och dels stod i framkant antingen som idrottsutövare eller som personer med inflytande över de organisatoriska aspekterna av evenemanget. Få ännu levande personer matchade dessa kriterier, Korak och Kuoljok undantagna. De debuterade båda i Jokkmokk 1949 och tillhörde sedan det absoluta toppskiktet i Same-Mästerskapen under 1950-talet, och de har båda suttit i styrelsen för SSS. Båda informanterna har varit delaktiga i forskningsprocessen genom att de fått läsa manuskript, samt att vi tillsammans har diskuterat vilka citat som valts ut och tolkningarna av dessa.

Undersökningen redovisas inte genom en kronologisk framställningsform. Istället belyser avsnitten tematiskt olika aktörer, företeelser och inslag som på ett eller annat sätt formade den samiska identiteten vid Same-Mästerskapen. Först redovisas de motiv som låg till grund för mästerskapens uppkomst, utifrån samiska idrottsledares perspektiv. Avsnittet därefter handlar om mästerskapens betydelse för den enskilde idrottsutövarens möjligheter att forma sin samiska identitet. Sedan förs en diskussion om hur det samiska kom att definieras utifrån de stadgar som angav vem som hade rätt att medverka i tävlingarna. Diskussionen följs av ett avsnitt där uppkomsten av SSS, och dess relation till den svenska idrottsrörelsen, står i fokus. Därefter förs ett resonemang om hur olika ekonomiska incitament, kopplade till publik, turism och kommers, hade betydelse för hur den offentliga bilden av samisk identitet framhävdes av aktörer såväl inom som utanför de samiska leden. Avslutningsvis diskuteras resultaten av undersökningen i relation till tidigare forskning.

35 Efter skidkarriärens slut blev hon även nordisk mästarinna i draghund, nordisk stil.

Samisk idrott på samiska villkor

I följande redogörelse läggs tonvikt på de samer som i egenskap av arrangörer eller i akt av styrelsemedlemskap i SSS diskuterade de bärande motiv som låg till grund för Same-Mästerskapens uppkomst.³⁶ Sjul-Axel Nejne engagerade sig tidigt i det organisatoriska arbetet kring Same-Mästerskapen och var som styrelsemedlem i SSS en tongivande aktör inom den samiska idrotten under flera decennier. I syfte att få landets sameföreningar engagerade i de idrottsliga frågorna underströk han i april 1948 att en av evenemangets viktigaste uppgifter var att samer ”i ädel tävlan få kämpa med varandra, samt just i den gren skidsporten, som vi samer var de första som började med”.³⁷ Även prisansaffningskommittén framhöll samma år att samerna var de första att bedriva skidsport i Sverige:

Lapparna äro de, som i vårt land först idkat skidsporten och äro också de som först anlitats såsom tävlingsåakare – Nordensköldstävlingen Purkijaur–Kvik-kjokk och åter den 3–4 april 1884. Lapparna deltaga numera icke så mycket i tävlingsåakningen; de har icke tillräcklig tid till förfogande för den träning som vår tids tävlingsåkning fordrar. Men intresset för skidsportens utövning finnes kvar, och det är detta intresse som gör, att dessa mästerskap nu anordnas.³⁸

Vad som tydligt framträder är ett kollektivt idrottsminne av den moderna längdskidåkningen som ursprungligen samisk, men att den samiska närvaron i skidsporten sedermera avtagit. ”Samerna ha numera icke möjligheter att i större utsträckning deltaga i allmänna tävlingar”, menade Jovva Spik och Petter Erik Kuoljok under förberedelserna inför 1949 års samemästerskap.³⁹ Orsaken till detta ansågs bero på att färdigheterna som vardagens kroppsarbete medförde inte var tillräckliga i den ökande konkurrensen. För renskötande samers del var det svårt att få möjlighet att specialträna sig, vilket ansågs bidragande till att den skididrottsliga storhetstiden tagit slut.⁴⁰ ”Vårt arbete i renskogen omöjliggör riktig träning”, framhöll Nikolaus Utsi vid Same-Mästerskapen 1961.⁴¹ Samtidigt som renskötaryrket ansågs svårt att kombinera med skidåkning på högsta nivå, bör det påpekas att de som var aktivt verksamma inom denna näring utgjorde en minoritet av alla samer i Sverige. Resonemanget exklude-

36 Den person som i störst utsträckning hade för vana att ventilerat sina åsikter i frågan var Lennart Wallmark, som var något av en inofficiell ideolog för den samiska idrotten under de första åren. I tal och text betraktade han mästerskapen som ett normativt inslag i ett annars depraverat svenskt idrottsliv som han ansåg hade gett efter för kommers, nöjeslystnad och materiell nytta. Jag har i ett annat sammanhang redogjort för Wallmarks idrottsideologi och lämnar den därför, med några undantag, åt sidan. Lidström 2017a.

37 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Rundskrivelse till samtliga sameföreningar.

38 Åjtte, LW, F10:13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk 6 o 8 mars 1948, Upprop.

39 Åjtte, LW, F10:13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk 26–27 feb. 1947 [sic], Lapska mästerskapen på skidor 1949.

40 ”Segraren i 1929 års Vasalopp.”, *Samefolkets egen tidning*, nr 1 1929.

41 ”Specialtävlingar för samer”, *Västerbottens-Kuriren* 6/3 1961.

rade därmed majoriteten av befolkningen – de som inte var verksamma som renskötare.⁴² Det finns anledning att återkomma till frågan om den formella betydelse som renskötselns näringen hade för Same-Mästerskapen under evenemangets första decennier.

Uppkomsten av Same-Mästerskapen tog alltså avstamp i en strävan efter att återföra längdskidsporten till sin samiska hemvist. I ett längre historiskt perspektiv måste behovet av ett idrottsligt mästerskap enbart för samer betraktas i relation till den villkorade ställning som samer över tid haft i den moderna skidsportens historia. Visserligen var den samiska närvaron påtaglig och framgångarna åtskilliga i de nationella tävlingarna kring sekelskiftet 1900. Det inflytande som samer kunde utöva på de omfattande vinteridrotts-evenemangen var dock litet, för att inte säga obefintligt. Redan vid de Nordiska Spelen under 1900-talets första kvartssekel arrangerades tävlingar som utgick från renskötselns praktiker. På Skansen i Stockholm genomfördes exempelvis ”täfling för lappar i skidkörning efter renar”, således en tidig form av den under senare decennier – särskilt i Norge – mycket populära renkapplöpningen.⁴³ Dessa samiska tävlingar i den kungliga huvudstaden kan betraktas som ett tidstypiskt inslag i det starkt turistbetonade evenemang som Nordiska Spelen var.⁴⁴ Same-Mästerskapen utgjorde snarare ett led i en strävan efter att bedriva en tävlingsverksamhet där samer tävlade på egna villkor, med eget inflytande över hur arrangemanget utformades.⁴⁵ Det uppskattades att ”samerna själva tar initiativet”, som ordföranden i Offerdals sameförening formulerade det.⁴⁶

Uppkomsten av Same-Mästerskapen kom att aktualisera frågan om på vilket sätt den samiska identiteten skulle framhållas genom idrott. Det kunde å ena sidan göras internt, där det primära var att samer kunde komma samman för inbördes tävlan. Å andra sidan kunde det ske externt, genom att hävda sig i konkurrensen med övriga svenska skidåkare. Denna problematik har utifrån en norsk horisont berörts av Geir Grenersen som framhåller att samiska framgångar i tävlan mot norska skidåkare varit betydelsefulla för att signalera självhävdelse och styrka. Senare tiders Same-Mästerskap har haft en viktig funktion för att kommunicera den samiska tillhörigheten och identiteten, men tävlingarna har till största del intresserat den samiska befolkningen och därmed haft en ringa betydelse för hävdelsen utåt, gentemot den omgivande befolkningen.⁴⁷

42 Här kan nämnas att J. A. Persson, en same som sensationellt vann Vasaloppet 1929, inte heller han var renskötare, även om sportjournalister på förhand antog att så var fallet. Lidström 2017b, s. 665f.

43 Se tex. ”Nordiska spel i Stockholm 1901.”, *Dagens Nyheter* 28/10 1900; ”Nordiska spelen.”, *Dagens Nyheter* 14/2 1901. För en översikt om renkapplöpningens historia, se Hætta 2016.

44 Om Nordiska Spelen, se Yttergren 2006, kap. 3; Jönsson 2001.

45 Detta ligger i linje med tidigare forsknings slutsatser om de norska Same-Mästerskapen under de senaste decennierna. Se särskilt Pedersen 2011, s. 55f.

46 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Paul Rönnegren till Sjul Axel Nejne, 3/6 1948.

47 Grenersen 1995, s. 206–211.

I anslutning till Same-Mästerskapens uppkomst i Sverige fördes den externa linjen fram av Sjul-Axel Nejne, som hoppades att Same-Mästerskapen, för samernas del, skulle ge "ökade möjligheter att delta och bättra oss i den svenska konkurrensen".⁴⁸ Evenemanget skulle i den bemärkelsen bli sporren som kunde få samer att hävda sig i nationella tävlingar, och därmed återupprätta något av den samiska skidåkningens forna glans i Sverige. Detta synsätt har dock bara återfunnits vid ett tillfälle i källmaterialet och tycks därmed inte ha varit tongivande. Mer framträdande var synsättet på Same-Mästerskapen som en idrottslig kulturdemonstration där det handlade om att manifestera skidåkningens samiska rötter, samt om att iscensätta en idrottsform som var unik för samerna, nämligen renskötartävlingen.⁴⁹ Värnandet om skidåkningens anor vägde på detta sätt tyngre än segrar i prestigefyllda SM-tävlingar. Per Johan Fjällström från Tärna sameförening, en av 1954 års arrangörer av Same-Mästerskapen i Lycksele, månade om "att spelen inte bara skulle bli en tävlan om priser utan även en gemensam kamp om att föra samernas kulturarv vidare".⁵⁰ Även för Spik och Kuoljok vägde det idrottsliga kulturarvet tungt: "För att [...] bevara traditionen med skidsportens utövande ha dessa lapska mästerskap tillkommit."⁵¹ Eftersom kulturgärningen tycks ha tillerkänts en större betydelse än själva tävlandet, blev det även nödvändigt att iscensätta ett skideevenemang där den samiska idrottsidentiteten kunde framhävas på nya sätt. "Dessa mästerskap ha", enligt Spik och Kuoljok, "förvisso en stor uppgift att fylla, både ur idrottslig och praktisk synpunkt. I mästerskapen ingår en tävling – renskötarstafett kallad –, vari förutom skidåkning ingår för samerna så viktiga grenar som lassokastning och skytte".⁵²

Längdskidåkning var sedan långt tillbaka ett integrerat samfärdsmedel inom renskötelsen. Genom att låta andra praktiker inom samma näring transformeras till en modern tävlingssport, kunde således en revitalisering ske av den samiska idrottskulturen. Men den samiska identiteten förstärktes inte främst på konkurrensmässiga grunder – genom framgångar i tävlan mot skidåkare som inte var samer. Särorganiseringen – att samer tävlade mot samer – liksom att skididrotten tillfördes identitetsmarkörer i form av renskötartävlingens lassokastning och skytte mot vargmål, blev på så sätt centrala beståndsdelar i den etnicitetsgräns som genom Same-Mästerskapen formades mellan samisk och svensk idrott.

48 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Rundskrivelse till samtliga sameföreningar.

49 Se Skille 2013, s. 34–36 för en diskussion om hur samisk identitet genom idrott kan framhävas på två olika sätt, dels genom att besegra norrmän i s. k. "universella" sporter och dels genom inhemska sporter som mer syftar till att demonstrera ett samiskt kulturarv i offentligheten.

50 "Kyligt men kyrkhögtidligt vid samespelens invigning", *Nordsvenska Dagbladet* 15/2 1952.

51 Åjtte, LW, F10:13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk 26–27 feb. 1947 [sic], Lapska mästerskapen på skidor 1949.

52 Åjtte, LW, F10:13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk 26–27 feb. 1947 [sic], Lapska mästerskapen på skidor 1949.

Att korsa skidsportens etniska gränser

Uttrycket "civil" är ett nyckelord för att förstå hur etnicitetsgränser formades vid Same-Mästerskapen. *Norrbottnens-Kuriren* skrev att "[d]e flesta deltagarna tävlar i det 'civila' för olika idrottsföreningar och man kunde se på tävlingsdräkterna vilka klubbar de tävlande representerar".⁵³ Även de åskådare som inte var samer kunde falla in under begreppet: "En stor del av åskådarna var samer och deras dräkter tävlade om att dra de 'civilas' ögon till sig."⁵⁴ De "civila" kunde därmed avse både samer och "icke-samer", vilket indikerar att det var situation snarare än person som var styrande för när och hur den etniska identiteten skulle framhävas. Vid Same-Mästerskapen var man same eftersom etniciteten där fyllde en funktion. Man tävlade för lappbyn inom en idrottslig verksamhet som organiserades av SSS. I övrigt var man "civil" och tävlade för en svensk idrottsförening som sorterade under det RF-anslutna Svenska Skidförbundet. Den etniska identiteten var således situationsbetingad, i så motto att den framhövdes vid Same-Mästerskapen och stod tillbaka i andra idrottsliga sammanhang.⁵⁵

Den situationsbetingade identiteten var särskilt påtaglig för dem som tillhörde elitskiktet i Same-Mästerskapen samtidigt som de representerade Sveriges skidlandslag. Det framgår inte minst av intervjun som genomförts med Sunna Kuoljok. För hennes del gav skidåkningen en möjlighet att röra sig mellan renskötarlivet och omvärlden utanför det samiska samhället. "Jag kan inte för folk beskriva vad den [idrotten] har betytt för mig. [...] Jag brukar säga att jag kom från kåtan och ut i världen".⁵⁶ Sunna understryker även att betydelsen av hemtrakten, med dess topografi och geografi, kom att framträda tydligare just genom skidåkarlivets resor: "Det konstiga var att när man hade tävlat och varit ute i världen, då tyckte man det var skönt att få komma in i Sarek och springa i dalarna där [...] Det var någonting helt annat." För Sunnas del var Same-Mästerskapen betydligt mer än dess tävlingar. I detta evenemang tävlade hon på hemmaplan, och därför värderades mästerskapet högre än andra tävlingar: "När det är Same-SM, då ska jag åka Same-SM, då får alla andra tävlingar stå över. [...] Det är Same-SM som är prioriterat. [...] Jag kände att någonting vill jag göra för mitt samefolk."

Fram till dess att Sunna som 17-åring 1949 började tävla i större sammanhang hade förhållningssättet till skidåkningen varit ganska lekfullt. Träningen utgjordes ofta av spring- och skidturer i Sarek tillsammans med bröderna. Efter att ha "upptäckts" kom hon att införlivas i den svenska elitskidträningens

53 "Allan Andersson vann överlägset samernas SM", *Norrbottnens-Kuriren* 2/3 1957.

54 "Ranbyn och Sunna Kuoljokk triumferade i samernas SM", *Norrländska Socialdemokraten* 24/2 1951.

55 Jfr Eriksen 1998, s. 42f.

56 Samtliga citat och uppgifter om Sunna Kuoljok är, om inget annat anges, hämtade från min intervju med henne den 16/1 2016.

rationaliseringsprocess, däribland de träningsläger för eliten som i allt större utsträckning arrangerades under 1950-talet.⁵⁷ Sunna blev känd för sin säregna men vackra åkstil som ofta gav upphov till estetiska omdömen i tidningarna. Lennart Wallmarks beskrivning är karakteristisk och kom att repeteras under årens lopp: "Hon åker lika lätt som en svala flyger."⁵⁸

Sunna deltog även i de träningssammankomster som organiserades i Vålådalen under ledning av Gösta Olander och den svenske skidledaren Inga Löwdin. Hon fick dessutom komma till Bosön och genomgå fysiologen Per-Olof Åstrands konditionstester på träningscykel, något som utgör sinnebilden av det vetenskapliggörande av konditionsträning som pågick under 1950-talet.⁵⁹ Sammanhållningen och gemenskapen var alltid mycket god vid landslagets sammankomster. Men genom journalisters särskilda intresse för Sunnas samiska bakgrund kom hon i mediala sammanhang att särskiljas från de andra skidåkarna, vilket var nog så frustrerande när rapporteringen ofta var fördomsfull och präglad av en schabloniserad föreställningsvärld om samisk livsstil och kultur. Särskilt minns Sunna hur reportrar blev eld och lågor när simträning stod på schemat på Bosön: "Då skulle de ta bilder på mig bara för att jag kunde simma, för att jag var same!" Det enkla faktum att Same-Mästerskapen var en idrottsmiljö för samer förklarar således den stora betydelse som evenemanget hade för Sunna. För som same i svenska skidlandslaget hade hon erfarenheter av det motsatta. Den mediala uppmärksamheten lade stor tonvikt just på att hon tillhörde en minoritet och därmed förväntades vara annorlunda i förhållande till de övriga idrottsutövarna.

Sunna pendlade mellan å ena sidan en svensk skidklubbs- och landslagsmiljö, å andra sidan en samisk idrottsmiljö. Båda dessa värderades högt, men utifrån olika bevekelsegrunder. I Same-Mästerskapen samsades tävlingslusten med samisk kultur och samkväm. I landslagssammanhang fick däremot den samiska identiteten stå tillbaka. Där stod enbart tävlandet i fokus: "Det var ju så märkvärdigt att jag var sameflicka på alla sätt och vis. [...] Men det skulle ta för mycket energi om jag skulle börja försvara det samiska och sen ställa mig på skidor och åka [...]. Det var skidor det gällde." Att röra sig mellan dessa idrottsmiljöer kunde dock vara komplicerat. Visserligen hade hon ett mycket starkt stöd från sin omgivning. Men samtidigt kunde resorna med skidlandslaget i Sverige och utomlands ge upphov till farhågor om att tävlandet skulle föra henne bort från hemtrakten och den samiska livsstilen. Bland annat skrev den välkände samiske poeten Paulus Utsi en dikt som tillägnades Sunna och som även underströk just vikten av att måna om – och återvända till – renskötarlivet. Att den etniska identiteten i så hög grad framträdde i anslutning till

57 Svensson 2014, 2017.

58 "Då var det Allan och Sunna, Paulus och Aina – Nu är det Görel och Nils Gustav", *Sam-folket*, nr 3 1974. Se även "Syskonen Baer dominerade första dagens samemästerskap", *Västerbottens-Kuriren* 4/3 1950.

59 Jfr Svensson 2017.

Sunna Kuoljoks skidkarriär torde därför höra samman med att denna identitet fick betydelse och aktualitet just när hon utmanade och korsade de etniska gränser som formades både innanför och utanför det samiska samhälle hon kom ifrån som ung och framgångsrik längdskidåkare.

Mästerskap för vilka samer?

Det har framgått att de kulturella identitetsmarkörer som framhävdes vid Same-Mästerskapen utgick från renskötseln. Denna näring låg även till grund för hur den etniska identiteten kom att formaliseras vid mästerskapen, närmare bestämt genom den definition som tillämpades för att avgöra vem som var att betrakta som same med rätt att medverka i tävlingarna. Inga kriterier för det första mästerskapet 1948 har återfunnits i källmaterialet. Inför 1949 års mästerskap enades arrangörerna om följande formulering, som med obetydliga förändringar kom att bli bestående under hela undersökningsperioden: "För deltagande i de Lapska Mästerskapen äger en var som har rätt till renskötsel enligt lag om de Svenska Lapparnas rätt till renbete i Sverige av år 1928."⁶⁰ Rätt till renbete hade, enligt 1928 års lag, "den som är av lapsk härkomst, såframt hans fader eller moder eller någon av dessas föräldrar såsom stadigvarande yrke drivit renskötsel eller biträtt däri".⁶¹

Karaktistiskt för den renbeteslag som låg till grund för mästerskapens urvalskriterier är att den inte tog hänsyn till samers självidentifikation. Eftersom det var svenska staten som definierade vem som tillhörde den samiska gruppen och inte samerna själva, utgick lagen alltså från majoritetssamhällets och statsmaktens uppfattning. Hur renskötselrätten skulle gå i arv till nästa generation byggde på en starkt genuskodad reglering som inte bara utgick från släktband, utan även giftermål.⁶² Lagstiftningens kategoriska uppdelning i renskötande och icke renskötande har historiskt fått stora konsekvenser för samers levnadsbetingelser. De som saknade renskötselrätt betraktades inte som "äkta" samer. De marginaliserades istället av statsmakten och kunde inte göra anspråk på sär rättigheterna som var de renskötselberättigades privilegium. De som omfattades av renskötselrätten kom i praktiken att delas upp i tre kategorier, nämligen "aktiva renskötare", "icke-aktiva renskötande samer" och "icke-medlemmar i lappbyn". Samer som tillhörde de två första kategorierna

60 Äjtte, LW, Fro, 13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk, 26–27 febr 1947 [sic], Protokoll fört vid sammanträde den 16 januari 1949 om förberedelserna för Lapska Mästerskapen (L.M.) i Jokkmokk den 26 och 27 febr. 1949.

61 *Lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige samt lag om renmärken* 1933, s. 3. I sin avhandling beskriver Ulf Mörkenstam (1999) utförligt hur statsmakten historiskt konstruerat en samisk identitet som utgick från renskötseln och exkluderade sådant som föll utanför denna näring.

62 En renskötselberättigad kvinna miste sin renskötselrätt om hon ingick äktenskap med en man som saknade rätt till renbete. På motsvarande sätt erhöll en icke renskötselberättigad kvinna renskötselrätt om hon ingick äktenskap med en renskötselberättigad man. Amft 1998, s. 605.

hade medlemskap i en lappby. Den andra kategorin åsyftar de lappbymedlemmar som inte aktivt utnyttjade sin renskötselrätt. De som tillhörde den tredje kategorin ägde renskötselrätt, men utan medlemskap i en lappby kunde denna rätt i praktiken inte utnyttjas.⁶³

Samtliga dessa tre kategorier av renskötselberättigade samer hade alltså rätt att medverka i Same-Mästerskapen. Därigenom uppstod följande utmaning: Vilken lappby skulle de renskötselberättigade utan lappbymedlemskap representera? Särskilt aktuell blev denna fråga vid stafetterna och renskötartävlingarna. Följande regel tillämpades vid 1949 års mästerskap: "För deltagande i stafettävlingar äger även den som icke tillhör lappby vars föräldrar bedrivit renskötsel att tävla för den lappby där hans föräldrar varit och bedrivit renskötsel."⁶⁴ Det skulle dock visa sig svårt att skapa ett enhetligt regelverk i denna fråga. De uppdaterade och mer tydliggörande kriterier för medverkan som antogs 1953 slog fast att:

Den tävlande skall representera den lappby han tillhör eller såvida han ej bedriver renskötsel den lappby inom vilken han har rätt till renskötsel eller har i fem år varit mantalsskriven. I sistnämnda fall sändes intyg därom till SSS. I tveksamma fall äger skidförbundet rätt att bestämma.⁶⁵

Frågan ställdes på sin spets vid 1957 års mästerskap i Jokkmokk, då en protest inlämnades mot Kalasvuoma lappby. Lagets medlemmar skulle ha haft tävlande som inte hade varit mantalsskrivna inom lappbyns område under minst fem år. Efter att SSS:s ordförande Nils Eric Spiik inhämtat mantalsskrivningshistorik från pastorsämbetet i Kiruna, slogs det fast att de tävlande inte hade levt upp till kraven, varpå laget i oktober 1957, således ett halvår efter att mästerskapet genomförts, diskvalificerades.⁶⁶ Reglerna kom därefter att revideras och lättas upp så att de tävlande själva fick möjlighet att påverka vilken lappby de skulle representera.⁶⁷

Utifrån de kriterier för medverkan som tillämpades kan Same-Mästerskapen anses ha bidragit till vad Israel Ruong kallat "en hård kategoriklyvning av samefolket i renskötande och icke-renskötande", som primärt utgick från majoritetssamhällets syn på samerna, och inte från samerna själva.⁶⁸ Det var statsmaktens definitioner som tillämpades vid Same-Mästerskapen, och något

63 Amft 1998, s. 601.

64 Äjtte, LW, F10, 13, Lapska mästerskapen i Jokkmokk, 26–27 febr 1947 [sic], Protokoll fört vid sammanträde den 16 januari 1949 om förberedelserna för Lapska Mästerskapen (L.M.) i Jokkmokk den 26 och 27 febr. 1949.

65 Äjtte, SSIF, SM 1948–1959, Cirkulärskrivelse från Svenska Samernas Skidförbund till deltagarna i Samemästerskapen på skidor 1958.

66 Äjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Nils Eric Spiik till Jukkassjärvi sameförening, oktober 1957.

67 Äjtte, SSIF, SM 1948–1959, Protokoll fört vid sammanträde i Vilhelmina den 8 mars 1958 med Svenska Samernas Skidförbund.

68 Ruong 1982, s. 181.

alternativ till dessa formulerades inte vid denna tid från de samiska leden.⁶⁹ I praktiken innebar det att endast en begränsad andel av den samiska befolkningen i Sverige hade formell rätt att tävla medan de samer exkluderades som stod utanför såväl renskötseln som renskötselrätten.⁷⁰ Likafullt uppstod diskussioner om enskilda gränsfall. Om Same-Mästerskapen i Sorsele 1956 skrev *Västerbottens-Kuriren*: "Tyvärr lär inte sametävlingen varit 'ren'. Enligt många uppfattning fanns det några åkare som inte kunde räkna sig till samer."⁷¹ Hans Korak, som satt i SSS:s styrelse under 1950-talet, uppger dock att det generellt inte rörde sig om några "hårklyverier" i fråga om vem som hade rätt att tävla. Genom att se till efternamn, släktband och orten man kom ifrån, uppstod sål-
lan några diskussioner.⁷²

Vilka som fick medverka i Same-Mästerskapen under de första tolv åren måste betraktas i ljuset av den relation mellan renskötande och icke renskötande samer som varit en ständigt aktuell fråga inom samernas etnopolitiska mobilisering från det tidiga 1900-talet och framåt. Patrik Lantto har i flera studier ingående studerat hur SSR förhållit sig till statsmaktens och majoritetssamhällets fixering vid nomadismen och renskötseln i bilden av det samiska. Elsa Laula och Torkel Tomasson är exempel på samiska frontfigurer som under 1900-talets första hälft verkade för en mer inkluderande definition.⁷³ Tomasson, mångårig redaktör för *Samefolkets egen tidning*, såg det som mer centralt att ta hänsyn till samers självbild än yrke, näringsfång och statsmaktens kategoriseringar i definitionen av vem som är att betrakta som same.⁷⁴

SSR bildades 1950, med Gustav Park som ordförande under organisationens första decennium. Karakteristiskt för SSR under Parks ledning var att majoritetssamhällets offentliga bild av det samiska i hög grad kom att internaliseras. Det var huvudsakligen fjällrenskötseln som hade prioritet, och denna näring ansågs utgöra den samiska kulturens grundstomme, låt vara att SSR gjorde anspråk på att representera alla samer. Situationen kom dock att förändras, vilket tydligast märktes när Israel Ruong 1960 blev SSR:s nya ordförande och dessutom övertog redaktörskapet för *Samefolkets egen tidning* (som från och med samma år kom att heta *Samefolket*). Ruong var mån om att samerna skulle betraktas som en urbefolkning, snarare än en minoritet

69 Paraschak har visat hur det vid turneringar och idrottsevenemang för indianer i södra Kanada tillämpats likartade exkluderande kriterier för medverkan, som på ett likartat sätt utgått från statsmaktens definitioner snarare än indianers självidentifikation. Paraschak 1997, s. 7–9.

70 Amft 2000, s. 77; Amft 1998, s. 596. 1950 uppges ca 2 600 samer ha fått sin försörjning genom renskötseln. Ett betydligt större antal samer hade dock rätt att medverka i Same-Mästerskapen eftersom många hade rätt att bedriva renskötsel utan att för den skull vara aktiva inom näringen. Antalet samer i Sverige 1962, tre år efter undersökningsperiodens slut, uppges ha varit omkring 15 500–16 000. Lantto 2003, s. 137, 189f.

71 "Vilhelmina norras lag bäst i stafettävlingen", *Västerbottens-Kuriren* 19/3 1956.

72 Intervju med Hans Korak 13/1 2017.

73 Lantto 2003, s. 211.

74 Lantto 2000, s. 286.

som definierades utifrån svensk lagstiftning. Avsikten var därmed att åstadkomma en förskjutning gällande varifrån den samiska identiteten skulle ta sin utgångspunkt: från en näringsrelaterad som utgick från renskötseln till kulturella kriterier som huvudsakligen utgick från språket.⁷⁵ Vad denna uppsats undersökningsperiod beträffar, framgår att den unga samiska idrottsrörelsen inte utvecklades i samma riktning som den etnopolitiska rörelsen i stort. Den samiska idrotten internaliserade statsmaktens definition av det samiska, medan SSR i allt högre grad kom att formulera en alternativ bild, utifrån samers egna villkor och definitioner.

Svenska Samernas Skidförbund

Inledningsvis nämndes att den samiska idrotten i Sverige utmärker sig genom att stå utanför RF. Genom att undersöka omständigheterna för upprättandet av den samiska idrottsorganisationen, samt att belysa dess förhållande till den svenska idrottsrörelsen, kan förhoppningsvis motiven bakom särorganiseringen framträda. Det blir då särskilt relevant att utröna huruvida relationen mellan den samiska och den svenska idrottsrörelsen präglades av antagonism eller samförstånd. Redan i anslutning till de första Same-Mästerskapen 1948 uppstod embryot till den samiska idrottsrörelsen, vars enda uppgift till en början var att göra mästerskapen till ett årligt återkommande evenemang. Tävländ och andra engagerade samlades till ett möte där stiftandet av en samisk idrottsförening diskuterades "livligt", som pressen formulerade det.⁷⁶ Frågan tycks ha uppfattats som kontroversiell, då det ansågs att tävlingarna riskerade att inkräkta på den gängse svenska idrottens revir. "Många ansåg det vara en farlig väg att beträda", skrev *Västerbottens-Kurirens* utsände reporter, "och befärade att lapska mästerskapen på något sätt skulle komma att stå i motsättning mot SM". Andra såg det inte som så allvarligt och menade att "det inte kunde vara värre med lapska mästerskap än med IOGT-mästerskap".⁷⁷ Någon samisk idrottsorganisation bildades inte under de första åren. Istället formerades en interimsstyrelse som arbetade vidare med frågan. Två år senare, i Vilhelmina 1950, bildades så den organisationskommitté som alltså fick namnet Samernas Skidförbund (senare Svenska Samernas Skidförbund).⁷⁸ Det nybildade skidförbundets verksamhet bestod av att utarbeta stadgar för – och utse arrangörer av – Same-Mästerskapen.

Den initiala tveksamheten till att upprätta en samisk idrottsorganisation kan betraktas i ljuset av RF:s dominerande ställning i idrottslivet. Det står även klart att motiven till att upprätta en självständig samisk idrottsorganisation inte

⁷⁵ Lantto 2003, s. 210ff.

⁷⁶ "Samerna ämnar nu bilda sin egen idrottsorganisation", *Aftonbladet* 9/3 1948.

⁷⁷ "Familjen Fjällgren hedrade sig vid de första samemästerskapen", *Västerbottens-Kuriren* 8/3 1948.

⁷⁸ Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Sammanträde med Same-Mästerskapskommittén i Vilhelmina den 4 mars 1950.

handlade om självhävdelse eller motstånd riktat mot den svenska idrottsrörelsen. I själva verket hade SSS och Svenska Skidförbundet (SSF, Specialförbund inom RF) täta kontakter. Relationen mellan dessa parter var allt annat än konfliktladdad. Den handlade istället om ekonomiska spörsmål och eventuella organisatoriska samarbeten mellan de båda idrottsrörelserna. Redan vid de första mästerskapen ventilerades i den norrbottniska lokalpressen de samiska idrottsledarnas förhoppningar om ekonomiskt stöd från SSF.

För att kunna realisera sina planer på en mera verksam idrottspropaganda bland lappungdomen hoppas de ansvariga ledarna och initiativtagarna till samemästerskapen på stöd från Svenska skidförbundet. Denna lovvärda strävan att berika svenskt idrottsliv är även värt all uppmuntran och man kan tycka att det bör ligga Riksidrottsförbundet varmt om hjärtat att giva lappfolket ett handtag.⁷⁹

Under de följande åren ansökte SSS återkommande hos SSF om medel för genomförandet av Same-Mästerskapen.⁸⁰ Ingenting tyder på att några medel kom att tilldelas den samiska idrotten, trots att SSF:s ordförande Sigge Bergman var mycket välvilligt inställd till den. Från svenska landslagssammanhang var Bergman välbekant med några samiska toppåkare som hade för vana att dominera i Same-Mästerskapen, däribland Allan Andersson från Idre och Sunna Kuoljok från Jokkmokk. Som inbjuden hedersgäst vid Same-Mästerskapen i Sorsele 1956 underströk Bergman att när "samer representerat Sverige vid utomlandstävlingar så hade dessa skött sig utomordentligt och varit en prydnad för landet".⁸¹ Han framhöll vid samma tillfälle sitt engagemang för den samiska idrotten på följande vis:

Skulle inte Svenska skidförbundet kunna hjälpa till med att göra dessa mästerskap än mera publikdragande och anslutningsmässigt större? Jag har ännu inte hittat på någon lösning på detta men hoppas att vårt samarbete skall fortsätta och att vi i Svenska skidförbundet därmed får bistå samerna vid kommande tävlingar.⁸²

Det tycks av citatet att döma, liksom av nyss nämnda brevväxling, som om Bergman personligen ivrade för att SSF skulle bistå den samiska idrotten, om det så var ekonomiskt eller organisatoriskt, men att han stötte på patrull när beslut skulle förankras i idrottsrörelsens förbundsstyrelser och verkställande utskott. Åren 1956 och 1957 fördes diskussioner om huruvida SSS skulle kunna anslutas till SSF (och därmed RF), något som Bergman tycks ha ställt sig positiv till.⁸³ Problemet var bara att SSS betraktades som ett separat förbund

79 "Samerna får idrottsorganisation", *Norrbottens-Kuriren* 11/3 1948.

80 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Sigge Bergman till Sixten Persson, 13/11 1950; Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Arvid Kaddik till Sigge Bergman, okänt datum.

81 "Kring Same-SM", *Västerbottens Folkblad* 17/3 1956.

82 "Skidförbundet vill ha samarbete med samerna", *Västerbottens-Kuriren* 17/3 1956.

83 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Sigge Bergman till Arvid Kaddik, 11/4 1956.

och som sådant kunde det inte upptas i RF. När frågan i juli 1956 hamnade på RF:s bord lät man det samiska skidförbundet förstå att "[s]om bekant ha vi i Riksidrottsförbundet ett specialförbund för skidor, som administrerar alla med skididrotten sammanhörande frågor. Av den anledningen kan Ni ej beviljas inträde i Riksidrottsförbundet som särskilt förbund (eller förening)".⁸⁴ Ett halvår senare lät SSS höra av sig på nytt då det "[e]nligt försljandanden skulle [...] ha blivit en del lättnader beträffande inträde av en del idrottsförbund i Riksidrottsförbundet".⁸⁵ Nu var RF:s tonläge inte lika avfärdande, och det föreslogs att "sedan sådan namnändring skett att ordet 'förbund' utgår" så skulle SSS kunna "anslutas till Riksidrottsförbundet och Svenska Skidförbundet som förening".⁸⁶ Från SSS:s sida tycks det inte ha funnits något helhjärtat engagemang för saken och någon anslutning av den samiska idrotten till RF kom aldrig till stånd, varken vid tiden för denna uppsats undersökningsperiod eller senare. Frågan handlade av allt att döma om ekonomi. Det var RF som förfogade över statens anslag till idrotten, och således var det bara RF-anslutna förbund och föreningar som kunde tilldelas ekonomiska medel.⁸⁷ Vad SSS beträffade, kunde något ekonomiskt stöd inte komma i fråga så länge man stod utanför. Samtidigt var det bärande argumentet för att inte uppgå i den svenska idrottsrörelsen att anslutningen i sig skulle bli kostsam för det samiska skidförbundet.⁸⁸

Det har i vart fall framgått att SSS inte uppvisade någon antagonistisk inställning till den svenska idrottsrörelsen. Inte heller förelåg några politiska motiv till att den samiska idrotten organiserades separat från RF. Istället upprätthöll man en god relation till SSF för att därmed hålla dörrarna öppna för eventuellt ekonomiskt eller organisatoriskt stöd från RF:s håll. Med den särorganiserade lösningen förblev den samiska idrotten självständig och den etniska gränsen visavi den svenska idrotten förstärkt, vilket förmodligen inte hade blivit fallet om den samiska idrotten inordnat sig i det enorma RF-komplexet som en enskild förening. Men autonomin ledde samtidigt till en marginaliserad position,

84 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Sveriges Riksidrottsförbunds kansli till Arvid Kaddik, 7/7 1956. Det föreslogs istället att sameföreningarna skulle söka medlemskap i RF, något som Bergman uppmuntrade SSS att försöka åstadkomma. Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Sigge Bergman till Arvid Kaddik, 24/4 1956.

85 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Arvid Kaddik till Sveriges Riksidrottsförbund, 10/1 1957.

86 RA, FVU, Protokoll, fört vid sammanträde med Sveriges Riksidrottsförbunds förvaltningsutskott tisdagen den 29 januari 1957. Sigge Bergmans förslag gick ut på att SSS skulle kunna bli medlem i SSF på samma sätt som Skidfrämjandet. Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Sigge Bergman till Arvid Kaddik, 11/4 1956. Skidfrämjandet hade tidigare haft monopol över den organiserade skididrotten, men kom sedan att succesivt utmanövreras av – och inordna sig i – RF genom att få en underordnad position som förening inom SSF. Se Lindroth 1987, s. 174–177; Yttergren 2006, kap. 2.

87 Om RF och statsanslagsfrågan, se Norberg 2004, kap. 2–6.

88 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Protokoll fört vid sammanträde med styrelsen för Svenska Samernas Riksförbund [sic] i Arvidsjaur den 22 januari 1956. Se även Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Protokoll fört vid årsmöte med Lapska Skidförbundet i Lycksele lördagen den 5 mars 1955.

eftersom den samiska idrotten till skillnad från annan svensk idrott stod utan anslag. Finansieringsfrågan behövde därför lösas på andra sätt. Intäkter från entrébiljetter blev särskilt nödvändiga inkomstkällor. Höga publiktal gick även hand i hand med turism och kommers, som i sin tur ledde till att aktörer även utanför de samiska leden fick ekonomiska intressen i evenemanget. Därmed blir det relevant att närmare undersöka i vilken mån relationen mellan olika aktörer och deras ekonomiska intressen hade betydelse för hur den samiska identiteten uttrycktes vid evenemanget.

Ett publikt evenemang med förbrödrande syften

Det samiska skidförbundets inkomster tycks enbart ha bestått i tio procent av vinsten från mästerskapen samt att sameföreningarna betalade tio kronor i medlemsavgift för varje deltagande lappby inom föreningens arbetsområde.⁸⁹ Merparten av vinsten från evenemanget tillföll arrangerande sameförening och idrottsförening. Hur vinsten fördelades är något oklart. Vissa år tycks den ha delats rakt av,⁹⁰ medan sameföreningen andra år fått en större andel.⁹¹ Att Same-Mästerskapen genererade överskott var således en grundläggande förutsättning för dess fortbestånd. Programmet vid Same-Mästerskapen kom sålunda att omfatta så mycket mer än bara tävlingarna. Danstillställningar, revyer och sameslöjdsutställningar var stående inslag från 1950 och framåt. Somliga tillställningar ägnades åt "subskriberat samkväm" enbart för samer medan det andra kvällar arrangerades så kallad "blandad dans".⁹² Samisk kultur skänkte på detta sätt sin prägel åt arrangörsorternas lokalsamhällen och demonstrerades för såväl lokalbefolkning som tillresta turister under den långhelg som evenemanget pågick. Marknadsföringen kom därför att år för år få en allt mer framträdande betydelse. Arrangörerna av 1959 års Samemästerskap i Kiruna, Jukkasjärvi sameförening och Kebnekaise IK, stod bakom den ditintills mest omfattande kampanjen och annonserade flitigt i media för att locka både publik och deltagare. Inför mästerskapens start kunde man i *Norrländska Socialdemokraten* läsa följande:

Under tiden 5–8 mars samlas landets samer i Kiruna för att kämpa om Same-SM på skidor. Det blir onekligen ett färgsprakande skådespel både för stadens befolkning och alla turister som sökt sig dit. Genom annonserna i samband med Same-SM hälsar sameungdomarna Britta Svonni och Henrik Sarri Er välkomna till spännande och intressanta tävlingar. Samtidigt ger de Er tips om hotell, restauranger, konditorier och affärer som står speciellt rustade för att på ett sakkunnigt och riktigt sätt betjäna Er under tävlingsdagarna.⁹³

89 Äjte, SSIF, SM 1948–1959, Skrivelse från SSS till deltagarna i Samemästerskapen på skidor, september 1956.

90 "Samespelen ger 9 000", *Samefolkets egen tidning*, nr 1 1952.

91 "Exploatering av samemästerskapen", *Samefolkets egen tidning*, nr 1 1951.

92 "Same-SM, en fullträff Arvidsjaur idealplatsen", *Norrländska Socialdemokraten* 1/3 1951.

93 "Under tiden 5–8...", *Norrländska Socialdemokraten* 4/3 1959.

Samemästerskapen var i allra högsta grad ett publikt evenemang. Pressens mycket ungefärliga rapporteringar talar om 2 000 åskådare vid renskötartävlingen i Vilhelmina 1950,⁹⁴ en publiksiffra som ska ha uppnåtts vid enskilda tävlingsmoment även i Malå 1954⁹⁵ och i Kiruna 1959. Det totala antalet åskådare under tävlingsdagarna i Kiruna uppskattades till 3 000,⁹⁶ medan 4 000 ska ha närvarat vid arrangemanget i Arjeplog 1953.⁹⁷ Toppnoteringen tycks av allt att döma ha nåtts i Lycksele 1952 med totalt hela 8 000 till 9 000 åskådare, vilket i så fall innebar att publiksiffran överträffande befolkningsantalet på orten.⁹⁸ Den stora tillströmningen kan delvis förklaras med att Statens Järnvägar hade för vana att anordna så kallade "billighetsresor" från olika håll i Norrland till orten där mästerskapen anordnades.⁹⁹ Att även butiker och lokala affärsidkare drog nytta av tillströmningen framgår av reklam och annonser som specifikt riktade sig till besökarna av Same-Mästerskapen.¹⁰⁰ För arrangörsorten genererade tävlingsdagarna ett ekonomiskt tillskott, samtidigt som lokalpressen av allt att döma tjänade åtskilligt på annonsintäkter.

Dessa ekonomiska incitament påverkade tydligt den mediala rapporteringens framställningar av de etniska relationerna mellan samer och svenskar. Några artiklar i *Västerbottens Folkblad* får tjäna som belysande exempel. När Vilhelmina 1950 och 1958 stod för värdskapet skrevs artiklar som poängterade det godartade i att evenemanget engagerade både lokalbefolkning och tillresta samer. Detta ansågs vara ett tecken på att de historiska konflikterna mellan nomadiserande samer och bofasta nybyggare var till ända. 1958 framhölls att "[t]iden är förbi när lappen hötte spjutet och mumlade 'Kerr vänt du' och svensken gick på fjället och tjuvsköt ren."¹⁰¹ Åtta år dessförinnan var retoriken snarlik:

Det bästa beviset för att grollet mellan samer och nybyggare, som var så kännbart för blott 100 år sedan, för länge sedan lagt sig och att det f. n. råder det bästa samförstånd mellan nutida samer och nybyggarnas ättlingar är att alla, som har möjlighet därtill gör vad som går för att samerna och deras gäster skall få bästa möjliga mottagande.¹⁰²

94 "2000 såg renskötare nå rekordpoäng i Same-SM", *Umebladet* 6/3 1950.

95 "Paulus Baer åkte även hem samernas stafett 3 x 10 km", *Västerbottens Folkblad* 8/3 1954.

96 "Hans Kuorak var bästa renskötare", *Norrbottnens-Kuriren* 9/3 1959.

97 "Same-SM ger över 20.000 kronor", *Västerbottens-Kuriren* 7/3 1955. 3 500 ska ha löst entrébiljett under mästerskapshelgen 1953. Se "Sportsligt och ekonomiskt en strålande tillställning", *Norrbottnens-Kuriren* 4/3 1953.

98 "Samespelen satte piff på Lycksele", *Västerbottens Folkblad* 19/2 1952.

99 Se t. ex. "Lycksele väntar invasion klart för samemästerkap", *Norrbottnens-Kuriren* 13/2 1952; "Same-mästerskapen i Arvidsjaur 22–25 februari" (annons) 20/2 1951.

100 Se t. ex. flertalet annonser i *Norrbottnens-Kuriren* 4/3 1959.

101 "Samemästerskapen invigs på torsdag", *Västerbottens Folkblad* 5/3 1958.

102 "Vilhelmina står rustad för att göra same-dagarna till en stor folkfest", *Västerbottens Folkblad* 28/2 1950. Se även "Samemästerskapen förde samman till kamratskap", *Umebladet* 7/3 1950.

Bild 1. Fackeltåg inför invigningen av Same-Mästerskapen i Vilhelmina 1958. Foto: Lennart Sehlin. Copyright: Vilhelmina Kommuns fotoarkiv.

I samma artikel framhölls inte bara mästerskapens förbrödrande effekter. Snarare tycks artikelns bärande budskap handla om de ekonomiska vinsterna av turisttillströmningen:

Vi kan därför lova att alla som kommer, tävlande och åskådare, skall, när allt är över, känna med sig, att de varit välkomna till Vilhelmina. [...] Vår telefon har de senaste veckorna fått vara med. Vi har bland annat talat med ett stort antal företagare på olika områden och i olika lappmarkskommuner. Alla har sagt, att turisterna är goda kunder. [...] Låt det bli slut på allt gnället och skället om det intrång, som turisterna gör! Alla dessa angrepp, vanligast i den borgerliga pressens insändaravdelningar, är inte allvarligt och ärligt menade, men de bidrar till att aktualisera det nyaste talet som dykt upp i ett antal tidningar: Gnäll-Sverige. Låt oss slippa Gnäll-Lappland.

De optimistiska tongångarna till stöd för besöksnäringen dryftades i samma tidning 1958: "Affärerna i köpingen har klart för att ta emot den stora publikinvasio-

Bild 2. Sirkas vinnande tremannalag i 1958 års renskötartävling. Fr. v. Ivar Kuorak, Hans Korak och Erik Kallok. Foto: Lennart Sehlin. Copyright: Vilhelmina Kommuns fotoarkiv.

nen, vilket väl också framgår av annonserna i VF. Kaféer och matsalar finns i sådan utsträckning att de gladeligen kan servera gäster hur många som än kommer.”¹⁰³ Noterbart är att samma tidning i samarbete med ett resebolag anordnade paketresor till Same-Mästerskapen där både busstransport och logi ingick i priset.¹⁰⁴ Det fanns därmed goda incitament att i tidningen lyfta fram Same-Mästerskapens i ett positivt ljus. Att särskilt betona dess goda inverkan på samsamheten mellan samer och nybyggares ättlingar låg helt i linje med dessa incitament.

Tävlingsformerna och de kulturella kringarrangemang som pågick hade därmed en såväl identitetsskapande som en kommersiell funktion. Den etniska identiteten kunde framhävas och demonstreras av tävlande och arrangörer och samtidigt konsumeras av turister och utomstående. Same-Mästerskapen som en mötesplats, inte bara för samer, utan även för samer och svenskar, var därför ett karakteristiskt drag för retoriken i tidningsspalter och högtidstal. Det handlade alltså om att understryka Same-Mästerskapens etniska särprägel,

¹⁰³ "Samemästerskapen invigs på torsdag", *Västerbottens Folkblad* 5/3 1958.

¹⁰⁴ "Med buss till Samemästerskapen i Vilhelmina" (annons), *Västerbottens Folkblad* 5/3 1958.

men samtidigt poängtera evenemangets integrerande funktion i relationen mellan samer och svenskar. Bo Roséns ord är belysande:

Deras [mästerskapens] särpräglade karaktär gör att de absolut bör fortleva. De är ett färgrikt och stimulerande inslag i landets tävlingsidrott, de kommer att få en stor betydelse för samerna själva och de kommer att föra samer och svenskar närmare varann.¹⁰⁵

I denna retorik formas den samiska identiteten parallellt, utifrån såväl etnicitet som medborgarskap. Den samiska idrotten definieras för det första utifrån sin "särprägel", d.v.s. utifrån en etnisk gränsdragning i förhållande till svensk idrott. För det andra formas bilden av en, med Hylland Eriksens uttryck, "över-etnisk" nationell gemenskap mellan samer och svenskar som utgick från statsgränserna. Samerna tillskrivs därmed inte någon egen nationell identitet utan definieras istället som en minoritet inom en svensk nation. Som belysande exempel på denna överetniska nationstanke kan *Umebladets* rapportering från den festliga avslutningen vid 1950 års mästerskap tjäna: "Där revs verkligen alla skrankor för en gemenskap mellan renskötande samer och vanliga bofasta och alla blev enbart *svenskar*."¹⁰⁶ För somliga var det särskilt viktigt att tydliggöra rågången mellan den nationella och den etniska identiteten. I sitt invigningstal som hölls i Vilhelmina 1950 underströk Lennart Wallmark att inga separatistiska nationalitetsanspråk vilade över arrangemanget, dess kulturella särdrag till trots:

Att dessa tävlingar äro avsedda endast för samer behöver man inte anse vara ett utslag av en osund lapsk nationalitetskänsla utan istället såsom uttryck för en god och riktig tanke att bevara ett urgammalt lapskt kulturarv i nya och både för renskötsel och det lapska idrottsmannasinnets befrämjande former.¹⁰⁷

Citaten ovan speglar i första hand den retorik som högtidstalare och journalister utanför de samiska leden gav uttryck för. Så mycket mer relevant blir det då att utrona om en alternativ bild formulerades av SSS och samiska idrottsledare. Som nämndes inledningsvis var 1950-talet ett decennium då SSR:s kontaktnät över statsgränserna växte. Ett perspektivskifte pågick där synsättet på samerna som en minoritet i Sverige kom att nedtonas för att istället förverkliga en nationell och statsöverskridande samisk enhetstanke. Gustav Parks resonemang är belysande för samtidens tongångar: "Ett samefolk oberoende av skiljande riksgränser är på väg att svetsas samman till en verklig nationell gemenskap."¹⁰⁸

¹⁰⁵ Rosén 1951, s. 218.

¹⁰⁶ "Samemästerskapen förde samman till kamratskap", *Umebladet* 7/3 1950, min kursivering.

¹⁰⁷ Åjtte, LW, F5, 1, Högtidstal vid Samemästerskapens öppnande i Vilhelmina 1950.

¹⁰⁸ Park återgiven i Lantto 2003, s. 68.

Vad som tydligt framgår är att den samiska idrottsrörelsen, åtminstone ledarskiftet i SSS, inte delade SSR:s strävanden efter att åstadkomma en samisk nationell identitet över statsgränserna. Ändamålet var snarare att, som Sjul-Axel Nejne formulerade det, "bättre lära känna varandra, från Idre till Karesuando, så att en starkare gemenskap knytes oss Samer emellan."¹⁰⁹ "Oss samer" avsåg alltså samer som var svenska medborgare. Frågan passerade emellertid inte obemärkt. Vid återkommande tillfällen under 1950-talet tog SSS:s årsmöte ställning till om även norska och finska samer skulle ges möjlighet att delta. I anslutning till Same-Mästerskapen i Kiruna 1959 drev exempelvis arrangörerna denna fråga. SSS:s ordförande Nils Eric Spiik sade dock "absolut nej till dessa planer", eftersom frågan ventilerats och avslagits vid åtskilliga tillfällen på SSS:s årsmöten.¹¹⁰ Dessvärre framgår av källmaterialet varken diskussionsklimat eller argument kring dessa beslut. Noterbart är att 1959 – samma år som SSS kullkastade planerna på att öppna upp mästerskapet för samer från Norge och Finland – annars var ett märkesår för det nordiska samiska samarbetet. Två separata konferenser anordnades där just detta samarbete stod i fokus.¹¹¹

Även från de samiska idrottsledarnas sida framhävdes på bekostnaden av den samiska nationstanken den överretniska svenska nationstanken som ett slags ideologisk klangbotten för Same-Mästerskapen. Arvid Kaddik, sekreterare i SSS under 1950-talet, betonade i likhet med Nejne den samiska gemenskapstanken, men underströk samtidigt att evenemanget "skänker [...] gemenskap mellan grannarna samer och svenskar".¹¹² Den överretniska nationstanken uttrycktes i sin tur genom särskilda symboler, däribland nationalsången och den svenska flaggan.¹¹³ Aftonbladets referat från de första mästerskapen i Jokkmokk belyser detta: "En högtidsstund skapade [Andreas Labba] genom att som avslutning på prisutdelningen ta upp 'Du gamla du fria'."¹¹⁴ Ett stående inslag som signalerade såväl den etniska gränsdragningen mellan samer och svenskar, som den nationella gränsdragningen mellan samer i Sverige och samer från omgivande länder, utgörs av de högtidliga fackeltåg som hölls i anslutning till invigningsceremonin. I täten gick som regel två fanbärare med svenska flaggor, följda av hundratalet personer klädda i samisk högtidsdräkt.¹¹⁵ Samtidigt som klädseln markerade en etnisk identitet som var något annat än svensk, symboliserade flaggan att det samiska innefattades i den överretniska nationstanke som i detta avseende var just svensk. Skärningspunkten mellan dessa dubbla tillhörigheter framträder även i Arvid Kaddiks invigningstal som

109 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Rundskrivelse till samtliga sameföreningar.

110 Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Brev från Nils Eric Spiik till Valter Sarri, 29/12 1958.

111 Lantto 2003, s. 68.

112 "Invigningen av Same-SM ett lysande skådespel", *Västerbottens-Kuriren* 16/3 1956.

113 Jfr Eriksen 1998, s. 146f.

114 "'Du gamla du fria' bland fjällviddens folk", *Aftonbladet* 9/3 1948.

115 Se t. ex. "Samemästerskapen på skidor", *Samefolkets egen tidning*, nr 1 1953; "Färgsprakande SM-start Idre-Allan inleder idag", *Norrbottens-Kuriren* 6/3 1959.

hölls i Sorsele 1956. Han framhöll att "den svenska flaggan vajar litet varstans på byn" men underströk samtidigt att "[d]en som inte bär den samiska dräkten kan nästan känna sig utanför gemenskapen".¹¹⁶

Att SSS underströk Same-Mästerskapens integrerande effekter måste samtidigt betraktas i ljuset av den samiska idrottens marginaliserade position som en idrottsrörelse utan anslag. Det fanns med andra ord ekonomiska incitament att framställa Same-Mästerskapen som en viktig mötesplats mellan samer och svenskar. När SSS begärde ekonomiskt stöd ur Statens Lappfond poängterades att man svarade för "en samhällsfostrande gärning", eftersom "arrangörerna tvingas att på ett ändamålsenligt sätt lägga upp tävlingarna och därvid söka kontakten med idrottsorganisationer på resp. orter varigenom kontakten mellan nomader och den bofasta svenska befolkningen blir större".¹¹⁷

Bild 3. Stilstudie i lassokastning. Foto: Åke Sörlin. Copyright: Vilhelmina Kommuns fotoarkiv

¹¹⁶ Kaddik 1989, s. 114.

¹¹⁷ Åjtte, SSIF, SM 1948–1959, Protokoll fört vid sammanträde med styrelsen för Svenska Samernas Skidförbund i Sorsele den 3 juni 1956.

Bild 4. Lassokastet markeras. Antingen träff eller bom. Foto: Åke Sörlin. Copyright: Vilhelmina Kommuns fotoarkiv

Sammanfattande diskussion

Same-Mästerskapen var åren 1948 till 1959 ett idrottsevenemang som aktualiserade frågeställningar om samisk identitet: Vem är same? Vad är samiskt? Hur gestaltas det samiska genom idrott? Inkludering och exkludering utifrån såväl etnisk som medborgerlig tillhörighet var tongivande för hur denna samiska identitet kom att uttryckas vid mästerskapen. Vad det första anbelangar, har det framgått att etnicitetsgränser mellan samiskt och icke-samiskt konstruerades på olika plan. Allra tydligast skedde det i stadgarnas och regelverkens formalisering av vem som var att betrakta som same med rätt att tävla. Det skedde även genom kulturella uttryck – framförallt renskörtävlingens lassokastning och skytte mot vargmål – som markerade den samiska skididrottens särart i förhållande till svensk skididrott. Det sistnämnda känns igen från tidigare forskning om den samiska idrotten i Norge från det sena 1900-talet och framåt.¹¹⁸

¹¹⁸ Pedersen 2011, 2014; Pedersen & Rafoss 1989; Rafoss 1993; Skille 2012.

Det har även framgått att den etniska identiteten var situationsbetingad och knuten specifikt till den tid och det rum där evenemanget pågick, något som pressens etniska gränsdragning mellan samiskt och "civilt" är ett exempel på. "Civila" var de svenskar som stod i publiken, men även samiska idrottsutövare när de tävlade i andra idrottsliga sammanhang. Det samiska framstod därmed i pressen som en temporär avvikelse från det "civila" normaltillståndet – att vara svensk medborgare. Den situationsbetingade identitet som framträder i uppdelningen samiskt–"civilt" synliggör i sin tur den andra gränsdragningen som gjordes tydlig i samband med Same-Mästerskapen. Det handlade om att med statsgränserna som utgångspunkt understryka att samerna var svenska medborgare och inkluderade i ett nationellt identitetsskapande som överskred etnicitetsgränserna mellan samer och svenskar. Den samiska identiteten var därmed villkorad i och med att man från majoritetssamhällets sida uppmunttrade den samiska idrotten och erkände dess kulturella särart i förhållande till svensk idrott, samtidigt som potentiella separatistiska och konfliktladdade anspråk motades bort genom att överbetona idrottens betydelse för sämjan mellan samer och omgivande majoritetsbefolkning. Medialt fick bilden av mästerskapen som ett integrationsprojekt stort genomslag, något som bör sättas i samband med de ekonomiska intressen som den stora publiktillströmningen gav upphov till. Arrangörsorten gynnades av besökande turister, så även lokala näringsidkare. Pressen sålde annonser och skrev sedermera i mycket positiva ordalag om evenemanget som en mötesplats för samer och svenskar. I egenkap av arrangörer gjorde även den lokala sameföreningen, liksom idrottsföreningen på orten, av allt att döma goda förtjänster. Att även SSS nogsamt underströk evenemangets integrerande funktion måste betraktas i ljuset av den samiska idrottens marginaliserade position utanför RF-komplexet. Utan ekonomiska anslag blev det nödvändigt att betona evenemangets samhällsnyttiga – och därmed integrerande – effekter, i hopp om att få enstaka ekonomiska tillskott från antingen lappfonden eller den svenska idrottsrörelsen.

Undersökningens resultat avviker därmed från tidigare forskning som kunnat påvisa att idrotten mot 1900-talets slut blev ett medel för att framhäva bilden av samerna som en urbefolkning med en egen statsöverskridande nationell identitet.¹¹⁹ Dessa tankegångar började även florera inom samerörelsen i Sverige under 1950-talet, men inte, som vi nu har sett, inom idrotten. Den offentliga bild av samerna som framträdde vid Same-Mästerskapen var inte den gränsöverskridande urbefolkningen så mycket som den etniska minoriteten i det svenska samhället, och den definition av det samiska som framhävdes var i hög grad utifrån konstruerad. Istället för att från samiskt håll utgå från egna definitioner, kom istället en identitet att internaliseras vid Same-Mästerskapen som utgick från 1928 års renbeteslag och det omgivande samhällets snäva uppfattning av vem som var same och vad som var att betrakta som samiskt.

¹¹⁹ Pedersen 2011, 2014.

Etnicitetsgränsen kom på det viset att dras genom den samiska befolkningen i Sverige, så att de samer exkluderades som saknade renskötselrätt. Därutöver förstärktes bilden av samerna som en minoritet snarare än som ett folk genom att SSS vid återkommande tillfällen avslag förslag om att öppna upp mästerskapet för samer från Norge.

Därmed är det tydligt att Same-Mästerskapen, under de inledande åren på 1940- och 1950-talen, inte med samma lätthet kan insorteras under den kategori av särorganiserade idrottsevenemang som figurerat i urbefolkningars etnopolitiska frigörelsekamp. Å ena sidan var Same-Mästerskapen frigörande i så motto att de gav möjlighet för samer att tävla tillsammans på "hemmaplan" och stråla samman under festliga former, allt medan skidsporten och renskötartävlingen framträdde som ett specifikt samiskt kulturarv. Å andra sidan reproducerades vid evenemanget en offentlig bild av samisk identitet som historiskt använts av statsmakten för att marginalisera den samiska befolkningen i Sverige. En uppgift för vidare forskning vore därför att undersöka på vilka sätt denna samiska identitet kom att omförhandlas under 1970-talet, när statsöverskridande idrottssamarbeten till slut påbörjades.

Bild 5. Publiken är med på noterna vid Same-Mästerskapen 1950. Foto: Åke Sörlin. Copyright: Vilhelmina Kommuns fotoarkiv

Referenser

Arkiv: Ájtte, Svenskt same- och fjällmuseum, Jokkmokk

Lennart Wallmarks arkiv (LW)

F: Handlingar ordnade efter ämne

F5: Föredrag m m

F10: Övrigt

Samernas svenska idrottsförbunds (SSIF) arkiv (oförtecknat)

Pärm med diverse protokoll och dokument från Same-Mästerskapen 1948–1959 (SM 1948–1959)

Riksarkivet (RA), Arninge

Riksidrottsförbundets (RF) arkiv

Förvaltningsutskottets protokoll 1956–1957

Svenska Skidförbundets (SSF) arkiv

Styrelse-, VU- och årsmötesprotokoll 1953–1956

Muntliga källor

Intervju med Hans Korak 26/9 2016, 13/1 2017.

Intervju med Sunna Kuoljok 16/1 2016.

Tidningar

Aftonbladet

Dagens Nyheter

Norrbottens-Kuriren

Nordsvenska Dagbladet

Norrländska Socialdemokraten

Samefolket[s egen tidning]

Västerbottens Folkblad

Västerbottens-Kuriren

Umebladet

Litteratur

Amft, Andrea (2000). *Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samers levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv*. Umeå: Kulturgräns norr.

Amft, Andrea (1998). "Att skapa en 'autentisk' minoritet. Om maktrelationen mellan svenskar och samer från slutet av 1800-talet till 1970-talet". *Historisk Tidskrift*, nr 4.

Barth, Fredrik (1969). "Introduction". I Fredrik Barth (red.), *Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference*. Oslo: Univ.-forl.

Eriksen, Thomas H. (1998). *Etnicitet och nationalism*. Nora: Nya Doxa.

Fahlén, Josef & Skille, Eivind Å. (2016). "Samisk idrett og statlig politikk i Sverige og Norge". I Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utanfor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord*. Vallset: Oplandske Bokforlag.

Fahlén, Josef & Skille, Eivind Å. (2017) "State sport policy for indigenous sport. Inclusive ambitions and exclusive coalitions". *International Journal of Sport Policy and Politics*, nr 1.

Forsyth, Janice & Wamsley, Kevin B. (2006). "'Native to native... we'll recapture our spirits'. The world indigenous nations games and north American indigenous games as cultural resistance". *The International Journal of the History of Sport*, nr 2.

Grenersen, Geir (1995). *Kulturell gjenreisning i et markesamisk kjerneområde. I spenningsfeltet mellom forskning, politikk og folkelig selvforståelse*. Tromsø: Universitet i Tromsø.

Hætta, Odd Mathis. (2016). "Reinkappkjøring i 60 år (1954–2013)". I Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), *Utanfor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord*. Vallset: Oplandske Bokforlag.

Heine, Michael (2013). "No 'Museum Piece'. Aboriginal Games and cultural contestation in Subarctic Canada". I Chris Hallinan & Barry Judd (red.), *Native Games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world*. Bingley: Emerald Group Publishing.

Jönsson, Åke (2001). *Nordiska spelen. Historien om sju vinterspel i Stockholm av olympiskt format 1901 till 1926*. Stockholm: Arena.

Kaddik, Arvid (1989). *Samediakonen berättar*. Umeå: Svenska missionssällskapet Kyrkan och Samerna.

King, C. Richard. (2006). "Introduction. Other peoples' games. Indigenous peoples and sport in North America". *The International Journal of the History of Sport*, nr. 2.

Kuorak, Håkan (1996). *SSIF 50 år 1948–1998*. Malmberget: Datorteket.

Kuorak, Ivar (2015). *60 år på Samemästerskapsspåret*. Hedenäset: Lumio.

Lag om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige samt lag om renmärken (1933). Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Lantto, Patrik (2000). *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950*. Umeå: Institutionen för nordiska språk, Umeå Universitet.

Lantto, Patrik (2003). *Att göra sin stämman hörd. Svenska Samernas Riksförbund, samerörelsen och svensk samepolitik 1950–1962*. Umeå: Kulturgräns norr.

Lantto, Patrik (2010). Borders, citizenship and change. The case of the Sami people, 1751–2008". *Citizenship Studies*, nr 5.

Lehtola, Veli-Pekka (2004). *The Sámi people. Traditions in transition*. Fairbanks, Alaska: University of Alaska Press.

Lidström, Isak (2017a). ”'Gud behöver idrottsungdomen'. Lennart Wallmark och den samiska idrotten”. *Personhistorisk Tidskrift*, nr 1.

Lidström, Isak (2017b). ”Bland 'rationella asketer' och 'ädla vildar'. Etniska relationer inom svensk längdskidsport från sekelskifte till mellankrigstid”. *Historisk tidskrift*, nr 4.

Linde-Laursen, Anders (2010). *Bordering. Identity processes between the national and personal*. Farnham: Ashgate.

Lindroth, Jan (1987). *Idrott mellan krigen. Organisationer, ledare och idéer i den svenska idrottsrörelsen 1919–39*. Stockholm: HLS Förlag.

Mackinnon, Bruce H. & Campbell, Liam (2012). ”Warlpiri warriors. Australian rules football in Central Australia.” *Sport in Society*, nr 7.

Maynard, John (2012). ”Contested space. The Australian aboriginal sporting arena”. *Sport in Society*, nr 7.

Mörkenstam, Ulf (1999). *Om "Lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997*. Stockholms Universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Norberg, Johan R. (2002). ”Riksidrottsförbundets hegemoni”. I Jan Lindroth & Johan R. Norberg (red.), *Ett idrottssekel*. Stockholm: Informationsförlaget.

Norberg, Johan R. (2004). *Idrottens väg till folkhemmet. Studier i statlig idrottspolitik 1913–1970*. Stockholm: SISU idrottsböcker.

Norman, Heidi (2012). ”A modern day Corroboree. The New South Wales Annual Aboriginal Rugby League Knockout Carnival”. *Sport in Society*, nr 7.

Paraschak, Victoria (1997). ”Variations in race relations. Sporting events for native peoples in Canada”. *Sociology of Sport Journal*, nr 1.

Pedersen, Helge C. (2011). ”Sport, Ethno-Politics and Sámi identity in Northern Norway. The organizing of the Sámi Sports Movement”. *Scandinavian Sport Studies Forum*.

Pedersen, Helge C. (2013). *Idrettsliv i etniske grenseområder. Modernisering, identitet og idrett i Finnmark, 1908–2010*. Universitetet i Tromsø: Institutt for historie og religionsvitenskap.

Pedersen, Helge C. (2014). ”Skiing and divergent ethnic identities in the multiethnic Northern Norway”. *National Identities*, nr 4.

Pedersen, Kirsti & Rafoss, Kolbjørn (1989). ”Sport in Finnmark and Saami districts”. *Scandinavian Journal of Sports Science*, nr 1.

Rafoss, Kolbjørn (1993). ”Sport and cultural identity. Organization among the Sami people”. I Lena Laine (red.), *On the fringes of sport*. Sankt Augustin: Academia.

Ruong, Israel (1982). *Samerna i historien och nutiden*. Stockholm: BonnierFakta.

Rosén, Bo (1951). ”Samemästerskap”. *På Skidor. Skid och friluftsförämdets årsbok* 1952.

Skille, Eivind Å. (2012). "Ethno-politics and state sport policy. The case of how the Sámi Sport Association-Norway challenged the Norwegian confederation of sport's monopoly for state subsidies to sport". *Scandinavian Sport Studies Forum*.

Skille, Eivind Å. (2013). "Lassoing and reindeer racing versus 'Universal' Sports. Various routes to Sami identity through sports". I Chris Hallinan & Barry & Judd (red.), *Native Games. Indigenous peoples and sports in the post-colonial world*. Bingley: Emerald.

Svensson, Daniel (2014). "Changing tracks? The battle between natural and scientific training in Swedish cross-country skiing, 1948–1972". *Idrott, Historia & Samhälle*.

Svensson, Daniel (2017). "Technologies of sportification – Practice, theory and co-production of training knowledge in cross-country skiing since the 1950s". *European Studies in Sports History*.

Tolvhed, Helena (2015). *På damsidan. Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990*. Göteborg: Makdam.

Yttergren, Leif (2006). *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet*. Lund: KFS i Lund.

Yttergren, Leif & Bolling, Hans (2016). "Kvinnorna i Stockholm-OS 1912. Gymnastikkvinnornas kamp för plats i det offentliga fysiska rummet". *Idrott, Historia & Samhälle*.

V

Den egensinnige från Kittelfjäll

En biografisk studie om utförsåkaren Bengt-Erik Grahn

Isak Lidström

Bengt-Erik Grahn (1941–2019) var en av den alpina skidsportens förgrundsgestalter i Sverige. Under 1960-talet tillbringade han vinterhalvåren på kontinenten och etablerade sig inom det internationella toppskikt av utförsåkare som vanligtvis kom från Österrike, Frankrike eller Italien. Hans framgångar kom så småningom att sporra en kommande generation utförsåkare som skulle göra Sverige jämförbart med alpländerna i denna idrottsgren. Grahn tävlade för Tärna IK Fjällvinden, en klubb som bildades 1925 och som sedermera representerats av internationella stjärnor av vilka Ingemar Stenmark och Anja Pärson är de mest namnkunniga.¹ Föreliggande studie är att betrakta som en biografi över utförsåkaren Bengt-Erik Grahn.

Utförsåkningen historia i Sverige är ännu förhållandevis outforskad, även om några enstaka insatser gjorts. Uppmärksamheten har då främst riktats mot Ingemar Stenmarks bedrifter och persona under 1970- och 1980-talen.² Medievetaren Fredrik Schoug klassificerar ”Stenmark som nationalhjärte. Med detta avser jag inte enbart det faktum att han i likhet med många andra idrottsmän företrädde nationen och erhöll idolstatus, utan också att hans breda popularitet tenderade att överskrida barriärer som kön, klass och generation”.³ En annan medievetare, Bo Reimer, föreslår att Stenmarks enorma genomslag hör samman med att han personifierade en ”traditionell, ’äkt’ svenskhet i en komplicerad och motsägelsefull tid.”⁴ Samtidigt understryker Reimer att det rör sig om en medial konstruktion och att ”[b]ilden som ges inte på något sätt är felaktig. Men den är en av flera tänkbara”.⁵ Påpekandet är viktigt. Stenmark har fungerat som en nationalhjärte och nationalhjärten utgör ett slags dominerande narrativ som i hög grad tilldragit sig idrottsforskarens intresse. Etnologer och historiker har understrukit den centrala funktion som uppburna idrottspersonligheter – inte bara Stenmark – haft för att uppfylla behovet av nationella identifikationsobjekt. Framför allt är det media och sportjournalister som gått i bräschen när idrottens stjärnor förvandlas till heroer vars kynnen och lynnen upphöjs till moraliska ideal och inkarnationer av samhällets dominerande värden.⁶ I betydligt mindre grad har forskare intresserat sig för identitetskategorier som förekommit parallellt, men i skuggan av de nationella hjärteberättelserna. Samisk identitet är ett exempel på ett sådant icke dominerande narrativ. Det är värt att notera i detta sammanhang eftersom Bengt-Erik Grahn var av samisk härkomst

i likhet med många av Tärna IK Fjällvindens namnkunniga utförsåkare. I anslutning till Same-Mästerskap brukar exempelvis minnet av Ingemar Stenmarks insatser rekapituleras. Vid dessa tillfällen står den gängse hjälteberättelsen om Stenmark som representant för den traditionella och "äkte" svenskheten åt sidan. Istället är det minnet av en samisk idrottsutövares hjältesaga som står i fokus.⁷

Fortsättningsvis vill även jag uppehålla mig vid de kulturella identiteter som kanaliseras via enskilda idrottsutövare. Mitt perspektiv blir emellertid mer heterogent än i tidigare forskning i så måtto att jag vill undersöka hur olika kulturella identiteter kopplade till exempelvis etnicitet, region och nation existerat parallellt. Syftet är att rekapitulera Bengt-Erik Grahns idrottskarriär och då särskilt diskutera hur dessa kulturella identiteter kommer till uttryck i dagspressens tidningsartiklar och i hans egen levnadsberättelse.

Förhoppningsvis kan ett spänningsfält synliggöras mellan individens perspektiv i form av minnen och erfarenheter samt de omgivande förväntningar och attityder vilka individen hade att förhålla sig till under idrottskarriären. Uppgiften består i att ur ett varierat empiriskt material framlägga de ibland tydliga, ibland inbäddade uttryck med vilka idrottspersonligheten sammankopplas med kulturella markörer som kan hänföras till någon form av identifikation med större abstrakta gemenskapsformer. Perspektivet bygger på att de markörer och kriterier som definierar identiteters innehåll bestäms utifrån ett slags växelverkan mellan självtillskrivning och tillskrivning utifrån.⁸ En grundläggande förutsättning är därmed att alla former av grupper och kollektiv konstitueras relationellt, i förhållande till andra.⁹ Som påpekats av Stuart Hall är kulturella identiteter inte att betrakta som objektiva och oföränderliga storheter. Snarare handlar det om positioneringar som äger rum i specifika historiska och kulturella kontexter.¹⁰ Kulturella identiteter är alltså flytande, föränderliga och anpassningsbara. Överfört till vårt idrottshistoriska sammanhang kan, som framgått, samma idrottsutövare vid ett Same-Mästerskap lyftas fram som en samisk skidhjärte för att vid ett världsmästerskap eller ett olympiskt spel hyllas som den svenska nationens idrottshjärte. Det är denna typ av situationsbundna identitetspositioner som jag vill belysa med Bengt-Erik Grahns idrottskarriär som utgångspunkt.

Ett begrepp som aktualiseras är *hybridisering*, vilket främst brukar avse människors benägenhet att tillägna sig parallella tillhörigheter och korsbefruktningar av identiteter, särskilt i takt med en ökad globalisering och rörlighet över gränser. Sådana hybrida identiteter har förstås funnits även långt tidigare. Poängen är att människor, oavsett var i tid och rum, sällan har en enda gruppstillhörighet med något slags överhöghetsstatus. Inte sällan har personer dubbla nationaliteter eller en bakgrund i olika etniska grupper. Dessutom kan exempelvis religiösa, sexuella eller klassmässiga

tillhörigheter gå på tvärs mot övriga identifikationer inom större gemenskapsformer. En hybrid identitet är därmed sammansatt av olika markörer som tämligen okomplicerat kan sammansmälta, verka parallellt, men även komma i konflikt med varandra.¹¹

Hybridisering är ett tillämpligt begrepp om man beaktar den miljö i vilken Bengt-Erik Grahns fostrades till en utförsåkare i världsklass. Koloniseringen av Tärna och trakterna däromkring sköt fart på allvar under 1800-talets första decennier när nybyggare med svensk och finsk bakgrund etablerade sig i trakten. Etableringen påverkade i hög grad de redan befintliga skogs- och fjällsamiska levnadsmönstren i så måtto att nybyggarna uppodlade områden som ingick i samernas renbetesland. Dessutom sammanföll i hög grad nybyggarnas och skogssamernas ekologiska nischer. Jakten och fisket var viktiga födkrokar för båda dessa grupper, något som gav upphov till såväl beroende- som konkurrensförhållanden. Ingiften och anpassningar efter varandras kulturer ledde så småningom till att de etniska gränserna blev allt mer oskarpa, särskilt som många samer successivt övergav den nomadiska tillvaron för att bli bofasta med egna nybyggen.¹² Familjen Grahns genomgick en liknande förändring när Bengt-Erik var två år gammal, föräldrarna övergav då renskötseln för att istället bli jordbrukare i Kittelfjäll.

Livsmönstren har sålunda varit föränderliga och kulturprocesserna rörliga i Tärnabygden under seklernas gång. Som ett exempel på hur hybridiseringen av idag kan ta sig uttryck fungerar följande citat, hämtat ur en tidningsintervju med Anja Pärsson: "Jag har samiskt ursprung, men frågar du hon som sitter i kassan på Konsum så har hon också det. Alla som bor i den här byn har det i släkten. Det är kultur."¹³

Att skriva idrottsliv

Inledningsvis bör ett begreppspar presenteras som aktualiseras i samband med gestaltningarna av Bengt-Erik Grahns idrottsliv och som även fungerar som ett analytiskt redskap i undersökningen. Det rör sig om *tradition* och *modernitet*. Med *tradition* avses i detta sammanhang ett tillstånd av tillbakablickande där ett ideal konstrueras som symboliserar ett tidlöst förflutet, vilket i sin tur används för att orientera sig i en (modern) samtid förknippad med föränderlighet och rörlighet men samtidigt också med ovisshet och rotlöshet. Dikotomin *tradition/modernitet* följer därmed i grova drag den åtskillnad mellan *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* som sociologen Ferdinand Tönnies lanserade i 1800-talets slutskede.¹⁴

Studien bygger alltså på två källtyper, nämligen pressmaterial och intervjuer med Bengt-Erik Grahns.¹⁵ I pressmaterialet har jag särskilt sökt efter formuleringar, retoriska grepp och utsagor som på ett eller annat sätt kan

betraktas som uttryck för kulturell identitet. Sådana uttryck kan framträda konkret, i form av utsagor eller textfragment med ord kopplade till olika identitetskategorier. Ibland rör det sig om mer abstrakta positioneringar där formuleringar i text kan härledas till en identifikation med ett "vi" i förhållande till ett "dom", utan att explicita benämningar på grupper eller kollektiv för den skull förekommer.¹⁶ Sedan vissa centrala teman utkristalliserats efter en första bearbetning har materialet studerats på nytt, i ett slags växelverkan mellan analys och materialbearbetning. Det pressmaterial som studerats finns förvarat på Kungliga biblioteket (KB) i Stockholm. Slagningar på Bengt-Erik Grahns namn i KB:s digitaliserade mikrofilmsarkiv resulterade i ca 1 800 träffar, varav endast en liten andel fyllde någon funktion för mina ändamål. Merparten bestod av tävlingsresultat och kortfattade faktauppgifter. Av alla artiklar var ca 250 av ett mer utförligt slag och handlade helt eller delvis om Bengt-Erik Grahns. De flesta har publicerats i de största svenska dags- och kvällstidningarna, nämligen *Svenska Dagbladet*, *Dagens Nyheter*, *Aftonbladet* och *Expressen*. *Idrottsbladet*, som inte finns tillgänglig digitalt, har bearbetats manuellt vid tidpunkter för Bengt-Erik Grahns mest omskrivna idrottsprestationer, liksom även lokalpressen i hans hemtrakter (*Västerbottens-Kuriren*, *Västerbottens Folkblad* och *Norra Västerbotten*). Några väsentliga skillnader i rapportering mellan den rikstäckande pressen och lokalpressen har inte kunnat skönjas.¹⁷

Utöver pressmaterialet har fem levnadshistoriska intervjuer genomförts.¹⁸ Dessa har utförts och bearbetats inom ramen för den historievetenskapliga ansats som brukar benämnas muntlig historia (*oral history*). Denna forskningsinriktning tar sin utgångspunkt i den process inom vilken intervjuer genomförs samt produkten av denna, den berättelse om det förflutna som konstrueras i intervjumaterialet.¹⁹ Det stora värdet av muntlig historia anses ofta bestå i att synliggöra och ge röst åt människor och grupper som sällan framträder i traditionell historieskrivning.²⁰ Poängen med intervjun är dock inte främst att samla fakta för att rekonstruera händelseförlopp ur det förflutna. Subjektiviteten är själva verket en central målsättning utifrån de problemställningar som står i fokus. Allesandro Portellis flitigt citerade beskrivning av hur historikern kan använda sig av muntliga källor är i sammanhanget gångbar: "Oral sources tell us not just what people did, but what they wanted to do, what they believed they were doing, and what they now think they did."²¹ Det handlar om att, som historikern Malin Thor Tureby formulerar det, "tolka minne, subjektivitet och identitet".²² I intervjuerna har jag alltså haft möjlighet att ställa frågor utifrån undersökningens problemställningar. Därmed framträder också metodens begränsningar. Genom intervjuerna ges visserligen möjligheten att få den biograferades subjektiva uppfattning om sitt liv i det förflutna. Samtidigt färgas levnadsberättelsen

av mig som intervjuare genom de frågor jag ställer och av den dynamik som uppstår i intervjusituationerna. Av den anledningen valde jag ett upplägg av studiens genomförande som var att jag skulle vara så förtrogen med det skriftliga materialet som möjligt innan intervjuerna genomfördes. Före intervjutillfällena samlades därför tidningsartiklarna in och bearbetades. Utifrån dessa kunde jag utarbeta en grov kronologisk översikt av Bengt-Erik Grahns idrottskarriär och därmed identifiera nyckelhändelser och andra utmärkande drag som sedan låg till grund för våra samtal.²³ Dessa samtal kan betraktas som narrativa intervjuer där fokus ligger på den intervjuades berättelser, och då inte bara berättelsernas innehåll, utan även hur de är strukturerade och uppbyggda.²⁴

Analysen av de levnadshistoriska intervjuerna är inspirerad av etnologiska perspektiv på berättande. Utgångspunkten är att en levnadshistoria allt som oftast följer ett kulturbundet mönster, med andra ord att det finns vissa givna förväntningar på vad en sådan berättelse ska innehålla. Den består ofta av kronologiska sekvenser, i vilket livet återges i den följd som det framlevts. Ofta byggs berättelserna upp runt särskilda händelser som får markera vändpunkter i livet, så kallade *epifanier*. De kronologiska sekvenserna varvas ofta med deskriptiva dito, i vilka fokus inte ligger på den kronologiska händelseutvecklingen utan snarare på att skildra en särskild tidsperiod utifrån miljöskildringar, attityder och handlingar. Därutöver kan de kronologiska och de deskriptiva sekvenserna illustreras och levandegöras genom *narrativer*, avgränsade berättelser med en tydlig början och ett tydligt slut som utspelade sig vid en särskild tidpunkt i livet.²⁵

De frågor jag ställde var omväxlande öppet hållna och mer specifika, men utgick alltid från min genomgång av det tryckta källmaterialet. Samtalen genomfördes i köket i Grahns hem på Lidingö utanför Stockholm, och eftersom avstånden mellan våra hem inte är särskilt stort, var jag flexibel med genomförandet. Bengt-Erik Grahn avgjorde själv hur länge samtalen skulle vara, vilket varierade mellan ungefär 45 till 90 minuter.

Sättet som studien genomförts på innebär givetvis att etiska ställningstaganden har behövt hanteras. Som påtalats av Anna-Lill Drugge har forskning historiskt haft negativa konnotationer i urfolkssammanhang i allmänhet och bland samer i synnerhet, något som ställer krav på ökad medvetenhet i fråga om forskningsetik.²⁶ När jag för första gången kontaktade Bengt-Erik Grahn, i maj 2018, för att berätta om mitt avhandlingsprojekt och fråga om han ville medverka i en studie, berättade han att han vanligtvis inte ställer upp på intervjuer med journalister men att han upplevde detta projekt som angeläget eftersom det handlar om samisk idrottshistoria. Sålunda har vi haft något av ett gemensamt ändamål – att kasta ljus över samiska idrottsutövares erfarenheter – och därav har jag lagt stor vikt vid

transparens gentemot den person jag intervjuat.²⁷ När utkast skrivits har Bengt-Erik fått läsa inte bara citat från sig själv utan texten i sin helhet, för att på så sätt kunna komma med egna synpunkter och tolkningar. Efter dessa läsningar lämnades emellertid inga synpunkter som krävde att något i textens innehåll behövde ändras.

Den 21 november 2019 avled Bengt-Erik Grahns efter en tids sjukdom. Vid det laget hade texten sedan några månader tillbaka varit inskickad för redaktionell bedömning och sakkunniggranskning. Den slutgiltiga versionen hann Bengt-Erik tråkigt nog aldrig läsa. Det har känts märkligt att under arbetets gång konstatera att intervjuerna blivit en annan typ av källmaterial nu när den biograferade inte är i livet och kan ta del av vad jag skrivit. Jag ser det nu som extra angeläget att förmedla de ord och minnen som Bengt-Erik Grahns öppenlydande valde att dela med sig av i slutet av sitt liv.

Efter denna inledning sammanfattas Bengt-Erik Grahns idrottskarriär. Därefter presenteras under tre rubriker de slutsatser som dragits av undersökningen av pressmaterialet. Sedan följer tre avsnitt där Grahns egen levnadsberättelse står i fokus. Avslutningsvis sammanfattas artikelns resultat.

Idrottskarriären i blyxtbelysning

Bengt-Erik Grahns föddes som fjärde barnet i en syskonskara på tolv, varav elva nådde vuxen ålder. Alla syskon kom att på ett eller annat sätt att involveras i den alpina skidsporten. Syskonen Grahns skulle så småningom bli välkända för att ha genererat många skidåkartalanger. Så många som sex av bröderna vann SM-guld individuellt eller i lag. Bengt-Eriks karriär sköt fart på allvar när han i sin broder Tores ställe fick möjlighet att åka på en ungdomsresa till Österrike. År 1958, ännu inte 17 fyllda, skedde det definitiva genombrottet då han vann en bronsmedalj vid SM i Åre. Redan inför olympiska vinterspelen i Squaw Valley 1960 talades det om Bengt-Erik Grahns som den svenska utförsåkningens framtidsnamn.²⁸ Strålade resultat i konditionstester och en fin placering vid de förolympiska tävlingarna i Wengen i Schweiz hade kvalificerat honom för ett OS-deltagande.²⁹ Dessvärre föll han illa när han tränade i störtloppsbacken före invigningen, och en spricka i armbågen ledde till att starten i OS gick om intet. Att tävlandet i OS uteblev hindrade inte att Bengt-Erik Grahns etablerades som den svenska utförsåkningens frontfigur. Hans namn var redan vid det här laget välkänt i svenska utförsåkningskretsar, och under 1960-talet tillhörde han världseliten med slalom som specialitet.

Hans eftermäle har även präglas av de många uråkningarna, inte minst dem som inträffade vid VM i Portillo 1966 och OS i Grenoble 1968. Vid båda dessa tillfällen ledde han överlägset i andra åket men körde ur strax

före mål. Som hans främsta merit har andraplatsen i Kitzbühels slalomtävling 1967 framhållits, då konkurrensen i den tävlingen var tuffare än i såväl OS- som VM-tävlingarna.³⁰

Bengt-Erik Grahn i spalterna

När Grahn hade slagit igenom ägnade dagspressen mycket utrymme åt att diskutera faktorer som kunde förklara hans framgång, Till exempel: "Han är samepojke och uppväxt vid foten av fjället i en syskonskara på tio barn."³¹ *Expressens* citat är kort, men speglar lika fullt flera av de komponenter som sportjournalisterna lade tonvikt vid. Grahns färdigheter som idrottsman betraktades i dagspressen inte främst som en produkt av den enskilde individens drivkrafter och högt ställda målsättningar, istället underströks de breda kulturgeografiska förutsättningarnas betydelse, där inte minst Kittelfjälls topografi och närheten till branta sluttningar ansågs ha stimulerat småbarnens lekande på skidor som vartefter övergick i tävlande. Därigenom hade en grogrund för en alpin talangfabrik vuxit fram. I efterhand framstod det som predestinerat att Bengt-Erik Grahn skulle bli alpin skidstjärna. Sportjournalisterna skildrade en vägvinnande skidåkarkultur, uppstånden och framalstrad i ett brant fjällandskap. När "hemma hos-reportage" skulle skrivas var det därför inte bara Bengt-Erik som porträtterades, utan hela den stora familjen Grahn med Kittelfjälls sluttningar som fond.³²

Kittelfjäll, tidigt 1970-tal. Foto: Lennart Sehlin. Copyright: Vilhelmina kommuns fotoarkiv.

Bröderna Tore, Alf och Bengt-Erik Grahns. Foto: Lennart Sehlin. Copyright: Vilhelmina kommuns fotoarkiv.

En annan viktig faktor som i dagspressen ansågs ha legat till grund för Bengt-Erik Grahns framgångsrika skidkarriär utgjordes av den samiska bakgrunden, och då inte minst skolären på internat i Tärnaby. Trots att föräldrarna inte längre var verksamma som renskötare genomförde Bengt-Erik i likhet med sina syskon de första sex årens skolgång på nomadskolan i Tärnaby. Därigenom kom terminerna att tillbringas på skolhemmet, ca tio mil hemifrån. En artikel i *Expressen* lyfte fram uppväxtåren i Kittelfjäll som en period där grunden lades till ett framgångsrikt skidåkarliv, en grund som sedermera kom att utvecklas under nomadskoleåren:

Egentligen är det bara som det skall vara, att Bengt-Erik Grahns blivit ett toppnamn i slalom! Han är född vid foten av fjället (Kittelfjäll, 1 300 m högt) och har åkt skidor sedan han lärde sig gå. Han har gått i nomadskolan i Tärnaby, och där ligger slalombanan så till målet och skolgården sammanfaller. Så Bengt-Erik Grahns har träningskört utför sedan 7-årsåldern. Det är fullkomligt naturligt att skolynglingarna i Tärnaby åker slalom. Det är lika självklart att köra en tur i backen på rasterna som att gå till barnbispisningen på frukostrasten. Nomadskolan i Tärnaby är den verkliga plantskolan när det gäller utförsåkning.³³

I Tärnaby var förutsättningarna för att utöva skidsport de bästa tänkbara och det rådde ingen brist på vare sig materiella förutsättningar eller förebilder.

En Grahn i tv-soffan

Under 1960-talets första hälft steg Bengt-Erik Grahn på allvar in i rampljuset, och samtidigt förändrades den alpina skidsportens status markant i Sverige. En spänning hade länge funnits mellan utförs- och längdskidåkningen. Den senare hade som sport betraktad gamla anor och hade periodvis haft ett slags inofficiell status av svensk nationalsport.³⁴ Den alpina skidsporten saknade denna traditionstygnd. Även om "slalåm" varit ett känt begrepp i Norge långt tillbaka i historien, var det något helt annat än den moderna tävlingsform som importerades till Sverige från alpländerna under 1920- och 1930-talen.³⁵ Utförsåkningen representerade höga farter, modern skidteknik, risker och turism, liksom ett vinterlandskap som i högre grad var alpsluttningar på kontinenten än Sveriges något flackare topografi.³⁶ Den svenska skididrottsrörelsen förhöll sig länge skeptisk till slalomåkarna, som snabbt ökade i antal under 1930-talets senare hälft och utpekades i pressen som den "svenska skidsportens fiende nr. 1".³⁷

Att utförsåkningen så småningom ändå omfamnades av sportjournalister och skidorganisationerna berodde inte minst på Bengt-Erik Grahns och hans landslagskollegers prestationer i alpländerna. Topp tre-placeringar vid internationella tävlingar i Val-d'Isère, Wengen och Riezlern framstår som Grahns främsta prestationer under 1960-talets första hälft, och de passerade inte obemärkt förbi i pressen. "Kan Bengt-Erik bli Sveriges första erkända brantkung?" frågade sig sportjournalisten Sven Pe Johansson i *Dagens Nyheter*. "Det beror så på. På honom själv och på längdloparna. Han har mycket att kämpa mot, inte minst traditionen, den svenska konservatismen. Enligt denna är skidor synonymt med längdloppning."³⁸ Som kontrast till längdskidåkningens oomtvistliga hegemoni i det svenska skidlandskapet, påtalades nu istället att de svenska utförsåkarnas stjärnstatus var betydligt större i alpländerna än hemma i Sverige.³⁹ *Sölvesborgstidningen* framhöll:

I Norden är Jernberg, Mäntyraanta, Rönnlund och Grönningen kungar på skidor, namn som alla känner till. Men annat är det på kontinenten. Där har man inte mycket till övers åt dem som åker sig dödströtta i ett spår som mäter flera mil. Vill man bli kung där måste man åka fort utför. Och nu är Bengt-Erik Grahn, skogshuggaren från foten av Kittelfjäll i Västerbotten, ett toppnamn på kontinenten.⁴⁰

I *Aftonbladet* beskrevs utvecklingen på följande sätt:

Utförsåkningens utövare i Sverige sågs länge över axeln av det övriga skidfolket, som i längdloppning och backhoppning såg det enda rättesnö-

ret. Man såg bort från det faktum, att vår fjällvärld erbjuder lika stora naturliga förutsättningar för bedrivandet av den tjugiga brantsporten som Alperna gör för centraleuropéerna. Efter andra världskriget började dock motståndet brytas och under de senaste åren har vi följt de svenska utförlöparnas förhållanden med nästan lika stort intresse som deras kollegers i längdspåren. Förtjänsten av denna nya uppskattning kan i mycket hög grad tillskrivas Bengt-Erik Grahns[.]⁴¹

På en bredare samhällslig nivå framstår utförsåkningens folkliga genomslag som en följd av flertalet orsaker vid sidan av de framskjutna placeringarna i internationella tävlingar. Genomslaget tycks även återspegla de förändringar som samtidigt pågick i Sverige. 1960-talet var ett decennium präglad av välfärdsreformer och framtidsoptimism.⁴² Utvecklingen från ett agrarsamhälle till ett högindustriellt samhälle, som i ett internationellt perspektiv låg i absoluta framkant, gick förhållandevis snabbt, och förändringarna var som mest påtagliga decennierna efter andra världskriget.⁴³ I bred bemärkelse kom denna utveckling att förändra den nationella identiteten, vars innehåll och mening inte längre utgick från historien utan snarare från "moderniteten", som historikern Alf W. Johansson påpekat.⁴⁴ Detta märks särskilt tydligt i fråga om skidsporten. Längdskidåkningen var tradition, men tillhörde därmed också det förflutna. Utförsåkning var framåtblickande, modern och öppen för nya influenser och tekniska landvinningar, vilket därmed gjorde att den låg i linje med samhällsutvecklingen i stort. Utförsåkning var fritid, oavsett om det var i tv-soffan eller bland semesterfirare i backarna på sportloven. *Dagens Nyheter* skrev år 1965:

Nu är det "inne" att åka utför. Brantåkning noterar ett allmänt genombrott på bred front. Svenskarna har upptäckt att utförsåkning på skidor är fartens tjugning. [...] Just nu inviger man den ena slalom-anläggningen efter den andra. Kommunerna jobbar för högttryck, små som stora. [...] 1960-talets våg – frampressad av ökad fritid – bjuder inte på enbart backar. Nu skall det vara elljus också, och liftar förstås. Det är tidens melodi. Och snömaskinerna kommer. Redan nu finns det apparater som på konstgjord väg "vitlägger" en yta av 600 kvadratmeter med 2 decimeter snö på en timme.⁴⁵

Även tv-sändningarna bidrog påtagligt till utförsåkningens förändrade status.⁴⁶ Det definitiva genombrottet inföll visserligen under Ingemar Stenmarks storhetstid under 1970- och 1980-talen, men det är lika fullt tydligt att Bengt-Erik Grahns framfart i alpsluttningarna togs väl emot i tv-sofforna.⁴⁷ Inte minst tycks den dramaturgi som uppstod till följd av

Bengt-Erik Grahn i landslagsmundering. Foto: Lennart Sehlin. Copyright: Vilhelmina kommuns fotoarkiv.

hans åkstil ha haft en gynnande effekt på tv-konceptet. ”Och vi kunde alla med egna ögon se Bengt-Eriks bragdlopp hemma i finrummen via TV”, stod att läsa i *Expressen* efter att Grahn sensationellt kommit delad trea i en slalomtävling i Wengen.⁴⁸ ”Brantåkar-Petersson, Plex i TV, bönade så vackert, och vi här hemma löd order och höll tummarna så det värkte, men det hjälpte inte Bengt-Erik Grahn att hålla sig på rät köl utför Lauberhorn i Wengens specialslalom”, skrev *Dagens Nyheter* i januari 1966.⁴⁹

Att Bengt-Erik Grahn blev en medial profil kan i viss mån även tillskrivas hans utstyrsel. Han åkte alltid i hemstickad tröja och toppluva, även långt efter att alpnationernas idrottsmän börjat tävla i betydligt mer åtsittande och tunnare utrustning av sportigare slag. Det är även tydligt att Grahn, tillsammans med sina svenska landslagskamrater, kom att utgöra en kontrast mot den mediebild som hade utvecklats av den alpine skidstjärnan från kontinenten vid denna tid. Den sistnämnde var under 1960-talet behäftad med allt annat än ett tillknäppt strävsamhetsideal, utan anknöt istället till konsumtion, sexualisering, frigjordhet och utlevelse – företeelser som i ett svenskt sammanhang kunde betraktas med häpnad och avståndstagande. Jean-Claude Killy från Frankrike och Bengt-Erik Grahn var inte bara varandras största konkurrenter under några år, de framstår även som motsatta idealtyper sett till hur de representerades i press och populärkulturella sammanhang. Historikern Helena Tolvhed understryker att ”[i]nslagen om Killy omfattar den moderne playboyens alla markörer: kvinnor som tränar, intensivt nöjesliv och drickande, risktagande i den farliga störtloppsbacken och äventyrliga hobbies som tjurfäktning och bilsport.”⁵⁰ Risktagandet är den gemensamma nämnaren mellan Grahn och Killy, i övrigt var de varandras antiteser. Smått ironiskt är att reportrar tycks ha sökt upp Bengt-Erik Grahn och hans landslagskolleger för att besviket konstatera att hans livsföring var något helt annat än vad de förväntat sig. *Aftonbladets* Sven-Oskar Ruhmén

skrev 1968: "Slalom låter som alpsemester, playboys och snygga brudar. Och visst brukar flickebarnen skocka sig kring de oförvägna brantåkarna. Men Bengt-Erik Grahm är ingen playboy, vilket utskickade kvinnliga reportrar förvånat konstaterat då de närmat sig den timide samén."⁵¹

Alpländernas skidstjärnor representerade i ett svenskt idrottsligt sammanhang något exotiskt: elegans i kombination med playboyliv och rikedom, fjärran från den svenska idrottens ännu rigorösa amatörbestämmelser som tvingade in de elitaktiva i en asketisk livsföring. "Skandinaverna är proletärerna i den stora utförsåkningsfamiljen. Fattiga stackare som av de kontinentala förbunden behandlas med nedlåtande välvilja", konstaterade *Aftonbladets* Nils Lodin efter att ha besökt det trånga utrymme som Bengt-Erik Grahm och de övriga svenska landslagsåkarna bodde i under en vistelse i Val-d'Isère.⁵² Från samma ort hade *Expressen* ett år tidigare skildrat en lika trång bostad, fullproppad med skidåkare och attiraljer. Bengt-Erik Grahm kommer i artikeln till tals och dryftar åtskilligt av de kontraster som fanns mellan svensk och kontinental livsföring i alpina sammanhang:

Svettiga strumpor, våta tröjor och jättepjäxorna i en vattenpöl på golvet. Svenskt kaffe puttrar på en elplatta. Samtalet går trögt. Bengt-Erik Grahm, nästan världsmästare i slalom i Portillo i Chile i somras, en åkare i den yppersta världseliten torkar sig om näsan och ser ut som om han ville säga något.

– Jo, hemma tror folk förstås att vi vräker oss i lyx. Brudar och cocktail. Fast vi knappt har pengar att gå ned på bion om hörnet. Annars är det nog det enda roliga vi kan kosta på oss. Och alla de andra grabbarna nickar och lägger in snus. Som är skickat av jantan därhemma.⁵³

Bengt-Erik Grahm arbetade, när han inte åkte skidor, som skogshuggare; han hörde hemma i fjällvärlden och hade lössnus under läppen – allt detta kom att stå som bjärt kontrast till vad det alpina skidåkarlivet annars representerade i media. "Skogshuggaren från foten av Kittelfjället spottar ut en pris snus och känner sig som hemma bland kanonerna/miljonärerna/playboysen härnere", stod att läsa i en artikel i *Expressen* 1965, vilket ytterligare understryker denna kontrast.⁵⁴

Noterbart här är den kollektiva identitetsuppfattning som kommer till stånd när Bengt-Erik Grahm vägs, mäts och bedöms i förhållande till kontinentens sporthjältar och playboys. Etniska skiljelinjer mellan exempelvis samiskt och svenskt nedtonas och istället sker ett skapande av nationen som homogeniserande och överordnad princip.⁵⁵ I detta internationella sammanhang blir det samiska, det regionala, fjällvärlden, naturen och det hårdande skogsarbetet olika uttryck för nationen Sverige, när den ställs i kontrast mot

det kontinentala jetsetlivet.⁵⁶ Ett reportage om familjen Grahns i *Expressen* låter påskina en närmast pietistisk livssyn hos Bengt-Erik. Hans lugna och strävsamma persona sammankopplas med det samiska, men framför allt det norrländska. Här tecknas bilden av den återhållsamme svensken som i en främmande miljö inte tappar fotfästet och lockas av det stora livets frestelser:

– Oj, vad skönt att komma ifrån allt jäkt och allt folk som jagar en, menar Bengt-Erik Grahns. Jag skall tala om att ibland blir man så hetsad så att man hetsar upp sig själv! Och det är inte bra...

Bengt-Erik fortsätter:

– Även i skidbackarna väller det av folk och alla möjliga språk surrar omkring en. Det är liv och rörelse dygnet runt på de där berömda sport-orterna. Enda chansen att få någorlunda ro är att bo på något litet och lugnt hotell. Bor man för flott blir man lätt bortskämd och det duger inte om man skall slåss i världstoppen.

Det är kloka ord den 24-årige sameynglingen talar. Han står med två bestämda (och starka) ben på jorden.

Talar man om Grahns så talar man om en äkta norrländsk fura!⁵⁷

Helena Tolvhed har tidigare visat hur sammanlänkningen mellan natur och vinteridrottsmän, inte sällan liknade vid en "fura" eller en "fjällets son", var vanligt förekommande uttryck när nationen konstruerades i efterkrigstidens svenska populärpress.⁵⁸

Även idrottshistorikern John Hellström har initierat beskrivit den hjältefigur som Bengt-Erik Grahns förknippades med, dock med en annan protagonist, Ingmar Stenmark, vars genomslag ännu låg halvtannat decennium fram i tiden. Hellström lyfter fram just "hemstickade topppluvor", samt den mediala konstruktionen av ett "naturbarn med lika betoning på natur som barn", som särskilt karaktäristiskt för ett svenskt sporthjälteideal vid denna tid. Skidåkare som Stenmark (och här platsar även Grahns) "förknippades med en urnordisk manlighet baserad på lugn, tjurighet och styrka som ställdes i kontrast till den playboymentalitet som ansågs känneteckna världscupens övriga stjärnor".⁵⁹

Anmärkningsvärt är att det samiska inte berörts av vare sig Tolvhed eller Hellström när de diskuterar relationen mellan nationella ideal och vinteridrottsmän i efterkrigstidens Sverige. Att Bengt-Erik Grahns samiska bakgrund lyftes fram så mycket mer än Stenmarks beror sannolikt på att han var född i en renskötande familj. Visserligen utgör de renskötande samerna en minoritet av den samiska befolkningen. Den förhärskande syn på samer som framför allt den svenska statsmakten stod bakom under sent 1800-tal och flera decennier in på 1900-talet var dock intimt förbunden med

renskötsel. Icke renskötande samer betraktades som avvikare från dem som företrädde det förment "autentiskt" samiska, nämligen renskötarna.⁶⁰

Det framgår ändå tydligt att den mediale hjältefigur som Bengt-Erik Grahn representerade inte var enhetlig. Här framträder snarare en hybrid identitet där lekfullheten vid nomadskolans backar och skogshuggarlivets vedermödor och krävande livsstil får samsas sida vid sida. Samiskhet och norrländsk nybygggaranda blir på detta sätt byggstenar i ett svenskt hjälteideal där det traditionella får aktualitet och relevans inom den annars så kontinentala och av flärd och flyktighet präglade moderna utförsåkning.

Djävrv och kattsmidig

När Grahns insatser bedömdes på sportsidorna återkom några diskussionsteman frekvent, nämligen hans åkstil och hans vurpor i backen. I de diskussioner som fördes återopades ibland också hans samiska bakgrund. Till saken hör att han var 165 centimeter lång, och i pressmaterialet förklarades hans kroppslängd med det faktum att han var same. Uttryck kopplade till "samiskhet" och "litenhet" nämndes ofta i nära anslutning till varandra. Bengt-Erik Grahn kunde beskrivas som "den lille samepojken", eller "den lille samen".⁶¹ Dessa uttryck sammanfogades och framhölls gärna med en kort karakteristik av hans åkstil. Han kunde beskrivas som "den lille våghalsige samen från Kittelfjäll i Västerbottens lappmark".⁶² En annan beskrivning: "Djävrvhet och våghalsighet har varit utmärkande för den lille och kattsmidige sameynglingen."⁶³ Ett tredje exempel: "Grahn är den alpina världens slugger, en tuff och oförvägen same som inte vet vad rädsla och försiktighet innebär."⁶⁴ I denna typ av karakteristik flätades orsakssamband ihop mellan det samiska och den höga fart och tekniska färdighet som krävdes för att prestera på högsta nivå om kroppsvikten var lättare än hos de flesta andra. Åkstilen konstruerades på detta sätt som en etnisk identitetsmarkör där Grahn fick representera ett samiskt och något mer riskfyllt sätt att åka skidor.⁶⁵ Det handlade om att sätta högsta fart från början, att ge järnet och att ta slalomspinnarna med minsta möjliga marginal.

Diskussionerna om Grahns åkstil intensifierades i dagspressen mot 1960-talets mitt. "Ni vet hur Bengt-Erik satsar. Han vräker sig i energisprutande stil nedför, formligen ormar sig runt portarna och tjänar dyrbara tiondelar", framhöll slalomspionjären Sigge Bergman. I takt med att hans internationella framgångar blev fler och fler uppmärksammades även hans missöden i allt högre grad. Hans sätt att ta sig ned för backarna gav upphov till slagkraftiga och kortfattade benämningar som utgick från den hårfina gränsen mellan triumf och nederlag. "Våga vinn-stilen", blev ett närmast vedertaget uttryck och förekom återkommande i pressen.⁶⁶ Om

åksättet sades även att "[d]är satt inte stilen utan farten i högsättet", och vid vurpor talades det om "den Grahnska förmågan att åka med huvudet under armen".⁶⁷ Vurporna framstod vid 1960-talets mitt som ett av Grahns mest framträdande kännetecken. Frustrationen var i dagspressen påtaglig över att han inte växlade från sitt riskfyllda och fartfyllda tempo till ett åksätt som i högre grad byggde på säkerhet.⁶⁸

Att Bengt-Erik Grahns försatte många chanser ansågs i pressen inte vara en följd av hans egna taktiska överväganden. Istället påtalades att åksättet var ett uttryck för dåliga tävlingsnerver.⁶⁹ "Brister det tekniskt? Nej, knappast. Är det en psykisk historia? Möjligen", skrev *Norra Västerbotten*.⁷⁰ Även den samiska bakgrunden kunde åberopas för att förklara Grahns åkstil och misslyckanden. Efter tredjeplatsen i Wengen 1965 gjorde Sigge Bergman några förutsägelser om den svenska utförsåkningens framtid i allmänhet, och Bengt-Erik Grahns i synnerhet:

Liksom de flesta andra samer är han naturligt [*sic*] skicklig på skidorna, men han lider också under den brist på koncentrationsförmåga som är samerna egen [*sic*]. Kanske bottenar den bristen i en sorts atavism, i nomadens underlägsenhetskänsla visavi de bofasta, stadiga och trygga. Vi får se hur han finner sig till rätta nu. Det blir spännande.⁷¹

Att nomadismen försett samer med särskilda nedärvda förmågor som kunde komma till sin rätt i idrottssammanhang hade varit en gängse rasistisk förklaringsmodell som flitigt begagnades under det tidiga 1900-talet i anslutning till längdskidåkning.⁷² Bergmans resonemang är alltså en kvarleva av ett kulturhierarkiskt tankegods vars genomslag var som mest påtagligt på sportsidorna under mellankrigstiden. Att det rör sig om en kvarleva framgår av att liknande utsagor inte hittats i medieinslagen om Bengt-Erik Grahns. Dessutom väckte tilltaget uppseende och kritiserades skarpt, till och med på ledarsidor där idrottsliga angelägenheter annars sällan ventilerades. Följande genmäle i *Aftonbladet* återgavs även i tidningen *Samefolket*:

Vi inbillar oss gärna att all den upplysning vi har fått om ras- och gruppfördomar från andra länder som t ex USA och Sydafrika skulle ha gjort någon verkan. Därför är det verkligen upprörande att en svensk idrottsledare uttalar sig om en grupp människor som om de genom arv skulle ha vissa egenskaper, som skicklighet på skidor, dålig koncentrationsförmåga och underlägsenhetskänsla.⁷³

Den hårda kritiken indikerar att de sega och kvardröjande stereotyperna som omgärdat samer i idrottsliga sammanhang ansågs obsoleta i 1960-talets

Sverige. Sannolikt rör det sig om en slentrianmässigt framkastad stereotyp snarare än en personligt förankrad övertygelse hos Sigge Bergman, eftersom han annars, i egenskap av ordförande i Svenska Skidförbundet, var mycket välvilligt inställd till den samiska idrottsrörelsen och god vän med flera av de samiska längdskidåkare som representerade det svenska landslaget.⁷⁴

Vad beträffar orsakerna till Bengt-Erik Grahns vurpor, som de diskuterades på sportsidorna, får Sigge Bergmans inlägg i diskussionen betraktas som ett undantag. Det låg närmare till hands att förklara hans tillkortakommanden utifrån hans märkliga taktiska val snarare än genom det faktum att han var same. Däremot kunde hans åkstil indirekt sammankopplas med hans samiska bakgrund och att han var kortare till växten än andra utförsåkare.

Levnadsberättelsen i centrum

Bengt-Erik Grahns levnadsberättelse är ganska svårfångad. Den följer i vart fall inte ett enhetligt mönster. Ett och samma minne skiftar snabbt i betydelse och mening, och kan ena stunden förknippas med glädje och stolthet för att i nästa stund övergå i vemod och ånger. Följande konversation mellan mig och Bengt-Erik är ett belysande exempel:

BEG: Jag fick mycket råd och tips, men då jag stod på start, då var det bara jag som bestämde. Det jag kände för. Och det var inte alla gånger så himla bra.

Jag.: Var det skönt att slippa det, just den stunden man var i backen?

BEG: Ja, alla krav man hade på sig, vet du, så att det var jävligt skönt. Jag tog ju aldrig åt mig av de där kraven. Det är väl den största missen jag har gjort.⁷⁵

Möjligtvis kan det vankelmodiga draget i levnadsberättelsen höra samman med att Bengt-Erik saknar den stora händelsen i sin idrottskarriär varifrån en enhetlig berättelse kan ta avstamp, exempelvis ett VM- eller ett OS-guld. Människors levnadsberättelser tenderar annars att följa den klassiska hjältesagans dramaturgi. Vissa minnen framhävs och vissa tonas ned eller glöms bort. Livet läggs till rätta och byggs upp genom nyckelhändelser och vändningar som ger berättelsen framåtrörelse, i riktning mot ett i efterhand konstruerat slutmål.⁷⁶ Detta gäller inte minst kända idrottsprofiler, som under årens lopp utmejslat sin berättelse successivt i otaliga intervjuer med journalister.⁷⁷

Hävdelse och motstånd är emellertid ett utmärkande drag i minnesbilderna, vilket inte minst framträder när de personliga bevekelsegrunderna bakom

hans åkstil rekapituleras. När Bengt-Erik mot slutet av sitt liv reflekterar över den kritik han fick, understryker han hur ansträngande det kunde vara att hantera alla åsikter som dryftades: "Alla skulle diskutera hur man skulle åka vet du, och det kom experter från alla möjliga håll i Sverige, och de skulle ändra på allting. Men mig klarade de inte av att ändra, utan jag fortsatte i samma anda och stil."⁷⁸

Ett ord som karakteriserar Grahns egen inställning till sitt idrottande i allmänhet och sin åkstil i synnerhet är *egensinne*. Historikern Björn Horgby har med utgångspunkt i arbetarkulturen i Norrköping begreppsligt definierat egensinne som en försvarsstrategi inom vilken maktanspråk uttrycks genom uppträdanden som för överheten framstår som irrationella och omöjliga att kalkylera.⁷⁹ Bengt-Eriks åkstil – sättet han åkte på, och sättet som han talade om det – betraktas som ett uttryck för ett sådant egensinne, vilket riktades mot en överhet som främst bestod av idrottsledare, sportjournalister och andra auktoriteter som hade synpunkter på hans idrottande.

Som ett exempel på detta egensinne fungerar ett uttalande i en tidning efter vurpan vid VM i Portillo 1966:

Jag kan inte köra försiktigt. Jag satsar för att vinna och det gör man inte utan att sätta allt på spel. Alla människor har försökt tala om för mig att i dagens andra åk (om någon gång) borde jag gå in för att bevakas min placering. Ta det försiktigt. Jag är ledsen mina vänner jag fungerar inte på det viset. [...] När jag hade bara tio portar kvar i andra åket, och jag kände att ena skidan skar igenom var det fruktansvärt. Jag seglade genom luften i en magnifik flygtur och hann tänka igenom hela situationen. Kom underfund med att det var inget att gråta för. Det här var ändå det enda sättet jag kunde ha gjort det på.⁸⁰

Här framträder egensinnet tydligt: en halsstarrig slalomåkare som av omgivningen bemöts med oförstående när han envetet förfäktar sin mycket riskabla åkstil, efter att ha förlorat en till synes kassaskåps säker guldmedalj bara några portar före mål – efter förstaåket hade han haft en ledning med hela två sekunder.

Skidåkning på samiskt vis

Det framgick ovan hur dagspressen lade särskild tonvikt på kulturgeografiska förutsättningar när Bengt-Erik Grahns färdigheter som utförsåkare diskuterades. Dessa förklaringar överensstämmer till stor del med hans egen levnadsberättelse. "Naturligt" är nyckelordet, inte bara i dagspressens resonemang, utan även när han själv minns hur skidåkarfärdigheterna

utvecklades. Backen låg precis inpå barndomshemmets knut, ”så det blev ganska naturligt att vi [...] gick upp och åkte ned”.⁸¹ Vidare berättar han att ”det var ju utför överallt i Kittelfjäll. Det lutade ju vart man än gick någonstans. [...] Så vi var ganska ’invuxna’ i det vet du.”⁸² Levnadsberättelsen avviker emellertid på en punkt från dagspressen. Det handlar om åren på nomadskolan i Tärnaby. I jämförelse med den förhållandevis okomplicerade bild av dessa år som ges i dagspressen, framstår flytten från Kittelfjäll till Tärnaby och nomadskolan i Bengt-Eriks egen berättelse som en avgörande vändpunkt – en epifani – som markerar övergången från en ganska harmonisk och trygg miljö i Kittelfjäll till en betydlig mer sammansatt tillvaro i Tärnaby, där mörka minnen samsas med ljusa.

De mörka minnen som Bengt-Erik rekapitulerar rör motsättningar mellan lokala Tärnabybor och de samer som bodde på nomadskolans internat. Av minnesbilderna framgår att lokalbefolkningen ofta såg ned på de samiska skolbarnen. Dessutom var rivaliteten mellan nomadskolan och Skytteanska skolan, där lokalbefolkningens skolbarn gick, mycket stark, något som ofta resulterade i handgemäng. Detta sammanfattas av en deskriptiv sekvens i Bengt-Erik berättelse:

Det var mycket bråk i Tärnaby under de sex åren, mellan skolorna, Skytteanska skolan och sameskolan. Det var alltid krig. Det kom alltid vid vissa tidpunkter. Sista april då var det som värst, för då ville ju vi också gå ned och se brasan. Men där var vi inte välkomna, det kan jag säga. Vi skulle hålla oss borta ifrån det. Dom var inte så himla förtjust i samerna på den tiden, där uppe.⁸³

Den deskriptiva sekvensen illustreras också av några narrativer i vilka motsättningarna tydligt framträder. Det handlar om minnesbilder av våld som elever från Skytteanska skolan utsatte Bengt-Erik för. En av dessa minnesbilder lyder som följer:

Det var en gång, jag var ned på majbrasan och skulle gå hem till skolan, så kände jag hur det brände till på ryggen. Då låg ju de här andra, svenskarna, uppe på kyrkogården, på muren där, och sköt på oss med luftgevär. Det brände till men gick inte igenom, men man kände det, de sköt på en. Tur att de inte hade annan ammunition.⁸⁴

I Bengt-Erik Grahns berättelse finns en stor skillnad mellan tillvaron i Kittelfjäll och den i Tärnaby. I Kittelfjäll fanns inte den rivalitet som var så framträdande i Tärnaby. Ur denna rivalitet framträder en tydlig dikotomisering i etniska kategorier, där Grahns positionerar sig själv som same i

förhållande till "svenskarna" som sköt med luftgevär och inte välkomnade de samiska barnen till majbrasan.

Parallellt med de mörka hågkomsterna löper minnesbilderna av skidåkningen i Tärnaby som ett tydligt ljusstråk. Skidsportens framträdande position i orten var inte oväntat en sporre för Bengt-Erik och många av hans jämnåriga. Hans egen berättelse skiljer sig dock från dagspressens i fråga om hur det kom sig att han blev utförsåkare. Under flera år var det nämligen inte utförs- utan längdskidåkning som han satsade på, något som inte framgår av pressmaterialet: "Jag åkte ju längd hela min barndom från skoltiden vid sex års ålder tills jag gick ut sjuan. Det var längdåkning som gällde, men jag smet ibland in på utförsåkning genom att backen kom in och gick förbi skolan."⁸⁵

Bengt-Erik Grahns satsade länge på längdskidåkning inte främst av egen vilja, utan snarare som en följd av omgivningens förväntningar och den idrottsundervisning som bedrevs på nomadskolan. Visserligen inbjöd nomadskolans läge till utförsåkning i backarna på raster och på fritiden, men denna idrottsform stod ändå inte högt i kurs i undervisningen: "Jo, det var mycket idrott, men det var ju lassokastning och skidåkning – längdåkning – som gällde", berättar han.⁸⁶ Hans minnesbild överensstämmer med det synsätt på idrott som under 1920-talet etablerats inom det statliga nomadskoleväsendet. Nomadskoleinspektören Vitalis Karnell drev en linje om att så kallad lapsk idrott skulle bestå av främst lassokastning och skidåkning, samtidigt som ingen gymnastikundervisning skulle förekomma. Renskötarlivet, ansågs det, skulle förse de samiska barnen med erforderlig allsidig träning.⁸⁷

Det var emellertid inte bara inom nomadskolan som det fanns en grogrund för skeptiska uppfattningar om utförsåkning. Bengt-Erik upplevde ett motstånd inte bara från idrottsledare, utan även från sin samiska omgivning. Något skämtsamt och ironiskt berättar han sålunda: "Jag var ju inte svensk, vet du, jag var ju same, och du vet de skulle ju inte hålla på med utförsåkning. Så det var ju många samer då som kämpade emot mig också."⁸⁸ Att omgivningen demonstrerade sitt missnöje med hans val av skididrottsgren kan enligt Bengt-Erik själv sökas i två orsaker. Den första att de som kände till hans skicklighet som längdskidåkare inte ville att talangen skulle gå förlorad genom ett byte av gren. Den andra orsaken har redan antytts, nämligen att det fanns en tydlig förväntan om vilken typ av idrott som samer vid nomadskolan skulle ägna sig åt. Detta framgår dels av den stora vikt som i nomadskolans idrottsundervisning lades vid lassokastning och längdskidåkning, dels i frånvaron av uppmuntran när Bengt-Erik på allvar började intressera sig för utförsåkning. Liksom att det i Sverige närt en uppfattning om att utförsåkning inte hörde hemma

här, fanns det därmed också en föreställning om utförsåkning som något "osamiskt". Längdskidåkning var tradition, utförsåkning något modernt, och det fanns tydliga förväntningar på att samer endast skulle ägna sig åt det förstnämnda.⁸⁹ "Vi skulle ju åka med björnsputet", skämtar Bengt-Erik i efterhand om dessa förväntningar, och anspelar då på en i historien vanligt förekommande jaktmetod bland samerna, att jaga rovdjur genom att förfölja dem på skidor.⁹⁰ Här kan nämnas att sammanlänkningen mellan tradition och det samiska i idrottssammanhang har beröringspunkter med slutsatser som dragits i internationell forskning. C. Richard King påpekar från en nordamerikansk horisont att det i populära representationer av idrottare med urfolksbakgrund funnits en "tendency to confine Indianness within the past or at least tradition".⁹¹

För Bengt-Eriks del vägde fartens tjusning tyngre än omgivningens bemötanden. Han berättar att så snart det gavs tillfälle, åkte han skidor utför oavsett om det var i Tärnaby eller hemma i Kittelfjäll. Det stod länge och vägde mellan vilken skidgren han skulle välja att satsa på. Avgörandet skedde när han gick i årskurs sju då idrottsledaren Erling "Tärna-Lasse" Larsson uppmärksammade hans tekniska skicklighet som slalomåkare. Stödet från Larsson var av stor betydelse för att Bengt-Erik slutade med längdskidåkning för att istället satsa helhjärtat på utförsåkning.⁹² Ett narrativ i form av en minnesbild från nomadskolan illustrerar symboliskt å ena sidan omgivningens förväntningar på att Bengt-Erik Grahn borde ägna sig åt längdskidåkning, å andra sidan hans revolt mot desamma:

Jag fick ett par skidor från husmor på skolan. Och så frågade jag henne: "Ska jag åka på dem här?" "Ja", sa hon, "det är längdskidor". Och vet du vad jag gjorde? Jag ville inte det. Jag körde rakt in i skolväggen, och båda skidorna gick av! [skratt] Ja du vet, jag brydde mig inte om att väja för skolan, utan jag tänkte att jag kör in. De hade en stenfot där nere. Jag körde in skidorna dit, båda två gick av. Sen slapp jag hålla på med längdåkning mer.⁹³

Hybrida identiteter i slalombacken

Åkstilen och de taktiska överväganden som gavs särskilt mycket utrymme i dagspressens rapportering om Bengt-Erik Grahn utmärker sig även i levnadsberättelsen. Hur hans sätt att åka skidor utvecklades bör, enligt honom själv, sökas i flera orsaker. Han berättar att det för det första handlade om att konkurrensen alltid var stenhård i Tärnaby, något som tvingade fram höga farter och teknisk färdighet:

Vi var ju rätt många konkurrenter i Tärnaby, och i Kittelfjäll också några stycken, så det var ju en konkurrenssituation mellan oss. Man var tvingad att åka fort jämt. Det gick inte att åka långsamt någon gång – då gick det inte att vinna. Det blev liksom en grej för mig att jag ska ha högt tempo och jag hade fördel av att jag var så snabb i fötterna. Jag kunde trampa om väldigt snabbt och det var väl det jag levde på egentligen.⁹⁴

Bengt-Erik uppehåller sig, i likhet med sportjournalisterna, även vid kroppens storlek som en avgörande faktor. Vad som förlorades i kroppsvikt, togs igen genom teknik. Om sitt intåg i landslaget berättar han:

Det var chockartat! Man skulle ju in i ett landslag och det var ju mest vanliga svenskar, och där passade ju inte jag in. Genom att jag var så liten och smal. Någon gång vägde jag inte mer än 60 kilo. Så jag var ju väldigt liten och smal, och det där, det kompenserade jag med en enorm skidteknik.⁹⁵

I dagspressen sammankopplades kroppslängd och djärvhet till en åkstil som kodades som samisk. Av Bengt-Erik Grahns minnesbild framgår ånyo denna positionering: omständigheten av att vara "liten och smal" innebar att han inte ansåg sig passa in bland "vanliga svenskar".

Att vara same framstår som synonymt med att inte riktigt "passa in". Bengt-Erik berättar att han återkommande möttes av fördomar på grund av sin samiska bakgrund: "Man fick fan acceptera, vet du. Man var en liten lappkille som kom, inte kunde man höja upp rösten. Det gick inte. Det var bara att acceptera allting." En stund senare framhåller han även att "man fick hela tiden försöka framföra sina åsikter, så fort man bara kunde, det var jobbigt, den delen var jobbig alltså, att tvingas slå sig fram både på idrottsbanan och bland folket i Sverige också."⁹⁶

Om upplevelser av fördomar som riktades mot honom på grund av hans samiska bakgrund berättar Bengt-Erik: "Jag möttes av mycket fördomar, men det var mest ifrån svenskar. I utlandet – det var nästan så man vart gudsförklarad."⁹⁷ Det internationella livet som skidåkare upplevdes som mer lätthanterligt, eftersom fördomarna han möttes av i Sverige inte kom till uttryck utomlands i samma utsträckning, i och med att få där hade någon kännedom om vilka samerna var:

Man fick så mycket konstiga kommentarer. De såg ju att jag var ju inte svensk, de såg ju att jag hade samiska drag. Och det tyckte de var väldigt konstigt. [---] Men de tyckte om mig, det var inget negativt. Men de såg ju att jag inte hade Sverigedragen. Men då fick man ju

berätta att jag är svensk, men jag är same, och de förstod inte vad jag sa. Same – vad är det? Jo men jag är same och så fick jag förklara vad samer var för något.⁹⁸

Utsagor som ”de såg ju att jag var inte svensk” och ”jag är svensk, men jag är same” kan vid en första anblick tyckas svärförenliga, men bekräftar snarare att etnicitet inte handlar om distinkta och lagbundna kategorier, utan snarare om hur identiteter formas relationellt i specifika situationer.⁹⁹ Det är något av en oproblematiserad hybrid identitet som framträder i Bengt-Erik Grahns levnadsberättelse. Den frustration han ger uttryck för tycks snarare bero på omgivningens omständliga och ibland enögda sätt att försöka kategorisera hans etniska och nationella tillhörigheter.

Avslutning

I belysningen av Bengt-Eriks Grahns karriär som utförsåkare, som den framträder i samtida pressmaterial och hans egen levnadsberättelse, har en offentlig personlighet framträtt som ter sig något mer sammansatt än de nationella hjälteberättelser som tidigare forskning intresserat sig för. Bengt-Eriks Grahns kunde både glorifieras och betraktas som en udda figur i en brytningstid där utförsåkningen successivt nådde acceptans och etablerades efter att tidigare ha befunnit sig i den i Sverige så populära längdskidåkningens skugga. Under 1960-talet kom den alpina skidsporten att återspegla den framåtanda och den moderniseringsiver som kännetecknade ”rekordåren” i stort, och i denna idrottsliga dikotomi mellan tradition (längdskidåkning) och modernt (utförsåkning), framstår Grahns närmast som en brygga mellan dåtid och framtid. Hans person och livsföring stod i hjärt kontrast mot det jetsetliv och den playboymentalitet som den alpina livsstilen i alpländerna förknippades med i den svenska pressen. I denna kontrast framträder en nationell hjälteberättelse om Bengt-Erik Grahns, och den hämtade intryck av det samiska och av nostalgiska föreställningar om norrländsk nybyggaranda. Den gav med andra ord uttryck för en hybridisering av olika kulturella identiteter där särskilda uttryck för klass, regionalism och etnicitet stod i fokus.

Den etniska aspekten är dock inte entydig i pressmaterialet. Den samiska identiteten förekommer i olika sammanhang: i glorifieringen av Bengt-Erik Grahns, i enstaka fördomsfulla utsagor samt i beskrivningarna av hans karakteristiska åkstil. I sin levnadsberättelse rör sig Bengt-Erik Grahns tämligen obehindrat mellan olika kategorier: ena stunden same, andra stunden svensk, allt beroende på vilket sammanhang han beskriver. Han ger alltså uttryck för en hybrid identitet där det inte finns någon motsätt-

ning mellan de olika identiteterna. Snarare tycks det som om omgivningen många gånger, till hans frustration, haft ett större behov av att kategorisera honom som antingen det ena eller det andra.

Tydligt är också att det finns en påfallande diskrepans mellan mediebilden och Bengt-Erik Grahns egna erfarenheter. Tärnaby, miljön där han fostrades till en framgångsrik utförsåkare, framstod i pressen som harmonisk men i levnadsberättelsen som betydligt mer sammansatt. I dessa minnesbilder kan också en orsak skönjas till den egensinniga personlighet han gav uttryck för som utförsåkare. Från början fanns det tydliga förväntningar på honom som idrottare eftersom han var av samisk börd, och dessa förväntningar gick ut på att längdskidåkningen var en lämpligare idrott än utförsåkningen. Mot denna förväntning bröt han. Denna rebelliska läggning gav han även uttryck för när han tog för vana att negligera den aldrig sinande strömmen av taktiska rekommendationer. Hans decennium i världseliten präglades sålunda av ett ödmjukt trots som uttrycktes genom hans åkning snarare än med ord och uppträdanden. Att åka som han ville, oavsett omgivningens synpunkter och åsikter, var något av en maktdemonstration och ett framträdande drag i Bengt-Erik Grahns idrottsmannapersona.

Summary

The Singular Slalom Skier from Kittelfjäll. A Biographical Study About Bengt-Erik Grahn

This article is a sports biography of Bengt-Erik Grahn, a prominent figure in Swedish alpine skiing during the 1960s. By discussing representations of Bengt-Erik Grahn in the Swedish daily press and comparing these with his own life story and memories from his time as an elite alpine skier, the objective is to study the cultural identities that appear in relation to his sports career. Bengt-Erik Grahn grew up in a Sámi family in Kittelfjäll in the Swedish province of Västerbotten and spent his early school years at the Sámi nomad school in Tärnaby. Due to his Sámi background and position as a representative of the Swedish national alpine team, the article focuses in particular on how identity constructs such as “Swedishness” and “Sáminess” appear in the source material. For instance, it is argued that his Sámi identity served an important function when Bengt-Erik Grahn was depicted as a Swedish sports hero. In addition, his Sámi background, meager way of life, odd sporting outfit (a hand-knitted wool sweater and hat) and profession as a forestry worker were all characteristics presented in the press coverage as distinguishing the Swedish sporting identity of amateurism from what was perceived as a jet-set and playboy mentality represented by the

professional Continental European alpine skiers. However, simultaneously with this idealization, Bengt-Erik Grahn's Sámi heritage was also used as a stereotype to explain his aggressive and risky tactics, which often resulted in crashes in the most important competitions. Bengt-Erik Grahn's own life story in several ways offers nuance to the perceptions of the daily press. In particular, it reveals the challenges facing Bengt-Erik Grahn in his youth as he chose to focus on a career in alpine skiing. For example, there were strong expectations that a Sámi skier should devote him- or herself to cross-country skiing, which was considered a traditional Sámi sport at the time. Alpine skiing, on the other hand, was perceived as modern and alien to Sámi sports culture. In that way, Bengt-Erik Grahn's odd and independent way of skiing appears in his life story as a demonstration of empowerment. Despite the prevailing culture, he chose the sport and how to perform it entirely on his own.

Keywords: Sámi history, Oral history, History of sport, Alpine skiing, Ethnicity.

Noter

- 1 Stig Ove Gustavsson, *Fjällvind över världen*, Skellefteå 2008, s. 43–48.
- 2 John S. Hellström, *Den svenska sporthjälten. Kontinuitet och förändring i medieberättelsen om den svenska sporthjälten från 1920-talet till idag*, Malmö 2014, kap. 4.
- 3 Fredrik Schoug, "De ärorikas kärntrupp. Stenmarkshysteri och medial explosion", i *Tankar från baslinjen. Humanister om idrott, kropp och hälsa*, Jesper Fundberg, Klas Ramberg & Dan Waldetoft (red.), Stockholm/Stehag 2005, s. 108. Genusperspektivet är framträdande även i Helena Tolvheds diskussion om utförsåkningens förändrade status i svensk populärpress från 1940-talets slut och två decennier framåt, något som även diskuteras nedan. Helena Tolvhed, *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972*, Umeå 2008, s. 142–143.
- 4 Bo Reimer, *Uppspel. Den svenska TV-sportens historia*, Värnamo 2002, s. 133.
- 5 *Ibid.*, s. 134.
- 6 För ett svenskt sammanhang, se Billy Ehn, "National feeling in sport. The case of Sweden", *Ethnologia Europaea*, 1989:1; Hellström 2014; Leif Yttergren, *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet*, Lund 2006, kap. 7.
- 7 Peter Dahlén, *Sport och medier. En introduktion*, Kristiansand 2008, kap. 11, 12. Ett internationellt standardverk utgörs av medievetaren Garry Whannels *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities*, London 2002.
- 7 Min observation av invigningstal vid Same-Mästerskapen i Arjeplog 2016. Minnesanteckning i min ägo.
- 8 Thomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism*, Nora 1998, s. 85.
- 9 *Ibid.*, s. 81–82.
- 10 Stuart Hall, "Kulturell identitet och diaspora", i *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Catharina Eriksson, Maria Erikson Baaz & Håkan Thörn (red.), Nora 1999, s. 234.

- 11 Jan Aart Scholte, *Globalization. A Critical Introduction*, Basingstoke 2000, s. 180–181.
- 12 Per Moritz, *Fjällfolk. Livsformer och kulturprocesser i Tärna socken under 1800- och 1900-talen*, Umeå 1990, s. 27–28, 31–33, 44–46, 63, 127–128, 136, 238–240 och 262.
- 13 "Anjas hemliga liv", *Expressen* 30/1 2005.
- 14 Ferdinand Tönnies, *Community and Civil Society*, New York 2001.
- 15 Förfaringssättet har utarbetats med inspiration från Helena Tolvheds fruktbara idrottsbiografiska forskning där just muntligt berättande kombineras med en bearbetning av skriftligt och självbiografiskt textmaterial. Se Helena Tolvhed, *På damsidan. Femininitet, motstånd och makt i svensk idrott 1920–1990*, Göteborg 2015, s. 34.
- 16 Tolvhed 2008, s. 47–48; Eriksen 1998, s. 87–88.
- 17 I syfte att inhämta kunskap om det alpina landslagets verksamheter under 1960-talet har även Svenska Skidförbundets alpina kommittés handlingar studerats vid tiden för Bengt-Erik Grahns karriär. Dessa handlingar förvaras i Riksarkivet i Arninge.
- 18 Om levnadshistoriska intervjuer, se Alf Arvidsson, *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*, Lund 1998.
- 19 Lynn Abrams, *Oral History Theory*, London & New York 2010, s. 2.
- 20 Annika Olsson, "Från att ge röst till att ge och ta plats", i Thor Tureby & Hansson 2015, s. 41–49; Abrams 2010, s. 169–174.
- 21 Alessandro Portelli, *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories. Form and Meaning in Oral History*, Albany 1991, s. 50.
- 22 Malin Thor Tureby, "Oral history i en internationell kontext", i Thor Tureby & Hansson 2015, s. 19. Se även Alessandro Portelli, "The Peculiarities of Oral History", *History Workshop Journal* 1981:1, s. 99.
- 23 Se Tolvhed 2015, s. 135–136.
- 24 Steinar Kvale & Svend Brinkmann, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund 2014, s. 194–196.
- 25 Arvidsson 1998.
- 26 Anna-Lill Drugge, "Forskningsetik och urfolksforskning", i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*, band 1, Daniel Lindmark & Olle Sundström (red.), Skellefteå 2016, s. 209.
- 27 Ibid., s. 209.
- 28 "Brantåkare bäst i olympisk test", *Aftonbladet* 26/10 1959.
- 29 "Slalom-Grahn klar för OS", *Expressen* 11/1 1960.
- 30 Rune Sundmark, "Ski total", *Alpin Skidsport* 1968:1.
- 31 "Nu tvingas han leva på fästmöns pengar", *Expressen* 15/1 1970.
- 32 Se t.ex. "Det går fort utför för den här familjen", *Aftonbladet* 6/12 1960; "Elva syskon och alla är de utförsåkare", *Aftonbladet* 13/1 1965; "S-L-A-L-O-M-F-E-B-E-R! Folk är som tokiga här när Grahn är i TV", *Expressen* 2/2 1965; "En konstig sommar...", *Aftonbladet* 1/6 1966; "Konstig sommar för Bengt-Erik Grahn", *Expressen* 25/7 1966; "Grahn slipper operation", *Expressen* 8/7 1967.
- 33 "S-L-A-L-O-M-F-E-B-E-R!", *Expressen* 2/2 1965.
- 34 Yttergren 2006, kap. 1.
- 35 Olle Rimfors & Sigge Bergman, *På skidor i Alperna. Upplevelser och erfarenheter från två månaders skidstudier i Österrike och Schweiz*, Stockholm 1934. Se även Mats Bergman & Anders Bergman, *Sigge Bergman. Porträtt av en idrottsledare*, Västerås 2008, s. 43–53.
- 36 Tolvhed 2008, kap. 3; Samuel Thorné, "Elegans, grace och kanoner. Utförsåkningens pionjärfas i svensk skidlitteratur, 1926–1939", opublicerad kandidatuppsats i historia, Historiska institutionen, Stockholms Universitet, ht 2018.

- 37 Bergman & Bergman 2008, s. 63. Se även E John B Allen, *The Culture and Sport of Skiing. From Antiquity to World War II*, Amherst 2007, 99–106; Bergman & Bergman 2008, s. 53–56. Se även Schoug 2006, s. 106.
- 38 "Grahns brantkung", *Dagens Nyheter* 22/12 1965.
- 39 "Vad jag är glad att du är hemma igen", *Expressen* 10/2 1965.
- 40 "News kommenterar", *Sölvesborgstidningen* 12/1 1965.
- 41 "Sverige fick en skidstjärna mitt i sommaren", *Aftonbladet* 11/8 1966. Se även "Slalom lockar", *Dagens Nyheter* 7/2 1965.
- 42 Sofia Seifarth, *Råd i radion. Modernisering, allmänhet och expertis 1939–1968*, Stockholm 2007, s. 14.
- 43 Ibid., s. 14–15.
- 44 Alf W. Johansson, "Svensk nationalism och identitet efter andra världskriget", i *Vad är Sverige? Röster om svensk nationell identitet*, Alf W. Johansson (red.), Stockholm 2001, s. 8.
- 45 "Slalom lockar", *Dagens Nyheter* 7/2 1965.
- 46 Reimer 2002, s. 70.
- 47 Reimer 2002, s. 313.
- 48 "Tio sekunder, tack!", *Expressen* 11/1 1965.
- 49 "Grahns satsade för hårt – och plöjde!", *Dagens Nyheter* 17/1 1966.
- 50 Tolvhed 2008, s. 119 och 143.
- 51 "Tuffheten blev hans öde", 29/1 1968.
- 52 "Så är brantåkarnas lyxliv", *Aftonbladet* 26/12 1969. Se även "Folk därhemma tror väl att vi vråker oss i lyx – och så har vi knappt råd med bio", *Expressen* 18/12 1966; "Nu måste alla följa mönstret", *Aftonbladet* 23/1 1967.
- 53 "Folk därhemma tror väl att vi vråker oss i lyx – och så har vi knappt råd med bio", *Expressen* 18/12 1966.
- 54 "Skoghuggare Grahns", *Expressen* 11/1 1965. Se även "Det ljuva livet är en myt", *Aftonbladet* 7/3 1965.
- 55 Se Stuart Hall, "The Question of Cultural Identity", i *Modernity: An Introduction to Modern Societies*, Stuart Hall, David Held, Don Hubert & Kenneth Thompson (red.), Cambridge, 1996, s. 616–617.
- 56 Tolvhed 2008, kap. 3, särskilt s. 82.
- 57 "Familjen utför", *Expressen* 6/1 1966.
- 58 Tolvhed 2008, s. 104–105.
- 59 Hellström 2014, s. 184–186.
- 60 Andrea Amft, "Att skapa en 'autentisk' minoritet. Om maktrelationen mellan svenskar och samer från slutet av 1800-talet till 1970-talet", *Historisk tidskrift*, 1998:4; Ulf Mörkenstam, *Om "Lapparnes privilegier". Föreställningar om samiskhet i svensk samopolitik 1883–1997*, Stockholm 1999.
- 61 "53 aktiva kom hit", *Expressen* 18/2 1960; "10 000 kronor, tack – han är pank!", *Expressen* 10/2 1965; "Framgången i TV ger Grahns plats bland utförsåkarnas stora", *Svenska Dagbladet* 12/1 1965; "Tio sekunder, tack!", *Expressen* 11/1 1965.
- 62 "Sverige fick en skidstjärna mitt i sommaren", *Aftonbladet* 11/8 1966.
- 63 "S-L-A-L-O-M-F-E-B-E-R!", *Expressen* 2/2 1965.
- 64 "Nu deppar Grahns", *Aftonbladet* 5/8 1968.
- 65 Detta kan jämföras med hur den kvänske skidåkaren Per Olsen framställdes i norsk dagspress. Se Helge C. Pedersen, "'Per Olsen – den nye Arvo Viitanen'. Framstillingen av Finnmarks første skistjerne i nasjonal og regional presse i 1950-åra", i *Utanfor sporet?*

- Idrett, identiteter og regionalisme i nord*, Helge C. Pedersen & Eivind Å. Skille (red.), Vallset 2016.
- 66 "Bengt-Erik Grahn trea med toptid bland världseliten", *Svenska Dagbladet* 11/1 1965; "Grahn föll på sin 'våga-vinn-stil'", *Svenska Dagbladet* 18/1 1965; "Rädd Grahn gav allt", *Dagens Nyheter* 11/1 1965.
- 67 "S-L-A-L-O-M-F-E-B-E-R!", *Expressen* 2/2 1965.
- 68 "Jag åker till VM för att ta medalj", *Expressen* 15/8 1966.
- 69 "Frisk satsning av Grahn i VM", *Västerbottens Folkblad* 15/8 1966; "Känt folk i idrott önskar inför 1967", *Idrottsbladet* 31/12 1966; Calle Briandt, "Rapport från alpina VM Chile", *Alpin Skidsport* 1967:1.
- 70 "Bära eller brista Bengt-Eriks paroll", *Norra Västerbotten* 16/8 1966.
- 71 "Framgången i TV ger Grahn plats bland utförsåkarnas stora", *Svenska Dagbladet* 12/1 1965.
- 72 Isak Lidström, "Bland 'rationella asketer' och 'ädla vildar'. Etniska relationer inom svensk längdskidsport från sekelskifte till mellankrigstid", *Historisk tidskrift* 2017:3, s. 661–664.
- 73 "Den svenske...", *Aftonbladet* 15/1 1965. Se även "En samepojke i världseliten bland utförsåkarna", *Samefolkets egen tidning* 1965:1–2, s. 19.
- 74 Se t.ex. Isak Lidström, "Same-Mästerskapens uppkomst. Om idrott, inkludering och exkludering utifrån stats- och etnicitetsgränser, 1948–1959", *Idrott, historia & samhälle* 2017, s. 78.
- 75 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 31/5 2018.
- 76 Se Agneta Lilja, "Det är ett sår som aldrig kommer att läka helt. En estlandssvensk kvinnas levnadsberättelse", *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, 2017, s. 69; Arvidsson 1998, s. 20–21.
- 77 Tolvhed 2015, s. 135.
- 78 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 29/5 2018.
- 79 Björn Horgby, *Egensinne och skötsamhet. Arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940*, Stockholm 1993, s. 271.
- 80 "Förlåt, jag kan inte åka på annat sätt", *Expressen* 15/8 1966. Se även "Grahn brantkung", *Dagens Nyheter* 22/12 1965; "Jag åker till VM för att ta medalj", *Expressen* 15/8 1966; "Bengt-Erik ångrar ingenting", *Dagens Nyheter* 18/12 1968.
- 81 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 21/5 2018.
- 82 Ibid.
- 83 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 18/5 2018.
- 84 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 27/11 2018.
- 85 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 21/5 2018.
- 86 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 18/5 2018.
- 87 Synsättet förändrades dock från 1920-talet och framåt så att gymnastikundervisningen i nomadskolorna i högre grad kom att efterlikna den som bedrevs i de svenska folkskolorna. Se David Sjögren, *Den säkra zonen. Motiv, åtgärdsförslag och verksambet i den särskiljande utbildningspolitiken för inbemska minoriteter 1913–1962*, Umeå, 2010, s. 107–108.
- 88 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 21/5 2018.
- 89 Se t.ex. Isak Lidström, "Gud behöver idrottsungdomen". Lennart Wallmark och den samiska idrotten", *Personhistorisk tidskrift* 2017:1.
- 90 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 27/11 2018.
- 91 C. Richard King, "A Notable Exception: Notes on Notah Begay, Race, and Sports", i *Native Athletes in Sport and Society: A Reader*, C. Richard King (red.), Lincoln & London 2005, s. 224.

92 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 27/11 2018.

93 Ibid.

94 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 29/5 2018.

95 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 21/11 2018.

96 Bengt-Erik Grahn, personlig kommunikation, 21/5 2018.

97 Ibid.

98 Ibid.

99 Eriksen 1998, s. 42–43.

VI

The Development of Sámi Sport, 1970–1990: A Concern for Sweden or for Sápmi?

Isak Lidström

Department of Sport Science, Malmö University, Malmö, Sweden

ABSTRACT

It is widely agreed that sport and national identity are two interwoven phenomena. Recently, researchers have taken an interest in how sport has been used for nation-building purposes among groups not defined in terms of nation-states. These include the Sámi, an Indigenous people living in an area that extends over the northern parts of Norway, Sweden, Finland and Russia. Sámi championships and a Sámi national football team have been important elements in shaping a Sámi national identity across the state borders. Against this background, the historical development that led to the formation in 1990 of a Sámi National Sports Federation was highly complicated. The period from 1970 to 1990 was fraught by the dilemma of how sport was to be organized – based on the division of the Sámi by state borders or through a transnational Sámi sports organization. The outcome was a compromise in that the Sámi National Sports Federation was founded as an umbrella organization under which Sámi in Norway, Sámi in Finland, and Sámi in Sweden established separate and autonomous Sámi ‘district associations’.

KEYWORDS

Sámi history; Indigenous sport; Indigenous people; nations without states; Sámi Championships

The world of sport consists of countless nations, many of which are small. Some are actually smaller than Sápmi. In the world of sport, it is not necessary to have sovereign states, with territories of their own, to participate in the Olympics and in world championships. The Sámi now want to become members of the global family of sport, with their own national sports association. Founded in Kiruna on 1 December 1990. The day when the Sámi sports movement agreed that sport in Sápmi should have no borders. Now the Sámi want to win sporting events large and small, under their own flag and with the Sámi national anthem played in the world’s arenas.¹

The Swedish Sámi youth magazine *Sáminuorra* published the words above in 1990 in connection with the foundation of the Sámi National Sports Federation. The Sámi are an Indigenous people without a state of their own, inhabiting an area named Sápmi, which comprises the northern parts of Norway, Sweden, Finland, and Russia. The newly founded association thus extended over several state borders in the North Cape. These borders were unclear until well into early modern times, but when

CONTACT Isak Lidström isak.lidstrom@mau.se Department of Sport Science, Malmö University, Malmö, 205 06 Sweden

© 2019 The Author(s). Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group
This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

Denmark-Norway, Sweden-Finland and Russia began to collect taxes from the population in the north, the need arose to define the borders more precisely. An addendum to the Treaty of Strömstad in 1751 defined the exact course of the border between Norway and Sweden-Finland. This addition, the so-called Lapp Codicil, ensured the right of the Sámi (especially the nomadic reindeer herders) to cross the border without hindrance. In the nineteenth century, however, the political climate between the states hardened, resulting in the restricting of freedom of the Sámi and the closing of the borders. The breakthrough of the modern western idea of the nation-state led to a shift in that the identification as Sámi took second place to identification based on citizenship.²

The size of the Sámi population is difficult to establish as there are no ethnic censuses in the Nordic countries. How many people identify as Sámi is therefore uncertain, but according to one estimate, the number is 80,000–100,000, of whom 50,000–65,000 live in Norway, 20,000–40,000 in Sweden, about 8,000 in Finland and about 2,000 in Russia.³ Nonetheless, today elected Sámi parliaments exist in Norway (established in 1989), Sweden (established in 1993) and Finland (established in 1996). The influence and powers of these Sámi parliaments vary from one country to another, as does the official status of the Sámi.⁴ Although the Swedish Parliament recognized the Sámi as an Indigenous people in 1977, Sweden has not ratified ILO 169, an international convention that secures and protects Indigenous peoples' rights to their land, whereas Norway did so in 1990.⁵

The Sámi ethnopolitical movement started as early as the first half of the twentieth century, when Sámi associations were founded in Sweden, which in 1950 merged into the National Association of Swedish Sámi. In the same year, the Swedish Sámi Ski Association (*Svenska Samernas Skidförbund*) became the first Sámi sports organization. One purpose of this association was to organize the Sámi Championships, an annual ski sport event first held in 1948 in Jokkmokk in Sweden. The sports comprising this championship proceeded from the traditional practices of reindeer herding, with competitions in cross-country skiing and a reindeer herders' relay race (a patrol competition where three-man teams skied, lassoed reindeer antlers and shot at targets in the shape of wolves).⁶

From the beginnings in the late 1940s and throughout the next two decades, the Sámi Championships were a concern solely for Sámi in Sweden.⁷ Although voices called for the event to be opened to Sámi in the surrounding countries, the leaders of the Swedish Sámi Ski Association were uncompromising. In the 1950s and 1960s, the Sámi Championships remained a competition for Sámi in Sweden only. Consequently, during the first decades of the Sámi Championships, the picture that emerged was that of the Sámi as an ethnic minority in Sweden, rather than as a transnational people.⁸ In the early 1970s, however, Sámi sport underwent a noticeable ideological change. As is particularly evident from the opening quotation, sport expresses the image of the Sámi as a nation with a flag and a national anthem of its own. These changes contributed to the creation of the Sámi National Sports Federation in 1990, establishing a transnational Sámi sports movement.

The crucial developments of the process that led to the formation of the transnational Sámi National Sports Federation took place in Sweden, which for decades was the only country where organized Sámi sport occurred. Moreover, it was

sports leaders on the Swedish side who began to pursue the issue of organizing Sámi sport across the state borders. Whereas previous research on Sámi sport has mostly dealt with the situation in Norway from 1990 onwards, the role of the Swedish side in the establishment of the Sámi National Sports Federation has been invisible. Since the development of Sámi sport in Sweden differs markedly from that in Norway, a nuanced picture of the history of Sámi sport is required.

Sport contributed significantly to the creation of a Sámi nation, although challenges arose when organized Sámi sport went from being an annual skiing championship in Sweden to becoming a transnational Sámi sports movement with its own national federation. The intentions held by the key actors in Sámi sports organizations between 1970 and 1990 and the tensions that arose after the implementation of these intentions demonstrate the dilemma that characterized Sámi sport throughout the whole period. The dilemma revolved around the question of whether Sámi sport should be organized according to the division of the Sámi by state borders or through a transnational Sámi sports organization. The dilemma was not only of an organizational nature as much as a question of how to express the Sámi identity through sport. Whereas some regarded Sámi sport as a concern for Sweden, others looked upon it as a tool to transcend the state borders in order to express a Sámi national identity.

The Sámi Nation

Sport and national identity are two interwoven phenomena. The ‘metaphorical warfare’ waged in international sporting spectacles such as the Olympic Games, as maintained by several researchers, has been especially significant in legitimizing the hegemonic position of the nation as an object of collective identification, even in a time of increased globalization and mobility across state borders.⁹ As argued by historian Eric Hobsbawm, the impact of football in the construction of national identities cannot be underestimated, since ‘[t]he imagined community of millions seems more real as a team of eleven named people’.¹⁰ Benedict Anderson defined the nation as an ‘imagined political community’, since it ties together people who for the most part have never met and who will never meet or hear tell of each other.¹¹ Sports scholars, however, have criticized the excessively mechanical use of the concept of nation, especially the taken-for-granted linkage of nation and state in sports contexts.¹² By detaching nation from state in international sports contexts, Hywel Iorwerth, Alun Hardman, and Carwyn Rhys Jones have sought to shed light on groups that do not define themselves in terms of citizenship but rather with respect to ethnic-cultural identity.¹³

The latter applies in large measure to the Sámi with their status as an Indigenous people, a non-dominant group within a state with an acknowledged claim to Indigenous status within a geographical area. As Thomas Hylland Eriksen has pointed out, the term ‘Indigenous’ does not necessarily mean that a group claims to have been the first to settle in an area. Such populations do, however, represent a non-industrial mode of production and a lifestyle that makes the group vulnerable in relation to the surrounding society.¹⁴ Eriksen, moreover, points out that ‘Indigenous

peoples nonetheless stand in a potentially conflictual relationship to the nation-state as an institution'. The aim is nevertheless rarely to establish a nation-state of their own, but rather to continue to live as a 'culture-bearing group'.¹⁵

Over and above the definition of the Sámi as an Indigenous people, the late twentieth century saw the rise of the idea of Sápmi as a Sámi nation. As the historian Lars Elenius says, Sápmi is an example of a 'symbolic nation', or an 'ethnopolitically imagined nation', within which language, history, culture, and a shared territory are held up as identity markers. The relevance of talking about a symbolic nation is that it can be regarded as a stage in a postmodern identity creation that challenges 'the posttraditional nation-state' and in this way becomes a platform for political aspirations.¹⁶

Unlike the symbolic nation, the nation-state consists of a territory where the geographical borders are connected to a state apparatus with a far-reaching concentration of power as regards the monopoly on violence, taxation, and legislation, for example.¹⁷ By emphasizing non-dominant cultural and political markers, such as a language that is not the official language of the nation-state or a geographical territory that does not coincide with the borders of the state, the symbolic nation can challenge the dominance of the nation-state. Central markers of Sápmi in its capacity as a symbolic nation are, for example, the Sámi languages and a territory that extends across several different states. As regards the latter, Sápmi can thus be additionally defined as a transnational symbolic nation. In this context, 'transnational' refers to processes whereby networks, organizations and relations are established that transcend the political borders of sovereign states. Within these processes, new identities and new concepts of the nation are constructed, based on territories and forms of community that cross state borders.¹⁸

The rise of Nordic Sámi championships is thus a stage in a transnational process to construct a symbolic nation.¹⁹ The term 'Nordic' may however seem misleading in that it usually refers to the Nordic countries of Denmark, Iceland, Sweden, Norway, and Finland, thus excluding the Soviet – later Russian – part of Sápmi. The fact that the transnational Sámi sports movement often called itself 'Nordic' should, nevertheless, not be interpreted to mean that there was a desire to exclude Sámi on the Russian side. The reason was rather that bureaucracy and closed borders rendered it impossible to incorporate the Russian part of Sápmi in the Sámi sports movement (see the section 'Divided sport').

Indigenous Sport

The development of Sámi sport during the period studied cannot be regarded as isolated in a Nordic context. From an international perspective, the 1970s and 1980s were dynamic decades, marked by Indigenous peoples' assertions of self-determination. Sports and games fulfilled an important function in this respect, as evidenced by several studies from North America. The Northern European and transnational context in which the Sámi sports movement developed contributes to the relatively extensive international research on Indigenous peoples' organized sports movements.

Janice Forsyth and Kevin B. Wamsley have shown how Indigenous sports leaders in Canada have reshaped sport from having been an instrument for assimilation in the hands of the majority society to becoming a means for the cultural revitalization of Indigenous peoples. The establishment of an all-Native sport system separated from the Eurocanadian sport system was a step in this process, as were the efforts behind the initiation of the North American Indigenous Games and the visions of a World Indigenous Nations Games.²⁰

Previous research has also examined other sports events that can be viewed as counterparts to the Sámi championships, in that the forms of competition in these events have their roots in the traditional cultures of Indigenous peoples. Like the sports that are practised at the Sámi championships, these events form a contrast to the 'mainstream' sport of the dominating society. An important sports event for Indigenous people are the Northern Games. This Inuit event, which has existed since 1970, was first held in Inuvik in the Northwest Territories of Canada. As pointed out by Victoria Paraschak, the organizers did not prioritize standardized rules at the event and the schedule was very flexible. By organizing the Northern Games in this alternative manner, it thus 'challenged the naturalness of Eurocanadian-derived sport as the sole, "legitimate" form of government-sponsored physical activity'.²¹

In several studies, the focus lies on the opportunities and the challenges that arose when Indigenous peoples renegotiated and transformed elements of their traditional practices into competitive activities performed at games and sports festivals, such as the Dene Games, first held in 1977.²² The Dene Games involve physical skills and contain the traditional games of the northern Athapaskans, a First Nations community. Michael K. Heine has described the incorporation of events and competitions from the Dene Games into the Arctic Winter Games during the 1990s. The latter is a circumpolar sporting festival, founded in 1969, containing competitions in 'mainstream' and Indigenous sports. The inclusion of the Dene Games in the Arctic Winter Games had, according to Heine, an important function in revitalizing traditional practices of Athapaskan culture. However, since the games are not fully compatible with the 'performance principle' of modern sport (i.e. focussing on winning), the challenge has been to emphasize their cultural meanings rather than the results and outcomes.²³

Audrey Giles has highlighted a gender-related tension regarding the Dene Games, in which several competitions are exclusively male events. Giles analyzes this circumstance by problematizing the concept of 'tradition'. She defines the tradition as an outcome of power relations where certain interpretations are suggested, while others are invisible. In this case, when speaking of the revitalization of traditional practices, '[t]he voices of Dene women have been conspicuously absent from discussions concerning Dene Games'.²⁴

As with Indigenous peoples' sports organizations in North America, Sámi sport stems from practices and skills with roots in the traditional Sámi reindeer herding culture.²⁵ In addition to cross-country skiing, reindeer herders' relay races and lassoing, reindeer racing is a popular Sámi sport, particularly in Norway.²⁶ Although organized Sámi sport arose in Sweden as early as the 1940s, research has largely concerned aspects related to Norway.²⁷ However, a transnational perspective is

apparent in sports historian Helge C. Pedersen's study of the history of Sámi sport from 1990 onwards. Pedersen found that sport has been an important tool in shaping a Sámi national identity across state borders and in strengthening the image of the Sámi as an Indigenous people. Sámi participation in the Arctic Winter Games since 2004 has particularly boosted this image, Pedersen argues.²⁸

In a study on sport in Sámi areas in northern Norway, sports scholars Kirsti Pedersen and Kolbjørn Rafoss describe the emergence of cross-border Sámi sporting events as follows: 'Since 1971, the Saami skiing championships in Sweden have been open to Saami from the other Nordic countries, and both elite and recreational participants can take part'.²⁹ This description, however, is oversimplified. Although the emergence of Sámi Championships open to all Sámi was in fact a complicated process, previous research has depicted it as relatively smooth, likely a result of the prominence of Norwegian perspectives in current research.³⁰ Sámi in Norway encouraged the idea of Sámi Championships for all Sámi, regardless of citizenship. Among Sámi in Sweden, however, opinions were divided. On the one hand, a younger generation of Sámi sport leaders arose in the 1970s whose intention was to make Sámi sport independent of state borders and incorporate it in the symbolic creation of a Sámi nation. On the other hand, a faction opposing this ambition developed, instead advocating a policy of organizing sport on the basis of citizenship.

The Awakening of Sámi Sport in the Early 1970s

After a strong first decade following the establishment of the Sámi Ski Association, Sámi sport declined in the 1960s. Sámi associations³¹ in Sweden showed little interest in organizing the Sámi Championships, which meant that the Sámi Ski Association had to cancel the event five times during the decade.³² The reasons for this decline are a matter of speculation, although the lack of interest in sport shown by Sámi associations and Sámi villages and the fact that the board of the Swedish Sámi Ski Association did not forcefully encourage the Sámi associations to arrange the event likely led to these frequent cancellations. A turning point came at the start of the 1970s, when both competitors and organizers regarded some of the championships as a success.³³

An awakening occurred within Sámi sport in the early 1970s. In order to understand the new directions that Sámi sport took during these years the ideas and the actions of the sport leaders must be scrutinized. This was a consequence of the increased commitment displayed by the leadership of the Swedish Sámi Ski Association, which also resulted in extensive changes to the form in which the Sámi Championship was held in Jokkmokk in 1973. Under the leadership of Anders Stoor, its chairperson, new statutes and competition rules were adopted, and the name was changed from the Swedish Sámi Ski Association to the Sámi Sports Federation³⁴ (and from 1975 the Swedish Sámi Sports Federation).³⁵

The name change signalled the broader scope that the executive board wished to achieve. The intention was that Sámi sport should not only include skiing and other winter sports but also football and athletics.³⁶ To the chagrin of the sports federation, the Sámi associations continued to show a decreasing interest in the Sámi

Championships. As an argument for persuading the Sámi associations to change their attitude, the board of the Swedish Sámi Sports Federation stressed the importance of sport for the Sámi people's cultural aspirations: 'We all feel responsibility for our culture. Sámi sport is a living part of the cultural heritage. So it should not be a problem. Sámi associations get up and say: "We'll undertake the Sámi Swedish Championship"'.³⁷ This cultural image building for Sámi sport is also present in the 1973 revision of the statutes. Previously, the main task of the Swedish Sámi Ski Association had been to 'utilize and stimulate the sporting interests of Sámi youth'.³⁸ After the revision of 1973, the Swedish Sámi Sports Federation underlined that its main task was to promote 'the sporting and cultural interests of Sámi youth'.³⁹ Because of the lukewarm interest in sport, the Swedish Sámi Sports Federation departed from the usual principle that Sámi associations should arrange the Sámi Championships. Instead, for three years in a row, 1973–1975, the Swedish Sámi Sports Federation organized the event in Jokkmokk on its own.⁴⁰

Another problem that burdened the Swedish Sámi Sports Federation was the poor financial situation, which was due to several circumstances.⁴¹ The most important was that the federation did not belong to the Swedish Sports Confederation, the body responsible for managing the Swedish state's grants to sport. A relevant factor is that state and sport were and still are closely interwoven in Sweden, as virtually all membership-based club sport is run and financed through corporative collaboration between the state and an organization with a monopoly on club sport – in the case of Sweden, the Swedish Sports Confederation.⁴² Consequently, Sámi sport does not fit very well into the 'Nordic model' of sport, as pointed out by sociologist Eivind Å. Skille.⁴³ However, the separatism of Sámi sport from the Swedish sports movement had one important function. The executive board of the Swedish Sámi Sports Federation was anxious to retain its autonomy and wanted 'to act as an alternative to other sports organizations – an alternative through which we can preserve and develop Sámi sport', even if the consequence was that they did not receive any of the state allocation to sport.⁴⁴

The most important source of income consisted of grants from the culture delegation of the Sámi Foundation (formerly the Lapp Foundation). This foundation allocated the state funding intended to promote and support Sámi organizations, Sámi culture and reindeer herding. As Sámi sport required funding to expand and the culture delegation distributed the grants, there were strong incentives to emphasize the cultural values of sport. However, the sums allocated to sport by the culture delegation were, according to the executive board of the Swedish Sámi Sports Federation, too low to organize Sámi sport activities.⁴⁵ Sport was not acknowledged in the discussions of what constitutes Sámi culture, as is obvious not least from the government inquiry 'The Sámi in Sweden: Support for Language and Culture', which did not include a word about sport.⁴⁶ This incensed the executive board of the Swedish Sámi Sports Federation⁴⁷ and provoked the athlete Mikael Svonni to write a critical article in the *Sáminuorra* magazine.⁴⁸

The status of sport in the Sámi movement in Sweden was rather low and that the executive board of the Swedish Sámi Sports Federation had little success in arguing that sport should be regarded as an expression of Sámi culture. Nevertheless, the

economic difficulties intensified the determination to fight in the federation, which successfully organized the Sámi Championships on its own. Spectator figures were relatively high: an attendance of 2,000 at the 1975 championship was sufficient to make ends meet.⁴⁹ Three years later, the federation was bold enough to say, for the first time in its history, that the financial situation was 'stable'.⁵⁰ The executive board of the Swedish Sámi Sport Federation had on its own initiative taken control of the Swedish Sámi Championship and thus improved the financial situation. By increasing the interest in these championships among Sámi in Sweden, the executive board had reversed a negative trend.

The Transnationalization of Sámi Sport

In the early 1970s, the situation of Sámi sport was strongly marked by the struggle for financial resources. A reasonably sound financial situation was in fact necessary in the endeavour to change Sámi sport in both ideological and organizational terms. A growing ambition within the executive board of the Swedish Sámi Sports Federation was that the Swedish Sámi Championships should be open to all Sámi, including those living outside Sweden.⁵¹ By advocating for an event open to all Sámi, the executive board aimed to make Sámi sport independent of state borders.

This ambition corresponds with the aims of the ethno-political development simultaneously taking place among the Sámi. The political mobilization among the Sámi began to change from the 1950s. Instead of organizing themselves separately within each nation-state, the Sámi initiated collaboration across state borders to a much higher degree than before. The Sámi of the Nordic countries thereby acquired a strong political voice, and during the 1970s these efforts resulted in a transnational ethno-political movement.⁵² This movement toned down the view of the Sámi as a minority group in four different nation-states in favour of emphasizing the image of the Sámi as one people spread across several nation-states. In that way, the idea of Sápmi as a symbolic nation emerged in Sámi cultural life and among Sámi politicians.⁵³

The transnational Sámi movement also left its mark on the Sámi Championships, especially on the rules that determined who could compete. Ever since the start in 1948, the Sámi Championships had been open solely to Sámi who were Swedish citizens, and the Sámi Ski Association rejected all suggestions to invite participants from other countries.⁵⁴ The interest among Sámi in Norway remained high, however, and competitors from both Finland and Norway registered for the 1971 championship. Two years later, sixteen participants from Norway entered, but since it was a Swedish championship, for them it was only a matter of taking part without being able to win officially.⁵⁵

The question of Norwegian participation was a topic for lively discussions in 1974, when Tore Oskal from Tromsø quite unexpectedly came first in the reindeer herding competition. Since he was a Norwegian citizen, and thus participated without being able to win officially, he did not receive a medal.⁵⁶ The executive board of the Swedish Sámi Sports Federation began to find it embarrassing that Sámi from Norway were not allowed to compete on equal terms, especially when it turned out

that athletes competing for first place could not be proclaimed the official winners.⁵⁷ Whereas the leaders of Sámi sport had previously been very firm in their view that only Swedish citizens were entitled to compete officially, the situation now changed quickly. The 1974 annual report noted: 'We hope that the Swedish Sámi Championship will soon have had its day and that it will be replaced by a championship comprising all Sámi regardless of citizenship'.⁵⁸ An editorial in *Samefolket*, the leading monthly Sámi magazine in Sweden, supported this stance:

Will the Sámi Championship competitions become Nordic? Yes, everything suggests that they will. These borders have been nothing but a nuisance for the Sámi. And when it comes to choosing the Sámi champion in different skiing events, it should not matter which side of the border you happen to live on if you want to compete. Next stop, the Nordic Sámi Championships, please!⁵⁹

Not only was the incentive to open up the Sámi Championship for all Sámi a question of achieving fair competitions but it also contained a strong political undertone. The latter becomes especially apparent in the quotation by the emphasis on the creation of a Sámi identity independent of state borders and citizenship status.

The programme printed for the 1975 Sámi Championship in Jokkmokk likewise painted a picture of Sápmi without state borders: 'We are all brothers and sisters – the borders have just divided us. We shall therefore work to achieve Sámi championships – where the designation "Swedish" is a mere memory'.⁶⁰ The man behind these words was Nils-Gustav Labba, a young skiing talent who was to become the leading figure in Sámi sport in the 1970s, both as a practising athlete and in organizational and ideological matters. He often excelled so much in skiing competitions that the regional Swedish press called him names like 'Sirkas lightning',⁶¹ 'the Sirkas express',⁶² or 'the King of Sámi skiers'.⁶³ In Swedish cross-country skiing, he belonged to the elite, with a seventh place as his best result in the Swedish Championship.⁶⁴ Exceedingly dedicated as a sports leader, he replaced Anders Stoor as chair of the Swedish Sámi Sports Federation in 1976.⁶⁵

After Labba took office, the Swedish Sámi Sports Federation emphasized the importance of inviting Sámi from other countries.⁶⁶ Many Sámi competitors from both Norway and Finland participated in the 1977 championship in Kiruna.⁶⁷ Yet, it was no easy matter to open the Sámi Championship to all Sámi. First, the statutes and competition rules of the Swedish Sámi Sports Federation had to be changed. At the annual general meeting of the federation held in conjunction with the Malå Winter Championship in 1978, the executive board considered for adoption the proposed change of rules and statutes. The most striking change was that Sámi associations outside Sweden could become 'supporting members' of the Swedish Sámi Sports Federation. This meant that the Swedish Sámi Sports Federation made it possible for Sámi without Swedish citizenship to participate officially in the competitions.⁶⁸

Another major change in the statutes was the revision of the criteria for participation. From now on, anyone who was a member of a Sámi village and/or a Sámi association could compete.⁶⁹ This change might seem innocuous, but its ideological significance was tremendous. Previously, the only people allowed to compete were those entitled 'to herd reindeer according to the Act of 1928

concerning the right of Swedish Lapps to reindeer herding in Sweden'.⁷⁰ Removing this criterion meant that Sámi without the right to herd reindeer were now able to participate. It is noteworthy that the Swedish state lay behind the criteria for who was entitled to herd reindeer. Consequently, from the Swedish Sámi Sport Federation's point of view, the change seems like a radical departure from an earlier order whereby it was the Swedish state's definition of the Sámi that formed the basis for inclusion in the Sámi community at the championships. The revised criteria meant that the Sámi now defined the Sámi identity.

In the mid-1970s, Sámi sport began to comprise other activities than winter sport. The first summer championship, containing competitions in lassoing and a summer variant of the reindeer-herding competition, which consisted of running and lassoing, was organized in Ankarede in 1977.⁷¹ As a stage in the symbolic nation building across state borders, however, football was the most important event. In 1972, in connection with a youth conference, Sámi from Sweden and Sámi from Norway played a football match with the former winning by 2–1.⁷²

However, Sámi football has a longer history. In 1960, Sámi in Jokkmokk founded the Sarek IF sports club with the primary purpose of organizing football among the Sámi. The club, which had its base in Jokkmokk and Porjus, was for a time a member of the Swedish Sports Confederation. It participated in the Swedish national football league for some years and occasionally co-organized the Sámi Championships.⁷³ In 1962, Sarek IF began to organize the Sámi Cup in football, an event that had become a recurrent happening at Pentecost weekend in May or June.⁷⁴ When Sarek IF was unable to organize the Sámi Cup in 1978, the Soppero Sámi Association undertook to take over the arrangement of the tournament and simultaneously chose to turn it into a Nordic football championship for the Sámi. With little time to prepare only five teams entered – two from Norway and three from Sweden.⁷⁵ The following year the cup took place in Karasjok in Norway. The organizers called the event 'Sámi Championship' but because there was not yet any Nordic sports association for the Sámi, it had no official status.⁷⁶ Nevertheless, football had become an important expression in the symbolic creation of a nation in that Sámi came together and competed in a border-crossing sporting event.

For Nils-Gustav Labba and his fellow board members in the Swedish Sámi Sports Federation the goal was clear: there should be just one Sámi sports association, which should be open to all Sámi and independent of state borders.⁷⁷ The motives, however, were not merely ideological. An argument with just as much weight concerned sport itself. By opening the championship, it would also be possible to improve the quality of the competitions.⁷⁸

At the 1978 Swedish Sámi Sports Federation meeting in Malå when adopting the new rules and statutes was on the agenda, the executive board encountered unexpected opposition. Although the executive board supported the changes, the full membership at the annual general meeting rejected many of them.⁷⁹ The most striking setback was the rejection of the proposal that Sámi associations outside Sweden could become supporting members of the Swedish Sámi Sports Federation and would hence be entitled to take part in the Sámi Championships.⁸⁰

The 1978 Sámi championships in Malå were a turning point in the history of Sámi sport. From the early 1970s, the executive board of its sport federation put large

effort into creating a sports movement for all Sámi irrespective of citizenship. However, the majority of the members of the Swedish Sámi Sport Federation did not support the idea of transnationalization. A division had thus arisen within Sámi sport.

Divided Sport

Within the Swedish Sámi Sport Federation, a majority of the members held a traditionalist view of the Swedish Sámi Championships, which at the time constituted a well-established tradition going back three decades. If the Swedish Sámi Sports Federation were to change the rules and statutes quickly, several members viewed it as a break with tradition.⁸¹ This was the embryo of a conflict between two factions, one of which sought to incorporate sport into the symbolic Sámi nation building, while the other wanted Sámi sport in Sweden to remain unchanged. The conflict strongly affected Sámi sport during the late 1970s and throughout the 1980s. The divergent opinions regarding how to organize the Sámi Championships and, not least, how to express the Sámi identity through sport, demonstrated the difficulties in organizing a unified transnational Sámi sports movement.

Although the executive board of the Swedish Sámi Sports Federation failed in its attempt to open the Sámi Championships to Sámi in all the Nordic countries, it did succeed in pushing through a revision of the statutes on a later occasion.⁸² The plan was therefore to organize an 'Open Sámi Championship' in 1979, where 'open' indicated that all Sámi, irrespective of citizenship, could participate.⁸³ Once again, the plans came to nothing. The local Sámi association in Gällivare had been chosen to organize the championship. However, widespread discontent about the changes arose, and the organizers questioned the legitimacy of the new statutes.⁸⁴ The latter therefore defied the instructions of the executive board to make the championship open to all Sámi, observing instead that 'what we are organizing is a Swedish Sámi Championship'.⁸⁵

Further setbacks awaited the executive board. At the annual general meeting of the Swedish Sámi Sports Federation, the members criticized the executive board, chaired by Nils-Gustav Labba, so vehemently that the entire executive board resigned.⁸⁶ Josef Pittsa then became the new elected chairperson. He did not have much experience working in Sámi sport, but he had been on the organizing committee for the championship in Gällivare and was an influential force behind the decision to allow only Sámi from Sweden to compete in the Sámi Championships.

Sámi sport was now clearly divided into two factions, one of them headed by Pittsa, the new chairperson, and the other by Labba. They represented two divergent views of how Sámi sport should be developed. Labba wanted to make Sámi sport independent of state borders, whereas Pittsa's organizational line was based on the state borders and laid the greatest emphasis on the Sámi Championships being a Swedish event. An article in *Samefolket* clarified the differing stances. The article consists of a conversation between Pittsa and Labba, the latter serving as editor of the magazine. In the introduction to the article, Labba wrote:

Now Josef Pittsa has undertaken to lead the Swedish Sámi Sports Federation, which has been split since the annual general meeting in Gällivare into two powerful camps, with the dividing line running at the question of Sámi participation in the Sámi Championships regardless of national borders.⁸⁷

From Labba's point of view, sport was intimately intertwined with politics. When Labba posed the question 'Is there any link between Sámi sport and Sámi politics?' to his successor, Pittsa answered, 'I suppose it depends on how you interpret that. But I don't think that politics should be a part of the sports movement because it will only lead to unpleasantness.'⁸⁸ When asked how he felt as chairperson about future organizers perhaps inviting participants from Norway and Finland, Pittsa's answer appeared evasive, 'that's a matter we will be discussing', and he underlined: 'We must not forget the voices that want a Swedish Sámi Championship'.⁸⁹ Pittsa's goal thus seems to have been to guarantee that the Sámi Championships would remain what they used to be: a Swedish Sámi Championship.

However, the deposed executive board prepared a countermove and organized an alternative championship for all Sámi in Kiruna a few weeks after the Swedish Sámi Championship in Gällivare.⁹⁰ At a meeting held in connection with this championship, this group emphasized the need for a Sámi sports organization acting independently of state borders. They appointed an interim board to continue working with the question of a new, alternative, organization.⁹¹ This new organization thus acted wholly in the spirit of Sámi nation building, unlike the Swedish Sámi Championships and the Swedish Sámi Sports Federation.

In preparation for the 1980 Sámi Championship, the two Sámi sports organizations negotiated about how the event should be organized. The outcome was a compromise – a combined Swedish and open Nordic championship in Kiruna, which thus meant that Sámi from Sweden took part in two competitions simultaneously. 'Out of the smoke and fog after the battle in Gällivare, we have now glimpsed a solution that should appeal to everyone', said Josef Pittsa.⁹² The regional Swedish newspaper *Norrbottnens-Kuriren* viewed the event as a milestone: 'Nothing less than Sámi skiing history is being written because this is the first official Nordic championship'.⁹³ However, widespread discontent existed on the Swedish side about the championship being given official status as 'Nordic' because the traditionalists foresaw that the Swedish Sámi Championships would ultimately come to an end. The executive board of the Swedish Sámi Sports Federation did not oppose Nordic championships, but the Swedish championships took priority for them, and they primarily wished to safeguard the continued existence of the Swedish Sámi Sports Federation. If Nordic championships were organized, the executive board considered it necessary that equivalent associations should be founded in Norway and Finland too.⁹⁴ For those holding the opposite opinion, the statement revealed the need for an alternative sports organization independent of state borders.⁹⁵ 'The formation of a Sámi Sports Federation is totally independent of what the Swedish Sámi Sports Federation thinks', Nils-Gustav Labba emphasized.⁹⁶

The goal of founding this federation came to fruition in 1981 in connection with a new Nordic Sámi Championship held in Utsjoki in Finland. At the first annual general meeting, Sámi associations and Sámi villages from Norway, Sweden and

Finland founded Sámiid Valáštallanlihttu (also called the Nordic Sámi Sports Federation). The new federation elected John Isak Sara from Karasjok in Norway as chairperson, and it included Labba and Nils-Henrik Sikku among the Swedish board members.⁹⁷ Hence, the vision of a Sámi Sport organization independent of state borders was realized. The number of participants in the Nordic championship in Utsjoki was very low compared with the co-arranged event in Kiruna the previous year, mainly because very few participants from the Swedish side chose to take part. The lack of interest on the Swedish side of Sápmi was conspicuous since only one Sámi association from Sweden participated, whereas nine Sámi associations or Sámi villages from Norway and three from Finland attended.⁹⁸

With the creation of this new organization in 1981 Sámi sport now involved two separate sports organizations. One of these (the Swedish Sámi Sports Federation) organized the annual Swedish Sámi Championship, while the other (Sámiid Valáštallanlihttu) organized the annual Nordic Sámi Championship. The division followed a clear geographical pattern. The further north and closer to the borders, the greater was the identification with the idea of a Sámi nation across state borders. Loyalty to Sámiid Valáštallanlihttu was greatest in Kiruna. Those individuals who were loyal to the Swedish Sámi Sports Federation, working actively to preserve the Swedish Sámi Championships according to the traditional pattern, had their firmest strongholds in Jokkmokk and Gällivare.⁹⁹ Sámiid Valáštallanlihttu had little support in Southern Sámi areas in Sweden, mainly because of the great distance to the places where the Nordic Sámi Championships were held.¹⁰⁰ In the matter of language, too, there was a conflict between Sámiid Valáštallanlihttu and the Swedish Sámi Sports Federation. At the Swedish Sámi Championships in Arvidsjaur in 1983, a highly controversial question arose regarding what language to use, a Sámi language or Swedish. A letter to *Samefolket* declared:

I heard on Sámi Radio that the Swedish Sámi Sports Federation did not want to have co-arrangements with Sámiid Valastallan Lihttu because of the Sámi language that is used in commenting on the competitions. This depressing opinion of the Sámi language is always heard from South Sámi areas too. The Sámi Swedish Championships in Arvidsjaur were no exception. Now I must ask: [...] Have you South Sámi (this does not apply to you all) become so Swedified that you cannot bear to hear a Sámi language? Has the majority society got you where they want you? To become Swedes. [...] The language is the foundation for the preservation of Sámi culture, whether Northern or Southern, and that is far more important than the hunt for gold medals in the Swedish manner. This also applies in very large measure to the Swedish Sámi Sports Federation, which isolates itself in Swedishness, which appears to be more important than being Sámi.¹⁰¹

From the Swedish side, the interest in the Nordic championships was rather lukewarm, along with widespread worry that they would engulf the Swedish Sámi Championship with its venerable traditions.¹⁰² The greatest involvement in Sámiid Valáštallanlihttu was from Sámi in Norway – much more than from Sweden – and in Finland, too, membership rose quickly.¹⁰³ Despite the weak Swedish support, Sámiid Valáštallanlihttu clung to the idea of the transnationalization of Sámi sport by making the championship alternate years among Sweden, Finland, and Norway. In the first half of the 1980s, the financial situation for both the Nordic and the Swedish

Sámi sports movements was anything but advantageous. At first, the Nordic Sámi Council had generously allocated cultural funding to Sámiid Valáštallanlihttu, but when this funding ended, the association lacked financial security and came close to bankruptcy.¹⁰⁴ Even if joint arrangements of the type held in Kiruna in 1980 represented one method to relieve the strained situation, it was not until 1987 that the two organizations made renewed efforts to cooperate.

Coordinating the Nordic and Swedish championships in 1987 was a delicate task, however. The two associations not only differed ideologically – they had also drawn up different statutes and competition rules, with the result that it was difficult to arrange uniform competitions. Several Swedish Sámi associations considered a boycott, as they thought that the rules of the Swedish Sámi Sports Federation had been ignored.¹⁰⁵ In connection with the championship in 1987, John Isak Sara, the first chairperson of Sámiid Valáštallanlihttu, resigned. In his farewell speech, partly published in *Samefolket*, he did not conceal his view of the Sámi sports movement in Sweden as reactionary, while simultaneously emphasizing the significance of cross-border Sámi sports:

It seems to be the case that SSIF [Swedish Sámi Sports Federation] has not matured as much as NSIF [Sámiid Valáštallanlihttu]. In our association we are not encumbered with identification problems. We are aware that we are Sámi. I have also heard on Sámi Radio today from the SSIF annual general meeting that they do not want Norwegians or Finns in their championships, but the truth is that we Sámi are a people regardless of national borders. In NSIF we have often experienced how strong the sense of Sámi solidarity is.¹⁰⁶

In Sámiid Valáštallanlihttu, the aim was that there should be an all-embracing transnational Sámi sporting life alongside the Sámi Championships. The vision was that Sámi national teams would exist in the 1990s in football, skiing, and athletics. The optimism is visible in the following 1986 quotation from *Sáminuorra*: 'It is ultimately about setting our sights on the Olympics, the World Championships, or the European Championships!'¹⁰⁷

The visions of a sporting Sápmi without state borders also comprised the Sámi from the Soviet Union. From the early 1980s onwards, several efforts attempted to incorporate the Soviet side of Sápmi into the Sámi sports family, but problems always arose when implementing the intentions in practice. The organizers of the 1982 Nordic Sámi Championship in Nesseby sent an invitation to Sámi in the Soviet Union, but the authorities on the Soviet side proved an insurmountable obstacle. Nils-Henrik Sikku forged new contacts across the Soviet border in 1988 when he visited the festival days in Murmansk, which by tradition included competitions with Sámi elements.¹⁰⁸ As a result of these contacts, a delegation of Sámi from the Kola Peninsula prepared to participate in the Nordic Sámi Championships at Utsjoki in 1991. This time, too, issues regarding visas and Soviet bureaucracy obstructed Kola Sámi participation.¹⁰⁹ It was not until the Malå championship in 1993, after the fall of the Soviet Union that Sámi from Russia participated in a Nordic Sámi championship for the first time.¹¹⁰

The result of the formation of Sámiid Valáštallanlihttu was that football attained an increasingly prominent position in transnational Sámi sporting life. Sámiid Valáštallanlihttu organized official Nordic football championships for both women

and men, but the development did not stop there. For Nils-Henrik Sikku, at the time one of the leading figures in Sámiid Valáštallanlihttu, the aim was to serve both ethno-political and sporting purposes by establishing a Sámi national team with players from all over Sápmi: 'Sport and politics do not belong together, some people preach. But what do Sámi politicians say when SVL [Sámiid Valáštallanlihttu] issues this appeal to join together for an international match?'¹¹¹ That Sápmi wanted to have its own national football team was of course a significant assertion of symbolic nation building. The first match for the national team was played in Mariehamn in 1985, when Sápmi met the Åland Islands, an autonomous part of Finland, in a match that was broadcast live on the radio in Norrbotten in Sweden, with a commentary in Sámi, as well as in Northern Finland and Northern Norway.¹¹² Mikkel Bongo, the national coach, formulated the purpose of the national team as follows:

The Sámi national football team wants to increase the understanding of the distinctive character of the Sámi as a separate people. We also hope to contribute to reducing the racist tendencies that I personally have witnessed at various sports arenas. Not least of all, I have been forced to experience racism at close quarters, when I travelled around Northern Norway as coach of the 3rd division team Kautokeino.¹¹³

Football was undoubtedly successful as a demonstration of power. Fielding a national team was associated with a large measure of ethno-political self-assertion. Although women's football grew in the 1980s, only the men's side played international matches. From the football point of view, the years 1985–1987 were particularly dynamic, with three matches against Åland and one against the German Democratic Republic. Then there was no activity for a few years, but a new momentum arose at the start of the 1990s. In the years 1990–1992 Sápmi played against Estonia three times, with one win at home in Karasjok in 1991.¹¹⁴

Among the summer sports, football was not the only successful sports concept for the symbolic nation building. In 1985, the same year as the establishment of the national football team, a delegation of Sámi athletes went to Friesland in the Netherlands to participate in the Eurolympiad – an Olympiad for small nations without a state of their own. When Nils Jon Porsanger from Karasjok won the marathon with the excellent time of 2.30, the victory was described in *Sáminuorra* as historic because it was the first international medal won by Sápmi.¹¹⁵

While national identity strengthened through football and athletics, Sámi sport leaders made new attempts to reach a solution to the conflict between the Swedish Sámi Sports Federation and Sámiid Valáštallanlihttu. Negotiations to bring about cooperation between the two associations began in 1985, but the joint arrangement in Kiruna in 1987 had exposed the differences in ideology and rules.¹¹⁶ That same year, though, Jan-Olov Winka from Tärnaby took over as chairperson of the Swedish Sámi Sports Federation. He and the executive board attached great importance to improving collaboration with Sámiid Valáštallanlihttu.¹¹⁷ In 1988 the two Sámi sports associations began negotiations, and in the end the Sámi sports leaders cut the Gordian knot and reached a compromise solution.

In 1990 Nils-Henrik Sikku became chairperson of Sámiid Valáštallanlihttu during a reorganization.¹¹⁸ Those individuals who doggedly worked for Sámi sport to become independent of state borders had to modify their ambitions. Sámiid

Valáštallanlihttu became a superior Sámi National Sports Federation within which the three Nordic countries – Norway, Sweden, and Finland – were district associations. (The aim of establishing a district association for Russia was never accomplished, however.)¹¹⁹ The Swedish Sámi Sports Federation simultaneously renounced its traditionalism by agreeing to be incorporated in a Nordic Sámi National Sports Federation but was able to retain a large measure of independence as a district association. This meant that the Swedish Sámi Championships could remain as they were.¹²⁰

A scarcely noticeable yet important change was the renaming of the Swedish Sámi Sports Federation in 1991. At the annual general meeting, the members adopted a proposal to change the name of the federation from *Svenska Samernas Idrottsförbund* (literally ‘the Swedish Sámis’ Sport Federation) to *Samernas Svenska Idrottsförbund* (literally ‘the Sámis’ Swedish Sport Federation).¹²¹ The former name emphasizes the word ‘Swedish’ whereas the focus in the latter is on the word ‘Sámi’. Thereby, the change of the sequence of the words constitutes an ideological shift of the federation from Sweden to Sápmi.

The formation of a Sámi National Sports Federation in 1990 was thus a compromise satisfying the interests of traditionalism on the Swedish side and the symbolic nation building of Sápmi. Consequently, the Sámi sports movement did not become wholly independent of state borders. Nevertheless, its creation was an important manifestation of Sápmi as a symbolic nation.

Sámi Sport as a Concern for Sweden and for Sápmi

The complex process by which Sámi sport developed from 1970 to 1990 can be viewed as a consequence of the fact that the Sámi inhabit an area stretching across several state borders. In comparison with the simultaneous development in Canada,¹²² where an all-Native sport system emerged with financial support from the federal government, the transnational Sámi sports movement had not just one but three surrounding majority societies to negotiate with simultaneously in order to obtain resources. Since a transnational sports movement did not fit very well into the citizenship-based ‘Nordic model’ of sport, a uniform system of financing was, and still is, a great challenge to the Sámi National Sports Federation.¹²³

The development in the 1970s and 1980s was marked by ambitions to achieve sports in Sápmi across state borders, as advocated by people like the Sámi sports leaders Nils-Gustav Labba and Nils-Henrik Sikku. This development thus shows many similarities to the struggle led by Wilton Littlechild among the Indigenous peoples in North America.¹²⁴ In the 1970s, numerous separate sports associations and events arose which, like Sámi sport, signalled the cultural revitalization and political struggle of Indigenous peoples in North America.¹²⁵ As for the Sámi, the symbolic nation building was as a stage in a liberation process. Previously, the definitions of the Sámi, within the Sámi sport context, derived exclusively from the Swedish state. However, with a transnational context for Sámi sport it was possible to mould a Sámi identity defined by the Sámi, and not by a surrounding majority society.

Sámi sport was one of many means of expressing a national Sámi identity distinct from the surrounding majority societies. Pedersen has observed that the Sámi participation in the Arctic Winter Games and in football tournaments for nations without states has ‘emphasized the contrast with “Norwegian” sport and helped to strengthen the understanding of the Norwegians as “the others”’.¹²⁶ The same applies to Sámi sport in Sweden, as shown through the development of the sport organizations governing Sámi sport. However, parallel to this ethno-political wave sweeping across Sámi sport, traditionalism also developed on the Swedish side, by which the state borders were more consolidated than transcended. In fact, there was a widespread opposition to making Sámi sport independent of state borders, and this traditionalism is not visible in previous research. What distinguishes Sámi sport from the self-determination through sport that was simultaneously happening in North America is that there was no unanimity as to what the goals of sport were. The lack of unity was due to the existence of the Sámi Championships as an established tradition on the Swedish side when ideas for a transnational Sámi sports movement began to flourish.

The long history of the Sámi sports movement in Sweden, going back to the 1940s, engendered a notion that sport should not be reduced to an instrument for other (political) purposes. It was at the same time a matter of power and protectionism; the leaders in Sweden did not want to see their power – built up over several decades – over rules and traditions being lost to actors from surrounding countries. Instead of solely focussing on the external relations of Sámi sport, i.e. how a Sámi identity is shaped contrastively vis-à-vis the majority society, scrutiny of the internal relations additionally enables Sámi sport to stand out as a heterogeneous phenomenon, with cooperation and competition between actors with different wills and intentions.

Notes

1. Nils-Gustav Labba, ‘Den samiska idrottsrörelsen bildar eget förbund!’, *Sáminuorra*, no. 4, 1990, 16.
2. Patrik Lantto, ‘Borders, Citizenship and Change: The Case of the Sami People, 1751–2008’, *Citizenship Studies* 14, no. 5 (2010): 543–9.
3. Samiskt informationscentrum, ‘Antalet samer i Sápmi’, <http://www.samer.se/samernaisiffror> (accessed April 3, 2019).
4. Samiskt informationscentrum, ‘Folkvalda sameting’, <http://www.samer.se/folkvaldasameting> (accessed April 3, 2019).
5. Helge C. Pedersen, ‘Sport, Ethno-Politics and Sámi Identity in Northern Norway: The Organizing of the Sámi Sports Movement’, *Scandinavian Sport Studies Forum* 2 (2011): 49.
6. Isak Lidström, ‘Same-Mästerskapens uppkomst: Om idrott, inkludering och exkludering utifrån stats- och etnicitetsgränser’, *Idrott, Historia & Samhälle* 37 (2017): 61.
7. *Ibid.*, 74–7, 87–9.
8. *Ibid.*, 85.
9. Alan Bairner, *Sport, Nationalism and Globalization: European and North American Perspectives* (Albany: State University of New York Press, 2001); Barrie Houlihan, ‘Sport, National Identity and Public Policy’, *Nations and Nationalism* 3, no. 1 (1997): 113–37; Adrian Smith and Dilwyn Porter, ‘Introduction’, in *Sport and National Identity in the*

- Post-war World*, ed. Adrian Smith and Dilwyn Porter (London: Routledge, 2004), 1–9; Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives* (London: Pluto Press, 2010), 134. See also Torbjörn Andersson, 'Landskampen Sverige–Danmark: Framväxten av en svensk fotbollsnationalism', *Idraetshistorisk årbog*, 2007: 27–41; Billy Ehn, Jonas Frykman, and Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige: Det nationellas förvandlingar* (Stockholm: Natur och Kultur, 1993), 204–33.
10. Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 143. See also Richard Giulianotti and Roland Robertson, *Globalization and football* (Los Angeles, CA: SAGE, 2009).
 11. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso, 2006), 6.
 12. Malcolm MacLean and Russell Field, 'Performing Nations, Disrupting States: Sporting Identities in Nations without States', *National Identities* 16, no. 4 (2014): 284; Hywel Iorwerth, Alun Hardman, and Carwyn Rhys Jones, 'Nation, State and Identity in International Sport', *National Identities* 16, no. 4 (2014): 332.
 13. Iorwerth, Hardman, and Rhys Jones, 'State and Identity in International Sport', 327.
 14. Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, 152.
 15. *Ibid.*, 153.
 16. Lars Elenius, 'Nationella minoritetens symboliska nationsbyggande: Föreställningen om Kvänland och Sápmi som nya former av etnopolitik bland finskspråkiga och samiskspråkiga minoriteter', *Historisk tidskrift* 137, no. 3 (2018): 480–5.
 17. Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, 131–2.
 18. Thomas Faist, 'Diaspora and Transnationalism: What Kind of Dance Partners?', in *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*, ed. Rainer Bauböck and Thomas Faist (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010), 13.
 19. Bartosz Prabucki has highlighted the significance of traditional sports in the formation of a Basque nation whose geographical territory is divided between France and Spain. Prabucki's findings are particularly relevant in this study since his work focuses on an ethnic group that lives as a minority in more than one state, but projects a self-image of a united transnational community, or a symbolic nation, through sport. Bartosz Prabucki, 'Small Nation, Big Sport: Basque Ball – Its Past and Present Cultural Meanings for the Basques', *The International Journal of the History of Sport* 34, no. 10 (2017): 943–56.
 20. Janice Forsyth and Kevin B. Wamsley, "'Native to Native ... We'll Recapture Our Spirits": The World Indigenous Nations Games and North American Indigenous Games as Cultural Resistance', *The International Journal of the History of Sport* 23, no. 2 (2006): 294–314.
 21. Victoria Paraschak, 'Variations in Race Relations: Sporting Events for Native Peoples in Canada', *Sociology of Sport Journal* 4, no. 1 (1997): 13.
 22. Audrey Giles, 'Kevlar, Crisco, and Menstruation: "Tradition" and Dene Games', *Sociology of Sport Journal* 21, no. 1 (2004): 20.
 23. Michael Heine, "'It's a competition, not a show!": Traditional Games at the Arctic Winter Games', *Stadion* 31, no. 1 (2005): 146–9, 156. See also Michael Heine, 'No "Museum Piece": Aboriginal Games and Cultural Contestation in Subarctic Canada', in *Native Games: Indigenous Peoples and Sports in the Post-Colonial World*, ed. Chris Hallinan and Barry Judd (Bingley: Emerald Group Publishing, 2013), 1–19; Michael Heine, 'Performance Indicators: Aboriginal Games at the Arctic Winter Games', in *Aboriginal Peoples & Sport: Historical Foundations and Contemporary Issues*, ed. Janice Forsyth and Audrey Giles (Vancouver, BC: UBC Press, 2013), 160–81; Michael Heine and Kevin Young, 'Colliding Identities in Arctic Canadian Sports and Games', *Sociological Focus* 30, no. 4 (1997): 357–72. For a discussion of 'the potential contradiction between the social role of native games and the social structure of "Western" sport', see Donald J. Mrozek, 'Games and Sport in the Arctic', *Journal of the West* 28, no. 1 (1987): 35.

24. Giles, 'Kevlar, Crisco, and Menstruation', 32.
25. Eivind Å. Skille, 'Lassoing and Reindeer Racing versus "Universal" Sports. Various Routes to Sami Identity through Sports', in *Native Games. Indigenous Peoples and Sports in the Post-Colonial World*, ed. Chris Hallinan and Barry Judd (Bingley: Emerald, 2013), 29–32.
26. Skille, 'Lassoing and Reindeer Racing'; Odd Mathis Haetta, 'Reinkappkjøring i 60 år (1954–2013)', in *Utanfor sporet? Idrett, identiteter og regionalisme i nord*, ed. Helge C. Pedersen and Eivind Å. Skille (Vallset: Oplandske Bokforlag, 2016), 225–44.
27. Kirsti Pedersen and Kolbjørn Rafoss, 'Sport in Finnmark and Saami Districts', *Scandinavian Journal of Sports Science* 11, no. 1 (1989): 35–42; Kolbjørn Rafoss, 'Sport and Cultural Identity: Organization among the Sami People', in *On the Fringes of Sport*, ed. Leena Laine (Sankt Augustin: Academia, 1993), 197–205; Eivind Å. Skille, 'Ethno-politics and State Sport Policy: The Case of how the Sámi Sport Association-Norway Challenged the Norwegian Confederation of Sport's Monopoly for State Subsidies to Sport', *Scandinavian Sport Studies Forum* 3 (2012): 143–65; Skille, 'Lassoing and Reindeer Racing'.
28. Pedersen, 'Sport, Ethno-Politics and Sámi Identity'; Helge C. Pedersen, 'Skiing and Divergent Ethnic Identities in the Multiethnic Northern Norway', *National Identities* 16, no. 4 (2014): 365–76.
29. Pedersen and Rafoss, 'Sport in Finnmark and Saami Districts', 38.
30. Ibid.; Rafoss, 'Sport and Cultural Identity'; Pedersen, 'Sport, Ethno-Politics and Sámi Identity'; Pedersen, 'Skiing and Divergent Ethnic Identities in the Multiethnic Northern Norway'.
31. In the Sámi Championships the competitors usually represented Sámi associations or Sámi villages, and it was mostly Sámi associations that arranged the events. Sámi associations are not sports associations, but they can have sport among their organized activities. There are also some examples of separate Sámi sports clubs attached to the Sámi sports movement, for example, Sarek IF and Dearná IF. A Sámi village is an economic and organizational association of reindeer-herding families, together with the specific geographical area in which these reindeer herders have the right to graze their animals. See Patrik Lantto, *Tiden börjar på nytt: En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå: Institutionen för nordiska språk, 2000), 28.
32. Ivar Kuorak, *60 år på Samemästerskapsspåret* (Hedenäset: Lumio, 2015), 75.
33. 'Skall Samemästerskapen fortsätta?', *Samefolket*, nos. 3–4, 1970, 37; John Olof Utsi, 'Fackeltåg invigde same-SM i Kiruna den 12–14 mars', *Samefolket*, nos. 4–5, 1971, 69–70; 'Färgsprakande upptakt', *Östersunds-Posten*, March 11, 1972, 1; 'Samemästerskapen', *Samefolket*, no. 5, 1972, 113.
34. 'Nu skall det heta Samernas idrottsförbund', *Samefolket*, no. 5, 1973, 91.
35. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Verksamhetsberättelse 1975', Annual reports and documents 1974–1977 (orange folder), Ája archive, Jokkmokk, Sweden (hereafter Ája archive).
36. 'Nu skall det heta Samernas idrottsförbund', 91.
37. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Verksamhetsberättelse 1974', Annual reports and documents 1974–1977 (orange folder), Ája archive.
38. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Stadgar för Svenska Samernas Skidförbund (S.S.S.)', 'Same-SM' (blue folder), Ája archive.
39. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Stadgar och tävlingsbestämmelser för Samernas Idrottsförbund antagna vid årsmöte den 17 mars 1973 i Jokkmokk', Board meeting minutes 1973–1983, Ája archive.
40. Interview with Nils-Gustav Labba, January 18, 2016, Kiruna, by the author. Notes in possession of the author.
41. 'Det finns inga pengar...', *Sáminuorra*, no. 1, 1976, 24; 'Nu skall det heta Samernas idrottsförbund', 91; Nils-Gustav Labba, 'Sparkampanj – Bort med traktamenten och medaljer', *Sáminuorra*, no. 3, 1976, 22.

42. Josef Fahlén and Eivind Å. Skille, 'Samisk idrett og statlig politikk i Sverige og Norge', in *Utanfor sporet?: Idrett, identiteter og regionalisme i nord*, ed. Helge C. Pedersen and Eivind Å. Skille (Vallset: Oplandske Bokforlag, 2016), 138; Josef Fahlén and Cecilia Stenling, 'Sport policy in Sweden', *International Journal of Sport Policy and Politics* 8, no. 3 (2016): 515–31.
43. Eivind Å. Skille, 'The Nordic Model and Multiculturalism: The Case of Sámi sport', *Sport in Society* 22, no. 4 (2019): 601–3. –>
44. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Samernas idrottsförbund – bidragsansökan', Annual reports and documents 1974–1977 (orange folder), Ája archive.
45. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Verksamhetsberättelse 1975'; The Swedish Sámi Sports Federation, 'Verksamhetsberättelse 1976', Annual reports and documents 1974–1977 (orange folder), Ája archive; Interview with Labba.
46. SOU 1975:99: *Samerna i Sverige: Stöd åt språk och kultur* (Stockholm: Utbildningsdepartementet, 1975).
47. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Verksamhetsberättelse 1975'.
48. Mikael Svonni, 'Dagbok från Same-SM', *Sáminuorra*, no. 1, 1976, 22.
49. Rune Lundström, 'Nils Gustav visade klassen i same-SM', *Norrländska Socialdemokraten*, March 17, 1975, 13.
50. 'Göra om same-SM?', *Samefolket*, no. 5, 1978, 27.
51. Nils-Gustav Labba, 'Nu är vi samlade', in *Same-SM på skidor 14–16 mars 1975 i Jokkmokk* (Jokkmokk: Samernas Idrottsförbund, 1975), 5.
52. Harald Eidhem, 'Ethno-Political Development among the Sami after World War II: The Invention of Selfhood', in *Sami Culture in a New Era: The Norwegian Sami Experience*, ed. Harald Gaski (Karasjok: Davvi Girji OS, 1997), 29–61; Patrik Lantto, *Att göra sin stämman hörd: Svenska samernas riksförbund, samerörelsen och svensk samepolitik 1950–1962* (Umeå: Kulturgräns norr, 2003).
53. Elenius, 'Nationella minoriteters symboliska nationsbyggande', 480–1.
54. Lidström, 'Same-Mästerskapens uppkomst', 80–6.
55. 'Nils-Gustav storfavorit i same-SM', *Norrbottens-Kuriren*, March 14, 1973, 16.
56. 'Ny triumf för Hans Eriksson i Same-SM:s renskötartävling', *Samefolket*, no. 4, 1974, 69.
57. Interview with Labba.
58. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Verksamhetsberättelse 1974'.
59. 'Ska det snart arrangeras nordiska samemästerskap?', *Samefolket*, no. 4, 1975, 102.
60. Labba, 'Nu är vi samlade', 5.
61. 'Sirkasblixten slog till igen', *Norrländska Socialdemokraten*, March 19, 1973, 10.
62. 'Labba överlägsen i same-SM-stafett', *Norrländska Socialdemokraten*, March 30, 1974, 10.
63. Lundström, 'Nils Gustav visade klassen i same-SM'.
64. Stefan Nolvrik, 'Flygande SM-start', *Östersunds-Posten*, March 15, 1986, 34.
65. 'Flera klasser i Same-SM', *Samefolket*, no. 4, 1976, 110.
66. 'Same-mästerskapet 9–11 mars. Inte enbart svensk medaljjakt', *Samefolket*, no. 2, 1979, 24; Interview with Labba.
67. Kuorak, *60 år på Samemästerskapsspåret*, 93–5.
68. 'Nya regler för Samemästerskapen', *Samefolket*, no. 1, 1978, 18.
69. Ibid., 19.
70. The criterion is cited in Lidström, 'Same-Mästerskapens uppkomst', 74.
71. 'Historiskt i Ankarede', *Samefolket*, no. 8, 1977, 212.
72. Håkan Kuorak, *SSIF 50 år 1948–1998* (Malmberget: Datorteket, 1996), 17.
73. Gustav Heikka, 'Sareks IF enda samiska idrottsföreningen i Sverige', *Samefolket*, no. 3, 1982, 38–9; 'Samerna får en egen idrottsförening', *Norrländska Socialdemokraten*, December 28, 1972, 18.
74. Biete, 'De vann Samecupen', *Samefolket*, nos. 6–7, 1976, 198. Football was undoubtedly a male bastion in the Sámi sports family. Towards the end of the 1970s, however, women's football gained momentum too, when some women's teams competed against each other in the Sámi Cup.
75. 'Soppero historiska Samemästare', *Samefolket*, no. 7, 1978, 10.

76. Nils-Gustav Labba, 'Samemästerskapet i fotboll', *Samefolket*, nos. 9–10, 1979, 30–2.
77. Interview with Labba.
78. Ibid.
79. Unfortunately, neither the minutes of the annual general meeting nor the annual reports for 1978 and 1979 have been found among the source material. However, the rule stating that only Sámi entitled to herd reindeer were allowed to compete in the Sámi Championship seem to have been abolished in 1978. Since 1979 any Sámi with a membership in a Sámi village and/or Sámi association have been allowed to compete in the Sámi Championships.
80. 'Göra om Same-SM?', 26.
81. This view is apparent in the jubilee book of the Sámi Championships. See Kuorak, *60 år på Samemästerskapsspåret*, 7–8.
82. There was however harsh criticism of the way the board forced the changes through. Nikolaus Kuhmunen, 'Årets samemästerskap i Gällivare', *Samefolket*, no. 5, 1979, 14.
83. 'Same-mästerskapet 9–11 mars', *Samefolket*, no. 2, 1979, 24–5.
84. The statutes stipulated that changes had to be approved at two successive meetings, one of which had to be an ordinary meeting. In addition, the decision had to be approved by a two-thirds majority. The change to the statutes that was adopted at the ordinary general meeting in Malå nevertheless differed on several points from what was adopted in Kiruna in May. Moreover, the decision is said not to have received a two-thirds majority. Kuhmunen, 'Årets samemästerskap i Gällivare', 14.
85. 'Same-SM', *Samefolket*, no. 2, 1979, 1.
86. Nils-Gustav Labba, 'Öppna mästerskap idag enbart en dröm', *Samefolket*, no. 5, 1979, 8; Pål Doj, 'Idrott och politik III', *Samefolket*, no. 4, 1979, 2; Kuhmunen, 'Årets samemästerskap i Gällivare', 14.
87. Labba, 'Öppna mästerskap idag enbart en dröm', 8.
88. Ibid., 9.
89. Ibid.
90. 'Senaste nytt om Same-SM', *Samefolket*, no. 2, 1979, 36; Olle Hagström, 'Norsk topp vid samemästerskap', *Norrbottens-Kuriren*, April 17, 1979, 27.
91. 'Idrottsförbund för alla samer', *Samefolket*, no. 6, 1979, 11.
92. Pål Doj, 'Vintermästerskapen i Kiruna blir Nordiska mästerskap i år', *Samefolket*, no. 12, 1979, 34.
93. 'Samisk skidhistoria', *Norrbottens-Kuriren*, March 20, 1980, 26.
94. Ola Andersson, 'Sjul Axel Nejne', *Samefolket*, no. 4, 1985, 36; Doj, 'Idrott och politik III', 2; Kuorak, *60 år på Samemästerskapsspåret*, 112.
95. 'Idrottsstadgar', *Samefolket*, no. 2, 1981, 21; Interview with Labba.
96. Nils-Gustav Labba, 'Blir Finland värd för nästa Samemästerskap?', *Samefolket*, no. 4, 1980, 14.
97. Gustaw Heikka, 'Jon Isak Sara, ordförande i samernas gemensamma idrottsförbund', *Samefolket*, no. 6, 1981, 20.
98. Gustaw Heikka, 'Dåligt intresse från Sverige', *Samefolket*, no. 6, 1981, 18; Heikka, 'Jon Isak Sara', 20.
99. Gustaw Heikka, 'Styrelsen kritiserades hårt på Idrottsförbundets årsmöte', *Samefolket*, no. 4, 1987, 34–5.
100. Gustaw Heikka, 'Segergest igen för Niilo', *Samefolket*, no. 5, 1984, 24.
101. Säbmelas, 'Same-SM en svensk tävling – inte samisk', *Samefolket*, no. 4, 1983, 21.
102. 'Nordiska Same-M', *Samefolket*, no. 4, 1982, 7; Heikka, 'Segergest igen för Niilo', 24; 'Samemästerskap i Karasjok', *Samefolket*, no. 4, 1985, 41; Kuorak, *SSIF 50 år 1948–1998*, 12.
103. 'Nordiska idrottsförbundet bankrutt – slutet nära?', *Sáminuorra*, nos. 2–3, 1983, 22; Heikka, 'Segergest igen för Niilo', 24.
104. 'Nordiska idrottsförbundet bankrutt', 22.
105. Heikka, 'Styrelsen kritiserades hårt på Idrottsförbundets årsmöte', 34–5.
106. Gustaw Heikka, 'Ordförandebyte i Idrottsförbundet', *Samefolket*, no. 4, 1987, 36.

107. 'Idrottshelg i Tärnaby', *Sáminuorra*, no. 4, 1986, 20.
108. Nils-Henrik Sikku, 'Arktiska mästerskap – redan nästa år?', *Sáminuorra*, no. 1, 1988, 17.
109. 'Ryssar stoppade samer delta vid SM', *Sáminuorra*, no. 2, 1991, 21.
110. Lennart Pittja, 'Samemästerskapen i Malå', *Sáminuorra*, no. 1, 1993, 12.
111. Nils-Henrik Sikku, 'Nytt inom samisk idrott', *Sáminuorra*, nos. 3–4, 1981, 35.
112. 'Landskamp Åland–Sápmi 18 juli på Mariehamns idrottsplats kl 1900', File F7:2, 'Handlingar rörande idrott', Nils Henrik Sikku's archive, Ája archive.
113. Mikkel Bongo, 'Första landskampen', *Sáminuorra*, no. 1, 1985, 37.
114. 'Samelandslaget i fotboll', in *Jubileumslandskamp i fotboll: Sápmi – Estland* (Stockholm: SVL, SSIF, and Stockholms Sameförening, 1998), 3.
115. Nils-Henrik Sikku, 'Nils-Jon historisk guldman', *Sáminuorra*, nos. 1–2, 1986, 24–5.
116. The Swedish Sámi Sport Federation, Board meeting minutes, Tärnaby, August 9, 1985, Board meeting minutes 1981–1996, Ája archive.
117. Interview with Jan-Olof Winka, July 9, 2017, Tärnaby, by the author. Notes in possession of the author. During Winka's time as chairperson, two Alpine Sámi Championships were also organized.
118. Sámiid Valáštallanlihttu finally incorporated the Sámi national football team as a separate association in 2003. In 2012 the football association was excluded from Sámiid Valáštallanlihttu and replaced by FA Sápmi. See Fahlén and Skille, 'Samisk idrett og statlig politikk', 140.
119. Although it was hoped at the time of the reorganization that a district association would be founded on the Russian side as well, this never happened. See 'Inbjudan till seminarium om Samisk idrott på 1990-talet', 'Samernas Idrottsförbund' (blue folder), Ája archive.
120. The Swedish Sámi Sports Federation, 'Protokoll fört vid den förbundsgemensamma arbetsgruppens möte i Kiruna', November 18, 1988, Board meeting minutes 1981–1996, Ája archive.
121. The Swedish Sámi Sports Federation, Annual meeting minutes, February 28, 1991, 'SSIF fullmakter, stipendiater' (red folder), Ája archive.
122. Forsyth and Wamsley, 'Native to Native', 300.
123. Skille, 'The Nordic Model and Multiculturalism'.
124. Forsyth and Wamsley, 'Native to Native'.
125. Paraschak, 'Variations in Race Relations'; Giles, 'Kevlar, Crisco, and Menstruation'; Heine, "'It's a competition, not a show!'"; Heine, 'No "Museum Piece"'; Heine, 'Performance Indicators'; Heine and Young, 'Colliding Identities in Arctic Canadian Sports and Games'; Mrozek, 'Games and Sport in the Arctic'; Giles, 'Kevlar, Crisco, and Menstruation'.
126. Pedersen, 'Skiing and Divergent Ethnic Identities', 373.

Disclosure Statement

No potential conflict of interest was reported by the author.

Notes on Contributor

Isak Lidström is a doctoral student in the Department of Sport Science at Malmö University. His research is within the field of Sámi history of sport.

Malmö Studies in Sport Sciences

- VOL. 1 JOHAN R. NORBERG *Idrottens väg till folkhemmet: Studier i statlig idrottspolitik 1913–1970* SISU IDROTTSBÖCKER 2004
- VOL. 2 JYRI BACKMAN *Idrattsjuridisk rättsfallsamling med kommentarer och lästips* KFS 2006
- VOL. 3 LEIF YTTERGREN *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet* KFS 2006
- VOL. 4 KUTTE JÖNSSON *Idrattsfilosofiska introduktioner: Nio kapitel om idrott och sport, moral och etik, kultur och kritik, kön och genus, politik och ideologi, kropp och teknologi* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2007
- VOL. 5 SUSANNA HEDENBORG *Arbete på stallbacken: Nittonhundratalets svenska galoppsport ur genus- och generationsperspektiv* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2008
- VOL. 6 KARIN BOOK & BO CARLSSON (RED) *Idrott och city-marketing* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2008
- VOL. 7 BO CARLSSON *Idrottens rättskulturer: Rättssociologiska och idrattsvetenskapliga essäer och exkurser* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2009
- VOL. 8 JONAS HAVELUND, LISE JOERN & KRISTIAN RASMUSSEN (RED) *Fotboll och huliganism i Skandinavien* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2010
- VOL. 9 TOBIAS STARK *Folkhemmet på is: Ishockey, modernisering och nationell identitet i Sverige 1920–1972* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2010
- VOL. 10 HELENA TOLVHED & DAVID CARDELL (RED) *Kulturstudier, kropp och idrott: Perspektiv på fenomen i gränslandet mellan natur och kultur* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2011
- VOL. 11 LEIF YTTERGREN *Träna är livet: Träning, utbildning och vetenskap i svensk friidrott, 1880–1995* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2012
- VOL. 12 BILL SUND *Backe upp och backe ner: Svensk cykelsport och cykelhistoria i ett internationellt perspektiv* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2012
- VOL. 13 AAGE RADMANN *Huliganlandskapet: Medier, våld och maskulinitet* MALMÖ HÖGSKOLA 2013
- VOL. 14 JOAKIM WIRÉN ÅKESSON *Idrottens akademisering: Idrattsvetenskaplig kunskap inom forskning, utbildning och på arbetsmarknaden* MALMÖ HÖGSKOLA 2012
- VOL. 15 JOHN S. HELLSTRÖM *Den svenska sporthjälten: Kontinuitet och förändring i medieberättelsen om den svenska sporthjälten från 1920-talet till idag* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2014
- VOL. 16 BILL SUND *Fotbollens strategier: Spelsystem och ledarskap i ett internationellt och svenskt historiskt perspektiv* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2015
- VOL. 17 INGA OLYNIAK *Att göra utdelning: Om att synliggöra och diskutera ämnet idrott och hälsa för de yngre åldrarna ur ett genusperspektiv* MALMÖ HÖGSKOLA 2014
- VOL. 18 JONNY HJELM *Idrott, tävling och allvar: En kritisk granskning av svensk idrattsforskning* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2015
- VOL. 19 ANNIKA AHLBERG *Elevers förståelse och av och förhållningssätt till hälsa: Ett möte mellan elevernas livsvärld och skolämnet idrott och hälsa* MALMÖ HÖGSKOLA 2015
- VOL. 20 JULIA RÖNNBÄCK *Det är väl typiskt tjejer: Om basket, kropp och femininitet* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2015
- VOL. 21 PETER DAHLÉN *Nationens väl och kroppens fostran: En biografi om idrottsledaren, militären och radiomannen Bertil Uggla* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2016
- VOL. 22 BODE JANZON *Paragrafer, pokaler och politiska inkast: Idrattsdistriktet Värmland 1900–1940, omvärld och formering* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2016

- VOL. 23 TORUN MATSSON *Expressiva dansuppsdrag: Utmanande läraruppgifter i ämnet idrott och hälsa* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2016
- VOL. 24 NIKLAS HAFEN *En vandring längs välviljans väg: En studie om idrott och internationellt utvecklingsarbete genom de skandinaviska exemplen LdB FC For Life i Sydafrika och Open Fun Football Schools i Moldavien* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2016
- VOL. 25 MATTIAS MELKERSSON *Identities and Images in Football: A case study of brands and the organisational settings in the development of Scandinavian women's club football* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2017
- VOL. 26 JENS ALM *Hög standard? En studie om kommunal anläggningspolitik och elitfotbollens standardiserade arenakrav* MALMÖ HÖGSKOLA 2017
- VOL. 27 JYRI BACKMAN *Ischockeyns amerikanisering: En studie av svensk och finsk elitishockey* MALMÖ UNIVERSITET 2018
- VOL. 28 SOFIA SEBELIUS *Att vara idrottslärare – om de själva får berätta* MALMÖ UNIVERSITET 2018
- VOL. 29 ANNA BERGENFELDT FABRI *Hälsoarbete i rörelse: Ett aktionsforskningsprojekt inom etableringsreformens samhälls- och hälsoinformation* MALMÖ UNIVERSITET 2019
- VOL. 30 ANNA MARIA HELLBORG *"Godispengar" eller "överdådig lyx" – om elitidrott, ekonomi och jämställdhet* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2019
- VOL. 31 CHRISTER ERICSSON, BJÖRN HORGBY & BILL SUND *Fotboll, kommersialisering, demokrati* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2019
- VOL. 32 JOAKIM INGRELL *What does it take to be successful here? A longitudinal study of achievement motivation in youth sport* MALMÖ UNIVERSITET 2019
- VOL. 33 BILL SUND *Makt och antidoping: Den svenska cykelsportens kamp i ett modernhistoriskt och internationellt perspektiv* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2019
- VOL. 34 DANIEL BJÄRSHOLM *Idrott som medel – inte som mål: Förutsättningar för socialt entreprenörskap inom idrotten* MALMÖ UNIVERSITET 2020
- VOL. 35 MARIT STUB NYBELIUS *Förhandling pågår: En studie av internationella skidförbundets (FIS) medialisering* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2020
- VOL. 36 MARIE LARNEBY *Vi och de Andra: Om idrott, genus och normer på en idrottsprofilerad högstadieskola* MALMÖ UNIVERSITET 2020
- VOL. 37 ERIK ANDERSSON *Tävla tillsammans: Vuxenpåverkan inom ungas lagidrottande* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2020
- VOL. 38 GRETA BLADH *Moving thresholds: Body narratives within the vicinity of gym and fitness culture* BOKFÖRLAGET IDROTTSFORUM.ORG 2020
- VOL. 39 ISAK LIDSTRÖM *På skidor i kulturella gränsländ. Samiska spår i skidsportens historia* MALMÖ UNIVERSITET 2021

Skidsporten i Sverige har historiskt förknippats med nationell identitet, manliga hjälteideal och kroppsarbete i skogen. Idrottens samiska anor har dock inte satt några djupa avtryck i forskningen. I denna sammanläggningsavhandling följs därför de samiska spår som förbisetts i skidsportens kulturhistoria.

Tre av de sex delstudierna belyser skidsportens samiska historia från det sena 1800-talet och framåt. Resterande tre handlar om uppkomsten och utvecklingen av den samiska idrottsörelse som tog form i samband med de första Same-Mästerskapen på skidor i Jokkmokk 1948.

Isak Lidström (f. 1988) är fil. mas. i historia och verksam som doktorand vid institutionen för idrottsvetenskap vid Malmö universitet. *På skidor i kulturella gränsland* är hans doktorsavhandling.

ISBN 978-91-7877-194-3 (print)

ISBN 978-91-7877-195-0 (pdf)

ISSN 1652-3180

MALMÖ UNIVERSITY
205 06 MALMÖ, SWEDEN
WWW.MAU.SE